

81652.95-4

080

1255301

РУССКО-
БАЛКАРСКИЙ
ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ
ОТРАСЛЕВОЙ
ЛЕКСИКИ

ЖАШАУ БЁЛЮМЛЕ
БЛА БАЙЛАМЛЫ
ОРУС-МАЛКЪАР
АНГЫЛАТМА
СЁЗЛЮК

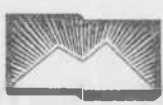
ИЗДАТЕЛЬСТВО ИМПЕРАТОРСКОГО УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗОВСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧИЛИЩА

КОЛЛЕКЦИЯ ИЛЛЮСТРАЦИЙ И ФОРМАЛЬНЫХ РАСЧЕТОВ И ОБОЛОЧЕК ДЕКСИКИ

Около 1900 года

Формальное
Иллюстрация
Иллюстрация
Иллюстрация
Иллюстрация
Иллюстрация
Иллюстрация
Иллюстрация

ОТАРЛАНЫ И. М., ГАБАЛАНЫ А. Б.

ЖАШАУ БЁЛЮМЛЕ БЛА БАЙЛАМЛЫ ОРУС-МАЛКЪАР АНГЫЛАТМА СЁЗЛЮК

3000-нге жууукъ сёз

Филология
илмуланы доктору,
профессор Ж. М. Гузе
улуну редакциясында
чыгъады

КъМР-ни Билим берген эм илму министерствосу
къабыл этгенди

НАЛЬЧИК • «ЭЛЬБРУС» • 2000

И. М. ОТАРОВ, А. Б. ГАБАЕВА

РУССКО- БАЛКАРСКИЙ ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ОТРАСЛЕВОЙ ЛЕКСИКИ

Около 3000 слов

Под редакцией
доктора филологических
наук, профессора
Ж. М. Гузеева

Утверждено Министерством образования и науки КБР

НАЛЬЧИК · «ЭЛЬБРУС» 2000

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
(НАЦИОНАЛЬНАЯ) БИБЛИОТЕКА
Кабардино-Балкарской Республики
г. Нальчик, ул. Попова, 42

Чс(Балк)-07

0-80

Рецензенты: кафедра балкарского языка и литературы КБГУ, доктор филологических наук, проф. **Ж. М. Гузеев**, доктор филологических наук, проф. **З. Х. Толгуров**, кандидат филологических наук **А. М. Теппеев**

Отаров И. М., Габаева А. Б.

О Русско-балкарский толковый словарь отраслевой лексики / Под ред. док. филол. наук Ж. М. Гузеева. — Нальчик: Балк. яз., 2000. — 200 с.

ISBN 5-7680-1471-3

«Русско-балкарский толковый словарь отраслевой лексики», составленный И. М. Отаровым и А. Б. Габаевой, является переводным двуязычным словарем. Вместе с тем, в словаре к каждому переводимому слову и словосочетанию дано толкование на балкарском языке.

Словарь предназначен в основном для преподавателей и учащихся балкарских школ.

О 4602030000-022 2000
М 125(03)-2000

ISBN 5-7680-1471-3

© Отаров И. М., Габаева А. Б., 2000 ж.

ПРЕДИСЛОВИЕ

«Русско-балкарский толковый словарь отраслевой лексики», выпускаемый впервые, предназначен в основном для преподавателей и учащихся балкарских школ.

Словарь охватывает бытовые названия, лексику, связанную с сельским хозяйством, общественно-политическую терминологию, а также природоведческие, лингвистические, литературоведческие и математические термины. Вместе со словами общественно-политического характера в словарь включены термины философские, экономические, юридические, военные.

Наряду с исконно русской лексикой даются некоторые заимствования, преимущественно интернационализмы, прочно вошедшие в русский язык. Русские слова в словаре представлены в терминологических значениях и снабжены примерами, показывающими их в наиболее характерном контексте.

В словарную статью входят следующие элементы: 1) заглавное русское слово; 2) его балкарский перевод; 3) толкование заглавного слова на балкарском языке (в скобках); 4) примеры употребления слов в контексте с переводом их на балкарский язык.

Примеры и их переводы в словарной статье разделяются точкой с запятой. В конце каждой словарной статьи ставится точка.

К некоторым заглавным сложным словам не даны толкования по той причине, что значение их ясно без толкования; в таких случаях дается только балкарский перевод слова: **силосохранилище** — силос уру.

При составлении словника был использован «Словарь русского языка» в 4-х томах (М., 1981–1984), а при переводе и толковании — «Русско-карачаево-балкарский словарь» (М., 1965), учтен опыт создания таких словарей, как «Русско-карачаевский словарь общественно-политической терминологии» (Черкесск, 1980); Кузьмина И. С. и др. Русско-английский словарь бытовой лексики (М., 1969); Насырова М. Р. Краткий русско-казахский толковый словарь социально-экономических терминов (Алма-Ата, 1968); «Русско-татарский словарь сельскохозяйственных терминов» (Казань, 1971); Тимофеев Л. И., Тураев Ф. В. Краткий словарь литературоведческих терминов (М., 1978) и др.

Работа по составлению словаря была распределена следующим образом: названия жилища, пищи, одежды, родства, земледелия,

животноводства и общественно-политические термины переведены доктором филологических наук Отаровым И. М., термины природоведения, лингвистики, литературоведения и математики — Габаевой А. Б.

Все предложения и замечания по этому словарю просим направлять по адресу: 360000, Нальчик, ул. им. Адмирала Головки, 6, издательство «Эльбрус».

АЛ СЁЗ

«Жашау бѐлюмле бла байламлы орус-малкъар ангылатма сѐзлюк» биринчи кере чыгъады. Сѐзлюк малкъар школланы устазларына эм окъуучуларына деп жазылганды.

Сѐзлюкде юй жашау, эл мюлк, жамауат-политика бла байламлы сѐзле, аны кибик табийгъат, тил илму, адабият эм математика терминле бардыла. Жамауат-политика терминология бла бирге сѐзлюкге философия, экономика, юстиция, аскер терминле да киргендиле.

Орус тилни кесини сѐзлеринден сора да, сѐзлюкде башха тилледен алыннган, орус тилге терен сингнген интернационал терминле да бардыла. Китапда орус сѐзле, терминология магъаналарында берилип, тийишли контекстде жюрютюлюучю юлгюле бла ачыкъланадыла.

Сѐзлюк статьягъа бу затла киредиле: 1) баш орус сѐз; 2) аны малкъарчагъа кѐчюрюлгени; 3) баш сѐзню малкъар тилде ангылатмасы (скобкалада); 4) сѐзню контекстде жюрютюлюуюне юлгюле эм аланы малкъар тилге кѐчюрюлгенлери.

Юлгюлени эм аланы кѐчюрюлгенлерин сѐзлюк статьяда бир бирден точка бла запятой айырадыла. Хар сѐзлюк статьяны ахырында точка салынады.

Бир къауум къош сѐзлеге ангылатыу берилмегенди, нек дегенде, аланы магъаналары алайсыз да ачыкъдыла: **силосохранилище** — силос уру.

Сѐзлюкге кирлик сѐзлени айыра туруп, бу китапла хайырланылгандыла: «Словарь русского языка», тѐрт томлу (М., 1981—1984); аланы магъаналарын ангылатханда уа: «Русско-карачаево-балкарский словарь» (М., 1965); «Русско-карачаевский словарь общественно-политической терминологии» (Черкесск, 1980); Кузьмина И. С. эм б. Русско-английский словарь бытовой лексики (М., 1969); Насырова М. Р. Краткий русско-казахский толковый словарь социально-экономических терминов (Алма-Ата, 1968); «Русско-татарский словарь сельскохозяйственных терминов» (Казань, 1971); Тимофеев Л. И., Тураев Ф. В. Краткий словарь литературоведческих терминов (М., 1978) эм башхала.

Сѐзлюкню жарашдырыу жаны бла иш былай юлешингенди: юй жашауну, аш-азыкъны, кийимлени, ахлу-жууукълукъну, жерчиликни, малчылыкъны атлары эм жамауат-политика терминологи-

яны филология илмуланы доктору Отарланы И. М., табиьгъатны, тил илмуну, адабиятны эм математиканы терминлерин Габаланы А. Б. кёчюргендиле.

Сёзлюкню юсунден оюмугъузну бу адрес бла жибериригизни тилейбиз: 360000, Нальчик, Адмирал Головка атлы орам, 6, «Эль-брус» басма.

Орус алфавит

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Ёё
Жж	Зз	Ии	Йй	Кк	Лл	Мм
Нн	Оо	Пп	Рр	Сс	Тт	Уу
Фф	Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ	ъ
Ы	ь	Ээ	Юю	Яя		

СЛОВА, СВЯЗАННЫЕ С ЖИЛИЩЕМ

ЮЙ ЖАШАУ БЛА БАЙЛАМЛЫ СЁЗЛЕ

АБАЖУР абажур (жарыкны бирге жыяр ючюн эмда кёзлени кьаматмаз ючюн чыракъгъа кийдирилиучю кьалпакъ); *бумажный абажур* кьагъыт абажур; *абажур из пластики* пластикадан этилген абажур.

АВОСЬКА *разг.* авоська (ашарыкъланы, башха ууакъ затланы салып жюрюр ючюн хайырланьлыучу, халыдан, ууакъ баучукъладан эшилип этилген сумка); *шелковая авоська* чилле авоська.

АЛЬБОМ альбом (назмула жазар ючюн неда суратла, открыткала д.а.к. затла жабышдырыр ючюн керекли дефтер); *альбом для рисования* сурат ишлер ючюн альбом; *альбом для марок* маркала жыяр ючюн альбом.

АНТЕННА антенна (радиоустановканы радиотолкъунланы жайыучу эм кесине алыучу кесеги); *передающая антенна* бериучю антенна; *приемная антенна* алыучу антенна; *телевизионная антенна* телевизорну антеннасы (телевиденияны сигналларын алыучу эм бериучю).

БАНКА банка (цилиндр формалы мияла неда темир адыр); *банка варенья* бир банка варенье.

БАРАК барак (болжаллы халда жашар ючюн ишленген юй); *темный барак* кьарангы барак; *барак с двумя окнами* эки терезели барак.

БЕСЕДКА беседка (солур ючюн, жауундан, кюнден сакъланыр ючюн паркда неда терек бахчада ишленген женгил мекам); *сидеть в беседке* беседкада олтурургъа.

БИДОН бидон (суусун затланы кьуюп сакълар ючюн кьанжалдан неда пластмассадан этилген адыр); *бидон для молока* сют бидон; *бидон с керосином* фатеген кьуюлган бидон.

БОЧКА чыккыр (суусун затла кьуярча асламында агъачдан ишленген уллу ёре адыр); *деревянная бочка* агъач чыккыр; *водовозная бочка* суу ташыучу чыккыр; *бочка из-под капусты* тууралган хобустадан бошатылган чыккыр.

БРА кьабыргъа чыракъ (кьабыргъада орнатылган чыракъ).

ВАННА ванна (жууунургъа деп ишленген гулла); *ванна с медным краном* жез кранлы ванна.

ВЕДРО челек (жыягъа ушагъан къынгыр сабы бла суу эм башха суусун затла ташыр эм сакълар ючюн, асламында цилиндр формалы адыр); *полное ведро* ичи толу челек; *греметь ведрами* челеклени зынгырдатыргъа.

ВЕНИК сибиртги (юй тюпню сыйпар ючюн, хамамда паргъа кирип терлер ючюн хайырланылыучу хансдан неда чырпыладан къысым); *березовый веник* къайын сибиртги; *вязать веники* сибиртгиле этерге.

ВЕРАНДА веранда (юйню тегерегинде неда аны бир къабыргъасыны узунуна юсю жабылгъан жапма); *застекленная веранда* мияла бла жабылгъан веранда.

ВЕШАЛКА такъгыч (1. юс эм баш кийимни тагъар ючюн хайырланылыучу, ыргъакълары болгъан тапка; 2. кийимни тагъар ючюн аны жагъасында тигилген илгик); *пришить вешалку* такъгыч тигерге; *повесить костюм на вешалку* костюмну такъгычча тагъаргъа.

ВОРОТА къабакъ эшик (юйню ичине неда арбазгъа кирирча ачылыучу эм жабылыучу кенг эшик); *закрывать ворота* къабакъ эшикни жабаргъа; *въехать в ворота* къабакъ эшик бла кирирге.

ГВОЗДЬ чюй (темирден неда агъачдан этилип, къыйыры жютю болгъан зат); *вгонять гвоздь* чюй урургъа; *выдернуть гвоздь* чюйню чыгъарыргъа.

ДВЕРЬ эшик (къабыргъада межямгъа, юйге кирирча неда андан чыгъарча жер эмда аны ачар эм жабарча этилген зат); *дверь на балкон* балконнга эшик; *открыть дверь* эшикни ачаргъа; *кто-то стучится в дверь* ким эсе да эшикни къагъады.

ДВОР арбаз (юйлени арасында бош жер); *жить с кем-то в одном дворе* биреу бла бир арбазда жашаргъа.

ДИВАН тапчан (олтуруп эм жатар ючюн ишленнген зат); *ложиться на диван* тапчаннга жатаргъа.

ДОМ юй (адам жашаучу межям, фатар); *деревянный дом* агъач юй; *кирпичный дом* кирпич юй.

ДРОВА отун (терекни отлукъ халда хайырланырча тууралгъан эм жарылгъан кесеклери); *подбросить дрова в камин* печьге отун салыргъа; *отапливаться дровами* юйню отун бла жылытыргъа.

ДУШ душ (жуууннганда юсге сууну шорхачыкъла этип къуяр ючюн хайырланылыучу зат); *принять душ* душда жууунургъа.

ДЫМОХОД ожакъ (печьден тютюнню тышына чыгъарып ючюн кирпичден ишленнген быргъы).

ЖИЛИЩЕ юй (жашаргъа жараулу межям); *новое жилище* жангы юй; *стоимость жилища* юйню багъасы; *жилищные условия* юй болумла.

ЗАБОР буруу (бир затны тегерегин бегитир ючюн ишленген хуна, чалман д. б. аллай зат); *поставить забор* буруу ишлерге.

ЗАДВИЖКА кылыч (бир затны жабар ючюн хайырланьылычу зат); *закрывать дверь на задвижку* эшикни кылычын этерге.

ЗАЗЕМЛЕНИЕ заземление этиу (машинаны, приборну д.а.к. затны темир чыбыкь бла жерге жалгъау); *заземление антенны* антеннаны темир чыбыкь бла жерге жалгъау.

ЗАМАЗКА замазка (жепилени битер ючюн жагъылычу зат); *оконная замазка* терезе замазка.

ЗАМОК кирит (бир затны ачхыч бла бегитир ючюн хайырланьылычу адыр); *дверной замок* эшикни кирити; *запереть дверь на замок* эшикни киритин этерге; *внутренний замок* ич кирит.

ЗАСОВ кылыч (уллу эшик къадау); *закрывать дверь на засов* эшикни кылычын этерге.

ЗЕРКАЛО кюзгю (кесинги керюр ючюн неда къабыргъаланы д.а.к. затланы ариу этер ючюн энчи жарашдырылган мияла); *зеркало для бритья* сакъал жюльюр ючюн хайырланьылычу кюзгю; *глядеть в зеркало* кюзгюге къараргъа.

ЗОЛА кюл (бир зат кюйгенден сора тубюнде къалычу акъсыл-къара букъу формалы зат); *выгребать золу из печи* печьден кюлню чыгъарыргъа.

КАДКА чыккыр (къуршоула бла бегитилген, къангадан этилген уллу агъач адыр); *наполнить кадку водой* чыккырни суудан толтурургъа.

КАЛЕНДАРЬ календарь (айлагъа бла ыйыкълагъа юлешинип, бир бири ызындан жылны битеу кюнлери айтылган справкалы таблица неда китапчыкь); *настольный календарь* столда туруучу календарь; *отрывной календарь* жыртылып барычу календарь.

КАЛИТКА буруу эшик (бурууда, къабакъ эшикде д.а.к. затда болуучу гитче эшикчик); *войти во двор через калитку* арбазгъа буруу эшик бла кирирге.

КВАРТИРА фатар (юйню ичинде адам жашаргъа жаран бир, неда бир ненча отоулу жер); *трехкомнатная квартира* юч отоулу фатар; *отдельная квартира* энчи фатар.

КВАРТИРАНТ фатарда турган адам (белгили болумлагъа

келишип, жашау жерни алгъан адам); *весь дом набит квартирантами* юй фатарда тургъанладан толуду.

КЕРОСИН фатеген (нефтьден этилиучу, жаныучу суусун зат); *налить керосин в лампу* чыракъга фатеген къуарга.

КЕРОСИНКА фатеген чыракъ (фатеген бла аш биширирге, абери къайнатырга жараулу тартмалы керек); *поставить чайник на керосинку* керосинкага чайникни салырга.

КОВЁР кюйюз (юй тюпню жабар ючюн, къабыргъаланы жасар ючюн шынтагыдан этилген тюкю эм сыйдам зат); *персидский ковер* фарс кюйюз; *покрывать ковром* кюйюз бла жабарга.

КОВШ чолпу (суусун затны къуар ючюн жюрютюлюучу саплы адыр); *зачерпнуть воду ковшом* чолпу бла суу алырга.

КОЛЕСО чарх (кёчер агъачны тегерегине айланган эмда арбаны неда механизмни жюрютюр ючюн хайырланлыучу зат); *запасное колесо* запас чарх.

КОЛОНКА колонка (1. ваннада сууну жылытыр ючюн хайырланлыучу зат; 2. орамда быргъысы бла суу барыучу зат); *газовая колонка* газ колонка; *набрать воду в колонке* колонкадан суу алырга.

КОЛЯСКА коляска (сабийни айландырыр ючюн къол бла жюрютюлюучю гитче арбачыкъ).

КОМНАТА отоу (юйню адам жашагъан бёлюмлеринден бири); *комната с двумя окнами* эки терезеси болгъан отоу; *комната на двоих* экеуленнге жетерча отоу.

КОМОД комод (ич кийимле, ууакъ затла салынырча ящиклери болгъан алаша шкаф); *большой комод* уллу комод.

КРАН кран (резервуардан неда трубопроводдан суусун затла неда газ чыгыучу быргъы); *водопроводный кран* суу келиучю кран; *повернуть кран* кранны бурурга; *кран горячей воды* исси сууну краны.

КРЕСЛО кресло (жингириклени салырча жерлери болгъан кенг шинтикни бир тюрлюсю); *плетеное кресло* эшилген кресло; *мягкое кресло* жумушакъ кресло.

КРЫША юй баш (къардан, жаундан сакълар ючюн юйню башын жапхан зат); *железная крыша* къанжал бла жабылгъан юй баш; *черепичная крыша* къошун бла жабылгъан юй баш.

ЛАМПА чыракъ (тюрлю-тюрлю ишленген, жарытыучу прибор); *электрическая лампа* электрочыракъ; *керосиновая лампа* фатеген чыракъ.

ЛЕСТНИЦА басыхъ (бир къауум атлаууч формада ёрге

чыгъар эм энишге тюшер ючюн ишленнген зат); *винтовая лестница* бурулуп чыкыгъан басхыч; *пожарная лестница* от тюшгенде жюрютюлюучю басхыч.

ЛИНОЛЕУМ линолеум (ичине энчи бир зат ичирилип, юй тюпню жабар ючюн хайырланылыучу кыалын, къаты зат); *покрывать пол линолеумом* полну линолеум бла жабаргъа.

ЛОПАТА жугар (биленнген кенг кыйыры бла, жерни къазар ючюн ишленнген, узун саплы адыр); *железная лопата* темир жугар.

ЛЮСТРА люстра (бир ненча чырагъы болгъан тагъылыучу прибор); *хрустальная люстра* хрусталь люстра; *люстра с тремя лампами* юч чыракълы люстра.

МАСТИКА мастика (полну жылтыратыучу зат); *натереть пол мастикой* полгъа мастика сюртюрге.

МАЯТНИК маятник (баш жаны бир жерге илиндирилип, тюп кыйырында ауурлугъу бла ары-бери кымылдаучу стержень); *часы с маятником* маятниги болгъан сагъат.

МЕБЕЛЬ мебель (юй керекле); *новая мебель* жангы мебель.

МЕШОК машок (ууакъ затланы салып сакъларча эм ташырча этилген хуржун); *бумажный мешок* къагъыт машок.

МУСОР юй кир (багушха атыллыкъ кирле); *ведро для мусора* юй кир къуюлуучу челек.

МУСОРОПРОВОД кир тегюучю быргъы (хар этажда адамла юй кирлерин тегерча тешиклери болгъан, тик ёрге орнатылгъан кенг быргъы).

МЫЛО сапын (жауну бла силтини бирге къошуп, абери-ни жууар ючюн этилген сууда эриучю зат); *туалетное мыло* дух сапын.

МЫЛЬНИЦА сапын орун (сапын туруучу коробкычкъ неда энчи стакан тюп).

НАВЕС жапма (кюнден бла жауундан къоруулар ючюн башы жабылгъан межам); *сидеть под навесом* жапма тюбюнде олтурурга.

НАВОЛОЧКА жастыкъ тыш (жастыкыгъа кийдирилиучю къап); *постирать наволочки* жастыкъ тышланы жууаргъа.

НАГРУДНИК ёшюнлюк (ашай, ишлей туруп кийимни аяр ючюн неда омакылыкыгъа кийилиучю кысха ал бота).

ОБОИ обойла (къабыргъагъа жабышдырылыучу оюлу къагъыт неда къумач); *пестрые обои* къолан обойла.

ОГОНЬ от (жана тургъан затны тегерегинде кызып жылтырагъаны); *разжечь огонь* отну жандырырга; *загасить огонь в печке* печьде отну ёчюлтюрге.

ОТВЁРТКА бургъуч (хырлы чюйню буруп бир затха кий-рир неда буруп чыгъарыр ючюн хайырланылыучу керек).

ОТДЁЛКА жасау (ремонт этип жангыртыу); *внутренняя отделка в доме* юйню ичин жасау.

ПЕРИЛА таянчакъла (басхычны, кёпюрню, балконну кыйырлары бла салыныучу буруу).

ПЕЧЬ печь (юйню жылытыр, аш этер ючюн ташдан, кирпичден неда металлдан ишленген зат); *топить печь* печеде от этерге.

ПИЛА бычхы (агъачны, темирни, ташны кесер ючюн уютю тишлери болган зат); *ручная пила* кьол бычхы.

ПЛИТА плита (аш юйде конфоркалары болган, аш этиучо печь); *газовая плита* газ плита; *жарить на плите* плитада кьууурурга.

ПЛИТКА плитка (уллу болмаган тёртмюйюш жукъа зат); *плитка шоколада* шоколад плитка.

ПЛОТНИК агъач уста (агъачдан керекли затла жарашды-рыучу, агъач юйле, мебель ишлеучю адам).

ПОГРЕБ жер юй (ашарыкь затланы сакълар ючюн жерни кьазып ишленген мекам); *погреб со льдом* бузу болган жер юй.

ПОДВАЛ тьоп юй (юйню биринчи этажны тьобюнде ишленген мекам); *подвал для дров* отунла туруучу тьоп юй.

ПОДОКОННИК терезе тьоп (терезени тьобюне салынган кьанга неда плита).

ПОДОДЕЯЛЬНИК жууурган ич (жууурганны ичинден тьойрелиучю неда тигилиучю жабыу, неда жууурганны тышына кийдирилген зат); *новый пододеяльник* жангы жууурган ич.

ПОКРЫВАЛО жабыу (бир затха жабылыучу кьумач); *покрывало для постели* тешек жабыу.

ПОЛ юй тьоп (адамла жюрюр ючюн юйню тьобюне урулган зат); *дощатый пол* кьанга юй тьоп; *паркетный пол* паркет юй тьоп; *мыть пол* юй тьопню жууурга.

ПОЛЁНО жаркъа (отха салыр ючюн бычхы бла кесилип жарылган агъачны бир кесеги).

ПОЛКА тапка (китапланы, адырланы д.а.к. затланы салыр ючюн кьабыргъагъа кьысылып неда шкафны ичинде кенделен орнатылган кьанга); *книжная полка* китап тапка.

ПОЛОТЁНЦЕ жан жаулукь (бетни-кьолну, юсню неда башха затны сюртюр ючюн жюрютюлюучю узун кьумач ке-

сек); *посудное полотенце* адырланы сюртюучю жан жаулык; *мохнатое полотенце* тюклю жан жаулык.

ПОРÓГ босагъа (эшикни тюрбуне салынган агъач); *стоять на пороге* босагъада сюелирге.

ПОРОШÓК порошок (къаты затны ууакъ тюрюлген кесекчиклери); *порошок от головной боли* башы ауругъаннга жараучу порошок; *стиральный порошок* быстыр жуууучу порошок.

ПОРТЬЕРА терезе жабыу; эшик жабыу (къалын къумачдан этилген терезе неда эшик жабыу).

ПОСТЕ́ЛЬ тешек (тешелген затла — жабыу д.а.к. затлары бла адам жукъларча жер); *убирать постель* тешекни жыяргъа.

ПОТОЛО́К чырды (межамны ичинде баш жаны); *высокий потолок* бийик чырды; *низкий потолок* алаша чырды.

ПРИДА́НОЕ берне, сый (къыз эрге чыкъгъанда, атасы бла анасы аны къайынларына берген саугъала); *невеста с приданым* бернеси болгъан келин.

ПРИ́МУС примус (горелкагъа отлукъ берген насосу бла, аш этер ючюн неда аны жылытыр ючюн журютюлюучю прибор); *шум примуса в кухне* аш юйде примусну тауушу.

ПЫЛЕСО́С пылесос (къумачдан этилген затланы — жумшакъ мебельни, кюйюзлени, кийимни эм юйню ичин букъудан, кирден тазалар ючюн журютюлюучю аппарат).

РАКОВИНА раковина (суу барыучу кранны тюрбунде суу энишге кетерча жери); *прочистать раковину* раковинаны ариуларгъа.

РАМА рама (терезе битеулей, мияласы бла бирге); *красить рамы* рамаланы бояргъа.

РЕМÓНТ ремонт (бузулгъан, сынган д.а.к. затланы жангыртыу, тюзетиу); *сделать ремонт в комнате* отоуда ремонт этерге.

РЕШЕ́ТКА чалдиш (агъач неда темир чыбыкъ кесеклени чалышдырып этилген буруу); *оконная решетка* терезе чалдиш.

РЕШЕТО́ элек (бир затны элер ючюн тюрбуне сетка салынган адыр); *просеивать сквозь решето* элек бла элерге.

СВЕЧА́ жау чыракъ (амалсыз болгъанда, чыракъ жандырыр ючюн хайырланылыучу, жаулу затдан этилип, ичинде тартмасы болгъан таякъчыкъ); *зажигать свечу* жау чыракъны жандырыргъа.

СКАМЕЙКА узун шинтик (тиреуючлени юслерине узун къанга урулуп, бир ненча адам олтурурча шинтик).

СКАТЕРТЬ стол жабыу (столну юсюн жабар ючюн къалын къумачдан этилген зат); *бархатная скатерть* къатапа стол жабыу.

СОВОК къуйгъуч (тёгерети ёрге къайырылып, жугар формалы ишленген зат); *угольный совок* кёмюр къуйгъуч.

СОФА диван, тапчан (алаша кенг диван).

СПАЛЬНЯ жукълаучу жер (адамла жатып жукълаучу отоу).

СТЕЛЛАЖ стеллаж (бир бири башында орналган бир талай тапка); *книжные стеллажи* китап тапкала.

СТЕНА къабыргъа (юйню, мекамны ичинде аны тик сюелген кесеги); *толстая стена* къалын къабыргъа.

СТІРКА быстыр жууу (юс кийимни, къумачдан этилген затланы суу бла тазалау).

СТОЛ стол (ишлегенде, ашагъанда д.а.к. зат этгенде абери салырча, бир неда бир ненча аягъында кенделен орналган кенг къанга неда бирге къошулган бир ненча къангадан этилген юй керек); *круглый стол* тёгерек стол; *обеденный стол* азыкъ ашаучу стол.

СТУЛ шинтик (бир адам аркъасын да таяндырып олтурурча ишленген юй керек); *мягкий стул* жумушакъ шинтик.

ТАБУРЁТ шинтик (таянчагъы болмай, тёртгюл неда тёгерек формалы, адам олтурурча ишленген юй керек).

ТОПОР балта (темирден ишленип, бир жанында жютю ауузу, бирси жанында уа желкеси болган эм абери кесер, жарыр ючюн хайырланлыгучу юй керек).

ТОПЧАН агъач ундурукъ (тёрт аякъ урулган, агъачдан этилген жатар жер).

ТОЧІЛКА билеу (бир затны жютю этер ючюн хайырланлыгучу зат); *точилка для ножей* бичакъланы билеучю билеу.

ТРЕНОЖНИК ючаякъ (абери тубюнден тирелип салыныучу, юч аякълы темир адыр).

ТУАЛЁТ аякъ жол, жахтана (адам кеси керегине барыучу жер).

ТУМБОЧКА тумбочка (ундурукъну къатында салыныучу гитче шкафчыкъ, аны кибик дагъыда жазыу столда д.б. затлада аллай шкафчыкъгъа ушаган жер).

УМЫВАЛЬНИК умывальник (бет-къол жууар ючюн хайырланлыгучу, краны болган зат).

ФАРФОР чын (акъ топуракъны бек иги сортларындан этилген минерал масса); *ваза из фарфора* чындан этилген ваза.

ФОНАРЬ фонарь (ичинде чырагъы болгъан, мияла шарча ишленген, жарытыучу прибор); *уличные фонари* орамдагъы фонарьла.

ФОРТОЧКА форточка (юйде хауа айланыр ючюн хайырланылыучу, терезеде мияла эшикчик).

ХРУСТАЛЬ хрусталь (бек жылтырауукъ бийик сортлу мияла).

ЦЕЛЛОФАН целлофан (бир жанындан къарасанг, бирси жаны кёрюнюучю, полиграфияда бла башха бир къауум производствода хайырланылыучу целлюлоза плёнка).

ЦИНОВКА жеген (саламдан, къамишден д.а.к. затдан эшилип, юй тюпге жаяр ючюн неда аберини тышлар ючюн жюрютюлюучю зат).

ЧЕРДАК чардакъ (юйню чырдысы бла башыны арасы).

ЧЕРЕПИЦА къошун (асламында топуракъдан неда цементден этилген, пластинкала формалы юй баш жабыучу материал).

ШЫЛО биз (бир жаны жютю, чындай ийнеча ишленип, сабы да болгъан, тешик этер ючюн хайырланылыучу керек).

ШНУРОК баучукъ (иничке бау, тасмачыкъ).

ЩИПЦЫ къысхач (шарнирде бегитилген эки стержень формалы ишленип, бир затны къысар неда къаты тутар ючюн жюрютюлюучю керек).

ЭТАЖ этаж (кёп къатлы юйню бир кесеги — бир даражада орналгъан бир къауум отоу); *дом в два этажа* эки этажи болгъан юй.

ЭТАЖЕРКА этажерка (ёрге сюелген къангалагъа тапкала бегитилген юй керек); *этажерка с книгами* китаплары болгъан этажерка.

СЛОВА, СВЯЗАННЫЕ С ПИЩЕЙ

АПШ-СУУ БЛА БАЙЛАМЛЫ СЁЗЛЕ

БАЛЬЗАМ бальзам (дарман хансладан этилген ариу ийисли бадхам); *угощать бальзамом* бальзам бла сыйларгъа.

БАРАНИНА къой эт (къочхарны неда къойну эти); *жареная баранина* къуурулгъан къой эт; *суп с бараниной* къой эт шорпа.

БАТОН батон (зугул формалы акъ ётмек, иничке узун кондитер ашарыкъ); *шоколадный батон* шоколад батон.

БИСКВИТ бисквит (татлы печеньени бир тюрлюсю); *торт с бисквитом*.

БИФШТЕКС бифштекс (къууурулгъан тууар эт кесек); *хорошо прожаренный бифштекс* иги къууурулгъан бифштекс.

БЛИН тишмек (жукъа тылыдан этилген, табада биширилген гюттю).

БЛЮДО 1. табакъ (столгъа аш салырча тегерек неда зугул сауут); *блюдо с жареной говядиной* къууурулгъан тууар эт салынган табакъ; 2. аш (ашарча белгили формада жарашдырылгъан зат); *мое любимое блюдо* мени суйген ашым.

БОКАЛ бокал (чагъыр къуярча уллуракъ рюмка формада ишленген адыр); *полный бокал* толу бокал.

БОРЩ борщ, хобуста шорпа (тюрлю-тюрлю къошакълары бла чюгюндюрден эм хобустадан этилген шорпа); *украинский борщ* украин борщ; *борщ со сметаной* сют баш къошулгъан борщ.

БРАГА брага; сыра (алкоголю аз болгъан, сырагъа ушагъан эрттегили орус ичги); *варить брагу* брага биширирге.

БРЫНЗА къой бишлакъ (къойну сютюнден этилген бишлакъ); *свежая брынза* жангы сыгъылгъан къой бишлакъ.

БУБЛИК тешикли къалач (тегерек этилип биширилген къалашчыкъ); *на обед купили килограмм бубликов* тюш азыкъгъа бир килограмм тешикли къалач сатып алдыкъ.

БУЛКА булка (будай ундан этилген ётмек); *сдобные булки* татлы булкала; *булка с изюмом* кишмиши болгъан булка.

БУЛЬОН эт шорпа (башха бир зат да къошулмай, жангыз эт бишген суу); *куриный бульон* тауукъ шорпа; *говяжий бульон* тууар шорпа.

БУТЕРБРОД бутерброд (юсюнде жауу, бишлагъы д.а.к. заты болгъан ётмек туурам); *бутерброд с икрой* икрасы болгъан бутерброд; *бутерброд с колбасой* къыймасы болгъан бутерброд.

БУФЕТ 1) буфет (адырланы, ашарыкъланы, ичгилени салыр ючюн ишленген уллу шкаф); *винные бутылки поставить в буфет* чагъыр шешаланы буфетге салырга. 2) буфет (столовада, ресторанда ичгиле, ашарыкъла сатар ючюн орнатылгъан стол, дагъыда аны кибик уллу болмагъан ауузлануучу жер); *железнодорожный буфет* темир жол буфет; *театральный буфет* театр буфет.

БУХАНКА буханка (бир форма бла биширилген ётмек); *две буханки хлеба* эки буханка ётмек.

ВАРЕНЕЦ жууурт (къайнатылып уютулган сют); *свежий варенец* жангы жууурт.

ВАРЕНИКИ суу бѐрекле (ичлерине бишлакъ, жемиш неда башха зат салынып, сууда бишген ууакъ бѐрекчikle); *вареники с вишнями* баллилери болган бѐрекле.

ВАФЛЯ вафля (юсюнде тѐртгюл тамгъалары болган жукъа печенье); *вафли с кремом* креми болган вафляла.

ВИНО чагъыр (асламында жюзюмден этилиучю, алкогольлу ичги); *красное вино* къызыл чагъыр; *виноградные вина* жюзюм чагъырла; *вино домашнего приготовления* юйде этилген чагъыр.

ВКУС татыу (ашай туруп, ашны сезилиу халы); *приятный вкус* хычыуун татыу; *горький вкус* ачы татыу.

ГАРНИР гарнир (этден эм чабакъдан этилген ашарыкълагъа къошулуучу пиринч, картоф д.а.к. затла); *мясо с гарниром* гарнирли эт; *рыба без гарнира* гарнирсиз чабакъ.

ГЕРКУЛЕС геркулес (зынтхыдан этилген жарма); *пачка геркулеса* геркулесни бир пачкасы.

ГОРЧИЦА татыран (1. сары гюллери болган кырдык битим; 2. ашха къошар ючюн ол битимден этилген тым); *крепкая горчица* кючлю татыран.

ГРУДИНКА тѐш (малны кѐкюрегиндеги этини кесеги); *копченая грудинка* къакъланнган тѐш.

ГУЛЯШ гуляш (ууакъ тууралган этден этилген тымлы хант).

ГУСЯТИНА къаз эт (къазны эти); *жареная гусятина* къуурулган къаз эт.

ДИЕТА диета (аш айырып, бир низам бла жашау жорукъ); *строго соблюдать диету* диетаны къаты сакъларгъа.

ДРОЖЖИ ачитхы (бир затны ачытыучу эм микроскоп бла кѐрюнюучю ууакъ грибокла); *пивные дрожжи* сыра ачитхы; *тесто на дрожжах* ачитхы салыннган тылы.

ДУХОВКА духовка (ичинде, къызган хауада аш бишир ючюн, печьде орнатылган темир ящик); *поставить в духовку* духовкагъа салыргъа; *вынуть из духовки* духовкадан чыгъарыргъа.

ЕДА ашарыкъ (ашалган эм ичилген затла); *после жирной еды захотелось мне пить* жаулу ашарыкъдан сора суу ичеригим келди.

ЖАЖДА суусап болуу (ичеригинг келиу); *утолить жажду* суусабынгы кесерге; *возбудить жажду* суусап этерге.

ЖАРКОЕ жаркой (асламында эт къошулуп, къууурулуп

биширилген ашарыкъ); *картофельное жаркое* картоф жаркой.

ЖЕЛТОК жумуртханы сарысы (къанатлыны жумуртхасыны ичинде тегереги акъ зат бла къуршаланнган къалын сары кесеги).

ЖИР жау (жаныуарланы бла битимлени ичлеринде сууда эримеучю зат); *животный жир* мал жау; *говяжий жир* тууар жау; *рыбий жир* чабакъ жау.

ЗАВАРКА бир атым чай (чай этер ючюн чайникге бир жолгъа салынуучу чай кырдык); *чаю осталось на одну заварку* бир атым чай къалгъанды.

ЗАВТРАК эрттен азыкъ (эрттенликде ашалгъан аш); *вкусный завтрак* татыулу эрттен азыкъ; *взять с собой завтрак* эрттен азыкъны биргенге алыргъа.

ЗАКУСКА закуска (аракъы, чагъыр д.а.к. зат ичген заманда ызындан къабылыучу аш); *холодная закуска* сууукъ ашарыкъ; *лёгкая закуска* женгил ашарыкъ.

ЗАЛИВНОЕ заливной (этден неда чабакъдан этилип, юсюне башдан-аякъ шорпа къуюлгъан ашарыкъ); *есть заливное* заливной ашаргъа; *заливное из рыбы* чабакъдан этилген заливной.

ЗАПЕКАНКА запеканка (тышы къызыл къабукъ болгъунчу, отда къыздырылып биширилген аш); *картофельная запеканка* картоф запеканка.

ИЗЮМ жюзюм къатхан (жюзюмню къатдырылгъан жемишлери); *изюм без косточек* ташлары болмагъан жюзюм къатхан; *булочки с изюмом* ичлерине жюзюм къатхан салынган булкахыкъла.

КАЛОРИЙНОСТЬ татымлылыкъ (жаны болгъан зат грамм ашарыкъдан алгъан эм татым бла ёлчеленнген энергия); *калорийность продуктов питания* ашарыкъ затланы татымлылыкълары.

КАША баста (сууда неда сютде биширилген, жармадан этилген аш); *овсяная каша* зынтхы баста; *молочная каша* сют баста.

КЛЕЦКИ халпама (къайнай тургъан сууда, сютде д.а.к. затда биширилген тылы кесекчикле); *суп с клецками* халпамалы шорпа.

КОЖУРА къабукъ (аберини тышын жапхан зат, жемишлени, урлукъланы къабукълары); *кожура картофеля* картофну къабугъу; *кожура банана* бананны къабугъу.

КОЛБАСА къыйма (ашарыкъны бир тюрлюсю — зугул формалы, чегиге неда жалгъан плёнкагъа салыннган, тар-

тылган эт); *копченая колбаса* къакъланган къыйма; *вареная колбаса* бишген къыйма.

КОМБИЖИР комбижир (жауну тюрлю-тюрлюлерини бирге къошулганлары).

КОНИНА ат эт (атны эти — ашарыкъ формада); *вареная конина* бишген ат эт.

КОНСЕРВЫ консервала (бузулмаи сакъланыр ючюн энчи амал бла жарашдырылган ашарыкъла); *рыбные консервы* чабакъ консервала; *мясные консервы* эт консервала.

КОРКА гирях (ётмекни къатхан къабугъу); *крошить корку в молоко* гиряхны сютге ууаргъа.

КОТЁЛ къазан (аш этер неда суу къайнатыр ючюн, металлдан ишленген тегерек формалы адыр); *медный котел* багыр къазан.

КОТЛЁТА катлет (тартылган неда туююлген этден неда чабакъдан тегерек неда зугулуракъ, гюттю формада этилген ашарыкъ); *отбивная котлета* туююлген этден этилген катлет; *паровая котлета* тылпыуда биширилген катлет.

КОФЕ кофе (атына кофе терек деп аталган тропикалы битимни бюртюклери эм аланы ууакълап, къайнатып этилиучу ичги); *индийский кофе* индия кофе; *пить кофе* кофе ичерге; *банка кофе* бир банка кофе.

КОФЕЙНИК кофейник (кофе къайнатыучу адыр).

КРАЮХА туурам (тегерек ётмекни къыйырындан кесилген уллу кесек); *краюха хлеба* ётмек туурам.

КРЕНДЕЛЬ крендель (в харф неда 8 тарих формалы бурулуп этилген татлы булкачыкъ).

КРОШКА бурху (бир затны бек гитче кесекчиги); *крошки хлеба* ётмек бурхула.

КРУЖКА кружка (стаканнга ушаган саплы адыр); *алюминиевая кружка* акъкъалай кружка; *эмалированная кружка* эмаль бла боялган кружка.

КРУПА жарма (бир мирзеуню сау неда ууакъланган бюртюклеринден этилген ашарыкъ продукт); *манная крупа* манна жарма; *овсяная крупа* зынтхы жарма.

КРУПИНКА бюртюкчюк (жарманы бир бюртюгю).

КРУПЧАТКА крупчатка (акъ будай унну бек мажал тюрлюсю).

КРЫНКА къошун аякъ (топуракъдан сют къуярча ишленген кенг боюнду адыр); *квасить молоко в крынке* сютню къошунда уютургъа.

КРЫШКА баш (адырны, ящикни д.а.к. затны башын

жабычу зат); *крышка рояля* рояльны башы; *крышка банки* банканы башы.

КУВШІН кьошун (ёргеден-ёргеси тар бола баргъан, сабы, буруну да болгъан бийик адыр); *глиняный кувшин* топуракъ кьошун; *кувшин молока* бир кьошун сют.

КУХАРКА шапа (ашарыкъ хазырлаучу тиширыу); *кухарка в кухне чистит картофель* шапа аш юйде картоф арта турады.

КУХНЯ аш юй (аш этер ючюн печи неда плитасы болгъан отоу); *из кухни слышен стук ножа, рубившего мясо* аш юйден эт туурагъан бичакъны тауушу келеди.

КУШАНЪЕ аш (ашарыкъ продуктладан бир тюрлю амал бла жарашдырылгъан азыкъ); *на столе много кушаний* столда аш кёпдю.

ЛАПША хынкял (будау унну тылысындан жукъа кесилип этилген зат эм ол кьошулуп биширилген шорпа); *молочная лапша* сют хынкял.

ЛИМОНАД лимонад (асламысында лимонну суундан этилиучю, суусапха ичилиучю ичги); *два стакана лимонада* эки стакан лимонад.

ЛОЖКА къашыкъ (суусун неда къургъакъ ашарыкъны алырча ишленген зат); *чайная ложка* чай къашыкъ; *мешать чай ложкой* чайны къашыкъ бла къатышдырыргъа.

МАКАРОНЫ макарон (тылыдан узун быргъычыкъла формалы этилип къурутулгъан ашарыкъ продукт).

МАРГАРИН маргарин (мал жауну бла битим жауну эм башха затланы къатышдырып этилген жау); *жарить на маргарине* маргаринде къуурургъа.

МАРМЕЛАД мармелад (желе неда конфет формада бал тузу болгъан кёгет-жемиш пюреден этилген кондитер ашарыкъ); *килограмм мармелада* бир килограмм мармелад.

МАСЛЁНКА жау орун (сары жау салыныучу кенг, алаша эм башлы адырчыкъ).

МЁД бал (бир-бир битимлени гюллерини нектарындан бал чибинле жыйып этиучю татлы къалын суусун зат); *сотовый мед* таракъ бал; *жидкий мед* жукъа бал.

МУТОВКА ургъуч (къыйырында тегереги неда спиралы болуп, суусун затны чайкъар ючюн жүрютюлюучю адыр).

МЯКОТЬ сюексиз эт (малны этини сюексиз, жумушакъ кесеги).

МЯСО эт(союлгъан малны аш этиуде хайырланлыгыучу кесеги); *говяжье мясо* тууар эт; *жареное мясо* къуурулгъан эт.

МЯСОРУБКА мясорубка (этни тартыр ючюн хайырла-

нылыучу машина); *пропустить мясо через мясорубку* этни мясорубка бла тартырғыа.

НАПИТОК ичги (ичер ючюн жарашдырылган суусун зат); *спиртной напиток* спиртли ичги; *фруктовый напиток* кёгет суусап; *прохладительный напиток* суусапха ичилиучу суу.

НАСТОЙКА настойка (жемишле, кёгетле, хансла кёшүлгән спиртли ичги); *вишневая настойка* балли настойка.

ОБЕД тюшлюк, тюш азыкь (кюнню ортасында ашалыучу аш); *подавать обед* тюш азыкь берирге.

ОВСЯНКА зынтхы жарма (зынтхыдан этилген жарма эм ол жармадан хазырланылган баста).

ОКОРОК бут (кьойну д.а.к. хайыуанны жапхагы неда арт буту); *передний окорок* ал бут.

ОКРОШКА окрошка (гумулғыа кёгетлени бла этни ууакь туурап жарашдырылыучу аш).

ОТБИВНАЯ отбивной катлет (түйюлюп жумушатылган этден этилген катлет); *баранья отбивная* кьой этден этилген отбивной катлет.

ОТВАР отвар (ичинде бир зат биширилген суу); *рисовый отвар* пиринч бишген суу.

ОТРУБИ кьышхыр (тирменде тартханда мирзеу бюртюкледен кьалган-кьулганла).

ПАСТИЛА пастила (жумуртханы агьын да кьошуп, кёгетледен бла бал туздан этилген конфет).

ПАШТЕТ паштет (кийик этден, бауурдан д.а.к. затдан паста формада этилген аш, дагыда ол кьошулуп этилген бёрек); *паштет из печени* бауурдан этилген паштет.

ПЕЛЬМЕНИ эт бёрекле (ачымагьан тылыны ичине эт салынып, сууда биширилген, ууакь бёрекчикле формалы ашарыкь); *сибирские пельмени* сибирь эт бёрекле.

ПЕНКА кьаймакь (суууй тургьан неда сууугьан суусун затны (сёз ючюн сютню, сиропну) башына чыкьгьан кьабукьчукь); *снять пенки с молока* сютню кьаймагьын жыйып алырғыа.

ПЕРЕЧНИЦА чибижи орун (тартылган чибижи кьуюлуучу орунчукь).

ПЕТРУШКА гёлендир (тамыры бла чапыракьлары ашха кьошар ючюн хайырланылыучу бахча битим).

ПЕЧЕНЬЕ печенье (татлы тылы кесекчикледен этилген кондитер ашарыкь).

ПИРОГ хычин (тылыны ичине бир зат салынып, жукьа

жайылып, отда биширилген ашарыкъ); *яблочный пирог* алма хычин.

ПИРО́ЖНОЕ пирожный (татлы тылыдан этилип, ичинде бир кесек креми эм аллай башха затлары болгъан кондитер ашарыкъ); *бисквитное пирожное* бисквит пирожный.

ПИРОЖОК бёрек (гитче хычинчик); *пирожок с капустой* хобуста бёрек; *пирожок с мясом* эт бёрек.

ПИ́ЩА аш (ашаргъа жараулу зат); *жирная пища* жаулу аш; *горячая пища* исси аш.

ПЛОМБИ́Р пломбир (шоколад, къоз, цукат д.а.к. зат къошулуп, сют башдан этилген татлы сууукъ ашны бир тюрлюсю).

ПОВА́Р шапа, аш этиучю (аш этиу жаны бла уста адам); *школа поваров* шапаланы школу.

ПОВИ́ДЛО повидло (бал туз бла биширилген тахта кёгетле неда жемишле); *яблочное повидло* алмадан этилген повидло.

ПОДЛЫ́ВКА тым (ашха къошулуучу суусун, тузлукъ).

ПОДСТАКА́ННИК стакан тюп (стаканны салырча сабы болгъан адыр).

ПОН́ЧИК пончик (жауда къууурулгъан тегерек бёрекчик).

ПОСУ́ДА юй адырла (ашны ашар, ичер неда сакълар ючюн хайырланылыучу сауутла); *шкаф с посудой* юй адырлары болгъан шкаф; *стеклянная посуда* мияла адырла.

ПОТРОХА́ жаныуарны ичи (жаныуарланы, бегирекда къанатлыланы ичлеринде ашаргъа жараулу затлары).

ПРИ́ВКУС башха татыу (ашарыкъда башха тюрлю жалгъан татыу); *привкус соды в тесте* тылыда соданы татыуу).

ПРОСТОКВА́ША мыстындау (къайнатылмамай уюгъан сют).

ПРЯ́НИК пряник (ариу ийисли хансла да къошулуп, бал бла, бал туз сироп бла этилген татлы печенье); *медовый пряник* бал пряник.

ПШЕНО́ тую (тарыдан этилген жарма).

ПЫ́ШКА пышка (жумушакъ гюттючюк).

РАГУ́ рагу (ууакъ тууралгъан этден, чабакъдан неда кёгетледен этилген аш); *рагу из баранины* къой этден этилген рагу.

РАССО́ЛЬНИК рассольник (тузланган нашала тууралгъан, эт неда чабакъ шорпа).

РЫ́БА чабакъ (къабукъ бла жабылгъан териси эм жүзерге болушхан къанатчыклары бла сууда жашагъан, сагъаклары бла солугъан жаныуар); *морская рыба* тенгиз чабакъ.

САЛАТ салат (тым да къошулуп, ууакъ тууралгъан кёгетледен, жумуртхаладан, этден, чабакъдан д.а.к. затладан этилген сууукъ аш); *салат из огурцов и помидоров* нашаладан бла бадыражанладан этилген салат.

САХАРНИЦА бал туз орун (бал туз къуюлуучу орун).

СКАЛКА жазгыч (тылыны жазар ючюн хайырланылыучу агъач керек).

СКОВОРОДА таба (къыйырлары ёрге къайырылып, бир затны къуурур ючюн жюрютюлюучю темирден этилген тегерек сай адыр).

СОДА сода (силтили, кристаллы акъ зат); *питьевая сода* ичилюучю сода.

СОК суу (1. битимлени бла жаныуарланы клеткаларында, ич къууушларында болуучу суусун зат; 2. кёгетледен сыгылып этилген суусап); *березовый сок* къайын суу; *фруктово-ягодные соки* кёгет-жемиш суула.

СОЛЕНЬЕ тузланнган зат (туз эритилген сууда консерваланнган ашарыкъ зат); *запас соления* тузланнган затны запасы.

СОЛОНКА туз орун (столгъа салыннган, туз къуюлгъан аякъчыкъ).

СОСИСКА сосиска (бишмеген, гитче иничке къыймачыкъ).

СТАКАН стакан (абери ичер ючюн хайырланылыучу, цилиндр формалы, сапсыз мияла адыр); *стакан воды* бир стакан суу.

СТОПКА рюмка (чагъыр ичиуде хайырланылыучу гитче стаканчыкъ).

СТУПКА кели (ичинде бир затны туююп ууакълар ючюн металлдан неда ауур агъачдан ишленнген адыр); *железная ступка* темир кели.

СУП шорпа (эт, чабакъ д.а.к. зат бишген суугъа картоф, жарма неда башха зат къошулуп этилген аш); *густой суп* къалын шорпа; *жидкий суп* жукъа шорпа.

СЫВОРОТКА хуппеги (сют ачыса неда андан бишлакъ этилсе чыгыучу суусун зат).

ТАРЕЛКА табакъ (къыйырлары ёрге къайырылып, туюю тюз болгъан, ичине къуюп аш ашар ючюн жюрютюлюучю адыр); *мелкая тарелка* сай табакъ; *большая тарелка* уллу табакъ.

ТВОРОГ ачыгъан бишлакъ (ачыгъан сютню хуппегисинден сыгылып алыннган къалыны).

ТЕРМОС термос (бир затны температурасын тюрлендирмей сакълаучу адыр).

ТЕСТО тылы (суу бла, сют бла къатышдырылган унну къалын болган халы); *месить тесто* тылы басаргъа.

ТЕФТЕЛИ тефтелье (тартылган этден ууакъ тегерекчикле формада этилген аш).

ТОРТ торт (креми, кегетлери д.а.к. заты болган, татлы тылыдан кондитер аш); *шоколадный торт* шоколад къошулган торт.

ТРЕБУХА ёпке-бауур (союлган малны ичи).

УЖИН ушхууур (ингир аш); *поздний ужин* кеч ушхууур.

УКСУС сиркесуу (ачы мысты татыулу, аш неда консерва этгенде, къошулуучу суусун зат).

УХА чабакъ шорпа (чабакъдан этилген шорпа).

ФАРШ фарш (аш этер ючюн тартылган эт); *говяжий фарш* тууар этден этилген фарш.

ФУЖЕР фужер (бийик аягъы болган, уллу бокал).

ХАЛВА халыуа (чеплеуден, къозладан этилген татлы ашарыкъ); *арахисовая халва* арахис халыуа.

ЧАЙНИК чайник (суу къайнатыр неда чай этер ючюн сабы да, буруну да болган адыр).

ШКВАРКИ къууурдакъ (эритилип бошалган ич жаудан къалган къууурулган къаты кесекчикле).

ШОКОЛАД шоколад (какао бла бал туздан этилген кондитер аш).

ШУМОВКА сюзгюч (шорпадан этни чыгъарыр ючюн неда аллай башха затха хайырланылыучу, тешиклери кеп болган уллу къашыкъ).

ЯГОДА жемиш (ууакъ терекчикледе бла ханслада битиучю гитче суулу кегетчик); *ягоды малины* наныкъны жемишлери.

ЯЙЦО жумуртха (къанатлыланы бла сюркелиучю жаныуарланы гаккылары).

ЯЙНИЦА къуймакъ (жауда къууурулган жумуртхала).

СЛОВА, СВЯЗАННЫЕ С ОДЕЖДОЙ КИЙИМЛЕ БЛА БАЙЛАМЛЫ СЕЗЛЕ

АТЛАС атлес (бет жаны сыйдам, жылтырауукъ болган чилле, къумачны бир тюрлюсю); *желтый атлас* сары атлес.

БАЙКА байка (тюклю, жумушакъ мамукъ къумач).

БАРХАТ къатапа (бет жаны гымых кырккыылган жумушакъ тюклю кыумач); *портьера из бархата* къатапа жабыу.

БЕЗРУКАВКА габара (женглери болмагъан огъары жан неда куртка); *новая безрукавка* жангы габара.

БЕЛЬЁ ич кийим (кыумачдан, трикотаждан этилип, башха кийимлени ичинден кийилиучю кийим); *новое бельё* жангы ич кийим; *гладить бельё* ич кийимге итиу салыргъа.

БЕРЕТ тегерек бёркчюк (тегерек формалы эркин жумушакъ бёркчюк).

БИСЕР инжи (мияладан эм аллай башха затладан этилген, тюрсюнлю эм тешикли ууакъ минчакъчыкыла); *блестящий бисер* жылтырауукъ инжи.

БЛЁСТКИ жылтырауукыла (омакъ этер ючюн, кийимге тигилиучю жылтырауукъ затчыкыла); *усеянный блёстками* жылтырауукыладан толгъан.

БЛУЗКА огъары жан (тиширыу кофтачык); *шелковая блузка* дарий огъары жан.

БОРТ къаплаууч (пальтону неда башха юс кийимни аллында илгиклери неда тьюмелери болгъан кыйырлары); *борт шинели* шинельни къаплауучу.

БОСОНОЖКИ босоножкала (тиширыула жайгъыда кийиучю ачыкъ женгил туфлиле); *босоножки без каблуков* табансыз босоножкала; *босоножки с закрытыми носками* жабыкъ бурунлу босоножкала.

БОТИНКИ чурукыла (баулары неда тьюмелери бла этилиучю, алаша башлы аякъ кийим); *зашнуровать ботинки* чурукылары бауларын кысаргъа; *расшнуровать ботинки* чурукылары бауларын тешерге; *эти ботинки мне малы* бу чурукыла манга тардыла.

БРАСЛЁТ бууунлукъ (жюзюк формалы ишленип, омакылыкъ ючюн бууунда жюрютюлюучю зат); *застегнуть браслет* бууунлукыну этерге; *расстегнуть браслет* бууунлукыну тешерге.

БРЕТЕЛЬКА бретелька (имбашха тагъылып, ич кёлекни, чубурну, тёбен жанны д.а.к. затланы энишге жибермей тургъан лентачык); *бретелька оторвалась* бретелька юзюлгенди.

БРИДЖИ бриджи (тобукыгъа жетген кысха спорт кёчек); *на соревнования идти в бриджах* эришиулеге бриджи кийип барыргъа.

БРОШКА сыйлы тьюреуюч (тиширыуну жыйрыгыны жагъасына неда ёшюнюне омакылыкъ ючюн тьюрелиучю зат).

БУМАЗЕЯ маймёз (бир жаны тюклю болгъан мамукъ

къумач); *красная бумазея* кызыл маймёз; *платье из бумазеи* маймёз жыйрыкъ.

БҮРКА жамычы (жукъа кийизден этилген тюкю, узун плащ); *казачья бурка* къазакъ жамычы.

БҮРКИ уюкъла (кийизден этилип, тюплеринде тери олтанлары болган узунбаш чурукъла).

БҮСЫ минчакъла (мияладан эм башха затладан ишленип, халыгъа сууурулуп жыйылган эмда омакълыкыгъа жүрютюлюучю тегерек эм зугулуракъ бюртюкле); *деревянные бусы* агъач минчакъла; *нанизывать бусы* минчакъланы халыгъа сууурургъа.

ВАЛЕНКИ уюкъла (жюнден басылып этилген, жылы, узунбаш кыш чурукъла).

ВАРЕЖКИ къол къапла (асламында эшилген, къоллагъа кийилиучю, жылы кийим); *надевать варежки* къол къапланы киерге.

ВАТА мамукъ (жюнден неда мамукъдан этилген тюкю, жумушакъ материал; санитарияда неда кийимни, жашау жерни д.а.к. затны жылы этер ючюн хайырланылады); *пальто на вате* мамукълу пальто; *кусочек ваты* мамукъ кесекчик.

ВАТИН ватин (жукъа согъулган тюкю къумач; жылы этер ючюн кийимни ичине тигиледи); *шерстяной ватин* жюн ватин; *зимнее пальто на ватине* ватини болган кыш пальто.

ВЕЛЬВЕТ хырлы къатапа (хырлары болган мамукъ къумач); *платье из вельвета* хырлы къатапа жыйрыкъ.

ВИСКОЗА вискоза (целлюлозадан алынган халыдан этилген жалган дарий).

ВОРОТНИК жагъа (къумачдан, териден д.а.к. затдан этилип, кийимни боюнуна тигилиучю кесеги); *отложной воротник* артха ауган жагъа; *стоячий воротник* скулелген жагъа; *без воротника* жагъасыз.

ВУАЛЬ вуаль (1. женгил жукъа къумач; 2. тишируну бетин жабар ючюн, аны къалпагыны ал жанына тигилиучю жукъа (у); *шляпка с вуалью* вуали болган къалпакъчыкъ).

ВЫРЕЗ оюлганы (быстырны кесилген жери); *платье с низким вырезом* жагъасы терен оюлган жыйрыкъ; *вырез платья квадратный* жыйрыкъны оюлганы тёртгюлдю.

ГАЛСТУК галстук (келекни, огъары жанны д.а.к. кийимни жагъасыны тюбю бла боюнну тегерегине салынып, алында кысылыучю узун къумач кесек); *завязать галстук* галстукну кысаргъа.

ГАБАРДИН габардин (пальтола, костюмла этерге жарау-

ду жүн кўумачны бир тюрлюсю); *коричневый габардин* мор габардин.

ГОЛЬФЫ гольфла (1. бутлукълары тобукъдан аз энишгерек болгъан, аланы тюплери уа тюйме бла этилген кыысха кёнчек; 2. тобукъ тюплеге жетген, резинкалы чындайла); *красные гольфы* кызыл гольфла.

ГРЕБЁНКА таракъ (чачны тарар ючюн хайырланылыучу тишли пластинка); *причесывать волосы гребенкой* чачны таракъ бла тараргъа.

ЖАКЕТ жекет (пальтодан кыысхаракъ эм женгилирек тишыры тыш кийимни бир тюрлюсю); *жакет с подкладкой* ичи болгъан жекет; *однобортный жакет* тюймелери бир жанында больгъан жекет; *двубортный жакет* эки жанында да тюймелери болгъан жекет.

ЖЕМЧУЖИНА инжи (инжини бир бюртюгю); *галстук с черной жемчужиной* къара инжиси болгъан галстук.

ЗАКРОЙЩИК кийим бичиучю адам (кўумачны, терини кесип, кийим хазырларгъа усталыгъы болгъан ишчи); *закройщик детской одежды* сабий кийимлени бичиучю адам.

ЗАМША замша (жумушакъ ийленнген буу неда кьой тери); *туфли из замши* замшадан этилген туфлиле; *замшевые перчатки* замша къол къапла.

ЗАНАВЕСКА жабыу (бир затны аллына жабар ючюн неда аны башхаладан бёлюр ючюн хайырланылыучу кўумач кесек); *шелковые занавески* дарий жабыула; *задернуть занавеску* жабыуну тартып жабаргъа.

ЗАПЛАТА жамау (кийимде неда башха затлада жылтыргъан жерлени жабар ючюн хайырланылыучу кўумач кесек); *наложить заплату* жамау салыргъа; *костюм весь в заплатях* костюм жамаудан толуду.

ЗАПОНКА бууун тюйме (эр киши кёлекни бууунунда неда жагъасында тюйме); *золотые запонки* алтын бууун тюймеле.

ЗЕФИР зефир (ич кийимге жараулу мамукъ кўумач) *сорочка из зефира* зефирден этилген кёлек;

ЗОНТ салкъынлыкъ (жауундан бла кюнден сакъланыр ючюн, таякъгъа каркас бла бегитилген кўумач); *раскрыть зонт* салкъынлыкъны ачаргъа.

ИГОЛКА ийне (бир кыйыры жютю, бирси кыйырында уа халы сууурургъа тешиги болгъан иничке металл стержень); *машинная иголка* машина ийне; *швейная иголка* кийим тигиучю ийне.

ИЗНАНКА ич жаны (бир затны бет жанындан бирси жаны); *изнанка ткани* кўумачны ич жаны; *гладить рубашку с изнанки* кёлегге ич жанындан итиу салыргъа.

КАБЛУК аякъ кийимни табаны (аякъ кийимни олтананы арт жанында къалын къаты жери); *туфли на высоких каблуках* бийик табанлы чурукъла; *низкий каблук* алаша табан; *туфли без каблука* табансыз чурукъла.

КАЙМА къыйыу (къумачны д.а.к. затны къыйырына, тюрсюню, накъышы да башха болуп, узунуна дери салынган узун иничке зат); *скатерть с каймой* къыйыулу стол жабыу.

КАНТ кант (кийимни къыйырына неда тигилген жерине башха тюрсюню къумачдан этилип тигилген баучукъ, иничке ызчыкъ); *отделать платье кантом* жыйрыкъны кант бла омакъларга.

КАПЮШОН капюшон (тыш кийимни жагъасына тигилючю неда тюррелип илиндириличю, артха къайырылыучу баш кийим); *пальто с капюшоном* капюшонлу пальто.

КАРАКУЛЬ элтир (элтир къумалы къойланы терилеринден этилген къысха жюню кёрпе); *черный каракуль* къара элтир.

КЕДЫ кедала (хырлы желим олтанлары болган спорт ботинкала); *легкие кеды* женгил кедала.

КИСЕЯ кисей (жукъа къумачланы бир тюрлюсю); *платье из кисеи* кисейден тигилген жыйрыкъ.

КЛИН киштек (кийим тикгенде салыныучу югюл къумач кесекчик); *вшить клин* киштек тигерге.

КЛИПСЫ клипсала (къулакны тешмей салыныучу сыргала); *золотые клипсы* алтын клипсала.

КОЖИМИТ кожимит (терини орунуна жюрютюлючю затланы эски аты); *туфли из кожимита* кожимитден этилген чурукъла.

КОКЕТКА кокетка (кёлекде, жыйрыкъда адамны кёкюрегини эм аркъасыны баш жанын жабарча энчи тигилючю кесеги); *платье на кокетке* кокеткалы жыйрыкъ.

КОЛЬЦО тогъай, жюзюк (металлдан, агъачдан, сюекден д.а.к. затдан гюрен формалы ишленген зат); *кольцо для ключей* ачхычла тагъылыучу тогъай; *обручальное кольцо* белгиге берилген жюзюк.

КОСА эшме (эшилген чач); *заплести косу* эшме этерге; *расплести косу* эшмени седиретирге, чачарга.

КОСМЕТИКА косметика (бетни, санланы ариу, нюрлю этер ючюн керекли затла); *лечебная косметика* саулукъга жараучу косметика.

КОСЫНКА косынка (тиширыу башына неда боюнуна къысыучу югюл жаулукъчукъ); *повязать косынку* косынканы къысарга.

КОФТА огъары жан (тёбен жан бла бирге кийилиучю кысха тиширыу кийим); *шерстяная кофта* жүн огъары жан.

КУПАЛЬНИК купальник (жууунганда кийилиучю костюм); *пёстрый купальник* кьолан купальник.

КУРТКА куртка (аллы тьюмеле бла этилиучю, кысха тыш кийим); *кожаная куртка* тери куртка; *детская куртка* сабий куртка.

МАКИНТОШ макинтош (желимли кьумачдан этилген пальто, суу ётдюрмеучю плащ); *коричневый макинтош* мор макинтош.

МАНЖЕТА бууун ал (кёлекни, огъары жанны д.а.к. затны женг аллы); *крахмальные манжеты* крахмал салынган бууун алла.

МАНИКЮР маникюр (кьолланы тырнакъларын тазалау эм сыйдамлау); *сделать маникюр* маникюр этерге.

МАНИШКА манишка (эр киши кёлекге тьюрелген неда тигилген кёкюрек аллы); *накрахмаленная манишка* крахмал салынган манишка.

МАТЕРИЯ кьумач (*ткань* деген бла бир магъанада); *шелковая материя* дарий кьумач; *красная материя* кызыл кьумач.

МЕДАЛЬОН медальон (ичине суратчыкъ неда башха зат салынуучу, боюнда жүрютюлюучю тегерек коробкачыкъ); *золотой медальон* алтын медальон.

МЕХ элтир (жаныуарны тюклери сакъланып ийленген териси); *шуба на лисьем меху* тюлкую элтирден этилген тон.

МОТОК матау (бир затха чулганган халы, ийирилген жүн, темир жип); *моток шерсти* жүн матау.

НАПЁРСТОК оймакъ (ийне чанчылмаз ючюн, быстыр жамай, тиге туруп бармакъгъа киер ючюн металлдан этилген затчыкъ).

НАРУКАВНИКИ билекликле (ишлей туруп, кийимлени женглери кир болмаз ючюн, жингирикге дери билеклеге кийилиучю кийим).

НИТКА халы (мамукъдан, чилледен д.а.к. затдан ийириллип этилген иничке бау); *шелковые нитки* чилле халыла; *вдевать нитку в иголку* ийнеге халы сууурургъа.

НОРКА суусар тери (мор эм акъсыл тюрсюнлю кёрпеси болган жьртхыч жаныуарчыкълары териси).

НОСКИ носкиле (тобукъгъа жетмеген кысха чындайла).

ОДЕЖДА кийим (кьумачдан, териден д.а.к. затдан этилип, адамны юсюн жабыгучу затла барысы да); *женская одежда*

тиширыу кийим; *детская одежда* сабий кийим; *верхняя одежда* тыш кийим.

ОЖЕРЁЛЬЕ минчакъла (сыйлы ташладан, инжиледен д.а.к. затдан этилип, боюннга омакълыкъгъа тагъылыучу зат); *бриллиантовое ожерелье* бриллиант минчакъла.

ОТРЁЗ быстырлыкъ кумач (жыйрыкъ, кёлек д.а.к. зат тигер ючюн кесилген кумач кесек).

ПАНАМА панама (жай кийилиучю къалпакъны бир тюрлюсю).

ПАНБАРХАТ панбархат (тюкю дарий кумач, жукъа къатапаны бир тюрлюсю).

ПАРУСИНА гетен (лэндан неда лён къатыш согулуп, чехолла, энчи кийимле, чатырла д.а.к. затла тигиуде хайырланылыучу зыбыр кумач).

ПАРЧА парча (алтын эм кюмюш халыла бла согулгъан дарий кумач).

ПЕЛЁНКА бешик быстыр (сабийни тубюне жайылыучу жабыучукъ).

ПЁРСТЕНЬ жюзюк (сыйлы ташы болгъан жюзюк).

ПЕРЧАТКА къол къап (кумачдан, халыладан, териден этилип, хар бармакъны жери энчи болуп, къолгъа кийилиучю кийим); *вязаные перчатки* эшилген къол къапла; *нейлоновые перчатки* нейлон къол къапла.

ПЕТЛИЦА петлица (формалы кийимни жагъасында аны кийгенни даражасын кёргюзтюр ючюн тигилген тюрсюнлю затчыкъ).

ПЕТЛЯ илгик (бууун тюймени д.а.к. затны болушлугъу бла бир затны жабар ючюн этилген тешик); *обметать петлю* илгикни кёклерге; *сделать петлю* илгик этерге.

ПИДЖАК пиджак (эр киши костюмну огъары кесеги; жагъасы артха къайырылады, аллы тюймеле бла этиледи); *однобортный пиджак* бир къаплауучлу пиджак.

ПИЖАМА пижама (жумушакъ кумачдан этилип, курт-касы бла кёнчеги болгъан, жукълагъанда неда юйде кийилиучю кийим); *мужская пижама* эр киши пижама; *женская пижама* тиширыу пижама.

ПЛАВКИ плавки (сууда жюзгенде, жуууннга кийилиучю къысха кёнчек).

ПЛАТОК жаулукъ (тиширыула башларына къысыучу тёртгюл кумач кесек неда эшилип этилген аллай формалы зат); *головной платок* жаулукъ; *носовой платок* къол жаулукъ.

ПЛАТЬЕ 1. жыйрыкъ (ич кийимни тышындан тиширыу-

ла кийиучю кийим); 2. кийим (ич кийимни тышындан кийи-
лиучю кийим); *магазин готового платья* хазыр кийимле са-
тыучу тюкен.

ПЛЕД бота (адам юсюне жабып жүрюучю, кьалын жүн
кьумачдан этилген уллу жаулукь).

ПОДКЛАДКА ич (кийимни неда аллай башха затны ич
жанындан тигилген кьумач); *подкладка на пальто* пальто
ичлик кьумач.

ПОДМЕТКА олтан (аякь кийимни тьобюне аны табаны-
на дери салыныучу кьаты зат); *кожаные подметки* тери ол-
танла; *микропористые подметки* микропор олтанла.

ПОДОЛ этек (тыш кийимни тьоп кьыйыры); *поднять подол*
этекни кетюрюрге.

ПОДТЯЖКИ подтяжка (бир бирлери бла байламлы
болгьан, асламында созулурча, ичлерине резин салынган,
эки жасы бау: ала имбаш бла барып, кенчекни башына
тюрелип, аны энишге тьошюрмей турадыла).

ПОЛУПАЛЬТО кьысха пальто (тобукьлагьа жетмеген
кьысха пальто).

ПОЛУШУБОК кьысха тон (кьой териден этилген, то-
букьга жетмеген чубур тон).

ПОРТНОЙ кийим тигиучю (кийимле тигиу жаны бла
усталыгы болгьан адам).

ПОЧИНКА жамау (тюзетип, бир затны жангыдан жа-
рарча этиу); *починка носок* носкилени жамау.

РУБАШКА келек (женгил кьумачдан тигилип, эр киши
ичинден, тышындан да, тиширыу а ичинден кийиучю кий-
им); *нижняя рубашка* ич келек; *верхняя рубашка* тыш келек;
шелковая рубашка дарий келек.

РУКАВИЦА кьол кьап (кьол кьапны жаланда баш бар-
макьга белюмю болгьан тюрлюсю); *брезентовые рукавицы*
гетен кьол кьапла.

РУКОДЕЛИЕ кьол иш (кьол бла асламында тиширыула
этиучю иш: эшиу, тигиу д.а.к.).

САПОГ башлы чурукь (балтырны жабарча бийик аякь
кийим); *кожаные сапоги* тери чурукьла; *резиновые сапоги* ре-
зин чурукьла.

СВИТЕР чындай келек (аллында тьюймелери болмагьан,
бийик жагьалы, эшилген жылы келек).

СОРОЧКА келек (*рубашка* леген бла бир магьанада); *ноч-
ная сорочка* кечеги келек.

СПИЦА чындай ийне (эшер ючюн жүрютюлюучю узун
дуппукь ийне).

СУКНО ысхарла (тюз жаны тюклюрек болгъан жүн неда жүн къошулгъан къумач).

ТИК шакула (мамукъдан неда лёндан этилген эмда юй кереклени тышлар ючюн хайырланьлыучу, къалын къумач).

ТКАНЬ къумач (халыдан согъулуп этилген зат).

ТРИКО трико (1. тыш кийим тигер ючюн жүнден, жүн къошулгъан мамукъдан накъышлы согъулгъан къумач; 2. трикотаждан этилген тиширыу кёнчек).

ТРИКОТАЖ трикотаж (халыдан сыйыртмакъ туюмчекле этип, сора аланы эшип этилиучю къумач эмда андан этилген кийимле).

ТРЯПКА буштукъ (эски быстыр кесек); *половая тряпка* пол жууучу быстыр.

ТУЖУРКА тужурка (юйде неда формача кийилиучю, эки къаплауучлу куртка).

ТУЛУП тон (асламында тышланмагъан узун тери тон); *овчинный тулуп* къой териден этилген тон.

ТУФЛИ туфлиле (бутну инчикден ёргесин жапмагъан аякъ кийим); *мужские туфли* эр киши туфлиле.

ТЮБЕТЕЙКА тёппе бёрк (адамны тёппесин жабарча накъышлы бёркчюк).

ТЮЛЬ тюль (ауча жукъа къумач).

ФУРАЖКА фуражка (козырёгу, бели да болгъан баш кийим); *солдатская фуражка* солдат фуражка.

ХНА къына (чачны бояргъа жараулу саргъылдым-къызыл бояу); *покрасить волосы хной* чачны къына бла бояргъа.

ЦИГЕЙКА къой тери (къойну къыркъылгъан эм боялгъан териси); *воротник из цигейки* къой териден этилген жагъа.

ЧАЛМА сарх (муслийманлагъа: баш кийим — башны төгерегине чулгъаннган узун къумач кесек).

ЧУЛОК чындай (аякъгъа кийилиучю, эшилген кийим).

ШАЛЬ бота (эшилген неда согъулгъан уллу жаулукъ); *пёстрая шаль* къолан бота.

ШАПКА бёрк (жылы баш кийим).

ШАРФ боюнлукъ (башха къысар ючюн неда боюннга салыр ючюн согъулгъан неда эшилген къумач кесек).

ШЕВИОТ шевиот (тыш кийимге жараулу жумушакъ эм бир кесек тюклю жүн къумач).

ШЛЯПА къалпакъ (тёппеси, къанатлары да болгъан баш кийим).

ШО́РТЫ шорты (къысха кёнчекни бир тюрлюсю).

ШУ́БА тон (териден неда мамукъдан этилген тыш къыш кийим); *лисыя шуба* тюлкю тон; *медвежья шуба* айыу тон.

ЩЕ́ТКА щётка (жассы затха зыбыр жүнню, чачны тюрк-лери орнатылган, аберины тазалар ючюн хайырланадыла).

Ю́БКА тебен жан (тиширыуну белиден тебенин жапхан кийим эм жыйрыкъны белден энишге жаны).

ТЕРМИНЫ РОДСТВА

ЖУУУКЪЛУКЪ-АХЛУЛУКЪ БЛА БАЙЛАМЛЫ

ТЕРМИНЛЕ

БА́БУШКА уллу ана, ынна (атаны неда ананы анасы); *бабушка кормит внука* ынна туудугъуна аш ашатады; *бабушка встает рано* уллу ана эртте турады.

БРАТ къарындаш (бир ата-анадан туугъан сабийлени ичинде жашны юйюрге бирси сабийлеге болган жууукъ-лугъу).

ВДОВА́ тул къатын (эри ёлген тиширыу).

ВДОВЕ́Ц тул киши (къатыны ёлген эр киши).

ВНУК туудукъ (адамны жашыны неда къызыны жашы); *у брата моего пять внуков* къарындашымы беш туудугъу барды.

ДВОЙНЯ́ эгизле (ана бир жолгъа тапхан эки сабий).

ДЕ́ВЕРЬ къайын жигит (тиширыуну эрини къарындашы).

ДЯ́ДЯ атаны неда ананы къарындашы.

ЖЕНА́ къатын (эрдеги тиширыуну эрине жууукълугъу); *жена моего друга* тенгими къатыны.

ЖЕНИ́Х суйген жашы (къызыны алыргъа хазырланган эр киши); *женух моей сестры* мени эгечими суйген жашы.

ЗОЛÓВКА тиширыуну къайын къызы (тиширыуну эрини эгечи); *женщина идет со своей золовкой* тиширыу кесини къайын къызы бла барады.

ЗЯ́ТЬ киеу (биреуню къызыны неда эгечини эри).

МА́МА анам, анна (ана деген магъанада); *иду к своей маме* анняма барама.

МА́ТЬ ана (тиширыуну кесинден туугъан сабийлеге жууукълугъу); *мать пятерых детей* беш сабийни анасы; *мать ждет сына с работы* анасы жашы ишден келирин сакъ-лайды.

НЕВЕСТКА келин (эрдеги тиширыуну эрини ахлуларына — атасына, анасына, къарындашларына, эгечлерине жуукълугъу).

ПАДЧЕРИЦА ёге къыз (эрни неда къатынны кесинден туумагъан къызы).

ПАСЫНОК ёге жаш (эрни неда къатынны кесинден туумагъан жашы).

ПЛЕМЯННИК къарындашдан неда эгечден туугъан жаш (къарындашны неда эгечни жашы).

ПЛЕМЯННИЦА къарындашдан неда эгечден туугъан къыз (къарындашны неда эгечни кызы).

ПРАВНУК туудукъдан туугъан жаш (жашдан неда кыыздан туугъандан туугъан жашчыкъ).

ПРАВНУЧКА туудукъдан туугъан къыз (жашдан неда кыыздан туугъандан туугъан кыызчыкъ).

ПРАДЕД аппаны атасы, ыннаны атасы.

ПРАПРАДЕД аппаны атасыны атасы; ыннаны атасыны атасы.

ПРИЁМЫШ жашлыкъ; кызылыкъ (жаш неда кыыз этип алыннган сабий)

РЕБЕНОК сабий (гитче жашчыкъ неда кыызчыкъ); *грудной ребенок* эмчек сабий.

РОДИТЕЛИ ата-ана (сабийни атасы бла анасы); *собрание родителей* ата-аналаны жыйылыуу.

РОДСТВЕННИК жууукъ, ахлу (биреу бла жууукълукъда тургъан адам); *близкий родственник* къаршы жууукъ; *родственники мужа* эрини ахлулары.

РОДСТВО жууукълукъ, ахлулукъ (адамланы арасында, аланы кимден жаратылгъанларына, неках-юйюр халларына кёре болгъан байламлыкъ); *кровное родство* эт жууукълукъ.

РОДЫ кьозлау (тиширыуну сабий табыуу); *первые роды* биринчи кьозлау.

СВАДЬБА юйленнген той (къатын алыуну, эрге барыуну кьууанчын этген төре); *справлять свадьбу* юйленнген той этерге.

СВОДНЫЙ ёге къарындаш, ёге эгеч (биреуге ёге атасыны неда ёге анасыны юсю бла къарындаш неда эгеч болгъан); *сводные дети* ёге сабийле.

СВОЯК бажа (эр кишини къатыныны эгечини эри).

СВОЯЧЕНИЦА къайын кыыз (эр кишини къатыныны эгечи).

СЕСТРА эгеч (бир ата-анадан туугъан сабийлени ичинде къызны юйюрге бирси сабийлеге болгъан жууукълугу).

СИРОТА ёксюз (атасы неда анасы, неда экиси да ёлген сабий).

СЫН жаш (ата-анадан туугъан эр киши сабий).

ТЕСТЬ къайын ата (эр кишини къатыныны атасы).

ТЁТЯ атаны эгечи, ананы эгечи.

ТЁЩА къайын ана (эр кишини къатыныны анасы).

ТЕРМИНЫ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

ЖЕРЧИЛИКНИ ТЕРМИНЛЕРИ

АБРИКОС шаптал (жылы жерледе битиучю, саргъылдым-кызыл татлы жемиш); *варенье из абрикосов* шапталдан этилген варенье.

АВТОПЛУТ кеси аллына жюрюучю сабан агъач.

АВТОПОГРУЗЧИК жюклени жюклер, тюшюрюр эм бир жерден бир жерге элтир ючюн хайырланылыучу, кеси аллына жюрюучю машина.

АГРОБИОЛОГИЯ агробиология (жерчиликде, битимчиликде эм малчылыкда болгъан битеулю биология закон мардаланы юсюнден эм аланы эл мюлк производства хайырланыуну юсюнден илму).

АГРОКУЛЬТУРА агрокультура (сабанчылыкны техникасын, жерчиликни культурасын игилендириу жаны бла амалла, мадарла барысы да).

АГРОТЕХНИКА агротехника (эл мюлк битимлени ёсдюрюуню амалларыны системасы).

АКР акр (ёлчмелени ингилиз системасы жюрюютюлген кыраллада 4047 квадрат метрге тенг жерни ёлчеми).

АЛОЭ алоэ (базыкъ, суулу, узун чапыракълары медицинада хайырланылгъан, тропика эм субтропика битим).

АЛЫЧА сары эрик (жылы жерледе ёсюучю, къара эрикге ушагъан кёгет терекни кёгети).

АММИАК аммиак (азот бла водородну бирге къошулулары бла къуралгъан эм сууда эритилгенде, нашатырь спиртни къурагъан, тюрсюню болмагъан, бек аман ийисли газ).

АНАНАС ананас (тропикалы битимни ариу ийисли, суулу, зугулуракъ уллу жемиши).

АНИС анис (1. эфир жаулу кырдык битим эм аны ариу ийисли татлы урлукълары; 2. алманы бир тюрлюсю).

АНТОНОВКА антоновка (ариу ийисли татлы-мысты кыыш алма).

АПЕЛЬСИН апельсин (жылы жерледе ёсуючу, дайым жашиллей туруучу цитрус терекни жемиши); *сок апельсина* апельсинни суу; *корка апельсина* апельсинни кыабугъу; *цвет апельсина* апельсинни тюрсюню.

АПО́РТ апорт (кёпге сакъланыучу мысты-татлы алма).

АРБУ́З харбыз (хыярланы юйюрюнден бахчалада ёсдюрюлюучу битимни кёгети); *кормовой арбуз* мал ашлыкъ харбыз.

АРЫ́К арыкъ (Орта Азияда, Къазакъстанда эм Закавказьяда жер сугъарыучу илипин).

АСТРА астра (тюрсюнлери кёп тюрлю болган гюл, ийиссиз айбат кырдык битим).

БАКЛАЖА́Н баклажан (жылы жерледе ёсген тахта битимни кёк тюрсюнлю жемиши); *собирать баклажаны* баклажанла жыярга.

БАНА́Н банан (уллу чапыракълы тропикалы битим эм аны кыалын кыабукълу татлы жемиши); *выращивание бананов* бананла ёсдюрюю.

БАТА́Т батат (жылы жерледе ёсдюрюлюучу, тамырлары ашаргъа жарагъан кырдык битим; татлы картоф).

БАХЧА́ бахча (харбызла, хууанла, хыярла ёсдюрюлюучу сабан).

БАХЧЕВО́ДСТВО бахчачылыкъ (эл мюлкню бир бёлюмю формада бахча битимлени ёсдюрюю).

БОРО́НА тырнаууч (сюрюлген жерни жумушатыр ючюн хайырланылыучу адыр); *дисковая борона* дискли тырнаууч; *зубовая борона* тишли тырнаууч; *конная борона* ат тырнаууч; *тракторная борона* трактор тырнаууч.

БОРО́НОВАНИЕ тырнаууч этиу (сюрюлген жерни тырнаууч бла жумушатыу); *боронование в агрегате* агрегатда тырнаууч этиу; *продольно-поперечное боронование* узунуна, кенгине да тырнаууч этиу.

БОТВА́ баш (тюп этген битимни, сёз ючюн картофну, быхыны, чюгюндюрню жерден ёрге чыкыгъан кесеги).

БОЯ́РЫШНИК жабышмакъ (шинжили терекни неда котурну кёгети).

БУТО́Н бутон (ачылмагъан гюл).

БУТО́НИЗА́ЦИЯ бутонлануу (ачылмагъан гюллени кьуралыулары).

ВЕРБА суу тал (моргул-кызыл бутактары болган терек неда котур).

ВЕТКА бутакъ (терекни, котурну эм ханс битимни жанындан чыгыучу узун зат); *ветки яблони* алма терекни бутактары.

ВЕЯЛКА веялка (орулган, басылган мирзеуню тазалар ючюн хайырланылыучу машина).

ВИЛЫ сенек (биченни, саламны, мешхутну д.а.к. затланы кетюрюр неда чачар ючюн жюрютюлюучю, узун саплы эм эки, юч неда терт бутакълы эл мюлк къол адыр).

ВИНОГРАД жюзюм (чырмалып ёсюучю терекни кёгетлери).

ВИНОГРАДАРСТВО жюзюмчюлюк (мюлкню жюзюм ёсдюрюучю бёлюмю).

ВИНОДЕЛИЕ чагырчылыкъ (жюзюмден бла башха жемишледен эм кёгетледен чагыр этиу).

ВИШНЯ балли (роза гюллю терекни уллу болмаган къаралдым-кызыл тюрсюнлю, суулу жемиши); *варенье из вишни* баллиден этилген варенье.

ВЛАГА мылылыкъ.

ВЛАГОМЕР влагомер (мылылыкъны ёлчелеучю керек); *почвенный влагомер* топуракъны мылылыгыын ёлчелеучю керек; *воздушный влагомер* хауаны мылылыгыын ёлчелеучю керек.

ВЛАЖНОСТЬ мылылыкъ (бир затда сууну кёплюгю); *влажность воздуха* хауаны мылылыгы.

ВОДОЁМ суу орун (суу жыйылган жер); *искусственный водоём* ишленген суу орун.

ВОДОХРАНИЛИЩЕ сууну жыйып сакълар ючюн ишленген жер.

ВОРОХ къалау (орулуп басыла турган мирзеу битимни тазалангынчы тебе этилгени); *очистка вороха* къалауну тазалау.

ВОРОШЕНИЕ айландырыу (сенек неда басха бла биченни, саламны, тазаланмаган мирзеу къалауну чачыу, тюбюн башына этиу); *ворошение сена* биченни айландырыу.

ВПАДИНА чунгур (батыу жер).

ВРЕДИТЕЛЬ заранчы (эл мюлкде, терекле ёсдюрюуде, складлада хата этиучю жаныуар неда къурт-къумурсха); *вредители картофеля* картофха заранчыла.

ВСПАШКА сюрюу (жерни сабан агъач бла ишлеп жарашдырыу); *вспашка поля* сабанны сюрюу.

ВСХОЖЕСТЬ чыгъым, чагъым (урлукъну ёсерге онгу); *определить всхожесть семян* урлукъну чыгъымын ачыкълар-
гъа.

ВЫСАДОК чыгъарып орнатылгъан битим (парникледен чыгъарылып, тахталагъа салыннган жаш битим).

ГА га (**гектар** деген бла бир магъанада); *пятьдесят га* элли га.

ГЕКТАР гектар (метр системада 100 аргъа, башхача айт-
ханда, 1000 квадрат метрге тенг ёлчем).

ГЕРАНЬ герань (омакълыкъ ючюн неда ариу ийисли эфир
жау алыр ючюн ёсдюрюлюучю битим).

ГЕРБИЦИДЫ гербицидле (заранлы хансаланы жокъ этер
ючюн чачылыгучу химия затла).

ГИБРИД гибрид (эки тюрлю хайыуандан неда битимден
туудукъ).

ГИБРИДИЗАЦИЯ гибридлендириу (иги къума неда сорт
алыр ючюн, бир бирден башха тюрлю битимлени неда жа-
ныуарланы бир бирге жалгъау; къошуу).

ГИДРОБЎР терек орнатыр ючюн чунгур къазыуучу адыр.

ГИДРОПОНИКА гидропоника (битимлени топуракъсыз
сууда ёсдюрюу).

ГЛІНА топуракъ (жерден чыкъгъан магъыдан; суу къо-
шулса, къошунла неда скульптурала этерге, къурулуш ишле
бардырыгъа жарайды).

ГЛУБИНА теренлик (бир затны, башындан тюбюне дери
неда энишге таба терегенде, бир точкагъа дери узакълыгъы);
глубина колодца къюну теренлиги.

ГНИЕНИЕ чириу (микроорганизмлени кючю бла орга-
ника затланы бузулуулары).

ГОРОХ кёк къудору (тахта битимни тегерек урлугъу); *лу-
щенный горох* — ууулгъан къудору.

ГРАБЛИ басха (1. эл мюлкде хайырланылыгучу адыр —
бичен жыяр неда жерни жумушатыр ючюн, узун сапха орна-
тылгъан тишли адыр; *сгребать граблями сухие листья* басха
бла къургъакъ чапыракъланы жыяргъа; 2. кырдыкны, бичен-
ни жыйыуда хайырланылыгучу адыр неда эл мюлк машина;
конные грабли ат басха; *тракторные грабли* трактор басха).

ГРАНАТ гранат (жылы жерледе ёсюучю, ичи ачы-татлы
къаралдым-къызгъыл бюртюкледен толгъан кегет); *сок гра-
ната* гранатны сууу.

ГРЕЧІХА гречиха (бюртюклеринден жарма эм ун этер
ючюн себилиучю ханс битим).

ГРУНТ топуракъ (жерни баш къаты); *защищенный грунт* жабыкъ топуракъ; *открытый грунт* ачыкъ топуракъ; *утепленный грунт* жылытылгъан топуракъ.

ГРУНТОВАЯ ВОДА жер тубюндеги суу.

ГРУША кертме (роза гюллени юйюрюнден терекни зу-гудуракъ, энишге жанлары базыгъыракъ болгъан кегети).

ГРЯДА тахта (бахчада, плантацияда, гюлле ёсюучю жер-леде сюрюлген бараза).

ГУМЁННЫЕ КОРМА (ындыр басылгъан жерде мирзеу, къудору эм жаулу битимлени сууургъандан сора къалыучу зыбыр мал аш: салам, кебек д.а.к. зат).

ГУМУС чириген мешхут.

ДАРВИНИЗМ дарвинизм (жаныуарланы бла битимлени жаратылгъанларыны юсюнден Ч. Дарвинни окъуунда мур-дорлангъан материалист теория, жаны болгъан затланы ай-ныуларыны юсюнден окъуу).

ДИСК диск (эл мюлк машиналада къыйырлары бир-бирде тишли болгъан жукъа гюрен формалы зат); *высевающий диск* чачдырыучу диск; *заделывающий диск* жабыгучу диск.

ДИСКОВАНИЕ дискалау (жерни дискалы культиватор бла, тегерек тырнаууч бла ишлеп жарашдырыу).

ДУРМАН кепдюреуюк (улла чапыракълары эм ийисли абадан акъ гюллери болгъан уллу, бийик ханс).

ДЫНЯ хуан (бахчада жерге жайылып ёсген битимни уллу татлы кегети).

ДЫШЛО арыш (эки ат неда ёгюз жегилген арбада аны ал кечер агъачыны ортасына бегитилген базыкъ къурукъ).

ЕЖЕВИКА къара наныкъ (наныкъгъа ушагъан, ашаргъа жарагъан, къаралдым жемиш).

ЖЕЛТОЗЁМ сары топуракълы, чириги аз болуучу жер.

ЖЕНЬШЕНЬ женьшень (Узакъ Востокда ёсюучю, тамы-ры медицинада хайырланылыучу битим).

ЖИТНИЦА амбар (1. мирзеу сакъланыучу мекам; 2. мир-зеу бла бирси жерлени да жалчытыучу, мирзеу иги битиучю область).

ЖИТО жито (бир-бир жерледе къара будайны, бир-бир жерледе арпаны, бир-бир жерледе уа не тюрюлю мирзеуню да орулгъаныны, орулмагъаныны да аты).

ЖМЫХ жмых (жауу сыгылгъандан сора жаулу битимни къалгъан-къулгъанлары).

ЖОМ жом (бал туз чюгюндюр сыгылгъандан сора къа-лыучу эм мал ашха жараулу зат).

ЖУК къамыжакъ (къаты къанатлары болгъан къурт-къумурсха); *колорадский жук* колорада жук.

ЗАГНИВАНИЕ чириу (бузула башлау, жараусуз болуу).

ЗАГОТОВКА хазырлау (бир затны артха къыстырыкъ этип, запас формада сакълау); *заготовить дрова на зиму* къышха отун хазырларгъа.

ЗАКРОМ къюф (амбарда мирзеу, ун д.а.к. затланы къуяр ючюн энчи бёлюннген жер).

ЗАЛЕЖЬ бир ненча жылдан бери сюрюлмей тургъан жер.

ЗАСУХА къургъакълыкъ (жаз кезиуде кёп заманны ичинде жауун болмай, топуракъ къургъакъсып, битимлени жокъ болуугъа жетиулери).

ЗЕЛЕНЬ битимле (1. хансла, чапыракъла, жерден ёсюп чыкъгъан затла; 2. ашаргъа жараулу бир къауум кёгетле бла хансла).

ЗЕМЛЕДЕЛЕЦ элли (жерчилик бла кюрешген адам).

ЗЕМЛЕДЕЛИЕ жерчилик (халкъ мюлкню бир бёлюмю: эл мюлк битимлени ёсдюрюр ючюн, жерни ишлеп жарашдырыу).

ЗЕМЛЕМЁР жер ёлчелеучю (жерлени арасына чекле салыу эм жерни хайырланыуну къурау жаны бла усталыгъы болгъан адам).

ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕ жерни хайырланыу (жерни файдаланыуну низамы, болумлары эм формалары); *реформа землепользования* жерни хайырланыуну тюрлендириу.

ЗЕМЛЯНИКА жилек, мароко (акъ гюллю, ариу ийисли, жерде битиучю, къызгъылдым жемиш).

ЗЕРНОВЫЕ мирзеу битимле (бюртюклери ашарыкъ затлагъа бла мал ашха хайырланылыучу, къылкъылы эл мюлк культурала —будай, къара будай, зынтхы, нартюх д.а.к.).

ЗЕРНООЧИСТКА мирзеу тазалаучу (мирзеуден битеу кирлени кетериучю машина).

ЗЕРНОПОГРУЗЧИК мирзеу жюклеучю (автомашиналагъа, вагонлагъа д.а.к. затлагъа эмда мирзеу тазалаучу машиналагъа, мирзеу сакъланыучу жерлеге мирзеуню къуюуда хайырланылыучу эл мюлк машина).

ЗЕРНОСОВХОЗ мирзеу совхоз (мирзеу битимле ёсдюрюучю совхоз).

ЗЛАКИ къылкъылыла (чёп формалы къаурасы эмда къылкъыларында неда баш къусууларында ууакъ гюлдери болгъан битимле).

ЗОЛА кюл (бир затны кюйдюргенден сора акъсыл-къара букъу формада къалгъаны).

ЗЯБЪ мулдах сюрдю (артда жазлыкъланы себер ючюн кюз артында сюрюлген жер).

ИНЖИР инжир (къышхыда тюшюп къалыучу зыбыр чапыракълары болгъан, жылы жерледе битиучю терекни жемиши; *варенье из инжира* инжирден этилген варенье).

КАБАЧОК мал хыяр (хыярны зугул тюрлюсю); *соленые кабачки* тузланган мал хыяр.

КАДКА чыккыр (къабыргълары тюз, тюбю бегитилген, башы ачыкъ агъач адыр).

КАКТУС кактус (базыкъ, суулу сабакълы, юсюнде, чапыракъларында шинжилери болгъан, жылы жерледе ёсюучю битим).

КАПУСТА хобуста (чапыракълары бир бирге чырмалып, качанла къураучу тахта битим); *цветная капуста* тюрсюнюлю хобуста; *квашеная капуста* тузланган хобуста.

КАРАГАЧ къараагъач (эчкиагъачха ушагъан, жылы жерледе ёсюучю терек).

КАРОТЁЛЬ каротель (быхыны къысха тегерек тамырлы сорту).

КАРТОФЕЛЕКОПАТЕЛЬ картоф къазыучу машина.

КАРТОФЕЛЕПОГРУЗЧИК картоф жюклеучю машина.

КАРТОФЕЛЕПОДБОРЩИК картофну тирлигин жыйыучу машина.

КАРТОФЕЛЕСАЖАЛКА картофну урлугъун салыучу машина.

КАРТОФЕЛЕХРАНИЛИЩЕ картоф сакъланыучу жер.

КАРТОФЕЛЬ картоф (тахта битим эм ол битимни ашаргъа жараулу тюбю); *вареный картофель* бишген картоф; *жареный картофель* къуурулган картоф; *чистить картофель* картоф артыргъа.

КИРКА гетмен (бир неда эки жаны да жютю болгъан, жер къазыу ишледе жюрютюлюучю, чегюч формалы, саплы адыр).

КЛЕВЕР клевер (шар формалы тегерек гюллери болгъан битимни мал ашлыкъ сорту).

КЛУМБА клумба (гюлле орантылган, тегереги бегитилген, бир тюрлю фигура формалы тахта).

КЛЮКВА клюква (мырдылада ёсюучю жилек формалы битимни жемишлери).

КОЛХОЗ колхоз (эл мюлкнү биригип бардырыр ючюн эллилени биригиулери).

КОМБАЙН комбайн (бир жолгъа бир ненча машинаны ишлерин жалчытыучу, тартып жүрютюлюучю неда кеси аллына жүрюучю машина); *зерновой комбайн* мирзеу комбайн; *деревобделочный комбайн* агъачны жарашдырыучу комбайн.

КОМБАЙНЕР комбайнчы (эл мюлкде комбайнны жүрютюучю адам).

КОМБИКОРМ комбикорм (белгили ёлчемледе ашаргъа жараулу затладан жарашдырылгъан мал аш).

КОМПОСТ компост (чириген битимле бла топуракъны къатышдырып этилиучю жер семиртгич).

КОНОПЛЯ кендир (сапларындан халылыкъ, урлукъларындан а жау алыныучу ханс битим); *дикая конопля* кийик кендир; *посевная конопля* себилген кендир.

КОПНЕНИЕ гебен этиу (биченни, саламны гебенлеге жыйыу).

КОПНИТЕЛЬ биченни, саламны гебенлеге жыйыучу эл мюлк машина.

КОПНОВОЗ гебенлени ташыучу эл мюлк машина.

КОПНОПОДЪЁМНИК гебенлени кётюрюучю эл мюлк машина.

КОРЕНЬЯ тамырла (бир-бир битимледе ашаргъа жараулу тамырла).

КОРНЕПЛОД корнеплод (адам ашарча неда мал ашха жараулу базыкъ тамыры болгъан битим).

КОСА чалгъы (кырдыкны, къылкъылы битимлени чалырча бюгюлген узун бичагъы эм узун сабы болгъан эл мюлк адыр).

КОСАРЬ чалгъычы (кырдыкны къол чалгъы бла чалыучу адам).

КОСИЛКА косилка (чалыучу машина); *моторная косилка* моторлу косилка; *прицепная косилка* тагъылыучу косилка.

КОСОВИЦА чалгъы чалыу (кырдыкны биченнге чалыу).

КОСОВИЩЕ чалгъы сап.

КОСЪБА чалгъы чалыу.

КРЫЖОВНИК юркюн (шинжили жемиш терекчикни мысты-татлы жемишлери); *варенье из крыжовника* юркюнден этилген варенье.

КУКУРУЗА нартюх (ашаргъа жараулу сары, акъ бюртюк-

лери сабахха жайылган, бийик ёсген, базыкъ къауралы битим); *семенная кукуруза* мал ашлыкь нартюх.

КУКУРУЗОДРОБИЛКА нартюхню ууакь этиучю эл мюлк машина.

КУКУРУЗОХРАНИЛИЩЕ нартюх сакъланыучу жер.

КУЛЬТИВАТОР культиватор (топуракъны терен жумушатыучу адыр); *дисковой культиватор* дискли культиватор; *конный культиватор* ат тартхан культиватор; *прицепной культиватор* тагъылыучу культиватор; *свекловичный культиватор* чюгюндюр культиватор; *тракторный культиватор* трактор тартхан культиватор.

КУЛЬТИВАЦИЯ топуракъны жумушатыу (топуракъны культиватор бла жумушатыу).

ЛЕБЕДА лыбыта (сабанланы басыучу заранлы ханс).

ЛЁН лён (сабындан халылыкь алыныучу, урлукъларындан а жау этилиучю ханс битим).

ЛИМОН лимон (кёгергенлей туруучу цитрус терекни къаты къабукълу, мысты жемиши); *чай с лимоном* лимон салыннган чай; *желтый как лимон* лимон кибики сары.

ЛИПА жёге (ариу ийисли гюллери болган терек).

ЛИСТ чапыракь (битимни жукъа жашил пластинка формалы, хауадан аш алыучу эм газны алышындырыучу органы).

ЛОПАТА жугар (жерни къазар ючюн хайырланылыучу, узун саплы эм биленип жютю этилиучю, кенг къыйырлы адыр).

ЛУГ биченлик (кырдык битимледен толу болган жер); *зеленый луг* жашил биченлик; *заливной луг* сугъарылыучу биченлик.

ЛУГОВОДСТВО биченликлеге къарау (эл мюлкню бир бёлюмю формада биченликлеге къарау, аланы жарашдырыу).

ЛУЖАЙКА талачыкъ (асламында агъач къатында неда аны ичинде гитче биченликчик); *лесная лужайка* агъач талачыкъ.

ЛУЗГА къабукь (бир къауум битимлени (сёз ючюн, чёплеуню) бюртюклерини тыш къабукълары).

ЛУК сохан (тюбю эм быргъы формалы башлары да ашаргъа жараган бахча битим); *чистить лук* соханны тазаларгъа.

ЛУКОВИЦА тюп сохан (тёгерек сохан).

ЛУНКА чунгурчукь (урлукь салырча къазылган жерчик).

ЛЬНОВОДСТВО лёнчулукь (эл мюлкню бир бёлюмю формада лён ёсдюрюу).

ЛЬНОВОДСТВО лёнчулукъ (эл мюлкню бир бѣлюмо формада лён ёсдюрюу).

ЛЪНОМЯЛКА льномялка (лённу тазалаучу машина).

МАЛИНА наныкъ (къызыл татлы жемиш); *варенье из малины* наныкъдан этилген варенье.

МАНДАРИН мандарин (цитрус терекни апельсиннге ушагъан жемиши).

МАХОРКА махорка (осал сортлу тютюн эмда чапыракъларындан аллай тютюн этилиучю битим).

МЕДВЕДКА мача (юсю къатапача къысха тюкле бла жабылгъан, жерни тубюнде жашаучу, эл мюлк битимлеге заран этиучю къумурсха).

МЕЖА чек (жерни участкаларыны арасында салыныучу белги).

МИКРОУДОБРЕНИЕ микросемиртгич (битимлеге бек аз ёлчемде керекли затлары — бору, багъыры, марганеци болгъан семиртгич).

МОЛОТИЛКА молотилка (ындыр басыучу машина).

МОРКОВЬ быхы (ашаргъа жараулу, татлыракъ, къызгъылдым-сары тахта кёгет).

МОТОРИСТ моторчу (моторла жаны бла усталыгъы болгъан адам).

МОТЫЖЕНИЕ чага этиу (жерни чага бла ишлеп жарашдырыу).

МОЧЕВИНА мочевина (адамда бла жаныуарда белокну алышыныууну ахыр продукту болгъан азотлу зат; бек алгъа сийдикде табылгъанды).

МЯКИНА къууукъ (ындыр басханда мирзеуню къалгъан-къулгъанлары); *пшеничная мякина* будай къууукъ.

МЯТА дугъума (ариу ийисли ханс битим; медицинада, парфюмерияда, татлы ашарыкъла этгенде хайырланылады).

НАВОЗ мешхут (малны кири аны тубюне салынган салам бла бирге чиригенде болуучу эм топуракъны игилендирир ючюн семиртгич формада хайырланылыучу зат).

НАВОЗОРАЗБРАСЫВАТЕЛЬ мешхутну сабаннга чачуучу машина.

НАВОЗОХРАНИЛИЩЕ мешхут уру.

НЕДОРОД къаран къалыу (аз, осал тирлик алыу).

НЕЗАБУДКА незабудка (кёк гюллю битим).

НИТРАТЫ нитратла (азот кислотаны тузу).

НИТРАФЕН нитрафен (гербицидни бир тюрлюсю).

НОЖОВКА ножовка (иничге кьол бычхычыкь).

ОБЛЕСЕНИЕ агъач орнатыу; *облесение степных и засушливых районов* аулакь эм кьургъакь районлагъа агъач орнатыу.

ОБМЕР ёлчелеу (хар жаны бла да тергеп, бир затны ёлчемин ачыкълау); *обмер поля* сабанны ёлчелеу.

ОБРЕЗКА кесиу (кесип кьысхартыу неда кетериу); *обрезка деревьев* тереклени бутакъларын кесиу.

ОБЪЕЗДЧИК кьоруучу (уллу участканы тегерегине айлана туруучу кьалауур).

ОВЕС зынтхы (бюртюклери атлагъа ашатылыучу неда жарма этилиучю, жаз башында себилиучю мирзеу битим).

ОВОЩЕВОДСТВО тахта кегетчилик (эл мюлкню тахта кегетле ёсдюрюу жаны бла бёлюмю).

ОВОЦИ тахта кегетле (ашда хайырланылыучу бахча кегетле: быхы, наша, бадыражан, чюгюндюр д.а.к.).

ОГОРОД бахча (асламында юйню кьатында тахта кегетле ёсдюрюрча жер участка).

ОГОРОДНИЧЕСТВО бахчачылыкь (эл мюлкню бёлюмю формада тахта кегетле ёсдюрюу).

ОГУРЕЦ наша (хыярланы юйюрюнден, жерге жайылып ёсюучю бахча битимни зугулуракь жашил кегети); *соленые огурцы* тузланган нашала; *салат из огурцов* нашаладан этилген салат.

ОЗИМЬ кюзлюк сабан (кюз кезиуде урлукь себилген жер).

ОПРЫСКИВАНИЕ бюркюу (суу, дарман тамычыланы бир затны хар жерине жетерча чачыу); *опрыскивание деревьев дезинфекционным препаратом* тереклеге дезинфекция дарман бюркюу.

ОПРЫСКИВАТЕЛЬ бюркгюч (бюркюучю прибор неда машина).

ОПЫЛЕНИЕ бюркюу, чачыу (заранлы кьурт-къумурсхаланы кьырыр ючюн, дарман бюркюу неда порошок формалы препаратны чачыу); *опыление виноградников* жюзюм тереклеге дарман бюркюу, чачыу.

ОПЫЛИВАТЕЛЬ бюркгюч, чачыучу (битимлеге дарман бюркюр, чачар ючюн хайырланылыучу адыр, машина).

ОРЕХ кьоз (бир кьауум битимледе тышы кьаты болуп ичи ашаргъа жарагъан зат); *жареные орехи* кьууурулгъан кьозла.

ОТАВА алысын (чалыннган жерде ол жыл окьюна ёсюп чыкыгъаң кырдык).

ОТРАВА уу (ууу болгъан зат); *отрава для вредных насекомых* заранлы кьурт-кьумурсхаланы кыырыучу уу.

ПАТИССОН патиссон (хыярланы юйюрюнден бахча битимни кёгети); *консервировать патиссоны* патиссонладан консерва этерге.

ПЕРЕВЯСЛО гюлтени бауу.

ПЕРЕГНОЙ чирик (топуракъны чириген хансладан бла башха затладан кьуралгъан кесеги).

ПЕРЕДОК ал жаны (арбаны неда автомашинаны аллындагы кесеги).

ПЕРЕЦ чибижи (ачы кёгетлери болгъан битим эмда ол битимни кёгетлери); *черный перец* къара чибижи.

ПЕРСИК тюклю шаптал (тышында ууакъ тюкчюклери болгъан, суулу кёгет).

ПИОН пион (асламында улуу акъ неда кызыл гюллери болуучу айбат битим).

ПЛАНТАЦИЯ плантация (энчи эл мюлк битимле ёсдюрюлюучю улуу мюлк); *чайная плантация* чай плантация.

ПЛОД кёгет (битимни гюлюню чирчигинден жайылгъан эм урлукълары болгъан кесеги); *съедобные плоды* ашаргъа жараулу кёгетле.

ПЛОДОНОЖКА сап (кёгетни битим бла байламлы этген зат).

ПЛОДОХРАНИЛИЩЕ кёгет склад (кёгетле сакъланыучу жер).

ПЛУТ сабан агъач (жерни сюрюр ючюн хайырланылыучу, жассы темири болгъан эл мюлк адыр); *тракторный плуг* трактор тартхан сабан агъач.

ПЛУГАРЬ сабан агъашчы (жерни сабан агъач бла сюрюучю адам).

ПОДКОРМКА семиртгич салыу (битимле ёсе эм айный тургъан заманда топуракыгъа семиртгич салыу).

ПОДРОЖНИК ит-тил-чапыракъ (кенг чапыракълары эм ууакъ гюллери кыылкыы формалы ёсген, асламында жол жанларында битиучю ханс).

ПОДСОЛНЕЧНИК чёплеу (жаулу урлукъларын хайырланыр ючюн ёсдюрюлюучю, сары гюллю, бийик битим).

ПОЛЕ сабан (себилген неда себер ючюн сюрюлюп хазырланылгъан жер); *пшеничное поле* будай сабан.

ПОМИДОР бадыражан (паслѣн юйюрден бахча битимни асламында тѣгерек формалы кызыл кѣгети).

ПОСАДКА салыу (битимле ѣсдюрюр ючюн зыгытланы тамырларын, урлукъланы д.а.к. затланы топуракъгъа орнатыу); *посадка картофеля* картоф салыу.

ПОСЕВ себиу (сюрюлюп хазыр этилген жерге урлукъланы чачыу); *посев озимых* кюзлюклени себиу.

ПОЧВА топуракъ (жерни баш къаты); *повышение плодородия почвы* топуракълны битимлигин кѣтюрюу.

ПОЧКА чирчик (зыгытны, чапыракълны эм гюл жоккуну башланган жери).

ПРИМУЛА примула (гюллери быргъычыкълача болуп, жаз башында эртте чагъычу айбат кырдык битим).

ПРОВОЛОКА темир чыбыкъ (металлдан чыбыкъ неда халы формада этилген зат); *стальная проволока* кзурч темир чыбыкъ.

ПРОРАЩИВАНИЕ зыгыт этдириу (бир белгили болумгъа салып, чагъарча этиу); *проращивание семян* урлукъланы зыгыт этдириу.

ПРОРЕЖИВАНИЕ жукъартыу (хансын артып, битимлени бир къауумун кетерип, жукъаракъ этиу).

ПРОСО тары (бюртюклеринден тью этилиучю жармалыкъ битим).

ПШЕНИЦА будай (унундан ѣтмек ашарыкъла этилиучю мирзеу битим); *яровая пшеница* жазлыкъ будай; *озимая пшеница* кюзлюк будай.

РАЗБУХАНИЕ кѣбюу (мылылыкълны кючю бла уллуракъ болуу); *разбухание почек на деревьях* терекледе чирчиклени кѣбюулери.

РАЗНОТРАВЬЕ чалыныргъа тийишли тюрлю-тюрлю ханс битимлени барысы да (къылкъылы эм кзудору битимлени бла мырды хансланы санамай).

РАНЕТ ранет (татлы алманы бир тюрлюсю).

РАПС мыржыуук (кызыл гюллюлени юйюрюнден кырдык битим; аны сары гюллеринден ашха жараулу эм техникада хайырланылычу жау чыгъарылады).

РАСПАШКА сюрюу (жерни биринчи кере сюрюу); *распашка целины* кырътыш жерни сюрюу.

РАССАДА зыгытла (артда башха жерге салып ѣсдюрюр ючюн алгъа парникледе неда энчи тахталада ѣсдюрюлген жаш битимле).

РАССАДНИК зыгытла ѣсдюрюлюучю жер.

РАСТЭНИЕ битим (битген, ёсген зат: кырдык, терек); *сельскохозяйственные растения* эл мюлк битимле; *многолетние растения* кёпжыллык битимле; *ароматические растения* ариу ийисли битимле; *засухоустойчивые растения* къургъакълыкъга тэзюмлю битимле; *кормовые растения* мал ашлык битимле; *светлюбивые растения* жарыкъны суююучю битимле.

РЕДИС айлыкъ турма (бахча битимни тышы кызыл, ичи уа акъ неда кыызгылдым болгъан зугуларакъ кёгети).

РЕДЬКА къара турма (ачы татыулу кёгет).

РИС пиринч (жылы жерледе адам кеси этген кёлледе ёсдюрююучю мирзеу битимни ашаргъа жараулу акъ бюртюк-лери); *каша из риса* пиринчден этилген баста.

РОЖЬ къара будай (тартылгъан бюртюклеринден къара ётмек этилиучю мирзеу битим); *пуд ржи* бир пуд къара будай.

РОЗА роза (шинжили сабы болгъан ариу ийисли айбат битимни гюлю); *красные розы* кызыл розала.

РОМАШКА ромашка (тёгереклери акъ, орталары уа сары болгъан гюллю ханс битим).

РОСА чыкъ (ингирде, кечегиде неда эрттенликде эртте мылы хауадан битимлени, топуракъны эм башха затланы юслерине тюшюучю тамычыла).

САДОВНИК терек бахчачы (терек бахчагъа къарау эм андагъы битимлени ёсдюрюу жаны бла усталыгъы болуп, жумуш этген адам).

САДОВОДСТВО терек бахчачылыкъ (эл мюлкню бир бёлюмю формада терек бахчаланы ёсдюрюу).

САЛАТ салат (чапыракълары чийлей ашаргъа жараулу ханс битим).

СВЕКЛА чюгюндюр (ашаргъа жараулу, чапыракълары эм татлы базыкъ тюбю болгъан битим); *сахарная свекла* бал туз чюгюндюр; *кормовая свекла* мал ашлыкъ чюгюндюр.

СВЕКЛОКОПАТЕЛЬ чюгюндюр къазыучу машина.

СВЕКЛООЧИСТИТЕЛЬ чюгюндюр тазалаучу машина.

СВЕКЛОПОГРУЗЧИК чюгюндюр жюклеучу машина.

СВЕКЛОРАЗГРУЗЧИК чюгюндюр къотарыучу машина.

СВЕКЛОРЕЗКА чюгюндюр туураучу машина.

СЕВ себиу (урлукъланы чачып, топуракъгъа орнатыу); *сеять рожь* къара будай себерге; *сеять клевер* клевер себерге.

СЕВОК ууакъ сохан.

СЕВООБОРОТ севооборот (эл мюлкде: белгили бир жерге битимлени алышындырып себиу); *правильные севообороты* тюз севооборотла; *кормовой севооборот* мал ашлыкъланы севообороту; *семеноводческий севооборот* урлукъчулукъну севообороту.

СЕКАТОР секатор (терек бахчада бутакъланы кесер ючюн д.а.к. затлагъа хайырланылыучу кыпты).

СЕЛЬДЕРЕЙ сельдерей (ашха къошар ючюн хайырланылыучу бахча битим).

СЕМЕНОВОД урлукъ ёсдюрюу жаны бла усталыгъы болгъан адам.

СЕМЯ урлукъ (себерге деп айырылгъан бюртюкле); *огородные семена* бахча урлукъла.

СЕНАЖ сенаж (маллагъа ашатырча жыйылып, консерва халда тууралгъан къургакъ хансла).

СЕНО бичен (маллагъа ашатыр ючюн чалынып къургакъсытылгъан кырдык); *косить сено* бичен чалыргъа (бичен этер ючюн кырдыкны чалыргъа); *сушить сено* биченни къурутургъа (бичен этер ючюн чалыннган кырдыкны къурутургъа).

СЕНОКОПНИТЕЛЬ биченни гебенлеге жыйыучу машина.

СЕНОКОС бичен чалыу (1. кырдыкны биченнге чалыу; *начался сенокос* бичен чалыу башланды; 2. бичен ишлени кезиую; *в сенокос стояла хорошая погода* бичен чалгъан кюнле иги эдиле).

СЕНОКОСИЛКА косилка (кырдыкны чалыучу эл мюлк машина).

СЕНОУБОРКА бичен жыйыу (биченни чалыу, къурутую эм жыйыу ишле).

СЕРП оракъ (къылкъылы битимлени тамырларындан ёргесин кесерча жютю ууакъ тишлери болгъан, эл мюлк къол адыр); *жать серпом* оракъ бла оругъа.

СЕЯЛКА сеялка (эл мюлк битимлени себер ючюн эм жерге семиртгичле берир ючюн ишленнген машина); *тракторная сеялка* трактор сеялка.

СЕЯНЦЫ урлукъдан ёсген (орнатылып угъай, урлукъдан ёсген неда ёсдюрюлген битим); *лук-сеянец* урлукъдан ёсген сохан.

СИЛОС силос (битим башланы, чапыракъланы, сапланы д.а.к. затланы ачытып этилиучю мал аш).

СИЛОСОВАНИЕ силос этиу; *силосование ботвы свеклы* чюгюндюр башдан силос этиу.

СИЛОСОПОГРУЗЧИК силос жюклеучю машина.

СИЛОСОРАЗГРУЗЧИК силос тюшюрюучю машина.

СИЛОСОРЕЗКА силос кесиучю машина.

СИЛОСОХРАНИЛИЩЕ силос сакъланыучу жер.

СКИРДА тиш (ачыкъ жерде сакълар ючюн, узунуракъ формада къаланган бичен неда салам).

СКИРДОВАНИЕ тишлеге къалау; *скирдование сена* биченни тишлеге къалау.

СКИРДОПРАВ тиш башчы (тюбюнден берилген биченни, саламны, тишни юсюнде тюзетип салыучу адам).

СКИРДОРЕЗ тиш кесиучю машина.

СЛИВА эрик, къара эрик (ичинде ташы болган, суулу терек кегет).

СМОРОДИНА дугъум (котурда битген, ашаргъа жараулу, татлы-мысты жемиш); *красная смородина* къызыл дугъум.

СНЕГОЗАДЕРЖАНИЕ къарны тыйбу (топуракъда мылылыкъны кеп этер ючюн эмда битимле къышхыда юшюмез ючюн, къарны сакъларгъа кюрешиу).

СНОП кюлте (мирзеу битимлени эм аллай дагъыда башха затланы орулуп, бирге байланган); *пшеничный сноп* будай кюлте.

СОЛОМА салам (мирзеу битимлени басылгъандан сора къалыучу саплары); *пшеничная солома* будай салам.

СОЛОМОРЕЗКА салам кесиучю (саламны мал ашха эмда малланы тюплерине жаяргъа, кесип, ууакъ этиучю эл мюлк машина).

СОРТ сорт (мюлк жаны бла иги шартлары болган культура битимни бир тюрлюсю); *засухоустойчивый сорт пшеницы* будайны къургъакълыкъгъа тезюмлю сорту.

СОРТИРОВАНИЕ сортлау (качествосуна, ёлчемине, формасына эм башха белгилерине кере сортлагъа айырыу); *сортирование зерна* мирзеуню сортлау.

СОСНА нарат (улуу болмаган кишиулери бла хар заманда жашиллей туруучу шинжили терек).

СОЯ соя (урлукълары аш-азыкъ промышленностьда бла техникада хайырланылыучу къудору битим).

СПАРЖА спаржа (тюклю иничке чапыракълары болган эм жерни тюбюнде ёсген базыкъ зыгытлары ашаргъа жараган ханс битим).

СТЕБЕЛЬ сабакъ (ханс битимни чапыракъларын, гюл-

лерин эм кёгетлерин кётюрюп тургъан эмда жерден ёрге къарагъан кесеги); *стебель травы* хансны сабагъы.

СТОГ антау (сакълар ючюн ачыкъ жерде биченни, саламны эм басылмагъан мирзеуню улуу тебе этилгени).

СТОГОВАНИЕ антаула этиу (биченни, саламны бирге жыйып къалау этиу).

СТОГОМЕТАТЕЛЬ стогометатель (биченни, саламны улуу гебенлеге жыйыучу эмда аланы улоу кереклеге салыучу эл мюлк машина).

СУРЕПКА сурепка (1. урлукъларындан техникада керекли жау чыгъарылыучу иничке тамырлы битим; 2. сары гюллю занлы сабан ханс).

СУШИЛКА къургъакъсытыучу (бир затны мылылыгъын кетерир ючюн хайырланылыучу аппарат); *картофельная сушилка* картоф къургъакъсытыучу; *кукурузная сушилка* нартых къургъакъсытыучу.

ТАБАК тютюн (улуу чапыракълы ханс битим, ол битимни къурутулгъандан сора ууакъландырып, папирос этип ичер неда ийисгер ючюн хайырланылыучу чапыракълары); *курить табак* тютюн ичерге.

ТАБАКОВОДСТВО тютюнчюлюк (эл мюлкню бёлюмо формада тютюн ёсдюрюу).

ТЕЛЕЖКА арбачыкъ (къол бла неда механизмни кючю бла жюрютюлюучю улуу болмагъан арба).

ТЕПЛИЦА теплица (битимлени ёсдюрюу ючюн жылы мекам, оранжерея); *грунтовая теплица* жер тубюндеги теплица; *теплица с навозным обогревом* мешхут бла жылытылыучу теплица.

ТЁРН кёкен (ауузну къалын этген ачы жемиш).

ТИМОФЕЕВКА тимофеевка (биченликледе ёсюучю, мал ашлыкъ къылкъылы битим).

ТОМАТ бадыражан (1. асламында къызыл тегерек кёгетлери болгъан бахча битим; 2. ол кёгетледен этилген паста).

ТРАВА кырдык, ханс (биржыллыкъ жумушакъ эм иничке, жашил саплы, улуу болмагъан битим); *косить траву* кырдыкны чалыргъа; *лекарственные травы* дарман хансла.

ТРАКТОР трактор (бир затны, сёз ючюн, эл мюлк адырланы тартыучу, кеси аллына жюрюучю машина); *гусеничный трактор* гусеницалы трактор; *дизельный трактор* дизель трактор; *колесный трактор* чархлы трактор; *электрический трактор* электр трактор.

ТРАКТОРИСТ тракторчу (тракторну жюрютюучю адам).

ТРИЕР триер (мирзеуню тазалачу эм сортлагъа юлешиучю машина).

ТРОСТНИК тростник (къылкъылыланы юйюрюнден, бёлюмлери болгъан саплы, сууда неда жипиледе ёсюучю битим); *сахарный тростник* бал туз тростник; *сахар из тростника* тростникден этилген бал туз.

ТЯПКА чага (жерчиликде ханс артыр, тизгин араланы жумушатыр ючюн д.а.к. ишледе хайырланылыучу къол адыр).

УБОРКА къазыу, оруу (эл мюлк битимни тирлигин алыу); *уборка картофеля* картофну къазыу; *комбайновая уборка* комбайн бла оруу.

УДОБРЕНИЕ семиртгич (битимлени терк ёсдюрюр ючюн эм тирликни кётюрюр ючюн, топуракъгъа салыныучу зат); *азотистое удобрение* азотлу семиртгич; *известковое удобрение* тытырлы семиртгич.

УКРОП жыгыра (ууакъ чапыракълары эм сары гюллери болуучу, аш этгенде бла аберини тузлагъанда тым формалы къошулуучу, биржыллыкъ ханс битим).

УРОЖАЙ тирлик (ёсюп чыкъгъан къылкъылы битимлени, кёгетлени, кырдыкланы д.а.к. затланы ёлчеми).

УРЮК шаптал (шапталны ташлары бла бирге къургъакъсыгъан ууакъ жемишлери).

УЧЁТЧИК учётчик (бир затны эсебин жюрютюучю адам).

ФАСОЛЬ къудору (биржыллыкъ къынлы тахта битимни къынлары бла урлукълары).

ХИМИЗАЦИЯ химизациялау (химия производствону не жаны бла да айнытып, химия процесслени бла бек жангы химия материалланы халкъ мюлкню битеу бёлюмлерине сингдириу); *химизация сельского хозяйства* эл мюлкню химизациялау.

ХЛЕБОПАШЕЦ сабанчы (мирзеу ёсдюрюр ючюн жерни сюрюп жарашдырыучу адам).

ХЛЕБОПОСТАВКИ мирзеуню планнга кёре къыралгъа беруу.

ХЛОПКОВОДСТВО мамукъчулукъ (эл мюлкню мамукъ ёсдюрюучю бёлюмю).

ХЛОПКООЧИСТИТЕЛЬ мамукъ тазалачу машина.

ХЛОПОК мамукъ (къумач согъууда хайырланылыучу, жылы жерледе ёсюучю битим); *поливной хлопок* сугъарылыучу мамукъ.

ХОЗЯЙСТВО мюлк (ишлеп чыгъарыучу адырлары, жерлери, маллары д.а.к. затлары болгъан эл мюлк биригиу); *еди-*

ноличное хозяйство энчи мюлк; *семеноводческое хозяйство* урлукъла ёсдюрюучю мюлк.

ХРЕН татыран (ачы эфир жаулу тамыры болгъан битим эм ол битимни тым формада ашха къошулуучу тамыры).

ЦЕЛИНА къыртыш жер (бир заманда да сюрюлмеген жер); *освоение целины* къыртыш жерни хайырланыу; *распахать целину* къыртыш жерни сюрюрге.

ЧЕРЕШНЯ роза гюллени юйюрюнден кёгет терекни сары, къызыл эм хазна къалмай къара тюрсюнлю, уллу болмагъан суулу кёгети.

ЧЕРНИКА къара ишхилди (къызыл ишхилдилени тукъумдан, кийик ёсюучю гитче котурчукъну ууакъ къаралдымкёк жемишлери).

ЧЕРНОЗЁМ къара топуракъ (тюз жерледе кёбюрек болуучу, чириги кёп, къара тюрсюнлю битимли топуракъ).

ЧЕСНОК сарымсах (лилиялыланы юйюрюнден бахча битим эм ол битимни соханнга ушагъан кючлю кёгети).

ЧУЧЕЛО бодуркъу (сабанлада, бахчалада битимлени къанатлыладан къоруулар ючюн, адам сыфатлы этилип орна-тылгъан зат).

ШАРÓВКА шаровка (хансы артылгъан битимлени тизгин араларын жумушатыу).

ШАФРАН шафран (алманы сары тюрсюнлю сорту).

ЩАВЕЛЬ къозукъулакъ (мысты татыулу, ашаргъа жараулу, узунуракъ чапыракълары болгъан кийик ханс).

ЭЛЕКТРОМОТЪГА электричество бла ишлеучю чага.

ЭЛЕКТРОПЛУГ электричество бла ишлеучю сабан агъач.

ЯБЛОКО алма (алма терекни кёгети).

ЯБЛОНЯ алма терек (роза битимлени юйюрюнден ашаргъа жараулу тегерек кёгетлери болгъан терек); *дикая яблоня* агъач алма терек.

ЯГОДА жемиш (котурлада эм ханслада битиучю гитче кёгет); *ягоды малины* наныкъны жемишлери.

ЯГОДНИК жемишле ёсген жер.

ЯГОДОВОДСТВО жемишчилик (эл мюлкню бир бёлюмю формада жемишле ёсдюрюю).

ЯД уу (организмни ёлтюрюрге боллукъ уулу зат); *газообразный яд* газ формалы уу; *жидкий яд* суусун формалы уу.

ЯРОВИЗАЦИЯ яровизация (урлукъланы терк ёсерча жарашдырыу).

ЯРОВЫЕ КУЛЬТУРЫ жазлык битимле (жаз башында себилип, кюз артында жетиучю кылыкылыла).

ЯСЕНЬ кюйрюч (кьаты агьачлы терек).

ЯТРЫШНИК ятрышник (тамырлары медицинада бир кьауум дарманны этерге жараучу ханс битим).

ЯЧМЕНЬ арпа (жазлык мирзеу битим); *семенной ячмень* урлукьлукь арпа.

ТЕРМИНЫ ЖИВОТНОВОДСТВА

МАЛЧЫЛЫКЪНЫ ТЕРМИНЛЕРИ

АБОРТ ташлау (малны ичинден аны баласыны болжалдан алгьа кеси аллына неда бир тюрлю амал бла кетиую).

АВТОКОРМУШКА малгьа автоматланы кючю бла аш берилиучю жер.

АВТОПОЙЛКА малгьа автоматланы кючю бла суу берилиучю жер; *бесклапанная автопоилка* клапансыз автопоилка.

АВТОЦИСТЕРНА цистернасы болгьан автомобиль; *молочная автоцистерна* сют ташыучу автоцистерна.

АЛЛЮР аллюр (атны жюрюую, чабыу амаллары эм формалары: атлап, чабып д.а.к. барыуу).

АНАТОМИЯ анатомия (жаны болгьан затны тыш формасыны эм ич кьуралыууну юсюнден илму); *анатомия животных* жаныуарланы анатомиясы.

АНГОРСКАЯ КОЗА ангор эчки (узун жумушакь тюклю эчкилени бир тюрлюсю).

АНГЛО-АРАБСКАЯ ПОРОДА ингилиз-арап кьума (ингилиз эм арап атланы бирге кьошулуулары бла кьуралгьан кьума).

АНЕМИЯ анемия (кьан азайып ауруу).

АРКАН аркьан (атланы неда башха жаныуарланы тутар ючюн хайырланылыучу, базыкь кендир жыжым).

АРТЕЗИАНСКИЙ КОЛОДЕЦ артезиан кьую (жерни тереинден быргьы бла сууу чыкьгьан кьую).

БАЗ баз (мал турур ючюн, тегерегине буруу салынган неда башы жабылгьан жер).

БАКТЕРИОЛОГИЯ бактериология (бактерияланы юсюнден илму).

БАКТЕРИЯ бактерия (кьзге кьрюнмеген гитче организм).

БАРАН кьочхар (кьалын бурма жюнлю эм кьынгыр

мюйюзлю, сют ичген хайыуан); *годовалый баран* ишек; *холощенный баран* ирик.

БАЦИЛЛА бацилла (ауруу бериучю узун-иничке бактерия).

БЕГУН чариш ат (чаришлеге къатышыучу, терк чабыучу, жюйрюк ат).

БЕЛКОВЫЕ КОРМА белоклу ашла (белоклары кеп болган мал ашла).

БЕЛОК белок (жаныуарланы бла битимлени организмдерини бек магъаналы кесеги, жыйымдыкъ органика зат); *полноценный белок* толу багъалы белок.

БЕРЕМЕННОСТЬ бууазлыкъ (ичинде баласы айный турган кезиуде тиши жаныуарны болуму).

БЕСПЛОДИЕ къаратонлукъ (тёлю этерге къолдан келмеулукъ).

БЕШЕНСТВО къутуруу (нерва системаны бузуучу, жугуучу ауруу).

БИОЛОГИЯ биология (жаны болган затланы юсюнден, органикалы жашауну закон мардаларыны юсюнден илмуланы къаууму).

БИРКА бирка (эсеп жазылыучу къангачыкъ).

БОЙНЯ бойня (малланы соючу предприятие).

БОРОВ бичилген къабан.

БОТУЛИЗМ ботулизм (ашлары осалдан маллагъа тийиучю ауруу).

БРЮШИНА къарын эт (къарынны тышындагъы эт).

БУЙВОЛ гаммеш (бугъаланы тукъумундан, уллу башлы, къысха бутлу, базыкъ боюнлу, уллу хайыуан).

БУЛАНЫЙ саргъылдым (атны тюрсюнюню юсюнден — къуйругъу бла жалкъасы къара, къалгъаны уа жарыкъ сары болган).

БУРДЮК гыбыт (суусун затланы сакълар ючюн, эчкини терисинден этилген машок).

БУРЕНКА ийнек (*корова* деген бла бир магъанада).

БЫЧОК бугъачыкъ (жаш бугъа).

ВАГИНИТ вагинит (тиши малланы уятлыкъларында болуучу ауруу).

ВАЛУХ ирик (бичилген къочхар).

ВЕРБЛЮД туюе (сыртында бир неда эки дуппуру болган, ышныр этиучю хайыуан).

ВЕТЕРИНАРИЯ ветеринария (малланы, жаныуарланы аурууларына багъыуну юсюнден илму); *ветеринарная амбулатория* ветеринар амбулатория; *ветеринарный врач* мал дохтур.

ВОДОПÓЙ суу ичиучю жер (черекде, кёлде суу ичер ючюн жаныуарла келиучю жер).

ВОРОНО́Й къара, къаратор (атны тюрсюнюню юсюнден); *вороной конь* къаратор ат.

ВОРОНО-ЧА́ЛЫЙ къара-буурул (атны тюрсюнюню юсюнден); *вороно-чалая кобыла* къара-буурул байтал.

ВЫ́ГОН жайлыкъ (мал отлагъан жер).

ВЫ́ГУЛ дуркъу (малла ачыкъ хауада турурча жер).

ВЫ́КИДЫШ ташлау (1. бууазлыгъы ахырына жетмей бёлюню; 2. болжалына жетмей, ёлюп туугъан бала).

ВЫ́МЯ желин (сют ичиучю жаныуарланы тишилеринде жуккалары болгъан сют безле).

ВЫ́ПАС жайлыкъ (мал отлагъан жер).

ГАЛО́П тёртгюллеу (атны чабып барыуу); *скакать галопом* тёртгюллеп чабыу.

ГЛЫ́СТ сууалчан (адамны бла жаныуарны чархында, бегирекда чегилеринде, паразит формалы туруучу къурт).

ГНЕДО́Й тор (къуйругъу бла жалкъасы къара, къалгъан жерлери уа къызгъылдым-сары болгъан; атны тюрсюнюню юсюнден).

ГОВЯ́ДИНА тууар эт; *килограмм говядины* бир килограмм тууар эт.

ГОВЯ́ЖЬЕ СА́ЛО тууар жау (тууарны ич жауу).

ГРИ́ВА жалкъа (бир къауум жаныуарланы боюнларында ёсюучю узун тюкле).

ГРУ́БЫЕ КОРМА́ зыбыр мал ашла (салам, бичен, ындырдан къалгъан затла).

ГРУДИ́НКА тёш (малны кёкюрегиндеги эти); *копченая грудинк* 1 тютюнде къакъланнган тёш.

ГРЫ́ЖА чырмылтын (къарынны ичинде болуучу органладан бирини бир кесеги тери бла этни ортасына тюшгени).

ГУЖ хамут бау (айры агъачны болушлугъу бла арышны ат кереклеге бегитир ючюн хайырланылыучу хамутдагъы къайиш).

ГУЖЕВО́Й ТРАНСПО́РТ жегилген транспорт (атла бла жюрютюлюучю транспорт).

ГУСЕВѢДСТВО къазчылыкъ (къазла ёсдюрюю).

ГУРТ сюрюю (мюлкге керекли бир тюрлю затла ючюн бир жерден бир жерге сюрюлюючю мал сюрюю).

ДОЕНИЕ саууу (малны жуккаларын сыгып, аладан сют чыгарыу); *доение машинное* машина бла саууу.

ДОЙКА саууу (доение деген бла бир магъанада); *дойка коров* ийнеклени саууу.

ДОЙНЫЙ саулукъ (сют берген); *дойная корова* саулукъ ийнек.

ДОМАШНИЙ юй (юйретилген, кийик болмагъан); *домашнее животное* юй хайыуан.

ДОЯРКА ийнек саууучу (ийнеклени саууучу эм алагъа къараучу тиширыу).

ЕЗДОВАЯ ЛОШАДЬ арба ат (арбагъа жегилиучю ат).

ЁРШ ёрш (черек суулада жашаучу, уллу болмагъан, кёп суюкли чабакъ).

ЖАТКА жатка (оруучу машина).

ЖВАЧКА ышныр этиу (бир къауум хайыуанланы къарындан ауузгъа келген ашларын жангыдан ышныргъа келтириу).

ЖЁЛЧЬ ёт (бауур чыгаргъан, саргъылдым-жашил, ачы суусун зат).

ЖЕРЕБЁНОК тай (атны биржыллыкъ баласы).

ЖЕРЕБЕЦ ажир (ючлю-тёртлю эркек ат); *заводской жеребец* завод ажир.

ЖИВОТНОВОДСТВО малчылыкъ (эл мюлкде хайырлы хайыуанланы ёсдюрюучю бёлюм).

ЖИВОТНОЕ жаныуар (айланыучу эм сезиучю, жаны болгъан зат); *домашнее животное* юй хайыуан; *хищные животные* жыртхыч жаныуарла.

ЖИРНОМОЛОЧНОСТЬ къалынлыкъ (сютню къалынлыгы); *повышение жирномолочности* сютню къалынлыгын ёсдюрюю.

ЗАБОЙ союу (бойняда, юйде хайыуанны союу неда ууда жаныуарны, къанатлыны ёлтюрюю).

ЗАЁЗДКА эмилик атны арбагъа жегилирге неда адам минерге юйретиу.

ЗАПРЯЖКА жегиу (тартыр ючюн, хамутну, жоюенни ат арба бла байламлы этиу).

ЗАЧАТИЕ балаланыу (баланы жаратылыуу, бууазлыкъны башланыуу).

ЗВЕРОВО́ДСТВО сыйлы терили жаныуарланы ёсдюрюу, жайыу.

ЗВЕРЬ кийик жаныуар (жыртхыч, кийик жаныуар); *пушной зверь* сыйлы терили жаныуар.

ЗООТЕ́ХНИК зоотехник (зоотехния жаны бла билими болгъан адам).

ЗООТЕ́ХНИЯ зоотехния (эл мюлк жаныуарланы жайыу-ну, кечиндириуноу юсюнден илму).

ИНДЕЙКА гогош (фазанланы къауумундан, уллу юй къа-натлыны тишиси).

ИНДЮ́К эркек гогош.

ИНДЮША́ТНИК гогош орун (гугушла туруучу мекям).

ИНОХО́ДЕЦ жоргъа ат (жоргъалап чабыучу ат).

ЙНОХО́ДЬ жоргъалау (чапханда ат не эки онг бутун, неда эки сол бутун бир жолгъа атлатып баргъаны).

ИНФЕ́КЦИЯ инфекция (микробланы хатасындан орга-низмде жукъгъан аурууну башланыуу).

ИППОДРО́М ипподром (атланы чабышдырыр ючюн энчи жарашдырылгъан жер).

ИППОЛО́ГИЯ иппология (атланы анатомияларын, фи-зиологияларын, къумаларын тинтиучю илму).

КАБА́Н къабан (эркек тонгуз).

КАПКА́Н къапхан (кийик жаныуарланы, чычханланы тутар ючюн ишленген зат).

КИ́ЛЬКА килька (гитче чабакчыкъ); *консервы из кильки* килькадан этилген консервала.

КИШКА́ чеги (адамны бла жаныуарланы аш органларында жумушакъ быргъы).

КНИЖКА́ сангкъылчакъ (ышныр этиучю жаныуарны аш орунуну төрт бёлюмден бири; бир бирлерине китапны къа-гытларыча тийип тургъан затла).

КОБЫ́ЛА байтал (тиши ат); *подсосная кобыла* сютюн эмизе тургъагъ байтал.

КОВКА́ нал салыу (атха, эшекге); *ковка коня* атха нал салыу.

КОЗА́ эчки (узун жүню бурма болмаучу, мюйюзлю, ыш-ныр этиучю хайыуан).

КОЗЛЁ́НОК эчкини улагъы.

КОЗЛЯ́ТИНА эчки эт.

КОЗОВОДСТВО эчкичилик (эл мюлкню бир бёлюмю формада эчкилени жайып ёсдюрюу).

КОЛЁНО тобукъ (инчикни бла базыкъ бутну бирге къошхан жик); *коленная чашка* тобукъ чырча (тобукъ суюк).

КОЛЁННЫЙ СУСТАВ тобукъ жик.

КОМОЛАЯ КОРОВА гыдай ийнек (мюйюзлери болмагъан ийнек).

КОНЕВОДЧЕСКАЯ ФЕРМА жылкыы ферма (атла ёсдюрюучю мюлк).

КОНЕВОДСТВО жылкычылыкъ (эл мюлкню энчи бёлюмю формада атланы ёсдюрюу).

КОНИНА ат эт.

КОНЕЗАВОДСТВО ат заводчулукъ (къумалы атланы ёсдюрюу).

КОННЫЙ ДВОР ат орун (атла тургъан жер).

КОННЫЙ ЗАВОД ат завод (атланы жайыу эм ёсдюрюу жаны бла ишлейди).

КОНОВЯЗЬ ат илких (ачыкъ хауада атланы тагъар ючюн орнатылгъан чыпын).

КОНЬ эркек ат.

КОНЮШНЯ ат орун (атла туруучу мекам).

КОПЫТНЫЕ туякылыла (туяклары болгъан хайыуанла).

КОПЫТО туякъ (бир къауум сют ичиучю жаныуарланы аякларыны къыйырларында къаты зат).

КОРМ мал аш (жаныуарла ашаучу аш); *задать корм* маллагъа аш берирге; *силосование кормов* мал ашланы силос этиу; *молокогонный корм* сютню кёп этиучю мал аш; *сочный корм* суулу мал аш.

КОРМУШКА къуудуш (маллагъа аш салыр ючюн хайырланылыучу тегене д.а.к. формалы ишленген зат).

КОРНЕПЛОДЫ тюп этген битимле (чюгюндюрча, быхыча, тамырларында ашарча затлары болгъан битимле).

КОРОВА ийнек (тиши тууар, сют бериучю уллу юй хайыуан); *дойная корова* саулукъ ийнек; *стельная корова* бууаз ийнек; *яловая корова* къысыр ийнек.

КОРОВНИК тууар орун (тууарла туруучу мекам).

КОШАРА къой орун (къойла туруучу орун).

КРОЛИК юй къоян (кемириучюледен, жаратылыгуу бла кийик къояннга жуукъ жаныуарчыкъ).

КРОЛИКОВО́ДСТВО къоянчылыкъ (малчылыкъны бир бѣлюмю формада къоянланы жайыу, ёсдюрюу).

КРОЛЬЧАТНИК къоян орун (къоянла туруучу жер).

КРУ́ПНЫЙ РОГАТЫ́Й СКОТ тууарла (бугъала, ийнекле, гаммешле).

КУРДЮК къуйрукъ (къойланы бир-бир къумалыларыны къуйрукъ жаулары).

КУРДЮ́ЧНОЕ СА́ЛО къуйрукъ жау (къойланы къуйрукъларында болуучу жау).

КУ́РИЦА тауукъ (жумуртха эм эт алыр ючюн ёсдюрюлюучю юй къанатлы); *курицы машут крыльями* тауукъла къанатларын къагъадыла.

КУРОВО́ДСТВО тауукъчулукъ (юй къанатлычылыкъны бир бѣлюмю формада тауукъланы жайыу, ёсдюрюу).

КУРЯ́ТИНА тауукъ эт.

КУРЯ́ТНИК тауукъ орун (тауукъла туруучу жер).

ЛАКТА́ЦИЯ лактация (сют ичген жаныуарланы тишилеринде сют безледен сютню чыгъыуу эм ол болуучу кезиу).

ЛО́ШАДЬ ат (адамланы, жюклени д.а.к. затланы ташыр ючюн хайырланылыучу уллу юй хайыуан).

МАНЕЖ манеж (атланы жарау этдирир ючюн эмда атда жюрюрге адамланы юйретир ючюн ишленнген майданчыкъ неда энчи мекам).

МАСТЬ тюрсюн (жаныуарланы, бегирекда атланы юслеринде тюклерини тюрсюню).

МЕ́РИН алаша (бичилген ажир); *гнедой мерин* тор алаша.

МЕРИНО́С меринос (къойланы жумушакъ акъ жюнлю къумасы эмда аллай къумалы къой).

МЕРЛУ́ШКА элтир (зыбыр жюнлю къумалы къойну кѣрпеси, ийленнген териси).

МЕТИ́С метис (бир бирден башха къумалы жаныуарланы бирге чалышыулары бла алыннган башха къума).

МОЛОДНЯ́К тѣлю (жаш жаныуарла, къанатлыла).

НАГУ́Л 1. кютюу (союлургъа белгиленнген тууарланы, къойланы, атланы д.а.к. малланы семиртиу); 2. семиргени (кютюлген заманда малгъа кшошулгъан этни ауурлугъу).

НЕДОУ́ЗДОК нохта (ауузлугъу болмагъан жюген).

НЕСТЕ́ЛЬНАЯ КО́РОВА кысыр ийнек (бууазлыгъы болмагъан ийнек).

НЕТЕ́ЛЬ къунажин (бир кере да къозламагъан жаш ийнек).

НЕУК эмилик (юйретилмеген ат).

НОРА уя (жаныуар къазып жерни тубюнде кесине иш-леген эм тышына чыгъаргъа жоллары болгъан жер).

ОВЦА къой (жюн, эт эм сют бериучю, уллу болмагъан, ышныр этиучю, тиши юй хайыуан); *каракулевая овца* бухар къой; *карачаевская овца* къарачай къой; *курдючная овца* къуй-рукълу къой.

ОВЦЕВОДСТВО къойчулукъ (къойла ёсдюрюу — малчылыкъны бир бёлюмю формада).

ОВЦЕВОДЧЕСКАЯ ФЕРМА къой ферма (къойла ёсдюрюучю жер).

ОВЦЕМАТКА ана къой (тёлю бериучю къой).

ОВЧІНА къой тери (ийленген къой тери); *шуба из овчины* къой териден этилген тон.

ОГЛОБЛЯ арыш (къыйырлары арбаны ал кёчер агъачына бегитилген эм атланы жегер ючюн хайырланылыучу эки къурукъдан бири).

ОКОТ къозлау (къойну къозлауу).

ОЛЕНЕВОДСТВО буучулукъ (малчылыкъны бууланы жайыу эм аланы мюлкде хайырланыу жаны бла бёлюмю).

ОЛЕНЬ буу (бутакълы мюйюзлери болгъан ышныр этиучю жаныуар).

ОПОРОС къозлау (тонгузну къозлауу).

ОРГАН орган (жаныуарны неда битимни бир затын жалчытхан кесеги); *женские органы* аналыкъ органла; *мужские органы* аталыкъ органла; *органы кровообращения* къанны айландырыучу органла.

ОСЁЛ эшек (атха ушагъан, ёсюмю андан гитче, уллу гимхотлу, узун къулакълы, жюк ташыучу хайыуан).

ОТАРА къой сюрюу (бирге багъылыр ючюн къуралгъан къой сюрюу).

ОТКОРМ семиртиу (иги багъып, ашатып, малны семиз этиу); *мясной откорм* кёп эт алыр ючюн семиртиу; *сальный откорм* кёп ич жау алыр ючюн семиртиу.

ОХОТА уу (тутар неда ёлтюрюр ючюн, жаныуарны неда къанатлыны излеу).

ПАДЕЖ мал къырылыу (бир тюрлю ауруу тийип, малны битеу къырылыуу).

ПАСТБИЩЕ жайлыкъ (малла отлагъан жер); *постоянное пастбище* дайым жайлыкъ; *временное пастбище* болжаллы жайлыкъ.

ПАСТЬБА кютюу (отлау болган жерде малга кырау; малны отлауу).

ПЕРИОД кезиу (бир затны айныуунда энчи тюрлениуле болган заман); *инкубационный период* инкубация кезиу; *лактационный период* лактация кезиу; *стойловый период* тагылып багылган кезиу.

ПЕЧЕНЬ бауур (маллада, жаныуарлада эм адамда ётню кырауучу эмда ашны эритиуге, организмде тюрлениулеге эм кыанни жюрюуюне себеп болуучу орган).

ПОДКОВА нал (учхаламаз ючюн темирден ишленип, атны туягына урулуучу зат).

ПОДОЙНИК сют челек (ийнекни, эчкини д.а.к. хайуанни сауганда жюрютюлюучу адыр).

ПОЗВОНОК аркыа жик (аркыада аны бир кесеги формада энчи суюк неда бир кыауум жаныуарлада кемирчек).

ПОЗВОНОЧНИК аркыа суюк (адамда бла жаныуарлада суюкни баш магъаналы кесеги; бир бирлери бла эркин кымылдарча байламлы болган, бир талай суюкден бла кемирчекден кыуралады).

ПОРОСЁНОК тонгуз бала.

ПОСТРОМКИ хамут баула (хамутну бла арбаны бирг кыошхан кыайишле неда жыжымла).

ПРИМАНКА тузакъ аш (тутар ючюн неда ёлтюрюр ючюн алдау формада берилген азыкъ).

ПРИПЛОД тёлю (жаныуардан туугъанланы санына кыошулганы).

ПУХ кыуш (жаныуарланы бла кыанатлыланы юслеринд жумушакъ тюкчюкле).

ПУШИНКА кыуу (жаныуарланы бла кыанатлыланы юслеринде болуучу жумушакъ тюкчюкледен бири).

ПЧЕЛОВОД бал чибинчи (бал чибинлеге кыарауучу адам).

РАЗМНОЖЕНИЕ кыозлау (жаныуарланы кеслери алларына кёп болуулары).

РЕБРО иеги (аркыа суюкден кёкюрекге барыучу, тогъа формалы, иничке кыынгыр суюк).

РОГ мюйюз (бир-бир жаныуарланы башларында ёсген суюкли зат).

РУНО жюн (кыойну жюню).

РЫБАК чабакчы (промысел формада, чабакъ тутуу бла кюрешген адам).

РЫБОВОДСТВО чабакъчылыкъ (кёлледе чабакъланы жайыу, аланы кьумаларын игилендириу).

РЫБОЛОВСТВО чабакъ тутуу жаны бла ишлеу.

РЫСАК жоргъа (жоргъалап жюриуючу кьумалы ат).

РЫСЬ жортуу (атлам бла тёртгюллеуню арасындагъы терк барыу).

САЛО ич жау (жаныуарны ичинде болуучу жау эм ашда, техникада хайырланыр ючюн, андан алыннган продукт); *внутреннее сало* ич жау.

САМЕЦ эркек жаныуар.

САМКА тиши жаныуар.

САП мангкъа (атлада болуучу эм адамлагъа да жугъуучу ауруу).

САРАЙ сарай (тюрлю-тюрлю затланы сакълар ючюн, башы жабылып ишленнген бау); *сарай для дров* отунла туруучу сарай.

СВОЙ МЯСНОЙ ич-баш (этге деп союлгъан малны башы, аякълары эм ичи).

СБРУЯ ат керекле (арбаны жегер ючюн неда атха иер салыр ючюн керекли затла).

СВИНАРНИК тонгуз орун (тонгузлагъа кьарар ючюн ишленнген мекам).

СВИНАРЬ тонгузчу (тонгузлагъа кьараучу ишчи).

СВИНОВОДСТВО тонгузчулукъ (малчылыкъны тонгузла ёсдюрюуючу бёлюмю).

СВИНОМАТКА мегежин (тёлю бериуючу ана тонгуз).

СВИНЬЯ тонгуз (уллу санлы, кьысха бутлу, узун гумхотлу, гышмылы, сют ичиуючу хайыуан).

СЕДЕЛКА кёпчек (ат кереклени бир кесеги, — орта айылны тюбюне салынуучу, тери тышлы жастыкъ).

СЕДЛО иер (атны, эшекни д.а.к. жаныуарны сыртында орнатылыучу, адам олтурурча жер); *дамское седло* тиширыу иер; *сидеть в седле* иерде олтурургъа.

СЕПАРАТОР сют машина (сютден сют башны айырыуючу аппарат).

СЕРЫЙ боз (урходук бетли, акъны бла кьараны бирге кьошханда болуучу тюрсюн); *серая лошадь* боз ат.

СКАКУН чабыуючу ат (чаришде иги жетишимле кёргюзтген ат).

СКАЧКИ чариш (атланы терк чабыуда эришиулери).

СКОТ мал; тууар (тёрт аякълы юй хайыуанла); *мелкий*

рогатый скот ууакъ аякълы мал; *крупный рогатый скот* тууар мал; *поголовье скота* малны саны.

СКÓТНИК малчы; тууарчы (малгъа къарагъан ишчи).

СКÓТНЫЙ ДВОР мал орун (малла тургъан жер).

СКОТОВО́Д малчы (малчылыкъ жаны бла усталыгъы болгъан адам).

СКОТОВО́ДСТВО малчылыкъ (эл мюлкню бир бѣлюмю формада малланы жайыу); *молочное скотоводство* сютлю малчылыкъ; *кочевое скотоводство* кѣчюучю малчылыкъ.

СКРЕБНИ́ЦА къыргъыч (атланы ариулар ючюн хайыранылыучу темир щѣтка).

СКРЕ́ЩИВАНИЕ тукъум къатышдырыу, чалышдырыу (жангы къума неда жангы сорт чыгъарыр ючюн бир бирден башха къумалы эки хайыуан неда бир бирден башха сортлу эки битим бир бирлерин урлукъландырырча этиу).

СЛУ́ЧКА урлукъландырыу (тѣлю алыр ючюн, жаныуарны эркегин бла тишисин бирге къошуу).

СЛУ́ЧНЫЙ ПУНКТ урлукъландырыучу жер (тѣлю алыр ючюн малла бирге къошулуучу жер).

СОСУ́Н марка (сют хайыуанны эмчекден айырылмагъан баласы).

СТА́ДО сюрюу (бир тюрлю хайыуанланы бирге отлагъан жыйыны); *стадо коров* ийнек сюрюу.

СТА́Я сюрюу, жыйын; *стая журавлей* зурнукланы сюрюую; *стая волков* жыйын жанлы.

ТАБУ́Н жылкъы; сюрюу (бирге отлап айланган атланы, якланы эм бир къауум башха хайыуанланы сюрюую); *табун лошадей* жылкъы; *табун верблюдов* тую сюрюу.

ТАБУ́НЩИК жылкъычы.

ТЕЛЕ́НОК бузоу (ийнекни, бууну, лосьну эм дагъыда гышмылы жаныуарланы бир къауумуну баласы).

ТЕ́ЛКА бугъагъа турлукъ (тиши тана).

УБО́ЙНЫЙ ПУНКТ мал союучу жер.

У́ПРЯЖЬ хамут-жюген (атланы, неда башха хайыуанны жегер ючюн керекли затланы барысы да); *одноконная упряжь* бир ат жегилиучю арбаны хамут-жюгени.

У́ТКА баппуш (кенг жукъа бурунлу, къысха боюну эм бир бирден кенгде орналгъан къысха бутлары болгъан, сууда жюзюучю къанатлы; тиши баппуш); *дикая утка* кийик баппуш; *домашняя утка* юй баппуш.

УТКОВО́ДСТВО баппушчулукъ (эл мюлкню бир бѣлюмю формада баппушланы ёсдюрюу).

УШАТ кѳулакѳлы чыккыр (башында эки кѳулагѳы болган чыккырчыкѳ; кѳтюрюп бир жары элтир ючюн, ол кѳулакѳланы тешиклерине таякѳ сугѳадыла).

ФЕРМА ферма (эл мюлкнѳ энчи малчы эм д.а.к. мюлкѳ); *молочная ферма* сют ферма; *птицеводческая ферма* кѳанатлы ферма.

ХОМУТ хамут (арбагѳа жегилген атны боюнуна кийдирилиучѳ зат; аны бек баш тѳммегини ичинде атны боюнун ашамазча жумушакѳ зат болады).

ХРЯК кѳабан (эркек тонгуз).

ЧЕРЕСЕДЕЉЬНИК орта айыл (атны хамут-жюгенини бир кесеги; бир арышдан бир арышха кѳпчекни юсѳу бла барыучѳу кѳайиш).

ШАКАЛ чакѳан (итлени тукѳумундан, асламында харам мыллыкланы ашап кечиннген жырѳхыч жаныуар).

ШЕРСТЬ жюн (сют ичиучѳу жаныуарланы этлерин жабыучѳу тѳкле).

ШКУРА тери (жаныуарны этини тышын жапхан тѳкљѳу зат); *шкура волка* бѳрюнѳу териси.

ШЛЕЯ шлея (хамутну атны сырты бла кѳабыргѳаларына салыныучѳу кѳайиши).

ЭЛЕКТРОДОЙКА ийнеклени энчи электр аппарат бла саууу.

ЮРТА юрта (башы жютюрек болуучѳу эм Ара эмда Орта Азияны бла Юг Сибирѳни кѳчгюнчюлери жашагѳан, бир жерден бир жерге кѳчюрюлѳучѳу юй, мекам).

ЯГНѳНОК кѳозу (кѳойну баласы).

ЯК як (Орта Азияны бийик тау жерлеринде жашагѳан, узун тѳкљѳу, мюйюзлѳу хайыуан).

ЯЛОВКА кѳысыр мал (бууаз болмай кѳалган ийнек неда кѳой).

ЯРКА токѳлу (тиши токѳлу).

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ

ЖАМАУАТ-ПОЛИТИКА ТЕРМИНЛЕ

АБОРИГѳНЫ аборигенле (кѳыралны неда бир жерни ѳмюрледен бери жашагѳан халкѳы); *аборигены Австралии* Австралияны аборигенлери.

АБСОЛЮТІЗМ абсолютизм (кѳыралгѳа оноу этиунѳу бир

формасы, чекленмеген монархия; оноу толусунлай самодержавный монархны кьолунда болгъаны).

АБХАЗЫ абхазлыла (абхазияны эрттеден жашагъан баш миллети эм ол миллетни адамлары).

АВАНГАРД авангард (1. аскерни неда флотну баш кючлерини аллында тургъан бёлеги; 2. бир тюрлю жамауат кьауумну алчы бёлеги); *в авангарде демократического движения* демократия кьымылдауну авангардында).

АВАНТЮРА авантюра (хар затны толу эсге алмай, ышаннгысыз, оюмсуз халда бардырылгъан иш); *политическая авантюра* политика авантюра; *военная авантюра* аскер авантюра.

АВАНТЮРИЗМ авантюризм (авантюра этерге ёч болуу); *политический авантюризм* политика авантюризм.

АВАРЦЫ аварлыла (Дагъыстанда ёмюрледен бери жашагъан халкьладан бири эм ол халкьны адамлары).

АВИАЦИЯ авиация (1. хауадан аууруракъ болгъан учуучу аппаратла бла хауада учууну теориясы эм практикасы; 2. бир жерден бир жерге барыуну хауа амаллары, хауа флот); *гражданская авиация* граждан авиация; *военная авиация* аскер авиация.

АВСТРАЛИЙЦЫ австралиялыла (1. Австралияда ёмюрледен бери жашагъан халкьны аты; 2. Австралияны битеу бусагъатдагъы халкьны аты).

АВСТРИЙЦЫ австриялыла (Австрияны баш халкьы).

АВТОНОМИЯ автономия (кьырал властыны эмда оноуну жашауда бардырыу жаны бла кьыралны бир кесегине конституция берген эркилик; кеси кесине оноу этиу); *федеративная автономия* федератив автономия.

АГЕНТ агент (*шпион* деген бла бир магъанада).

АГЕНТСТВО агентство (учрежденияны ол неда бу жердеги бёлюму, аны кибик дагъыда бир кьауум информация учрежденияны аты); *транспортное агентство* транспорт агентство; *телеграфное агентство* телеграф агентство.

АГИТАТОР агитатор (агитация этиучю адам).

АГИТАЦИЯ агитация (асламланы кеси айтхан жанына бурур муратда, асламлы информацияны амаллары бла неда аууздан айтыу бла политика ниетлени жаяр ючюн жигер кюрешиу).

АГНОСТИЦИЗМ агностицизм (хакъ дунияны эм аны закон мардаларын билирге онг жокъду деген идеалист философия окъуу).

АГРАРНЫЙ аграр (жер бла, аны хайырлангыу бла бай-

дамлы); *аграрная реформа* аграр реформа; *аграрная страна* аграр кырал.

АГРЕССИВНЫЙ агрессиялы (агрессия этиу кёллю); *агрессивная политика* агрессиялы политика; *агрессивный договор* агрессиялы келишим.

АДЖАРЦЫ аджарлыла (Аджарияны эрттеден жашагъан баш миллети эм од миллетни адамлары).

АДМИНИСТРАТОР администратор (бир затха башчылыкъ этген адам; жууаплы оноучу); *администратор в театре* театрда администратор.

АДМИНИСТРАЦИЯ администрация (1. толтуруучу властьха, аны кибик къаллай властьха да оноу этиуню органлары; 2. оноу этиучю къуллукъчула); *администрация завода* заводну администрациясы.

АДЫГЕЙЦЫ адыгейлиле (Адыгеяны эрттеден жашагъан баш миллети эм ол миллетни адамлары).

АДЫГИ адыгла (адыгейлилени, къабартылыланы эм черкеслилени барысыны да аты).

АЗЕРБАЙДЖАНЦЫ азербайджанлыла (Азербайджанны жеринде эрттеден бери жашагъан халкъ эмда ол халкъны адамлары).

АЗИАТЫ азиялыла (Азияны эрттеден бери жашагъан адамлары).

АКТИВ актив (организацияны, коллективни жигер кесеги).

АКТИВИСТ активист (къаллай болса да бир коллективни тири адамы).

АКТУАЛЬНОСТЬ терен магъаналылыкъ (бусагъатдагъы заманда бек кереклилик).

АКЦИОНЁР багъалы къагъытланы иеси (багъалы къагъытлары болгъан предприятияны иелеринден бири).

АКЦИЯ I багъалы къагъыт (предприятиягъа белгили бир төлеу къошханыны юсюнден шагъатлыкъ этген, айдалагъа къатышыргъа иесине эркинлик берген багъалы къагъыт); *пакет акций* багъалы къагъытланы пакети.

АКЦИЯ II иш (бир тюрлю бир муратха жетер ючюн этилген иш); *дипломатическая акция* дипломат иш; *военная акция* аскер иш.

АЛБА́НЦЫ албанлыла (Албанияны аслам халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

АЛКОГОЛИ́ЗМ ичгичилик (спиртли ичгилени ичиуден кесин тыялмау); *лечение от алкоголизма* ичгичиликден сау

этер ючюн багъыу; *борьба с алкоголизмом* ичгичиликге къажау кюрешу.

АЛТАЙЦЫ алтайлыла (алтайда эрттеден бери жашагъан баш миллет эмда ол миллетни адамлары).

АЛЬТЕРНАТИВА альтернатива (1. эки неда бир ненча онгдан бирин сайлауну кереклиги; 2. ол онгланы хар бири); *альтернатива войне — мир* урушха альтернатива мамырлыкды.

АЛЪЯНС альянс (келишимде айтылгъан борчланы мурдорунда биригиу байламлыкъ).

АМЕРИКАНЦЫ америкалыла (Американы Бирлешген Штатларыны баш халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

АМНИСТИЯ амнистия (сюде сюд этилген адамланы жууапха тартыудан толусунлай неда бир кесек эркин этиу); *освободить по амнистии* амнистиягъа кёре башына эркин этерге.

АНАРХИЗМ властьсызлыкъ, низамсызлыкъ (къыралда не тюрлю властыны да, къуралуулу бардырылгъан политика кюрешни да керексизге санагъан жамауат политика жол).

АНАРХИЯ 1. властьсызлыкъ (бир тюрлю да оноу этиуню жокълугъу; 2. толу низамсызлыкъ, бир затны этиуге къуралуулукъну жокълугъу).

АНГЛИЧАНЕ ингилизлиле (Англияны, кенгирек айтханда уа, Великобританияны баш миллети эм ол миллетни адамлары).

АНКЕТА анкета (бир тюрлю затланы ачыкълар ючюн, соруула бла жууапла жазылгъан къагъыт); *заполнить анкету* анкетаны толтурурга.

АННЕКСИЯ аннексия (къыралны толусунлай неда аны бир кесегин башха къыралгъа сауут кюч бла къошуу).

АНТАГОНИЗМ чюйрелик (бир бирге къажау сюелген кючлени араларындагъы келишмезлик чюйрелик).

АНТИСЕМИТИЗМ антисемитизм (чюйютлюлеге къажау, душманлыкъ ниет тутуу).

АПАРТЕЙД апартеид (расалы дискриминацияны мурдорунда, къыралда халкъны къауум-къауумлагъа кюч бла юлешиуню политикасы).

АПОЛИТИЗМ аполитизм (политиканы вопросларына сансыз къарау, жамауат-политика жашаугъа къатышыргъа унамау).

АРАБЫ арапыла (Юг-Запад Азияны бла Шимал Африканы къыралларында жашагъан халкъланы уллу къаууму эмда

ол халкъланы адамлары,— аланы ичинде алжирлиле, египетлиле, йеменлиле, ливанлыла, сириялыла, палестинлиле эм башхала бардыла).

АРГУМЕНТ аргумент (бир затны тюз болгъанына ийнандырыр ючюн айтылган фатыуа, сылтау).

АРЕНДА ортакъгъа бериу (жюрюмеген мюлкню болжаллы халда хакъ телеп хайырланыу); *аренда земли* жерни ортакъгъа бериу.

АРЕНДАТОР ортакъчы (жюрюмеген мюлкню ортакъгъа алган адам).

АРИСТОКРАТИЯ аристократия (1. оноу этиучю унукъдуруучу классны, дворянствону сыйлы тукъумлу къаууму; 2. классны неда жамауат къауумну артыкъ эркинлиги болган кесеги); *финансовая аристократия* финансчы къауумланы башчылары.

АРМЯНЕ эрменлиле (Арменияны эрттеден жашаган баш халкъы, ол халкъны адамлары).

АРТЕЛЬ артель (1. мюлкню бирге жюрюютюр ючюн адамланы биригулери; 2. къара иш бла байламлы адамланы бирге ишлер ючюн биригулери); *рыболовецкая артель* чабакъ тутуучу артель; *плотницкая артель* агъач усталаны артели.

АРТИЛЛЕРИЯ артиллерия (тюрю-тюрю конструкциялы эм калибри окъ атыучу топла эм аскерни аллай сауутла бла хайырланган тюрюсю); *зенитная артиллерия* зенит артиллерия.

АРХИВ архив (1. бурун заманны жазыу эм сурат эсгермелерин сакълау, низамгъа салыу эм жазыу жаны бла ишлеген учреждение; 2. учрежденияны, обществону неда энчи бир адамны ишине жораланган письмоланы, къол жазмаланы, документлени, суратланы д.а.к. затланы жыйымдыгъы); *архив А. С. Пушкина* А. С. Пушкинни архиви.

АССАМБЛЕЯ ассамблея (къаллай да болсун бир халкъла аралы организацияны битеу жыйылыуу); *Ассамблея народов Азии и Африки* Азияны бла Африканы халкъларыны ассамблеясы.

АССИМИЛЯЦИЯ ассимиляция (эки халкъ бирге къошулуп, аладан бирлерини тилини эм культурасыны тас болууу).

АССОЦИАЦИЯ биригиу (бир ишни бардыргъан адамланы неда учережденияланы биригиую); *ассоциация работников науки* илму къуллукъчуланы биригулери.

АСТРОНАВТИКА астронавтика (космосха учуучу аппаратланы учууларыны юсюнден илму; космонавтика).

АТЕИЗМ атеизм (Аллахны барлыгын терсге санау, дин-нге ийнанмау; аллахсызлыкъ).

АЭРОДРОМ аэродром (самолётла учар, къонар эмда турур ючюн, алагъа къарарча керекли затлары эм къурулушлары болгъан жер).

БАЗИС базис (*база* деген бла бир магъанада); *базис и надстройка* базис бла надстройка.

БАЛКАРЦЫ малкъарлыла (Къабарты-Малкъар Республиканы эрттеден жашагъан тюрк тилли халкъы эм ол халкъны адамлары).

БАНДА банда (аманлыкъчы къауум, шайка); *банда грабителей* тонаучулары бандасы.

БАНДИТ бандит (бандагъа къатышхан, сауутланган тонаучу).

БАНДИТИЗМ бандитлик (бандитлени аманлыкъчы ишлери, зулмучулукъ).

БАНК банк (ахча салымла бла, кредитле эм төлеуле бла операцияла бардырыучу финанс предприятие).

БАНКИР банкир (банкны иеси неда уллу акционери).

БАНКНОТЫ банкнотла (эмиссия банк чыгаргъан эм сатыу этиуде ахчаны орунуна жюриютюлген процентсиз кредит билетле).

БАТРАК жалчы (жал бла ишлеген эл мюлк ишчи).

БАШКИРЫ башкирлиле (Башкортостанны эрттеден жашагъан баш халкъы).

БЕЖЕНЦЫ къачхынчыла (бир тюрлю палахны хатасындан кеслерини жашагъан жерлерин къоюп кетген адамла); *помощь беженцам* къачхынчылагъа болушуу.

БЕЗБОЖИЕ аллахсызлыкъ (Аллах барлыгына угъай деу).

БЕЗВЛАСТИЕ властьсызлыкъ (властьны жокълугъу, властъланы жукъ этмеулери); *период безвластия* властьсызлыкъны кезиую.

БЕЗЗАКОННИЕ законсузлукъ (законлукъну жокълугъу).

БЕЗОПАСНОСТЬ къоркъуусузлукъ (къоркъуу тюшмезлик, къоркъуудан сакъланырча болум); *техника безопасности* къоркъуусузлукъну техникасы; *международная безопасность* халкъла аралы къоркъуусузлукъ.

БЕЗРАБОТИЦА ишсизлик (ишсиз къалыулукъ); *рост безработицы* ишсизликни ёсуюу.

БЕЛОГВАРДЕЙЦЫ акъ гвардиячыла (граждан урушну кезиуюнде Россейде законлу властьны жангыдан орунуна

салыр ючюн сермешген орус аскер къауумланы – акъ гвардияны членлери).

БЕЛОРУ́СЫ белоруслула (Белоруссияны баш халкъын къурагъан, кюнчыгъыш славянлы миллет).

БЕ́ЛЫЙ акъ (граждан урушну жылларында: Россейде законлу властыны орунуна салыр ючюн сауутланып къорешген); *белый офицер* акъ офицер.

БЕЛЬЃИЙЦЫ бельгиялыла (Бельгияны баш халкъы).

БЕСПРА́ВИЕ эркинсизлик (биреуню бир затха эркинлиги болмаулугъу).

БИБ́ЛИЯ чюйют эм христиан динлени Забур, Таурат, Инжил деген сыйлы китапларыны жорукъгъа кере къуралгъан жыйымдыгъы.

БИ́ЗНЕС бизнес (байыгъыр ючюн этилген иш); *делать бизнес на чем-нибудь* бир затда бизнес этерге (файда алыргъа, бай болургъа).

БИЗНЕСМЭ́Н бизнесмен (бир-бирде не тюрлю амалдан да уялмай, ишлерин жетишимли бардыргъан адам; бир затда бизнес этген адам).

БИ́РЖА биржа (сыйлы къагъытла бла, валюта бла коммерция операцияла этиучю учреждение); *валютная биржа* валюта биржа; *товарная биржа* товар биржа.

БЛОКА́ДА блокада (душманны аскерлерин къуршалау, аны кибики башха къыралла бла, шахарла бла байламлы болмасын деп душманлыкъ этген къыралны, шахарны башха жерле бла байламлыгъын тохтатуу).

БО́Й уруш (аскерлени сермешулерин); *вести бои* урушла бардырыргъа.

БО́ЙКОТ бойкот (политика эм экономика къорешни амалы формада ишлерге, сатыу-алыу этерге унамау).

БОЛГА́РЫ болгарлыла (Болгарияны баш халкъы болгъан, къыбыла-славян миллет).

БО́ЛЬШЕВИ́К большевик (большевиклени партиясыны члени).

БО́ЛЬШИНСТВО́ асламысы (бир затны асламысы).

БО́РЬБА къореш (чырмауланы, къыйынлыкъланы хорлап, бир затха жетишир ючюн мадарла этиу); *борьба за мир* мамырлыкъ ючюн къорешуу.

БРИГА́ДА бригада (ишлерини бирлиги бла бирикген къауум); *рабочая бригада* ишчи бригада; *концертная бригада* концерт бригаада.

БУДД́ИЗМ буддизм (бек бийик ниетлиликни юлгюсю

формада, Буддагъа табынгуну мурдорунда, бизни эрагъа дери V—VI ёмюрледе къуралгъан, дуняда юч уллу динден бири болгъан эм Шаркъны кёп къыралларында жайылгъан дин).

БУНТ къаугъа (башчысыз башланган къозгъалыу).

БУРГОМИСТР бургомистр (бир къауум европа къыралада эм XVIII—XIX ёмюрледе Россейде шахар управленияны башчысы).

БУРЯТЫ бурятлыла (Бурятияны эрттеден жашагъан халкъы).

БЫТИЕ жашау, турмуш (1. жашау этиу; *радость бытия* жашауну къууанчы; 2. жашауну ырысхы болумларыны барысы да; *бытие определяет сознание* сезим ырысхы болумлагъа кёре болады).

БЮДЖЕТ (къыралны, предприятияны неда энчи адамы белгили бир болжалгъа файдалары эм къоранчлары къаллай бир боллукъларыны сметасы); *государственный бюджет* къырал бюджет.

БЮЛЛЕТЕНЬ бюллетень (къол кётюрюр ючюн официальный документ халда жазылгъан къагъытчыкъ); *избирательный бюллетень* айырыу бюллетень.

БЮРО бюро (бир къауум организациялада оноучу къауум); *обсудить на бюро* бюрода сюзерге.

БЮРОКРАТ бюрократ (бюрократлыкъ этген адам).

БЮРОКРАТИЗМ бюрократлыкъ (адетдеги жорукъланы сакълар ючюн керексиз сылтау, чурум излеу).

ВАЛЮТА валюта (1. къыралны ахча системасы эмда ол системаны ахчалары; *свободно конвертируемая валюта* эркин конвертленген валюта; 2. тыш къыраллы ахча).

ВАЛЮТЧИК валютачы (тыш къыралны ахчасы бла сау-догерлик этиучю адам).

ВАРВАР варвар (къарангы, къаты адам, зулмучу адам).

ВАРВАРСТВО варварлыкъ (къатылыкъ, жажиллик, культура байлыкъланы керексизге бузуу).

ВЕДОМСТВО ведомство (къырал управленияны бир бёлюмюне къуллукъ этген учреждение неда учрежденияланы барысы да).

ВЕНГРЫ венгриялыла (Венгрияны халкъыны баш милети).

ВЕРА ийнаныу (1. биреуге неда бир затха терен ийнаныу; *вера в победу* хорламгъа ийнаныу; 2. Аллах барлыгъына ийнаныу; 3. дин; *христианская вера* христиан дин; *человек иной веры* башха динли адам).

ВЕРОУЧЕНИЕ дин (динледен бирини болумларыны бла жорукларыны барысы да); *христианская вера* христиан дин.

ВЕРОИСПОВЕДАНИЕ дин тутуу (дин, дин система эмда аны тюрлю-тюрлюлеринден бирин ачыкъ сакълау); *католическое вероисповедание* католик динни тутуу.

ВЕТЕРАН ветеран (къартайгъан, сынаулу урушчу неда сыйлы къарт ишчи, къуллукъчу); *ветеран Великой Отечественной войны* Уллу Ата журт урушну ветераны.

ВЕТО вето (къырал правода, халкъла аралы халлада: тыйыу, унамау); *право вето* вето этерге эркинлик.

ВЕЧЕР ингир (кече жуукълашхан кезиуде бардырылгъан жамауат жыйылыу); *литературный вечер* литература ингир; *танцевальный вечер* тепсеу ингир.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ бир бири бла келишиу; *взаимоотношения государств* къыралланы бир бири бла келишиу-лери.

ВЗАИМОПОМОЩЬ бир бирине болушуу; *взаимопомощь родственников* жуукъланы бир бирине болушуулары.

ВЗАИМОСВЯЗЬ бир бири бла байламлыкъ (эки неда кѣп адамланы, организацияланы, затланы неда болумланы бир бирлери бла байламлы болуулары); *культурная взаимосвязь русского и украинского народов* орус эм украин халкъланы культура жаны бла бир бирлери бла байламлыкълары.

ВЗГЛЯД къарам (бир затны юсюнден оюм, ангылау, акъыл этиу); *политические взгляды* политика къарамла.

ВЗНОС взнос (бир зат ючюн тѣленнген ахча); *страховые взносы* страховой взносла.

ВЗЫСКАНИЕ айып салыу (бир затны толтурмагъаны неда бузукълукъ этгени ючюн жууапха тартыу); *дисциплинарное взыскание* низам жаны бла айып салыу.

ВЗЯТКА улутха (кесинге тап этдириуню амалын сатып алыу формада аны этерик къуллукъчугъа берилген ахча неда мал).

ВЗЯТОЧНИК улутхачы (улутха алыучу адам).

ВИЗА виза (адамладан бирини бу къыралгъа келирге, мындан кетерге неда къыралны ичи бла башха къыралгъа ѳтерге эркинлиги болгъаныны юсюнден аны паспортунда правительствону атындан эркинликни белгиси).

ВИЗИТ визит (официальный халда къысха болжал бла биреуге барыу); *нанести визит* визит этерге; *прибыть с официальным визитом* официальный визит бла келирге.

ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТ вице-президент (президентни болушлукъчусу, заместители).

ВЛАДЕНИЕ иелик этиу (1. энчи мюлк формада кьолда тутуу; 2. кесини валстында тутуп, шахаргъа, кьыралгъа д.а.к. затха оноу этиу).

ВЛАСТЬ власть (кьыралгъа оноу этерге эркинлик, политика жаны бла бийлик); *власть буржуазии* буржуазияны власты; *власть демократии* демократияны власты.

ВМЕШАТЕЛЬСТВО кьатышыу (биреуню ишлерине жигер кьошулуу, эс буруу, кьайгьырыу); *вмешательство во внутренние дела других стран* башха кьыралланы ич ишлерине кьатышыу.

ВНЕДРЕНИЕ сингдириу (бир затха ышаннгылы халда жайылырча, анда орун алырча этиу); *внедрение в производство достижений науки и техники* илмуну бла техниканы жетишимлерин производствогъа сингдириу.

ВОЕНКОМ военком (аскер комиссар).

ВОЕНКОМАТ военкомат (аскер комиссариат).

ВОЕННОПЛЕННЫЙ пленли аскерчи (урушда пленнге тюшген аскерчи).

ВОЕННОСЛУЖАЩИЙ аскерчи (аскерде кьуллукъ эте тургъан адам).

ВОЖДЬ бачама (жамауат кьымылдауну, партияны, классны ниет, политика жаны бла башчысы).

ВОЗРОЖДЕНИЕ жангырыу (бир затны орунуна келиую, бузулгъандан, оюлгъандан сора жангыдан ёсюую, айныуу); *хозяйственное возрождение страны* кьыралны мюлк жаны бла жангырыуу.

ВОИН аскерчи (аскерде кьуллукъ этген, душман бла сермешген, уруш этген адам; урушчу, солдат).

ВОЙНА уруш (кьыралланы неда жамауат классланы арасында кьуралыулу халда баргъан сауутланнган кюреш); *Великая Отечественная война* Уллу Ата журт уруш; *вторая мировая война* экинчи дуния уруш.

ВОЙСКО аскер (кьыралны сауутланнган кючлерини барысы да неда бир кесеги); *пограничные войска* чекчи аскерле; *войска связи* связьны аскерлери.

ВОЛОНТАРИЗМ волонтаризм (политикада бла жамауат жашауда: керти болумланы бла закон мардаланы тергеуге алмай, кеси суйгенича оноу этиу).

ВООРУЖЕНИЕ сауутландырыу, сауутланыу (1. сауут бла жалчытыу; *вооружение армии* аскерни сауутландырыу; 2. сауутланы жыйышдырыу).

ВОПРОС иш; вопрос (1. тамамланыргъа керекли иш; об-

судить этот вопрос на собрании бу ишни жыйылыуда сюзерге; 2. билимни бир къауум бѣлюмлеринде, журналланы, жыйымдыкъланы атларында жюриютюледи; *вопросы философии* (философияны вопрослары; *вопросы химии* химияны вопрослары).

ВОСКРЕСНИК воскресник (ыйых кюн адамла кеслери ыразылыкълары бла жыйылып бир хайырлы ишни тамамлагъанлары).

ВОСПИТАНИЕ юйтериу (билим берип, кесин жюриютюню д.а.к. затланы жорукъларын билирча этиу); *воспитание детей* сабийлени юйретиу.

ВОССТАНИЕ къозгъалыу (класс неда миллет сейирлерин къоруулар ючюн, адамланы асламлы халда къолгъа сауут алып чыгъыулары); *крестьянское восстание* эллилени къозгъалыулары.

ВОСТОК кюнчыгъыш, восток (1. дунияны тѣрт жанындан бири, кюнбатышха къаршчы жаны; горизонтну кюн чыгъыучу кесеги; *повернуться лицом к востоку* кюнчыгъыш таба бурулургъа; 2. ол жанында жашагъан къыралла; *Ближний Восток* жууукъ Восток; *путешествие на Восток* Востокга жолоучулукъ).

ВЫБОРЫ айырыула (къол кѣтюрюп, депутатланы, къуллукъчуланы д.а.к. адамланы сайлау, белгилеу); *выборы президента* президентни айырыу; *выборы в местные органы власти* властыны жер-жерли органларына айырыула.

ВЫВОД оюм (сюзюню логика жыйымдыгъы); *выводы из доклада* докладдан оюмла; *прийти к выводу* оюм этерге.

ВЫВОЗ тышына элтиу (бир жары ташыу); *вывоз товаров* товарланы тышына элтиу.

ВЫДВИЖЕНИЕ кѣргюзтюу, салыу (биреуню, башхаладан игиге санап, уллуракъ къуллукъгъа кѣргюзтюу); *выдвижение кандидатов в депутаты* депутатха кандидатха кѣргюзтюу; *выдвижение на руководящую должность* тамата къуллукъгъа салыу.

ВЬЕТНАМЦЫ вьетнамлыла (Вьетнамны баш миллети эм ол милллетни адамлары).

ГАГАУЗЫ гагаузлула (культураларына кѣре болгарлылагъа жууукъ болгъан, Украинада, Молдавияда, Болгарияда жашагъан тюрк тилли халкъ эм ол халкъны адамлары).

ГАЗЕТА газет (асламында кюн сайын уллу къагъытлада басмаланыучу, жашауда, жамауат-политикада бола тургъан тюрлю-тюрлю ишлени юсюнден жазыучу издание).

ГАЗЕТЧИК газетчи (газетде ишлеучю адам).

ГВАРДЁЕЦ гвардиячы (гвардияда кьуллукъ этген аскерчи).

ГВАРДИЯ гвардия (аскерлени бек айырма бёлюмлери).

ГЕГЕМОН гегемон (гегемониясы болгъан адам; оноучу, бачама).

ГЕГЕМОНИЯ гегемония (алчылыкъ, оноучулукъ, кючлюк, бийлик).

ГЕНЕРАЛ генерал (аскерде командирлик эм таматалыкъ этген кьауумну чыны неда аты эмда ол атны жюрютген адам).

ГЕНЕРАЛИССИМУС генералиссимус (бир кьауум кьыралда аскер жаны бла бек уллу кьыйыны ючюн аталыучу бек баш аскер чын).

ГЕНЕРАЛИТЁТ генералитет (аскерни бек баш командир кьаууму: генералла).

ГЕНИЙ бек фахмулу адам.

ГЕНОЦИД геноцид (адамланы бир кьауумларын раса, миллет неда дин сылтау бла кьырыу).

ГЕРБ герб (кьыралны, шахарны, тукьумну д.а.к. затланы байракъларында, ахчаларында, мухурларында энчи белгилери).

ГЕРОЙ жигит (эрликни, батырлыкъны, кесин аямаулукъну юлгюлерин кёргюзтген адам); *герой труда* урунууну жигити; *герой войны* урушну жигити.

ГЕСТАПО гестапо (фашист Германияда жашырын кьырал полиция).

ГЕТТО гетто (бир кьауум кьыралны шахарларында энчи кварталла, — эркинликлери аз болгъан раса эм дин кьауумла аладан тышында жашаргъа эркин тьуйюлдюле).

ГИМН гимн (кьыралны бирлигини белгиси халда жырланыучу жарыкъ жыр); *государственный гимн* кьырал гимн.

ГЛАВА тамата, башчы (бир затха оноу этиучу, баш магъаналы адам); *глава семьи* юйюрню таматасы; *глава правительства* правительствону башчысы.

ГЛАВНОКОМАНДУЮЩИЙ баш командующий (фронтодан бирини битеу аскерлерине оноу этген адам).

ГНЁТ унукьдуруу (кьарыулуну кьарыусузгъа артыкълыкъ этиую); *национальный гнет* миллет унукьдуруу.

ГОДОВЩИНА жыллыкъ (бир иш болгъанлы дагъыда бир жыл ётгенин белгилеген календарь дата); *годовщина Великой Отечественной войны* Уллу Ата журт урушну жыллыгъы.

ГОЛОДОВКА бир затха кьажаулугъуну белгисине аш

ашаргъа унамай туруу; *объявить голодовку* аш ашаргъа унамай башлагъанын билдириу.

ГОЛЛАНДЦЫ голландиялыта (Голландияны баш халкы эм ол халкыны адамлары).

ГОЛОСОВАНИЕ къол кетюрюу (биреуню айырыр ючюн неда бир башха зат ючюн ыразылыгын билдириу); *голосовать за резолюцию* резолюция ючюн къол кетюрюрге; *голосовать за кандидата* кандидат ючюн къол кетюрюрге.

ГОРОД шахар (адам кеп жашагъан жер, административ, сатыу-алыу, промышленность эм культура ара); *портовый город* порт шахар; *город-герой* жигит шахар.

ГОСУДАРСТВО къырал (1. жамаутха оноу этиуню, аны мюлк эм социальный къурамын сакълауну къурагъан баш политика организация; *демократическое государство* демократия къырал; *бюджет государства* къыралны бюджети; 2. кесини мюлк эм социальный къурамын сакълауну жалчытхан политика организацияны оноундагы къырал); *европейские, азиатские, африканские государства* европа, азия, африка къыралла.

ГРАЖДАНИН граждан (къыралда дайым жашагъан, аны къоруулауу бла хайырланган, политика эм башха эркинликлери да, къыралны аллында борчлары да болгъан адам); *защита отечества есть священный долг его граждан* ата журтну къоруулауу аны гражданларыны сыйлы борчларыды.

ГРАНИЦА чек (жерлени араларын айыргъан ыз); *государственная граница* къырал чек.

ГРЕКИ греклиле (Герцияны баш миллетине саналгъан халкы).

ГРУЗИНЫ гюржюлюле (Гюржюню эрттеден жашагъан, баш миллетине саналгъан халкы).

ГУМАНИСТ гуманист (жамаут иште, адамлагъа къарауунда адамлыгы болгъан, адежли, халал адам).

ДАРГИНЦЫ даргинлиле (Дагыстанны халкларындан бири эм ол халкыны адамлары).

ДВИЖЕНИЕ кымылдау (белгили муратха жетишир ючюн бардырылгъан жамаут иш); *движение в защиту мира* мамырлыкыны сакълар ючюн кымылдау.

ДВОРЯНИН дворянлы (дворянствогъа саналгъан адам).

ДВОРЯНСТВО дворянство (феодал жамаутда, артда уа капиталист жамаутда: помещикледен бла чиновникледен къуралгъан эм артыкъ эркинликлери болгъан класс).

ДВУРУШНИЧЕСТВО эки бетлилик (биреуге неда бир затха тюз ниетли болгъанча этип, душманлагъа хайыр жанына ишлеу).

ДВУАЗЫЧЬЕ двязычие (1. кыралда эки тилни бир кибик эркиндикде жюрютюлюери; 2. эки тилни билип, ала бла хайырланыу).

ДЕБЮТ дебют (1. артистни сценада биринчи кере ойнау; 2. шахмат эм шашка оюнну башланыуу).

ДЕВАЛЬВАЦИЯ девальвация (ахчаны алышындырыу, кыйматын тюшюруу).

ДЕГРАДАЦИЯ (осалгъа барыу, осалдан осал болуу).

ДЕЗЕРТИР къачхынчы, дезертир (аскерде кьуллукъ этиуден кьутулур муратда аскер бълюмден кеси аллына кетген аскерчи).

ДЕКАБРИСТЫ декабристле (1825 жылда 14-чю декабрде кьозгъалыу бла бошалгъан орус дворян-революциялы азатлау кыймылдаугъа къатышхан адамла).

ДЕКАДА декада (бир затха жораланнган онкюнлюк заман); *декада польского киноискусства* поляк киноискусствону декадасы; *декада украинской литературы и искусства в Москве* Москвада украин литератураны бла искусствону декадасы.

ДЕКЛАРАЦИЯ декларация (кыралны, партияны, халкъла аралы д.а.к. организацияны атындан къаллай болса да бир жорукъланы билдириу, аны кибик дагъыда ала жазылгъан документ); *декларация прав народов России* Россейни халкъларыны эркиндиклерини декларациясы.

ДЕКРЕТ декрет (бир вопросну юсюнден баш властын закон кючю болгъан бегими; указ, закон); *декреты о мире и земле* мамырлыкъны эм жерни юсюнден декретле.

ДЕЛЕГАТ делегат (бир организацияны, учрежденияны, коллективни д.а.к. затны келечиси); *делегат конференции сторонников мира* мамырлыкъ жанлыланы конференциясыны делегаты.

ДЕЛЕГАЦИЯ делегация (бир коллективни, учрежденияны, кыралны д.а.к. затны делегатларыны къаууму); *делегация иностранных рабочих* тыш кыраллы ишчилени делегациясы.

ДЕМАГОГ демагог (демагогияны этиучю, демагогияны амалларын хайырланыучу адам).

ДЕМАГОГИЯ демагогия (бир тюрю муратлагъа жетишир ючюн, ётюрюк сёз бериу бла, шартланы билип, терс кёргюзтюле бла алдау); *демагогия политиков* политиклени демагогиялары.

ДЕМОБИЛИЗАЦИЯ демобилизация (уруш бошалгъандан сора неда аскерде кьуллукъ этиу болжалы тауусулгъан-

дан сора аскерчини сауутланган кючледен башына эркин этилиую).

ДЕМОКРАТ демократ (демократия жанлы адам); *русские революционные демократы* орус революция демократла.

ДЕМОКРАТИЯ демократия (властьха оноу этерге халкыны эркинлиги болгъанын тюзге санауда мурдорланган жамауатны политика организациясыны формасы).

ДЕНЬ кюн (бир тюрлю иш бла, аны байрамлау бла байламлы болгъан календарь кюн); *День печати* Басманы кюню; *Международный женский день* Тиширыуланы халкыла аралы кюню.

ДЕПРЕССИЯ депрессия (кыыралны мюлк жашаууну айнымауу, энишге тюшюую); *экономическая депрессия* мюлк депрессия.

ДЕПУТАТ депутат (айырыула бардырылып кыуралычу кыырал учрежденияны члени); *депутат Государственной думы* Кыырал думаны депутаты.

ДЕРЖАВА кыырал (кеси аллына жалынчакъсыз политика бардыргъан кыырал); *европейские державы* европалы кыыралла.

ДЕСАНТ десант (уруш этер ючюн, энчи юйретилип, душманны жерине кемеле, самолётла д.а.к. затла бла тюшюрюлген аскерле); *воздушный десант* хауа десант.

ДЕСПОТИЗМ залимлик (чеги болмагъан власть, суйге-нича оноу этиу); *деспотизм самодержавия* патчахлыкыны залимлиги.

ДЕФИЦИТ жетишмеу (бир затны тамамлыкъ этмеую, азлыгы); *дефицит рабочей силы* ишчи кючню жетишмеую.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ децентрализация (ара властыны бир-бир ишлерин жер-жерли органлагъа берирча кыуралгъан оноучу система).

ДЕЯТЕЛЬ уллу кыуллукъчу (жамауат ишни бир бёлюмюнде кесин кёргюзтген адам); *политический деятель* уллу политика кыуллукъчу.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ кыуллукъ этиу (бир тюрлю ишде урунуу).

ДИАЛЕКТИКА диалектика (табийгъатны, адам улуну жамауатыны эмда акъыл этиуню айныууну вопросларыны юсюнден философия окъуу; жашауну билиуню эм тюрлендириуню теориясы эм жоругъу); *материалистическая диалектика* материалист диалектика.

ДИВЕРСАНТ тасхачы (диверсия этген адам).

ДИВЕРСИЯ диверсия (тыш кыыралны агентлери душ-

манны тылында неда кыралладан биринде аскер, кырал магъанасы болгъан объектлени бузгъанлары, жараусуз этгенлери).

ДИВИЗИЯ дивизия (бир ненча полкдан неда бригададан кыралгъан уллу аскер биригиу; *танковая дивизия* танк дивизия).

ДИКТАТОР диктатор (кыралгъа оноу этиуде чекленмеген власти болгъан адам).

ДИКТАТУРА диктатура (бийлик этген классны кючюне таянган эм бир зат бла да чекленмеген власть); *военная диктатура* аскер диктатура.

ДИНАР динар (Иракда, Югославияда, Иорданияда, Тунисде, Кувейтде эм бир кыаум башха кыраллада ахча ёлче).

ДИНАСТИЯ династия (ахлукъ эркинликлери бла тахтада бир бирлерин алышындыргъан, бир тукъумдан бир ненча патчах).

ДИПЛОМАТ дипломат (тыш кыралла бла байламлыкъ жюрютюрге правительство жиберген кыулдукъчу).

ДИПЛОМАТИЯ дипломатия (кыралны тыш, халкъла аралы политикасын бардырыу жаны бла правительствону иши).

ДИРЕКТИВА директива (баш органы толтурулмай амалы болмагъан буйругъу).

ДИРЕКТОР директор (предприятияны, учрежденияны неда окъуу юню оноучусу); *директор завода* заводну директору; *директор театра* театрны директору.

ДИСКРЕДИТАЦИЯ дискредитация этиу (биреуге неда бир затха ышаныуну бузуу, аны намысын, магъанасын аз этиу).

ДИСКРИМИНАЦИЯ дискриминация этиу (эркинликсиз этиу, толу эркинлик бермеу).

ДИСКУССИЯ дискуссия (даулашлы вопросу жыйылып сюзюу).

ДИСЦИПЛИНА низам (тохташдырылгъан низамгъа, жорукълагъа бир коллективни битеу членлерини борчлу халда боюн салыулары); *трудовая дисциплина* урунуу низам; *соблюдать дисциплину* низамны сакъларгъа.

ДОВЕРИЕ ышаныу (биреуню кертичилигине, таза ниетлигине толу ийнанып, анга ол затлагъа кёре кырау); *заслужить доверие* ышаныргъа тийишли болуу; *пользоваться полным доверием* толу ышаныуда болуу.

ДОГМА догма (не тюрлю болумда да тюрленмеген, кертликге саналгъан жорукъ).

ДОГМАТИЗМ догматизм (акъыл этиуню жоругъу, — ол жангы билимлени не тюрлюлери да тюрленмезлик, ёмюрлюк, ишексиз кертиликледен чыгъадыла дейди).

ДОГМАТИК догматчы (догматизмни жакълаучу адам).

ДОГОВО́Р келишим (бир бирге борчлу болууну юсюнден кёлден неда жазып этилген келишим).

ДОГОВОРЕ́ННОСТЬ келишимлик (сёлешиулени жолу бла сёз бегитиу).

ДОКЛА́Д доклад (адамланы жыйылыгуларында бир белгили темагъа этилген билдириу); *отчетный доклад* отчёт доклад.

ДОКЛА́ДЧИК докладчы (доклад этген адам).

ДО́КТОР доктор (Россейде бек баш илму даража, диссертацияны кьоруулагъандан сора, ары дери илмуланы кандидаты неда илмуланы магистри деген илму даражасы болгъаннга бериледи эм аллай даража берилген адам); *доктор исторических наук* тарых илмуланы доктору.

ДОКТРИ́НА доктрина (илму неда философия теория, система); *государственная доктрина* кьырал доктрина.

ДОКТРИНЁ́Р доктринёр (кеси сагъыш этмей, къаллай да болсун, бир доктринаны тутханлай, анга табынганлай баргъан адам).

ДОКУМЕН́Т документ (1. иеси ким болгъанына шагъатлыкъ этип жазылгъан удостоверение; 2. тарых шагъатлыкъча магъанада жазылгъан акт, грамота, чыгъарма д.а.к. зат); *исторические документы* тарых документле.

ДОЛГ борч (биреуню, бир затны аллында жууаплылыкъ); *долг гражданина* гражданны борчу; *долг перед государством* кьыралны аллында борч.

ДО́ЛЖНОСТЬ кьуллукъ (биреуню бир учрежденияда, предприятияда д.а.к. жерде иши эм аны бла байламлы толтурургъа керекли борчлары); *административная должность* административ кьуллукъ.

ДО́ЛЛА́Р доллар (АБШ-да, Канадада, Австралияда эм бир кьауум башха кьыраллада ахча ёлче).

ДОПРИЗЫ́ВНИК допризывник (аскерге чакъырылыргъа жыл саны жууукълашхан эм аскер ишни башланган окъуун окъуй тургъан адам).

ДОПРО́С соруу (бир затны — аманлыкъ ишни, ол къаллай болумлада этилгенин д.а.к. затланы ачыкълар ючюн, шагъатла бла, терсленнген адам бла д.а.к. адамла бла сёлешиу); *допрос свидетелей* шагъатлагъа соруу этиу; *подвергнуть допросу* соруу этерге.

ДОСТИЖЕНИЕ жетишим (ишде болдурулган иги кёрюмдюле); *большие достижения в области культуры* культура жаны бла уллу жетишимле.

ДОСТОИНСТВО игилик (махтарча жери); *достоинства и недостатки проекта* проектни игиликлери эм кемчиликлери.

ДОСТОЯНИЕ мюлк, хазна (биреуню ырысхысы, энчи байлыгы); *достояние народа* халкъны мюлкю; *достояние общестственности* жамауатны хазнасы.

ДОХОД файда (къаллай да болсун бир предприятиядан неда бир тюрлю ишден кырал, учреждение неда энчи адам алган ахча неда ырысхы байлыкъла); *национальный доход* миллет файда; *доходы от промышленности* промышленностьдан файдала.

ДРУЖБА шуёхлукъ (ниетлерини эм сейирлерини бирлиги бла къуралган халла); *дружба народов* халкъланы шуёхлукълары.

ДУМА дума (бир къауум кырал учрежденияны аты); *боярская дума* бояр дума; *государственная дума* кырал дума.

ДУНГАНЕ дунганлыла (Къыргъызстанда, Къазакъстанда эм Узбекистанда ууакъ къауумла болуп жашаган кытай тилли миллет эм ол миллетни адамлары).

ДУХОВЕНСТВО дин къуллукъчула (монотеист динледе: дин, килиса адетлени толтуруучула, килисаны къуллукъчулары); *мусульманское духовенство* муслийман дин къуллукъчула.

ЕВАНГЕЛИЕ инджил (Иисус Христосну жашаууну юсюнден бурунгу христиан чыгъарма); *каноническое евангелие* жорукъгъа келишген инджил.

ЕВАНГЕЛИСТЫ инджилчиле (баптизмге жууукъ христиан-протестант сектаны жорукъларын сакълаучу адамла).

ЕВРЕИ чюйютлюле (бурунгу семит тайпаладан къуралган, бусагъатда Израильде бла кёп башха кыраллада жашаган халкъ).

ЕВРОПЕЙЦЫ европалыла (Европада жашаган адамла).

ЕДИНОДУШИЕ бир ниетлилик (оюмлада, сезимледе д.а.к. затлада келишиулук); *проявить единомушие* бир ниетлиликни кёргюзтюрге.

ЕДИНОМЫШЛЕННИК бирча оюмлу (биреу бла акъылы, ниети бирча болган адам).

ЕДИНСТВО бирлик (бирлешмеклик, бирикмеклик).

ЕПІСКОП епископ (христиан динни баш кьуллукъчусу).

ЖАЛОБА тарыгыу (тапсыз халны, ачытыуну д.а.к. затны юсюнден жарсыуун айтыу, билдириу).

ЖАНДАРМ жандарм (жандармерияда кьуллукъ этиучю адам).

ЖАНДАРМЕРИЯ жандармерия (феодал эм буржуй кыраллада политика кьалауурлукъ ючюн, революция кымылдаугъа кьажау кюрешир ючюн кьуралгъан энчи политика аскерле).

ЖЕНСОВЕТ женсовет (тиширыуланы совети).

ЖУРНАЛ журнал (кезиуден кезиуге китап формада басмаланыучу зат); *ежемесячные журналы* ай сайын чыгыучу журналла; *литературный журнал* литература журнал.

ЖУРНАЛИСТ журналист (журналистика жаны бла ишлеген уста литература кьуллукъчу).

ЗАБАЛЛОТИРОВАТЬ айырмай кьояргъа (биреу ючюн кьол кетюрюрге унамай кьояргъа); *кандидат был забаллотирован* кандидатны айырмай кьойгъан эдиле.

ЗАБАСТОВКА забастовка (адамланы асламлы халда ишге чыкьмай тохтаулары); *забастовка рабочих* ишчилени забастовкалары.

ЗАБОТА кьайгырыу (бир затны юсюнден сагъыш этгенлей туруу, биреуню жарсыуларына эс буруу); *забота о народе* халкьны юсюнден кьайгырыу.

ЗАВЕТ осуят (келир тёлюлеге этилген аманат).

ЗАВОД завод (улуу промышленность усталыкъ бла байламлы предприятие); *металлургический завод* кирпич завод; *кожевенный завод* тери завод.

ЗАВОЕВАНИЕ хорлам (болдурулгъан, кьолгъа тюшюрюлген зат); *завоевания трудящихся* уруннганланы хорламлары.

ЗАГОВОР таша тиллешиу (белгили бир муратха жетишир ючюн жашырын халда келишиу).

ЗАДАЧА борч (толтурулсун, тамамлансын деп салыннган иш; толтурулургъа, тамамланьргъа тийишли зат); *задачи правительства* правительствону борчлары.

ЗАЁМ заём (кьайтарыуну болумлары бла белгиленип, ахчаны ёнкюч алыу).

ЗАЖИМ кьысыу (бир затда жол бермеу, эркин айныргъа чырмау этиу); *зажим критики* критиканы кьысыу; *зажим инициативы* башламчылыкьны кьысыу.

ЗАКАБАЛЕНИЕ бойсундуруу (жалынчакъ болурча болум-
гъа салыу); *закабаление народов* халкъланы бойсундуруу.

ЗАКОН закон (1. кырал властьны баш органы чыгъарып, тохташдырылган низамгъа кёре кыбыл этилген эмда бийик юридический кючю болган норматив акт; *закон об охране общественной собственности* жамауат мюлкню сакълауну юсюнден закон; 2. кимге да белгили жорукъ, адет; *закон дружбы* шуёхлукъну закону).

ЗАКОННОСТЬ закондулукъ (законнга келишгенлик, законнга тийишлилик) *законность документа* документни закондулугъу; *законность постановления* бегимни закондулугъу.

ЗАКОНОПРОЕКТ законну проекти (закон чыгъарыучу органны кыбыл этиуюне берилген законну проекти).

ЗАЛОЖНИК заложник (кырал неда организация бир ишни этгинчи деп, ол кыралны неда организацияны зор бла тыйылган, жюкге алынган адамы).

ЗАМЕСТИТЕЛЬ заместитель (оноучу кыуллукъчуну болушлукъчусу); *заместитель директора* директорну заместители; *заместитель министра* министрни заместители.

ЗАНЯТОСТЬ иш бла жалчытылыу.

ЗАПАД кюнбатыш (1. горизонтну кюнбатыш жаны; 2. кюнбатыш Европаны бла Американы кыраллары).

ЗАСЕДАНИЕ кенгеш (бир затны сюзер ючюн, бир организацияны, коллективни членлерини жыйылыуу); *заседание ученого совета* алим советни кенгеши.

ЗАСЕДАТЕЛЬ заседатель (сюдде ишлеге кырауугъа кытышыр ючюн, закон бла айырылган адам); *народный заседатель* халкъ заседатель.

ЗАСТОЙ аллына бармау (жашауну бир бёлюмюнде айныуну тохтауу).

ЗАТРАТА къоранч (жоюлганы, къоратылганы).

ЗАХВАТ уучлау (кюч бла алыу); *захват власти* властьны уучлау.

ЗАХВАТЧИК уучлаучу (башха жерлени уучлаган неда бир затны зор бла алыргъа кюрешген адам, аскер; агрессор).

ЗАЧИНЩИК башлаган адам (ушагыусуз ишни бек алгъа этип башлаган адам).

ЗАЩИТА къоруулау (сюдде къоруулаучу жаны).

ЗАЩИТНИК ёкюл (терсленген адам жанлы болуп сюдде сёлешген адам).

ЗАЯВЛЕНИЕ заявление (1. бир затны юсюнден кыты

айтып билдириу; *заявление правительства* правительствону заявлянысы; 2. бир затны юсюнден жазылган тилек; *подать заявление* заявление берирге).

ЗВАНИЕ ат (бир тюрлю иште адамны салган кыйыны, ол жаны бла аны усталыгын, билимин белгилер ючюн бериледи); *ученное звание* алим ат; *присвоение звания* атны беру.

ЗДРАВООХРАНЕНИЕ саулукъ сакълау (халкъны саулугун сакълау эм аруулагъа багъыу жаны бла кырал эм жамаут мадарланы системасы).

ЗЕМЛЕВЛАДЕЛЕЦ жер ие (энчи мюлк формада жерге ие болган адам); *крупный землевладелец* уллу жер ие.

ЗЕМЛЕДЕЛИЕ жерчилик (халкъ мюлкню бөлүмю — эл мюлк битимлени ёсдюрю мурат бла жерни ишлеп жарашдырыу).

ЗНАК белги, тамгъа (аберини белгилер ючюн, бир затны кёргюзтюр ючюн салыныучу белги, тамгъа д.а.к. зат).

ЗНАМЯ байракъ (агъач сапха тигилген белгили тюрсюнлю, жазыулу къумач кесек; аскер бөлүмню, кемени, кыралны, организацияны д.а.к. затны белгиси халда жүрютюледи).

ИГНОРИРОВАНИЕ сансыз этиу (эслемегенча этиу); *игнорирование факта* болган затны сансыз этиу; *игнорирование работника* ишчини сансыз этиу.

ИГО унукъдуруу (зорлукъ этиу, күүландырыу); *татаро-монгольское иго* татар-монгол унукъдуруу.

ИДЕАЛ юлгю (адамла жетерге итинген, баш магъаналы мурат); *возвышенные идеалы* сыйлы юлгюле.

ИДЕАЛИЗАЦИЯ оздуруп махтау (болганындан эсе иги этип кёргюзтюу); *идеализация старины* бурунгу заманны оздуруп махтау.

ИДЕАЛИЗМ идеализм (материализм айтханнга къажау сюелип, алгъа ниет бла сезим болгандыла, материя уа арта, аладан сора болганды деген философия жол).

ИДЕАЛИСТ идеалист (идеалист философияны жолун тутхан адам).

ИДЕЙНОСТЬ ниетлилик (алчы ниетлени жүрютюу; алчы болмакълыкъ); *идейность искусства* искусствону ниетлилиги.

ИДЕОЛОГ идеолог (бир жамаут классны, къауумну, жолну идеологиясын кьоруулачу).

ИДЕОЛОГИЯ идеология (жамаут сезимни кеп тюрлю формаларында — философияда, политикада, правода, ис-

кусствода, динде болгъан эмда классланы, социальный къауумланы жашау сейирлерин кѳргюзтген ниетлени оюмланы, онгланы системасы).

ИДЕЯ ниет (оюм, мурат, умут, план); *идея сохранения и упрочения мира* мамырлыкъны сакълауну эм кючлеуню ниети; *идея картины* суратны ниети.

ИЖДИВЕНЕЦ иждивенец (ишлемей, биреуню хакъы бла кечиннген адам).

ИЗБИРАТЕЛЬ айырычу (айырыулагъа къатышхан эм алагъа къатышыргъа эркинлиги болгъан адам).

ИЗДАТЕЛЬСТВО басма (чыгъармала чыгъарычу учреждение); *издательство «Русский язык»* «Русский язык» басма.

ИЗМЕНА сатыу (душманны жанына ётюу); *измена родине* туугъан жерни сатыу.

ИЗМЕННИК сатлыкъ адам (душманны жанына ётген адам).

ИЗРАИЛЬТЯНЕ израильчиле (Израильни халкъы эм ол халкъны адамлары).

ИМАМ имам (1. муслийманлада дин башчы; 2. муслийман къыралны башчысы, — къыралгъа да, диннге да оноу этеди).

ИММИГРАЦИЯ иммиграция (къыралгъа тышындан кѳчюп келиу).

ИМПЕРАТОР император (бир къауум патчакъланы аты эм ол атны жюрютген адам).

ИМПЕРИАЛИЗМ империализм (капитализмни баш кезиую; уллу монополияла бийлик этедиле, капиталист къыралла сырьё чыкыгъан жерлени, чыгъаргъан продукцияларын сатарча жерлени, башха къыралланы жерлерин алыр ючюн кюрешедиле).

ИМПЕРИАЛИСТ империалист (империализмни кезиуюнде уллу капиталист неда буржуй политика кюллулкчу).

ИНГУШІ ингушлула (Ингушетияда эрттеден бери жашагъан баш миллетни къурагъан халкъ).

ИНДЕЙЦЫ индеецле (Американы бек эрттегили халкъларыны барысыны да аты; энди Къыбыла эм Шимал Американы жаланда бир къауум жерлеринде жашайдыла).

ИНДИЙЦЫ индиялыла (Индияны кѳп миллетледен эм тайпаладан къуралгъан эм эрттеден жашагъан халкъы эм ол халкъны адамлары).

ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ индустриализациялау (халкъ мюлкню битеу бѳлюмлеринде уллу машиналы производство

къурау); *индустриализация страны* къыралны индустриализациялау.

ИНДУСТРІЯ индустрия (машиналы техникасы болган фабрика-завод промышленность); *тяжелая индустрия* ауур индустрия; *легкая индустрия* женгил индустрия.

ИНДУИЗМ индуизм (Индияда бийлик этген дин эм дуняда бек жайылган динледен бири).

ИНДУСЫ индусла (1. индуизмни тутхан индиялыла; 2. индиялыланы бурунгу атлары).

ИНИЦИАТИВА башламчылыкъ (1. бир ишни башларгъа кёллени; 2. кеси аллына жигер ишлерге къолундан келмеклик); *проявить инициативу* башламчылыкъ этерге.

ИНИЦИАТОР башламчы (бир ишни бек алгъа башлагъан адам).

ИНСТИТУТ институт (бир къауум бийик окъуу юйлени бла илму-излем учрежденияланы аты); *педагогический институт* педагогика институт; *институт русской литературы* орус литератураны институту.

ИНСТРУКТОР инструктор (кесини ведомствосунда болган адамланы, учрежденияланы, жамауат организацияланы ишлерин тинтиучю къуллукъчу).

ИНСТРУКЦИЯ инструкция (бир затны этиуню жолларыны, амалларыны юсюнден оноучуну айтыуу; жорукъланы жыйымдыгъы).

ИНТЕГРАЦИЯ бирикдириу (бир затны кесеклерин бирге къошуу).

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ интеллигенция (окъуулары болган эмда илму, техника, культура жаны бла энчи билимлери болуп, акъыл иш бла кюрешген адамладан къуралган социальный къауум).

ИНТЕНСИВНОСТЬ хайырлылыкъ (файдасыны уллулугъу).

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ хайырлы этиу (файдасы уллу болурча этиу).

ИНТЕРВЕНТ интервент (интервенциягъа къатышхан адам); *армии иностранных интервентов* тыш къыраллы интервентлени аскерлери.

ИНТЕРВЕНЦИЯ интервенция (жерин ууучлар ючюн, революция неда миллет-азатлау къымылдауну тыяр ючюн, къыралладан бирини ич ишлерине башха къыралны неда бир ненча къыралны кюч бла къатышыулары).

ИНТЕРВЬЮ интервью (басмагъа, радиогъа неда телевидениягъа деп журналистни биреу бла ушагъы эмда газетде ол

ушакъны магъанасы статья болуп чыкыгъаны); *дать интервью* интервью берирге.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ интернационал (бир тюрлю организацияланы, партияланы д.а.к. затланы халкъла аралы биригиую деген магъананы тутады).

ИНФЛЯЦИЯ инфляция (товар айландырыуну излемленден эсе кеп ёлчемде чыгъарылгъанлары себепли, къагъыт ахчаны учуз болууу).

ИНФОРМАТОР информатор (жашауну бир бёлюмюндеги болумну, къаллай болса да бир ишлени юсюнден билдириую адам).

ИНФОРМАЦИЯ информация (бир жердеги болумну, ишлени барыуларыны эмда аллай башха затланы юсюнден билдириу).

ИОРДАНЦЫ иорданиялыла (Иорданияны араплыладан къуралгъан халкъы эмда ол халкъны адамлары).

ИРАКЦЫ ираклыла (Иракны араплыладан къуралгъан халкъы эмда ол халкъны адамлары).

ИРАНЦЫ иранлыла (Иранда жашагъан халкъланы барысыны да аты).

ИСКУССТВО искусство (1. жашауну суратлау образлада хунерли халда кёргюзтюу; хунерли суратлау иш; *произведение искусства* искусствону чыгъармасы; 2. хунерли суратлау ишни бёлюмю; *изобразительное искусство* сурат ишлеу искусство).

ИСЛАМ ислам (муслийманла тутхан эм дунияда бек жайылгъанладан бирине саналгъан дин).

ИСЛАНДЦЫ исландиялыла (Исландияны халкъы эм ол халкъгъа саналгъан адамла).

ИСПАНЦЫ испанлыла (Испанияны баш халкъы эм анга саналгъан адамла).

ИСПОЛКОМ толтуруучу комитёт.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬ алим (бир затны терен тинтип окъуучу адам; илму жаны бла кюрешиую адам).

ИСТИНА тюз зат (адамны сезиминде объектив жашауну тюз кёргюзтюу).

ИСТОРИЯ тарых (1. жашау кесини айныуунда, барыуунда; *законы истории* тарыхны законлары; 2. адам улуну озгъан заманын тинтиую илмула барысы да; *всемирная история* битеудуния тарых; *история средних веков* орта ёмюрлени тарыхы).

ИТАЛЬЯНЦЫ италиялыла (Италияны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

ИТОГ итог (бир затны не бла бошалгъаны, ахырында не болгъаны; *итоги переговоров* сѣлешулуени итоглары; *итоги обследования* тинтип къарауну итоглары).

КАБАРДИНЦЫ къабартылыла (Къабарты-Малкъар Республиканы эрттеден жашагъан адыг тилли халкъы эм ол халкъны адамлары).

КАБИНЕТ кабинет (учрежденияда жууаплы къуллукъчуну ишчи жери); *кабинет директора* директорну кабинети.

КАДРЫ кадрла (предприятияны, учрежденияны, жамауат организацияны ишчилерини окъуулу, билимли къаууму); *руководящие кадры* оноучу кадрла.

КАЗАХИ къзакълыла (Къзакъстанны баш миллетин къурагъан, эрттеден бери анда жашагъан халкъ).

КАЛЕНДАРЬ айлагъа эм ыйыкълагъа юлешиниулери бла бир бири ызындан жылны кюнлери жазылгъан таблица неда китапчыкъ); *настольный календарь* стол календарь; *отрывной календарь* жырттылыучу календарь.

КАЛМЫКИ къалмукълула (Къалмукъ Республиканы баш халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

КАМПАНИЯ кампания (белгили бир кезиуде магъаналы жамауат-политика неда мюлк борчну тамамлар ючюн бардырылгъан иш).

КАНАДЦЫ канадалыла (Канаданы эки миллетден, франк-канадалы эм англо-канадалы миллетледен, дагъыда бир ненча миллет къауумдан къуралгъан халкъы эмда ол халкъны адамлары).

КАНДИДАТ кандидат (1. айырылыргъа, къуллукъгъа салыныргъа, бир зат алыргъа д.а.к. жаны бла кѣргюзтюлген, белгиленнген адам; *кандидат в депутаты Думы* Думагъа депутатха кандидат; *кандидат на получение стипендии* стипендия алыргъа кандидат; 2. Россейде диссертация къоруулагъандан сора берилиучю кичи илму ат эмда ол ат аталгъан адам; *кандидат технических наук* техника илмуланы кандидаты).

КАНДИДАТУРА кандидатура (кандидатха кѣргюзтюлген адам); *выставить чью-либо кандидатуру* биреуню кандидатурасын кѣргюзтюрге.

КАНЦЛЕР канцлер (Кюнбатыш Европаны бир къауум къыралында баш къуллукъладан бири).

КАПИТАЛ капитал (жал бла ишлегенлени къыйынларын хайырланьуну ахырында артыкъ хайыр берген файда).

КАПИТАЛИЗМ капитализм (феодализмни алышындыргъан жамауат-экономика формация; аны кезиуюнде произ-

водствону ишлеп чыгъарыу кереклери капиталистлени клас-сыны энчи мюклеридиле).

КАПИТАЛИСТ капиталист (капиталны ишлеп чыгъарыу кереклерине иелик этген эм жал бла ишлегенлени кыйына-ларын хайырланган адам).

КАРАЙМЫ караимлиле (Къырымда бла Литвада ууакъ къауумла болуп жашаучу, тили тюрк къауумдан болган халкъ эм ол халкъны адамлары).

КАРАКАЛПАКИ къаракъалпакълыла (Къаракъалпакъстан-ны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КАРАТЕЛЬ каратель (азап чекдирирге деген мураты бол-ган отрядха, экспедициягъа къатышхан адам).

КАРАЧАЕВЦЫ къарачайлыла (Къарачай-Черкесияны эрттеден жашаган баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КАРЕЛЫ кареллиле (Карелияны эрттеден жашаган баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КАТОЛИЦИЗМ католицизм (рим папа башчылыкъ эт-ген, килиса организациясы болган христианлыкъны баш бълумлеринден бири).

КАТОРГА каторга (патчахлы Россейде бла бир къауум башха кыйраллада азапха жолукъдурууну, жууапха тартыуну энчи формасы; тутмакълагъа тюремеледе эм башха жерледе къаты низамда ауур, къара ишлени ишлетиу эмда аллай ишле болган жерле).

КАЧЕСТВО качество (товарны, ишни, д.а.к. затны бо-лургъа тийишлисича игилигини, багъалылыгыны, жарау-лулугъуну даражасы); *качество работы* ишни качествому; *бороться за качество продукции* продукцияны качествому ючюн кюреширге.

КИРГЫЗЫ кыргызлыла (Кыргызстанны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КИТАЙЦЫ кытайлыла (Кытайны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КЛАСС класс (ара производствону тарыхда къралган системасында белгили болумлары эмда ара урунууну кърар-да белгили магъанасы болган, ишлеп чыгъарыуну керекле-ри бла, ара мюлкню юлешиу бла законнга кере байламлы болган эмда сейирлери бирча болган адамланы уллу къа-ууму); *рабочий класс* ишчи класс.

КНИГА китап (къаллай болса да бир тексти бла брошю-раланып бирге тигилген басма чыгъарма); *книга большого формата* уллу форматлы китап; *толстая книга* къалын ки-тап.

КНЯЗЬ князь (феодал бийликли Русьда аскерни башчысы эм областны оноучусу эм ол атны патчадан саугага алып жюрютген адам).

КОАЛІЦІЯ коалиция (муратларына жетер ючюн кыралланы, партияланы д.а.к. затланы биригулери).

КОДЕКС кодекс (правону кырай болса да бир бёлюмнде законланы жыйымдыгы).

КОЛЛЕКТИВ коллектив (ишлери, сейирлери бла да бирлешген адамланы кыаууму).

КОЛОНИАЛИЗМ колониализм (адам жекген кыралланы бийлик этген классларыны социальный экономика жаны бла азырак айныган кыралланы политика, мюлк эм ниет жаны бла унукдуруулары).

КОЛОНИЗАТОР колонизатор (колонияланы урунган асламларын унукдурган адам).

КОЛОНИЯ колония (империалист кырал кюч бла уучлап, политика эркинлигин сыйырган кырал); *британские колонии* британлы колонияла.

КОЛХОЗ колхоз, коллектив мюлк (ишлеп чыгарыуну кереклерин бирикдириуну мурдорунда эл мюлкню бирге бардыры ючюн эллилени производство биригуу); *вступить в колхоз* колхозга кириге.

КОМАНДИР командир (аскер бёлюмню, аскер кемени таматасы); *командир роты* ротаны командири; *командир полка* полкню командири; *командир подводной лодки* суу тубюнде жюзуючу кыайкыны командири.

КОМАНДУЮЩИЙ командующий (улуу аскер биригууну таматасы); *командующий армией* аскерни командующиси; *командующий флотом* флотню командующиси.

КОМИССАР комиссар (правительство энчи неда иги кесек полномочияла берген кзулукчу адам).

КОМИССАРИАТ комиссариат (бир кыауум кырал эм административ учрежденияланы аты); *военный комиссариат* аскер комиссариат; *народный комиссариат* халк комиссариат.

КОМИССИЯ комиссия (энчи полномочиялары болган адамладан кыуралган кыауум неда орган).

КОМИТЕТ комитет (бир тюрлю бир ишге башчылык этген, айырылып кыуралган орган); *постоянный комитет Всемирного конгресса сторонников мира* мамырлык жанлыланы Битеудуня конгрессини дайым комитети.

КОММЕНТАРИЙ ангылатыу, комментарий.

КОММЕРЦИЯ коммерция (сатыу-алыу; сатыу-алыу операцияла); *заниматься коммерцией* коммерция бла кюреширге.

КОММУНИЗМ коммунизм (ишлеп чыгъарыуну кереклерине жамауатны иелик этиуюнде мурдорланган жамауат-политика формация; классыз жашау кьуаргъа, жамауатны битеу членлерин жашау жаны бла толу тенг этерге деген жорукъну жашауда бардырыгъа кюрешеди).

КОММУНИСТ коммунист (коммунист партияны члени).

КОМСОМОЛ комсомол (СССР-де 1918—1991 жыллада жаш тѐлю жамауат организация).

КОНГРЕСС конгресс (1. кѐп адам къатышхан халкъла аралы съезд; 2. АБШ-да эм Латин Американы кьыралларыны асламысында законла чыгъарыуну органыны, парламенти-ни, аты).

КОНГРЕССМЕН конгрессмен, конгрессни члени (2-чи магъ.).

КОНСЕРВАТОР консерватор (1. консерватив ниетлери болган адам; 2. бек онгчу, консерватив партияны члени).

КОНСПИРАТОР конспиратор (жашырын ишлеген адам).

КОНСТИТУЦИЯ конституция (къыралны баш закону; кьыралны жамауат эм кьырал кьурулушу къалай боллугъун, айырыу системасын, кьырал организацияланы кьуралыуларыны эм ишлеулери жорукъларын, гражданланы баш эркинликлерин бла борчларын белгилейди).

КОНСУЛ консул (башха кьыралны бир жеринде кесини кьыралыны право эм экономика сейирлерин сакълаучу къулдукъчу).

КОНСУЛЬСТВО консульство (башха кьыралны бир жеринде кьыралны консул башчылыкъ этген келечилери эм ала турган юй); *российское консульство* россей консульство.

КОНТРОЛЬ контроль (тинтиу мурат бла къарау); *контроль за качеством работы* ишни квалитвосуна контроль этиу; *контроль над производством* производствогъа контроль этиу.

КОНТРАЗВЕДКА контрразведка (душманны агентура разведкасына къажау, диверсиялагъа, шпионажгъа д.а.к. затлагъа къажау кюрешуучю организация).

КОНТРЕВОЛЮЦИЯ контрреволюция (революция душманларыны революция властгъа къажау кюрешуулери).

КОНФЕРЕНЦИЯ конференция (бир тюрлю вопросланы сюзер эм тамамлар ючюн кьыралланы, партия, жамауат, илму д.а.к. организацияланы келечилерини жыйылыуу); *международная конференция сторонников мира* мамырлыкъ жан-

лыланы халкъла аралы конференциясы; *учительская конференция* устазланы конференциясы.

КОНЦЕРН концерн (бусагъатдагъы айныгъан капиталист кыраллада монополист биригиулени баш магъаналы формасы; бирикген предприятияла кеслери кеслерине ие болмай, биригуге башчылыкъ этген финанс магнатлагъа бойсунадыла).

КООПЕРАТИВ кооператив (кесине член болгъанланы ахчаларын бирикдириуню мурдорунда кыуралгъан организация; кооперация); *жилищный кооператив* жашау юйле жаны бла кооператив.

КОРЕЙЦЫ корейлиле (Корея Халкъ-Демократия Республиканы эм Кыбыла Кореяны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

КОРОЛЬ король (бир къауум феодал эм буржуй кыраллада монархны кыуллугъуну аты эм ол атны жюрютген адам).

КООПЕРАЦИЯ кооперация (профессионал эм башха сейирлерини бирчалыкъларына кере бирикген адамланы къаууму).

КОРРЕСПОНДЕНТ корреспондент (газетни неда журналны, радиону эм башха информация органланы жер-жерледен билдириуле жиберген кыуллукъчусу); *военный корреспондент* аскер корреспондент; *специальный корреспондент* энчи корреспондент.

КОРРУПЦИЯ коррупция (кыуллукъдагъы адамланы бла жамауат кыуллукъчуланы сатлыкъ, улутхачылыкъ ишлери).

КОСМОНАВТ космонавт (космос техниканы сынар ючюн эмда илму ишле бардырыр ючюн космосха учхан адам).

КРАЙ край (Россейде уллу админстратив-территория единица); *Краснодарский край* Краснодар край; *Приморский край* Примор край.

КРАСНЫЙ кызыл (революция ишни, совет кыурулушну, Кызыл аскерни юсюнден) *красные войска* кызыл аскерле.

КРАХ оюлуу (оюлуу, чачылыгу, бузулуу, банкрот болуу, къампайбу; толусунлай хорлануу); *крах банка* банкны банкрот болууу; *крах гитлеровского фашизма* гитлерчи фашизмни толусунлай хорланууу.

КРЕДИТ кредит (товарланы неда ахчаны ёнкюч бериу); *долгосрочный кредит* узакъ болжаллы кредит; *краткосрочный кредит* кысха болжаллы кредит.

КРЕСТЬЯНИН элли (элде жашагъан эм бек баш иши жерчилик болгъан адам).

КРИЗИС 1. кризис (товарла асыры кѣп чыгъарылып, экономика жашауну бузулуу, ишсизликни ёсюю, урунганланы жарлы болуулары; *промышленный кризис* промышленностьну кризиси; *аграрный кризис* аграр кризис); 2. кытлыкъ (бир затны арталлыда жетишмеую; *топливный кризис* отлукъ кытлыкъ).

КРОНА крона (бир-бир запад европа кыраллада ахча ёлчем эм анга тийишли кыйматы болган ууакъ ахча); *датская крона* даниялы крона.

КРУЖОК кружок (бирге ишлер ючюн бирикген адамланы кѣаууму); *драматический кружок* драма кружок; *литературный кружок* адабият кружок.

КУЛАК кулак (энчи мюлклю бай элли).

КУЛЬТ табыныу (биреуге баш уруу, сыйлы кѣрюу, багъалау); *культ личности* бир инсаннга табыныу.

КУЛЬТУРА культура (производство, жамауат эм акъыл жаны бла да адам улуну жетишимлерини барысы да); *история культуры* культураны тарыхы.

КУМЫКИ кумукълула (Дагъыстанны эрттеден жашаган халкъыны бир кесеги болган, тюрк тилли миллет эмда ол миллетни адамлары).

КУРС курс (политикада: жол кѣргюзтюу, буйрукъ бериу); *курс на индустриализацию* индустриализациялаугъа курс; *новый курс хозяйственного строительства* мюлк кѣурулушну жангы курсу.

ЛАТЫШІ латышлыла (Латвияны баш миллети эм ол миллетни адамлары).

ЛАУРЕАТ лауреат (илмуда, искусствода д.а.к. затлада уллу кыйыны ючюн берилген ат эм аллай ат аталган адам); *лауреат международного конкурса скрипачей* скрипкачыланы халкъла аралы конкурсуну лауреаты.

ЛѐВЫЙ солчу (политикада радикал неда бирсиледен эсе бегирек радикал; парламентни залында радикал эм революция партияланы членлери председательден сол жанында олтурган терелерине кѣре); *левые фракции парламента* парламентни солчу фракциялары.

ЛѐКТОР лектор (лекция окъуучу адам).

ЛѐКЦИЯ лекция (окъуу предметни неда бир тюрлю теманы кѣлден айтыу); *слушать лекции* лекциялагъа тынгыларгъа; *лекции по русской литературе* орус литературадан лекцияла.

ЛЕНИНИЗМ ленинизм (марксизмни баш оюмларын айнытыу жаны бла В. И. Ленинни окъууу).

ЛЕТОИСЧИСЛЕНИЕ жыл санау (тарыхда бир кезиучюкню сайлап, заманны андан башлап санагъан, даталаны эм заманны кесеклерин битеутарых хронологиягъа кёре белги-леуню системасы).

ЛЕТОПИСЬ летопись (бир затны айныууну, барыууну энчи кезиулери жазылгъан жазыуланы, чыгъармаланы, киноленталаны д.а.к. затланы барысы да); *летопись военной славы нашей Родины* бизни Туугъан журтубузну аскер махтау-лугъуну летописи.

ЛЖЕНАУКА жалгъан илму (чынтты илму болмагъанлай, илмугъа саналгъан зат).

ЛЖЕУЧЕНИЕ жалгъан илму (ётюрюк илму теория).

ЛИГА лига (энчи адамланы, организацияланы, кырал-ланы жамауат-политика биригиую, союзу); *лига наций* мил-летлени лигасы.

ЛИДЕР башчы (политика партияны, профсоюзну д.а.к. затны оноучусу); *лидеры парламентских фракций* парламент-ни фракцияларыны башчылары.

ЛИКВИДАЦИЯ кетериу (биреуню неда бир затны жокъ этиу, жашауун тохтатыу); *ликвидация неграмотности* жажил-ликни кетериу.

ЛИСТОВКА листовка (агитация-политика неда инфор-мация халлы басмаланган, кьолдан жазылгъан кьагъыт); *агитационная листовка* агитация листовка.

ЛИТОВЦЫ литвалыла (Литваны баш миллети эм ол миллетге саналгъан адамла).

ЛИЧНОСТЬ инсан (адам, жамауат болумла бла байлам-лы эм кесини энчи белгилери бла).

ЛОЗУНГ лозунг (1. оноучу ниетни, борчну неда политика излемни кьысха формада кёргюзтген чакъырыу; *выдвинуть лозунг* лозунг айтыргъа; 2. аллай чакъырыу болгъан пла-кат; *повесить лозунги* лозунгла тагъаргъа).

МАГНАТ магнат (улла байлыкълагъа ие болгъан адам, уллу капиталист); *финансовый магнат* финанс магнат; *магнаты капитала* капиталны магнатлары.

МАГОМЕТАНСТВО муслийманлыкъны (исламны) эски аты.

МАЛАЙЦЫ малайлыла (Малайзияда, Индонезияда эмда Сингапурда жаратылыулары эм тиллери эмда культура-жашау белгилери бла байламлы болгъан халкъланы кьаууму эмда ол халкъланы адамлары).

МАНДАТ мандат (иесини энчи эркинликлери болгъаны-

на шагъатлыкъ этген документ); *депутатский мандат* депутат мандат.

МАНДАТНАЯ КОМИССИЯ мандат комиссия (съездеде, конференциялада, конгрессде делегатланы полномочияларын тинтир ючюн къуралган комиссия).

МАНИФЕСТ манифест (политика, жамауат организацияла жазган эм программа магъанасы болган чакъырыу); *манифест коммунистической партии* коммунист партияны манифести; *манифест мира* мамырлыкъны манифести.

МАНИФЕСТАЦИЯ манифестация (бир ниетлиликни, ыразылыкъны неда къажалукъну билдирир ючюн, адамланы кеп санда орамлада барыулары, жыйылыула д.а.к. затла къураулары).

МАНУФАКТУРА мануфактура (капиталист производствону уллу машина индустриягъа дери болган формасы; ремесленникле къоллары бла этиучю техниканы кезиуонде урунууну юлешиниу).

МАНЬЧЖУРЫ маньчжурлула (Шимал-Кюнчыгыш Кытайны – Кыбыла Маньчжурияны ёмюрледен бери жашаган халкы эмда ол халкыны адамлары).

МАРИЙЦЫ марийлиле (Марий Эл республиканы баш халкы эм ол халкыны адамлары).

МАРИОНЕТКА марионетка (кеси сагъыш этмей, башхаланы айтханларын этип турган адам, правительство д.а.к. зат).

МАРКСИЗМ марксизм (жамауатны айныууну законларыны юсюнден, социалист революция болмай къалмазлыкъны юсюнден К. Маркс бла Ф. Энгельс къураган окъуу, ол окъууну жашауда хайырлану).

МАРКСИСТ марксист (марксизмни жолу бла барган адам).

МАРОККАНЦЫ марокколула (Мароккону баш халкы эм ол халкыгъа саналган адамла).

МАРШАЛ маршал (Россейде къырал думаны оноуу бла аскерге башчылыкъ этиуде уллу жетишимлери ючюн бек баш команда составны адамларына берилучю аскер ат эмда ол атны жюрютген адам); *маршал артиллерии* артиллерияны маршалы; *маршал авиации* авиацияны маршалы.

МАССЫ асламла (урунган халкыны кеп адамы); *народные массы* халкъ асламла.

МАТЕРИАЛИЗМ материализм (идеализмча болмай, материя биринчиди, сезим а экинчиди, дуня материяллыды, аны жашауу адамланы сезимлерине бойсунмайды, аны тинтип билирге онг барды деген философия жол).

МАТЕРИАЛИСТ материалист (материализмни жолу бла баргъан адам).

МАТЕРИЯ материя (адамны сезимине бойсунмай, кеси аллына болгъан хакъ кертлик); *живая материя* жаны болгъан материя; *неживая материя* жаны болмагъан материя.

МАТРИАРХАТ матриархат (бурунгу тукъум жамауатны бир тюрлюсю, тукъум къауумла тиширыу жаны бла ахлу-лукъларына кере къуралып, алагъа тиширыула бийлик этгендиле).

МАШИНИЗАЦИЯ машиналандырыу (производства машинаны кеп хайырланыу).

МЕДАЛЬ майдал (урунууда, аскерде неда окъууда жетишимлери ючюн берилиучю, металлдан ишленип, сураты эм жазыуу болгъан тегерек зат).

МЕДРЕСЕ медиресе (Жуукъ эм Орта Востокну къыралларында эм башхалада дин къуллукъчуланы, башланган муслийман школаны устазларын, аны кибик къырал къуллукъчуланы хазырлаучу орта эм бийик школ).

МЕЖДУНАРОДНЫЙ халкъла аралы (халкъланы, къыралланы арасында байламлыкъланы юсюнден); *международная политика* халкъла аралы политика; *международная выставка* халкъла аралы кермюч.

МЕЖКОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ континентле аралы (континентлени арасында этилген, хайырланылгъан); *межконтинентальная баллистическая ракета* континентле аралы баллистика ракета.

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЙ миллетле аралы (миллетлени арасында бола тургъан); *межнациональные связи* миллетле аралы байламлыкъла.

МЕКСИКАНЦЫ мексикалыла (Мексиканы баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

МЕМОРАНДУМ меморандум (бир тюрлю вопросха правительство къалай къарагъаны жазылгъан дипломатия документ).

МЕМОРИАЛ мемориал (биреуню неда бир затны эсде тутар ючюн ишленген архитектура къурулуш).

МЕНЬШЕВИЗМ меньшевизм (большевизмге къажау сюелир ючюн, орус социал-демократияда къуралгъан жол).

МЕНЬШЕВИК меньшевик (меньшевик партияны члени, меньшевизмни жолу бла баргъан адам).

МЕРКАНТИЛИЗМ меркантилизм (хар ишге жаланда аны ырысхы жаны бла хайырлылыгына кере къарау).

МЕРОПРИЯТИЕ мадар, иш (белгили бир муратха же-

тер ючюн к̄уралг̄ан иш неда ишлени барысы да); *массовое мероприятие* асламлы иш.

МЕСЯЧНИК айлык̄ (к̄аллай болса да бир жамауат ишни бардырыр ючюн салынган бир ай болжал); *месячник безопасности движения* жюриуюн̄у к̄орк̄уусузлуг̄уну айлыгы.

МЕТОД амал (табийг̄атны бла жамауат жашауну билиуну, тинтиуну мадары; бир иште мадарланы системасы); *диалектический метод* диалектика амал; *передовые методы производства* производствону алчы амаллары.

МЕЧЕТЬ межгит (муслиманла Аллахха табынычу юй).

МЕЩАНСТВО мешанлык̄ (ууак̄ энчи мюлкден сора башха сейирлери болмаулук̄, халк̄ны юсюнден к̄айгырмаулук̄).

МИГРАЦИЯ миграция (халк̄ны к̄ыралда бир жерден бир жерге неда бир к̄ыралдан бир к̄ыралг̄а барыуу); *внутренняя миграция* ич миграция; *международная миграция* халк̄ла аралы миграция.

МИЛИТАРИЗАЦИЯ милитаризациялау (к̄ыралны экономика эм жамауат жашаун башха к̄ыралланы жерлерин ууучлар ючюн урушха хазырлауг̄а бойсундуруу); *милитаризация экономики* экономиканы милитаризациялау.

МИЛИТАРИЗМ милитаризм (саутланы к̄еп этиуну эм урушха хазырланыуну агрессиялы политикасы).

МИЛИЦИЯ милиция (Россейде жамауат низамны саклаучу к̄ырал орган).

МИЛЛИАРДЕР миллиардер (миллиард неда бир ненча миллиард ахча ёлчем к̄ыйматы болган байлык̄ны иеси).

МИЛЛИОНЕР миллионер (миллион неда бир ненча миллион ахча ёлчем к̄ыйматы болган байлык̄ны иеси).

МИНИСТЕРСТВО министерство (к̄ыралг̄а оноу этиуде мюлкню неда оноу этиуну бир б̄люмюню ишин жюриуючу ара орган); *министерство финансов* финансланы министерствосу.

МИНИСТР министр (правительствону министерствог̄а башчылык̄ этген члени); *министр иностранных дел* тыш к̄ыралла бла ишлени министри.

МИР мамырлык̄ (к̄ыралланы арасында урушну жок̄луг̄у; к̄ыралланы бир бирлери бла жарашып жашаулары); *борьба народов за мир* халк̄ланы мамырлык̄ ючюн кюрешиулери; *проводить политику мира* мамырлык̄ны политикасын бардырыг̄а.

МИРОВОЗЗРЕНИЕ к̄ез к̄арам (жашауну ангылауну бел-

гилеген жорукъла, оюмла барысы да); *люди разных мировоззрений* бир бирден башха тюрлю кёз къарамлы адамла.

МИТИНГ митинг (политика эм башха вопросланы юсюнден сёлешир ючюн, кёп халкъны жыйылыуу); *митинг протеста* къажалуукъну митинги.

МНЕНИЕ акъыл (бир затны юсюнден, анга къалай къарагъаныны юсюнден биреуню оюму); *высказать свое мнение* кесини оюмун айтырға.

МОБИЛИЗАЦИЯ мобилизациялау (аскерни тынч тургъан халдан урушха толу хазыр болуу халгъа кёчюрюу); *мобилизация армии* аскерни мобилизациялау; *всеобщая мобилизация* битеулю мобилизациялау.

МОЛДАВАНЕ молдаванлыла (Молдавияны баш миллети эм ол миллетни адамлары).

МОЛОДЁЖЬ жаш тёлю (ёсюп келген жашла бла къызла); *демократическая молодежь мира* дунияны демократия жаш тёлюсю.

МОНГОЛЫ монголлула (Монголияны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

МОНОПОЛИСТ монополист (уллу капиталист, монополиячы капиталны адамы).

МОНОПОЛИЯ монополия (мюлкню бир бёлюмюнде бийлик этер ючюн эмда не къадар бир кёп файда алыр ючюн капиталны бирге жыйышдырыуну мурдорунда къуралгъан уллу капиталист биригиуу); *капиталистические монополии* капиталист монополияла; *конкурентная борьба внутри монополий* монополияланы арасында эришиу кюреш.

МОНУМЕНТ монумент (белгили ишни, белгили адамны намысына ишленген архитектура неда скульптура къурулуш); *монумент Петру Первому* Петр Биринчиге монумент.

МОРАЛЬ мораль (бир бирлери бла эм жамауат бла адамла кеслерин къалай жүрютюрге керек болгъанларыны жорукълары; адеплилик).

МОРДВИНЫ мордвалыла (Мордовияны эрттеден жашагъан баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

МРАКОБЁС жахил адам (алгъа барыуну, культураны, жарыкълауну, илмуну къанлы душманы).

МРАКОБЕСИЕ жахиллик (жахил адамланы кёз къарамлары эм ишлеу халлары).

МУЛЛА эфенди (муслиманлада дин къуллаукъчу).

МУНИЦИПАЛИТЕТ муниципалитет (жер-жерли самоуправленианы органы эмда ол орган орналгъан юй).

МУСУЛЬМАНСТВО муслиман дин (айтыугъа кёре, VII ёмюрде Мухаммат файгъамбар кьурагъан дин, ислам).

МУФТИЙ муфтий (муслиманлада дин жаны бла баш адам, дин окъуудан алим, Къуранны ангылатычу).

МЯТЕЖ кьозгъалыу, къаугъа (кеси аллына башланган кьозгъалыу эмда кьыралдагъы властьха къажу заговор этиуню ахырында кьолгъа сауут алып кюрешиу; бунт); *контрреволюционный мятеж* революциягъа къажу кьозгъалыу.

НАЁМ жалгъа алыу (белгили жорукълагъа кёре, бир ишни тамамлар ючюн, адамны ишге алыу); *наём рабочей силы* ишчи кюнню жалгъа алыу.

НАЗНАЧЕНИЕ салыу (къаллай болса да бир кьуллаукъгъа, ишге д.а.к. затха жарашдыруну, жибериюну юсюнден буйрукъ); *назначение командиром роты* ротаны командирина салыу.

НАЛОГ налог (халкъдан бла предприятияладан кьырал жыйгъан ахча); *облагать налогом* налог салыргъа.

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ налог салыу; *система налогообложения* налог салыуну системасы.

НАРКОМАНИЯ наркомания (наркотикле ичерге юре-нип ауруу)

НАРОД халкъ (1. кьыралладан бирини адамлары; *российский народ* россейни халкъы; 2. миллет; *народы Африки* Африканы халкълары; 3. кьыралны урунган адамлары; *трудовой народ Франции* Францияны урунган халкъы).

НАРОДНЫЙ халкъ... (халкъ бла байламлы); *народное искусство* халкъ искусство; *народный суд* халкъ суд; *народный заседатель* халкъ заседатель.

НАРОДОВЛАСТИЕ халкъ власть (къыралгъа оноу этиуню власты халкъны кьолунда болгъан формасы; демократия); *органы народовластия* халкъ властыны органлары.

НАСЕЛЕНИЕ халкъ (областьда, кьыралда д.а.к. жерледе жашагъан адамланы барысы да); *население города* шахарны халкъы; *перепись населения* халкъны жазыу.

НАСТАВНИК насийхатчы (жаш ишчини неда башха жаш адамны иш усталыгъын ёсдюрюрге болушхан, бек сынаулу эм билимли ишчи д. а. к. адам).

НАСТАВНИЧЕСТВО насийхатчылыкъ (заводланы, фабрикаланы д. а. к. затланы жаш кадрларына сынаулу ишчилени д. а. к. адамланы башчылыкъ этиулери).

НАУКА илму (табийгъатны бла жамуатны айныуларын-да законнга тийишлиликни эм тегерекдеги дунияны иги жанына тюрлендириюну амалларын ачыкълауда билимлени си-

стемасы; аллай билимлени энчи бѐлюмю); *филологическая наука* филология илму; *естественные науки* табийгъат илмула.

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ национализациялау (предприятия-ланы эм халкъ мюлкню саулай бѐлюмлерини, жерлени, банклары, жашау эм жамауат юйлени энчи иеликден кыралны иелик этиуюне кѣчюулери); *национализация промышленности* промышленностьну ниционализациялау; *национализация земли* жерни национализациялау.

НАЦИОНАЛИЗМ миллетчилик (бир миллетни башха миллетте бийлик этиуюн тюз ишге санагъан реакциячы идеология эм политика).

НАЦИОНАЛЬНОСТЬ адамны миллети (бир тюрлю миллетни адамына саналыу); *люди разных национальностей* бир бирден башха миллетлени адамлары; *русский по национальности* миллетине кѣре оруслу.

НАЦИСТ нацист (германлы фашизм жанлы адам, германлы фашист партияны члени).

НАЦИЯ миллет (1. тиллерини, жерлерини, экономика жашауларыны, психикаларыны бирлиги бла адамлары бирчалыклары); 2. кырал; *представитель дружественной нации* шуѣх миллетни келечиси; *Организация Объединенных Наций* Бириккен Миллетлени Организациясы.

НАЧАЛЬНИК тамата (бир затха оноу этген кыуллакчы); *начальник управления* управленияны таматасы.

НЕВМЕШАТЕЛЬСТВО кыатышмау (бир затха, сѣз ючюн, башха кыралланы ич ишлерине кыатышыуну унамау); *политика невмешательства* кыатышмауну политикасы.

НЕГРАМОТНОСТЬ жакхиллик (окъуй эм жаза билмеулюк).

НЕГРЫ негрле (тропика Африканы эрттеги халкыны терилери кыра тюрсюнлю болгъан кыауумуну адамлары).

НЕЙТРАЛИТЕТ урушха кыатышмау (халкъла аралы правада: урушха кыатышмауну политикасы, мамыр кезиуде уа — аскер блоклагъа кыошулургъа унамау); *сохранять нейтралитет* урушха кыатышмауну сакъларгъа; *договор о нейтралитете* урушха кыатышмауну юсюнден келишим.

НЕМЦЫ немециле (Германияны баш халкы эмда ол халкыны адамлары).

НЕНЦЫ ненециле (Ненец, Ямал-Ненец эм Таймыр округлада эрттеден жашагъан халкъ эм ол халкыны адамлары).

НИДЕРЛАНДЦЫ нидерландлыла (голландиялыла деген бла бир магъанада).

НОВАТОР жангычы (бир тюрлю иш жаны бла жангы

ниетле, жорукъла, амалла табыучу эм аланы жашауда бардырыучу адам; *новатор производства* производствону жангычысы; *новаторы искусства* искусствону жангычылары.

НОВОСТРОЙКА жангы кзурулуш (жангы юйлени, промышленность предприятияланы д. а. к. затланы ишлеу); *работать на новостройке* жангы кзурулушда ишлерге; *новостройки Сибири* Сибирьни жангы кзурулушлары.

НОГАЙЦЫ ногъайлыла (Ставрополь крайда, Дагъыстанда, Ингушетияда, Чеченде жашагъан тюрк тилли халкъ эм ол халкъны адамлары).

НОРМАЛИЗАЦИЯ тюзетиу (тийишли жорукъгъа, мардагъа жууукълашдырыу, бойсундуруу); *нормализация отношений* халланы тюзетиу; *нормализация торговли* сатыу-алыу-ну тюзетиу.

НОТА нота (бир кыралны правительствосуну башха кыралны правительствосуна официальный халда обращение формалы жиберилген кыагыты); *нота протеста* ыразы болмаулыкъну нотасы; *обмен нотами* бир бирге нотала бериу.

ОБВИНИТЕЛЬ терслеучю (сюд органланы аллында биреуню терслеуге болушуучу адам); *речь обвинителя* терслеучюню сёзю; *государственный обвинитель* кыралны атындан терслеучю; *общественный обвинитель* жамауатны атындан терслеучю.

ОБЕЗЗЕМЕЛИВАНИЕ жерсиз этиу (эллини жерин сыйырыу); *обезземеливание крестьян* эллилени жерсиз этиу.

ОБЕЗЛИЧКА иесизлик (боюнуна салыннган иш ючюн, механизмле, инструментле ючюн энчи жууаплылыкъ болмай, ишни низамсыз кзуралыуу); *обезличка в работе* иште иесизлик.

ОБЕЛИСКobelisk (ташдан ишленип, ёргеден ёргеси иничкере баргъан сын таш).

ОБЗОР обзор (бир тюрлю байламлыкълары болгъан шартланы, ишлени д. а. к. затланы юсюнден кыысха билдириу); *международный обзор* халкъла аралы обзор; *библиографический обзор* библиография обзор.

ОБЛАСТЬ область (Россей Федерацияда уллу административ-территория ёлчем); *Московская область* Москва область; *Воронежская область* Воронеж область.

ОБНАРОДОВАНИЕ халкъгъа билдириу (ким да билирча этиу, басмалау); *обнародовать указ* указны халкъгъа билдириу.

ОБОБЩЕСТВЛЕНИЕ ишлеп чыгъарыуну кереклерин жамауатны кюлуна (эркинлигине) бериу, бирикдириу.

ОБОЗРЕВАТЕЛЬ обзорчу (обозренияла жазыучу эмда

радио бла, телевидение бла кёлден обозрение этиучю адам); *политический обозреватель* политика обзорчу.

ОБОРОНА кьоруулау (душманны аллын тыяр ючюн керекли мадарланы барысы да); *министр обороны* кьоруулау министр.

ОБРАЩЕНИЕ обращение (бир затны юсюнден тилек, чакьырыу); *обращение Всемирного Совета Мира* Мамырлыкьны Битеудуния Советини обращениясы.

ОБРЯД адет (дин неда юй жашаудагьы төреде жюриюген жорукьланы барысы да); *похоронный обряд* басдырыу адет.

ОБЩЕСТВЕННОСТЬ жамауат (жамауат жанлы болгьан алчы кьауумла); *научная общественность* илму жамауат.

ОБЩЕСТВО жамауат (ырысхы жашауну болумларыны бирлиги бла бирикген адамланы барысы да); *история общества* жамауатны тарыхы; *развитие общества* жамауатны айныуу.

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ обществоведение (обществону юсюнден илму).

ОБЫВАТЕЛЬ обыватель (жашаугьа эски, мещан кёз кьарамы болгьан, жаланда кесини ууакь, энчи сейирлери бла жашагьан адам).

ОБЫЧАЙ адет (жамауатда кесин жюриютюуню хар ким да кьабыл кёрген жоругьу).

ОККУПАЦИЯ басып алыу (кьыралладан бирини аскерлери башха кьыралны жерин зор бла алыулары); *оккупация страны* кьыралны басып алыу.

ОКРУГ округ (кьыралны административ-политика, мюлк, аскер д. а. к. мурат бла белгиленген кесеклеринден бири); *административный округ* административ округ; *военный округ* аскер округ; *избирательный округ* айырыу округ.

ОППОЗИЦИЯ кьаршчылыкь (кьырал органны, партианы д. а. к. затны ичинде кесини политикасын, кёз кьарамын д. а. к. затларын кёпчюлюкню политикасына, кёз кьарамына д. а. к. затларына кьажау сюеген партия неда бир кьауум адам); *внутрипартийная оппозиция* партианы ичиндеги кьаршчылыкь; *парламентская оппозиция* парламентдеги кьаршчылыкь.

ОПЫТ сынау (жашаудан, практикалы ишден д. а. к. затладан алынган билимлени, усталыкьланы барысы да); *опыт новаторов производства* производствону жангычыларыны сынау; *обмен опытом* сынауланы бир бирге билдириу.

ОРАТОР оратор (жыйылыуда уста сёлеше билген адам); *талантливый оратор* фахмулу оратор.

ОРГАН орган (политикада; жамауат жашауну бѐлюмлеринден биринде белгили борчланы толтурган учреждение, организация).

ОРГАНИЗАТОР кѳураучу (кѳурау иште усталыгы болган адам); *талантливый организатор* фахмулу кѳураучу.

ОРГАНИЗАЦИЯ организация (энчи адамланы, жамауат кѳауумланы неда кѳыралланы белгили борчлары, программалары болган биригиулери эм кѳаллай да болсун бир кѳырал учреждение); *профсоюзная организация* профсоюз организация; *Организация Объединенных Наций* Бирикген Миллетлени Организациясы.

ОРДЕН орден (аскерде, урунууда д. а. к. затлада кѳыйыны ючюн айырмалыккыны тюрлю-тюрлю даражалы белгиси); *наградить орденом* орден бла сауугаларгѳа.

ОСВОБОЖДЕНИЕ азатлау (1. биреуню башына эркин этиу; *освобождение военнопленных* пленли аскерчилени азатлау; 2. душман ууучлап турган жерни, уруш этип, артха алыу).

ОСЕТИНЫ дюгерлиле (Шимал Осетияны эм Кѳыбыла Осетияны баш халккы эм ол халккыны адамлары).

ОТЕЧЕСТВО Ата журт (адам, анда туууп, гражданы болган кѳырал).

ОТКЛИКИ откликле (бир иш бла, жамауат кѳуллукчуну сѐлешиую д. а. к. затла бла байламлы чыккыган статья, отзѳыв д. а. к. затла); *отклики в печати* басмада откликле; *отклики на статью* статьягѳа откликле.

ОТРАСЛЬ бѐлюм (илмуну, билимлени, производствону д. а. к. затланы энчи кесеги); *новая отрасль знаний* билимлени жангы бѐлюмю.

ОТСТАВКА отставка (аскерде кѳуллукъ этиуден арталыда кетиу, революциягѳа дери уа, граждан кѳырал кѳуллукъдан кетиу); *выйти в отставку* отставкагѳа кетерге.

ОТЧѐТ отчѐт (1. кесини ишини юсюнден, бир заданияны кѳалай толтургѳаныны д. а. к. затланы юсюнден жууаплы кѳуллукъчугѳа, организациягѳа эм аллай башха жерге жазып не сѐлешип билдириу); *отчет о научной работе* илму ишни юсюнден отчѐт; *отчет депутата* депутатны отчѐты; (2. ишни болумуну юсюнден, бир зат не халда болгѳаныны эм аллай башха затланы юсюнден журналда неда газетде басмалау); *отчет о футбольном матче* топ оюнну юсюнден отчѐт.

ПАЛАТА палата (1. бир кѳауум кѳыралда айырыула бардырылып кѳуралган органы неда аны бѐлюмлерини аты; *народная палата* халк палата; *верхняя палата* огѳары палата; *нижняя палата* тѐбеннги палата; 2. бир кѳауум кѳырал

учрежденияны аты; *книжная палата* китап палата; *торговая палата* сатыу-алыу палата).

ПАМЯТНИК эсгертме (1. биреуню, бир затны эсде тугар ючюн ишленген скульптура неда архитектура кзурулуш; *памятник Пушкину* Пушкинге эсгертме; 2. бурунгу заманладан квалып, бюгюн да саулай турган зат; *археологический памятник* археология эсгертме; *памятники письменности* жазманы эсгертмелери).

ПАРАД парад (аскерлеге, спортчулагъа кзууанчлы халда къарау); *первомайский парад* биринчи май парад; *воздушный парад* хауа парад.

ПАРАФИРОВАНИЕ парафировать этиу (халкъла аралы келишимге официальный халда ахыр кюл салыу болгунчу, атны эм тукъум атны баш харфлары бла болжаллы халда кюл салыу; *парафирование торгового договора* сатыу-алыу келишимни парафировать этиу).

ПАРЛАМЕНТ парламент (кыралда келечиледен кзуралып, законла чыгарыучу баш жыйылыу; толусунлай неда бир кесеги айыруланы жолу бла кзуралады).

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ парламентаризм (парламент башчылыкъ этген кырал система).

ПАРТИЗАН партизан (кеслери алларына душманны тылында, кюлгъа сауут алып, анга къажу кюрешгенледен бири).

ПАРТИЯ партия (обществу классны сейирлерин кергюзтген, кзоруулагъан эм аны кюрешине башчылыкъ этген политика организация).

ПАТРИАРХ патриарх (тукъум обществуна таматасы).

ПАТРИАРХАТ патриархат (бурунгу жамауат кзурулушну формасы; патриархны башчылыгы бла жамауатха таматалыкъ этген матриархатны орунун алганды, мюлк эм жамауат жашауда тишируну орунуна эр киши бийлик эте башлаганды).

ПАТРИОТ патриот (Ата журтун бек скойген, кесини халкъына, тугъан журтуна тюз жюрекли болган адам).

ПАЦИФИЗМ пацифизм (тюз неда терс бардырылгандларына къарамай, битеу урушланы барысын да терс иште санау).

ПЕРЕВОРОТ переворот (жамауат-политика системаны тамыры бла тюрлендириу); *государственный переворот* кырал переворот.

ПЕРЕВЫБОРЫ жангыдан айыру (бир организацияны членлерин белгили бир болжалдан сора дагыда айыру); *перевыборы профкома* профкомну жангыдан айыру.

ПЕРЕГОВО́РЫ сѣлешуле (бир тюрлю мурат бла бир бирге оюмланы айтыу); *вести переговоры* сѣлешуле бардырыгъа; *мирные переговоры* мамыр сѣлешуле.

ПЕРЕДОВИ́К алчы адам (ишде бирсиледен алгъа баргъан адам); *передовики сельского хозяйства* эл мюлкню алчы адамлары.

ПЕРЕЖИТО́К эски адет (эски жашаудан къалып, бусатдагъы халгъа, жорукълагъа келишмеген зат).

ПЕРЕМИ́РИЕ болжаллы жарашуу (уруша тургъан эки жаны да келишип, урушну бир болжал бла тохтатыу).

ПЕРЕПИСЬ санап жазыу (бир затны асламлы халда эсепге алыу); *перепись населения* халкъны санап жазыу; *перепись крупного рогатого скота* тууарланы санап жазыу.

ПЕРЕСТРО́ЙКА жангыча къурау (бир затны алгъындан эсе башхача этиу); *перестройка народного хозяйства* халкъ мюлкню жангыча къурау.

ПЕССИМИ́ЗМ кѣлсюзлюк (жашаугъа иги умутсуз къарамакълыкъ, аман къууум этмеклик, келир заманнга ийнанмаулукъ, хар неде да мудахлыкъ, аманлыкъ кѣрмеклик).

ПЕХО́ТА пехота (аскерни жаяу стройда къуллукъ этиучю эрттегили тюрлюсю); *моторизованная пехота* моторлу пехота.

ПЕЧАТЬ 1. мухур (шагъатлыкъ къагъытлагъа, удостоверениялагъа д. а. к. затлагъа басылычу, харфлары, белгилери болгъан прибор); *сургучная печать* пашот мухур; *печать на документе* документде мухур; 2. басма (чыгъармала, газетле, журналла эмда битеу басманы иши); *работник печати* басманы къуллукъчусу; *день печати* басманы къюню.

ПИОНЕ́Р пионер (1. илму, культура жаны бла бир затны бек алгъа башлагъан адам; *пионер освоения космоса* космосну тинтиуню пионери; 2. алгъыннгы СССР-де эм бир къауум башха къыралда сабийлени коммунист эм демократия организацияларыны члени).

ПЛАКА́Т плакат (агитация эм реклама тексти бла къабыргъага тагъылгъан сурат).

ПЛА́Н план (бир мурат бла бардырыллыкъ ишлени, операцияланы д. а. к. затланы къалай этилликлерини низамын, болжалларын эм нени ызындан этиллигин алгъадан белгилеген система); *народно-хозяйственный план* халкъ мюлк план; *пятилетний план* бешжыллыкъ план.

ПЛАНИ́РОВАНИЕ план салыу (бир тюрлю ишни бардыруну, бир затны айнытыуну белгилеу); *планировать весенние работы* жаз башы ишлени планлау.

ПЛЭНУМ пленум (битеулю жыйылыу); *пленум райкома* райкомну пленуму.

ПОБЕДА хорлам, хорлау (1. сермешледе, урушда жетишим; *вернуться с победой* хорлам бла кьайтыргьа; *День Победы* Хорламны Кюню; 2. бир зат ючюн кюрешде жетишим, кюрешиюну ахырында бир ишни жетишимли бардырыу; *производственные победы* производство хорламла.

ПОБЕДИТЕЛЬ хорлагъан адам (хорламгъа жетишген адам); *победители в бою* сермешде хорлагъан адамла; *победители спортивных состязаний* спорт эришиуледе хорлагъан адамла.

ПОВЕСТКА повестка (1. бир жерге чакъырыуну юсюнден жазылгъан билдириу; *повестка в суд* сюдге повестка; 2. жыйылыуда, заседанияда сюзюлюрге тийишли вопросла; *повестка собрания* жыйылыуну повесткасы)

ПОВЫШЕНИЕ кётюрюу (1. бийигирек, кёбюрек этиу; *повышение урожайности* тирликни кётюрюу; 2. уллуракъ къуллукъгъа кётюрюу; *повышение по службе* къуллугъун кётюрюу).

ПОДВИГ жигитлик (къыйын болумлада, кесин аямай, батырлыкъ неда магъаналы иш этмеклик); *боевые подвиги* урушда жигитликле; *патриотический подвиг* патриот жигитлик.

ПОДДАНСТВО подданство (къыралда дайым жашагъан халкъны адамына саналыу); *сменить подданство* подданствону тюрлендирирге.

ПОДЖИГАТЕЛЬ 1. от салычу адам (бир затны кюйдюрген адам); *судить поджигателей* от салгъанлагъа сюд этерге; 2. къозгъаучу адам (адамланы осал ишге, аманлыкъ ишге чакъырычу адам).

ПОДПОЛЬЕ подполье (властьлагъа къажау бек къаты жашырынлыкъда бардырылгъан иш эмда аллай ишни бардыра туруп, жашырын болумлада жашау); *работать в подполье* подпольеде ишлерге.

ПОДРЯД подряд (бир жаныны заказына кёре бирси жаны белгили бир ишни тамамларгъа борчлу болгъан келишим эмда ол келишимге кёре этилген иш); *подряд на постройку* къурулушха подряд; *бригадный подряд* бригада подряд.

ПОЗДРАВЛЕНИЕ алгъышлау (бир къууанчлы иш бла байламлы жазып неда айтып алгъыш этиу); *поздравление с Новым годом* Жангы жыл бла алгъышлау; *поздравление с днем рождения* туугъан кюню бла алгъышлау.

ПОЛИТЕЙЗМ политеизм (аллахла кёпдюле деген дин).

ПОЛИТЗАКЛЮЧЁННЫЙ политика тутмакъ (политика ишлери ючюн тутулгъан адам).

ПОЛИТИК политикачы (политика кьуллукьчу, политиканы вопрослары бла кьурешген адам; политиканы билген адам); *крупный, опытный политик* уллу, сынаулу политикачы.

ПОЛИТИКА политика, саясат (кьыралны жамауат кьурулушун эм экономикасыны кьалай кьуралгъанын кььргюзген кьырал властыны эм кьырал управленияны органларыны ишлери, аны кирик партияны эм башха организацияланы, жамауат кьауумланы сейирлерине бла муратларына кьере ишлери).

ПОЛИЦИЯ полиция (бир кьауум кьыраллада жашау кьурулушуну эм тохташдырылгъан жорукъланы сакълар ючюн, сауутланган отрядлары болгъан энчи орган эм ол органда кьуллукь этген адамла).

ПОЛК полк (дивизияны неда бригаданы составына кириучю аскер бьелюм); *командир полка* полкнуну командири; *авиационный полк* авиация полк.

ПОЛКОВОДЕЦ уллу аскер башчы; *талант полководца* уллу аскер башчыны фахмусу.

ПОЛУКОЛОНИЯ жарым колония (кеси башына эркинге саналгъанлыкьгъа, башха кьыралладан бирине экономика эм политика жаны бла да жалынчакь кьырал).

ПОЛЯКИ полякълыла (Польшаны баш халкьы эм ол халкьны адамлары).

ПОМЕЩИК помещик (крепостничество, феодал халла неда аладан бир кесеклери сакъланган кьыраллада жерге иелик этген адам).

ПОРТУГАЛЬЦЫ португалълыла (Португалияны баш халкьы эм ол халкьны адамлары).

ПОРЯДОК низам (1. бир затны тюз орнашдырылгъаны; *держать вещи в порядке* хапчукъланы низамда тутаргъа; 2. бир ишни бардырылыууну жоругьу; *порядок голосования* кьол кьетюрююню низамы).

ПОСОЛ посол (бийик даражалы дипломатия келечи); *встреча послов* посолланы тьобешиулеры.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ бегим (бирлешип оноу этиу неда правительствону буйругьу); *постановление собрания* жьыйлыууну бегими; *постановление правительства* правительствону бегими.

ПОСЯГАТЕЛЬНОСТЬ кьатылыу (бир зат этерге, бир ишни оноун этерге, бир затны алыргъа д. а. к. иш этерге умутлап кььроу); *посягнуть на чью-либо свободу* биреуню эркинлигине кьатылыу.

ПОШЛИНА пошлина (кьырал органла жьыйучу энчи

налог халда алынган ахча); *таможенные пошлины* таможня пошлинала.

ПРАВИТЕЛЬСТВО правительство (кыыралда властыны бек баш толтуруучу эм буйрукъ бериучю органы); *главы правительств* правительстволаны башчылары.

ПРАВЛЕНИЕ правление (1. кьолда власты болуп, оноу, башчылыкъ этиу; 2. бир учреждениягъа, организациягъа оноу этиучю орган; *правление банка* банкны правлениясы; *член правления кооператива* кооперативни правлениясыны члени).

ПРАВО право (1. жамаутда адамланы арасында халланы тюзетиуню власть тохташдыргъан эм кьоруулагъан жорукълары барысы да; *лекции по древнерусскому праву* эрттеги орус праводан лекцияла; *международное право* халкыла аралы право; 2. бир зат этиуню кырал кьоруулагъан эркинлиги; *права и обязанности граждан* гражданланы эркинликлери эм борчлары; *право голоса* кьол кетюрюрге эркинлик).

ПРАВОСЛАВИЕ православие (христианствону баш жолларындан бири, кюнчыгыш килиса формада Византияда кьуралгъан дин).

ПРАВЫЙ онгчу (жангылыкъны суймеген, реакциячы, не тюрюю прогрессге да кьажажу сюелген адам); *человек правых взглядов* онгчу кез кьарамы болгъан адам.

ПРАЗДНИК байрам (биреуню неда бир затны намысына тохташдырылгъан кьууанч кюн); *праздник Первого мая* Биринчи майны байрамы; *праздник Победы* Хорламны байрамы.

ПРАЗДНОВАНИЕ байрамлау (байрамны неда бир ишни бир тюрюю кьууанч этип белгилеу); *празднование дня Победы* Хорлауну кюнюн байрамлау.

ПРЕДАТЕЛЬСТВО сатхычлыкъ (сатхыч иш, кир ниетлилик); *предательство друга* тенгни сатхычлыгы.

ПРЕДВИДЕНИЕ алгъадан билиу (бир затны болургъа боллугъун тергеп ачыкылау); *предвидение хода событий* ишле кьалай барлыкъларын алгъадан билиу; *чтобы руководить надо предвидеть* оноу этер ючюн, не боллугъун алгъадан билирге керекди.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬ предприниматель (предприятияны, фирманы иеси, аны кибик дагыда экономика, финанс жаны бла кьуулукъчу).

ПРЕДПРИЯТИЕ предприятие (ишлеп чыгъарыучу учреждение: завод, фабрика д. а. к. зат); *работать на предприятии* предприятияда ишлерге.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ председатель (1. жыйылыугъа, заседа-

ниягъа башчылыкъ этген адам; *председатель собрания* жыйылыуу председатели; 2. организацияны таматасы, коллегиялы учрежденияны башчысы; *председатель исполкома* исполкомну председатели).

ПРЕДСТАВИТЕЛЬ келечи (биреуню сейирлерин, оюмларын сакълагъан, аны атындан иш этиучю адам; къыралладан бирини атындан аны сейирлерин сакълаучу оноучу къуллукъчу); *представитель от министерства* министерствону келечиси; *дипломатический представитель* дипломат келечи.

ПРЕЗИДЕНТ президент (республикалы къыралны, аны кибики уллу илму учрежденияны оноучусу, башчысы); *президент республики* республиканы президенти; *президент Академии наук* илмула Академияны президенти.

ПРЕЗИДИУМ президиум (жыйылыуу, кенгешни, айырыула бла къуралгъан неда илму учрежденияны оноучу органыны аты); *президиум собрания* жыйылыуу президиуму; *президиум Академии наук* илмула Академияны президиуму.

ПРЕМЬЕР-МИНИСТР премьер-министр (правительствону башчысы, министрлени советини председатели).

ПРЕССА пресса (кезиулю басма: газетле, журналла).

ПРЕСС-АТТАШЕ пресс-атташе (басманы вопрослары жаны бла посольствону, миссияны д. а. к. дипломатия учрежденияны къуллукъчусу).

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ пресс-конференция (къырал, политика, жамауат, илму къуллукъчуну прессаны келечилери бла сёлешию).

ПРЕСТОЛ тахта (патчахны олтургъан жери); *свергнуть с престола* тахтадан тюшюрюрге; *сидеть на престоле* тахтада олтурургъа.

ПРИБЫЛЬ файда (къоранчладан эсе алыннган хайыр неллай бир артыкъ болгъаны); *чистая прибыль* таза файда.

ПРИВЕТСТВИЕ алгъышлау (биреуге алгъыш сёзле айтыу).

ПРИГОВОР приговор (сюдлюк ишге къарап бошагъандан сора сюдню оноуу); *оправдательный приговор* тюзге санагъан приговор.

ПРИЗЫВНИК призывник (аскерде къуллукъ этерге чакъырыллыкъ адам).

ПРИКАЗ буйрукъ (къолунда власты болгъан адамны официальный халда этилген оноуу); *приказ директора* директорну буйругъу.

ПРИСЯГА ант (бир тюрлю борчланы толтурургъа офи-

циальный эм кьууанчлы халда сёз беруу); *воинская присяга* аскер ант.

ПРОВОДЫ ашырыу (бир жары жиберуу); *проводы сына в армию* жашын аскерге ашырыу.

ПРОГРЕСС айныу (тохтаусуз алгъа барыу, ёскоуню кезиу-юнде игилениу); *прогресс науки* илмуну айныуу; *идти по пути прогресса* айныуу жолу бла барыргъа.

ПРОГУЛЬЩИК прогулчу (ишге чыкъмай къалыучу адам).

ПРОДУКТИВНОСТЬ хайырлылыкъ (файдалылыкъ, файда беруулукъ); *продуктивность труда* урунууну хайырлылыгы; *продуктивность сельского хозяйства* эл мюлкню хайырлылыгы.

ПРОДУКЦИЯ продукция (предприятияладан бири, промышленностьну бир бёлюмю неда къыралны битеу мюлкю бир заманны ичинде чыгъаргъан затланы барысы да); *валовая продукция промышленности* промышленностьну саулай продукциясы.

ПРОЕКТ проект (1. кьурулуш бардырыууну, бир затны этиуню жарашдырылгъан планы; *проект жилого дома* жашау юнню проекти; 2. бир документни алгъа жазылгъан тексти; *проект закона* законну проекти; *проект резолюции* резолюцияны проекти).

ПРОИЗВЕДЕНИЕ чыгъарма (урунуу бла, хунерлик бла этилген зат); *произведение искусства* искусствону чыгъармасы; *литературное произведение* литература чыгъарма.

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ хайырлылыкъ (продукцияны белгили санда чыгъарыргъа къолдан келмеклик); *производительность труда* ишни хайырлылыгы.

ПРОИЗВОДСТВО чыгъарыу (бир тюрлю продукцияны этиу, кьурау); *производство стали* кьурч чыгъарыу; *фабричное производство* фабрикада чыгъарыу.

ПРОКУРАТУРА прокуратура (законланы эм законлукъну сакълаугъа къарар ючюн кьуралгъан къырал орган эмда ол органда ишлегенле); *дело передано в прокуратуру* иш прокуратурагъа берилгенди.

ПРОКУРОР прокурор (1. законланы тюз толтуруууларына къыралны атындан контроль этиучю адам; *районный прокурор* район прокурор; 2. сюдде къыралны атындан терслеучю).

ПРОЛЕТАРИАТ пролетариат (капиталист къыраллада производствону кереклеринден айырылгъан эм буржуазия унукъдургъан, жалдагы ишчилени классы).

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ промышленность (халкъ мюлкню продукция чыгъаргъан неда магъыдан къазгъан бёлюмю);

машиностроительная промышленность машинала ишлеучю промышленность.

ПРОПАГАНДА пропаганда (кылай да болсун бир тюрлю ниетни, оюмланы, окьюуну, билимлени асламланы арасында жайыу).

ПРОПАГАНДИСТ пропагандачы (пропаганда бардырыучу адам).

ПРОТЕКТОРАТ протекторат (кесини кырал кзурулушун саклаганнга саналганлыккыга, кертисин айтханда, кючлюрекге бойсунган кырал); *на территории протектората* протекторатны жеринде.

ПРОФКОМ профком (профсоюз комитет).

ПРОФОРГ профорг (жер-жерли профсоюз организацианы башчысы).

ПРОФСОЮЗ профсоюз (профессионал союз).

ПУБЛИЦИСТИКА публицистика (бусагытдагы заманны жамауат-политика вопросларындан литература).

ПЬЯНСТВО ичгичилик (спиртли ичгилени дайым эм мардадан артык ичиу).

РАБ кзул (жалчыла жегилген эрттегили обществада: ишлеп чыгарыуну кереклерине эм бир тюрлю эркинликке ие болмаган, оноун толусунлай аны иеси — кюлунда жалчылары болган жойюсхан этген адам); *восстание рабов* кзулланы кюзгалыулары; *труд рабов* кзулланы урунуулары.

РАБОЧИЙ ишчи (фабрика, завод, кзурулуш, эл мюлк неда башха предприятияда продукция чыгарыучу неда болушлукчу иште урунган, жал бла ишлеген адам); *профессиональные союзы рабочих* ишчилени профессионал союзлары.

РАБСТВО кзулчулук (тарыхда унукдурууну биринчи эмда бек огурсуз формасы, ишлеп чыгарыуну кереклери бла бирге кзул да кесини иесини — байны энчи мюлкюне саналганды; кзулну болуму); *томиться в рабстве* кзулчулукда термилип туруга; *освободиться от рабства* кзулчулукдан азатланырга.

РАВНОПРАВИЕ тенг эркинлик (биреу бла, бир зат бла бир кибик эркинликде болмаккык).

РАДИОСТАНЦИЯ радиостанция (радио толкунланы кючу бла таууш сигналланы бериучю эм алыучу техника адырланы бары да); *приёмная радиостанция* алыучу радиостанция; *передающая радиостанция* бериучю радиостанция; *приёмно-передающая радиостанция* алыучу эм бериучю радиостанция.

РАЗВИТИЕ 1. айныу (бийик даражага жетиу, кючлюрек болуу); *развитие машиностроения* машинала ишлеуню

айныуу); 2. айнытыу (бийик даражагъа жетдириу, кючлю-рек этиу; *развитие экономики экономиканы айнытыу*).

РАЗНОГЛАСИЕ келишмеулюк (оюмлары, кёз къарам-лары, сейирлери бир бирге ушамагъанларыны себебинден, бир акъылгъа келишиуню жокълугъу).

РАЗОРУЖЕНИЕ сауутсузланыу (урушну башлатмаз ючюн, аны бардырыуда керек болуучу затланы жокъ этиу неда иги кесек азайтыу жаны бла мадарла).

РАЗРЯДКА жумушатыу (къатылыкъны кетериу); *разрядка международной напряженности* халкъла аралы къатылыкъны кетериу.

РАЙКОМ райком (район комитет).

РАЙОН район (Россейде республикаланы, крайланы, областъланы, автоном округланы, уллу шахарланы ичлеринде административ-жер ёчлем); *Баксанский район Кабардино-Балкарской Республики* Къабарты-Малкъар Республиканы Бахсан району; *Октябрьский район города Санкт-Петербурга* Санкт-Петербург шахарны Октябрь району.

РАСА раса (адамланы жаратылгъанларыны эм атадан балагъа кёчген ышанларыны бир къаууму бла — санларыны, чачларыны, терилерини тюрсюнлерини д. а. к. затларыны бирге ушаулары бла эрттеден къуралгъан къаууму).

РАСИЗМ расачылыкъ (адам улу башындан окъуна сыйлы эм сыйсыз расалагъа юлешинип келгенди, аладан цивилизацияны къурагъанла жаланда сыйлы расала болгъанлары себебли, бийлик да ала этерге керекдиле, сыйсыз расала уа ниет жаны бла толу туююдюле, жаланда унукъдурулургъа тийишлидиле деген оюмла барысы да).

РАТИФИКАЦИЯ ратификациялау (келечиси этген халкъла аралы келишимни, къырал властьны баш органында къабыл этиу).

РАЦИОНАЛИЗАТОР рационализатор (производствону игирек амалла бла бардырыр ючюн кюрешген адам).

РЕАКЦИЯ реакция (кеслерини бийлик этиулерин сакълар муратда революция къымылдауну сауут кюч бла тыяр ючюн эксплуататорчу классла бардыргъан политика).

РЕВОЛЮЦИОНЕР революционер (революция къымылдаугъа, революциягъа къатышхан, кюрешни революция амаллары жанлы адам); *профессиональный революционер* профессионал революционер.

РЕВОЛЮЦИЯ революция (жамауатны жашауу тамыры бла тюрлендирилип, ары дери болгъан къырал эм политика къурулушну жокъ этилиую эм жангы властьны къуралыуу);

буржуазная революция буржуй революция (феодалланы властын кетерип, буржуазияны властын орнатыу).

РЕГЛАМЕНТ регламент (заседанияны, жыйылыуну бардырыр ючюн тохташдырылган низам); *установить регламент* регламентни тохташдырырга; *соблюдать регламент* регламентни бузмай сакъларга.

РЕГРЕСС артына барыу (бийикден энишге таба, артха барыу, окулуу, бузулуу); *регресс в развитии* айныуда артына барыу.

РЕЗЕРВАЦИЯ резервация (Америкада, Кыбыла Африкада эм Австралияда: кыралда ёмюрледен жашап келген бек эрттегили халкъны зор бла орнашдырыучу жер); *резервация индейцев в США* АБШ-да индеецлени резервациялары.

РЕЗОЛЮЦИЯ резолюция (заседанияда, жыйылыуда д. а. к. затлада къаллай болса да бир ишни сюзюуню ахырында этилген оноу); *резолюция съезда* съездни резолюциясы.

РЕКОМЕНДАЦИЯ рекомендация этиу (къаллай болса да бир адамны ишини эм адамлыгыны юсюнден жазыу формада неда айтыу халда берилген багъа; адамгъа аны жангы ишге кёчюую неда бир организациягъа кириуюу бла байламлы бериледи).

РЕЛИГИЯ дин (жамауатны сезимини формаларындан бири — табийгъатдан тышындагы кючлеге — аллахлагъа, шайтанлагъа, жинлеге — ийнаныуда эм алагъа баш урууда мурдорланган ниет оюмланы барысы да).

РЕОРГАНИЗАЦИЯ жангыдан къурау (бир затны къурамын тюрлендириу, жангыдан этиу).

РЕПАРАЦИЯ репарация (хорланган кырал уруш ачханы ючюн, хорлагъан кыралгъа урушдан тюшген зырафлыкъ ючюн берген төлеу).

РЕПАТРИАЦИЯ репатриация (граждан эркинликлери жангыдан кеслерине берилген эмигрантланы туугъан журтха къайтыулары; урушдан сора кыралдан тышында къалгъан пленли аскерчилени бла гражданланы туугъан журтха къайтарыулары).

РЕСПУБЛИКА республика (кыралгъа оноу этиучю властыны баш органларыны белгили болжалгъа айырылыучу формасы).

РЕФЕРЕНДУМ референдум (бек магъаналы кырал вопросну оноуун этер ючюн, битеу халкъгъа соруу).

РЕФОРМА реформа (1. бир затны тюрлендириу, башха тюрлю этиу; *денежная реформа* ахча реформа; 2. кырал къу-

рулушну мурдорларына тиймей, политика жаны бла тюрлендириуню бардырыу).

РЕШЕНИЕ бегим (сюзгенден сора кьабыл этилген зат; оноу); *решение суда* сюдню оноуу; *решения съезда* съездни оноулары.

РИТУАЛ ритуал (дин бла байламлы бир ишни этер ючюн сакъланыучу адет, жорукъ).

РУКОВОДИТЕЛЬ башчы (биреуге, бир затха оноу этген, биреуню, бир затны ишине жол салгъан адам).

РУКОВОДСТВО башчылыкъ этиу (бир затны тюз жолгъа салыу, бир затха башчы болуу); *руководство аспиранта-ми* аспирантлагъа башчылыкъ этиу.

РУМЫНЫ румынлыла (Румынияны баш халкы эмда ол халкны адамлары).

РУССКИЕ оруслула (Россей Федерацияны баш миллети эмда ол миллетни адамлары).

РЫНОК рынок (товарны айланган жери); *внешний рынок* тыш рынок; *внутренний рынок* ич рынок; *мировой рынок* битеудуния рынок.

САЛЮТ салют (байрамланы белгилеуде, аскер парадда, кьууанчлы тюбешиуледе, адамны асырауда д. а. к. затлада топла бла, ушкоккла бла атып, фейерверкле д. а. к. затла кьурап алгъышлау форма).

САМОДЕРЖАВИЕ патчахлыкъ (монархны, патчакхны, императорну чексиз власты, аны кибики кьыралгъа оноу этиуню аллай властыда мурдорланган системасы).

САНКЦИЯ санкция (халкыла аралы правода: кесини халкыла аралы борчларын неда халкыла аралы правону жорукъларын бузгъан кьыралгъа кьажу мадарла); *санкции по отношению к государству-агрессору* агрессия этген кьыралгъа кьажу санкцияла.

СВОБОДА эркинлик (классладан бирини неда битеу жамауатны жашауунда политика эм экономика унукьдурууну жокълугъу; тышындан келирге боллукъ унукьдуруудан кьоркьмай жашау).

СЕВЕР шимал (дунияны төрт жанындан бири — кыбылагъа кьаршчы); *стрелка компаса показывает на север* кыбыламаны стрелкасы шималны кьргюзтеди.

СЕКРЕТАРИАТ секретариат (1. кьурау-толтуруу формалы ишни бардыры ючюн бир учрежденияда, организацияда кьуралган бьлюм; *секретариат ООН* ООН-ну секретариаты; *секретариат редакции газеты* газетни редакциясыны секретариаты; 2. жыйылыуда, кенгешде, конференцияда про-

токолланы жазар ючюн айырылган адамла; *секретариат съезда* съездни секретариаты).

СЕКТА секта (бийлик этген килисадан бир жанына кетген дин жамауат).

СЕМИНАР семинар (усталыккыны эм билимни ёсдюрюр ючюн, кѳауум-кѳауум болуп бардырылган дерсле); *семинары по русской литературе* орус литературадан семинарла; *семинар бригадиров-полеводов* сабанчы бригадирлени семинары.

СЕНАТ сенат (Бельгияда, Ирландияда, Италияда, Францияда, АБШ-да, Канадада, Мексикада, Бразилияда эм башка кѳыраллада парламентни баш палатасы).

СЕНАТОР сенатор (сенатны члени).

СЕССИЯ сессия (тюрлю-тюрлю келечи органланы эм коллегиялы учрежденияланы заседаниялары); *сессия академии наук* илму академияны сессиясы; *решения сессии* сессияны оноулары.

СИМПОЗИУМ симпозиум (бир тюрлю илму вопросну юсюнден халкѳла аралы кенгеш); *симпозиум по проблемам происхождения жизни на Земле* Жерде жашауну жаратылганыны проблемаларындан симпозиум.

СИОНИЗМ сионизм (чюйютлю буржуазияны реакциячы шовинист идеологиясы эм политикасы).

СИРИЙЦЫ сириялыла (Сирияны араплылары, Сирияны баш халкѳы эмда ол халкѳны адамлары).

СИСТЕМА система (бир затны кѳурауну формасы); *избирательная система* айырыу система; *двухпалатная система парламента* парламентни эки палаталы системасы; *капиталистическая система* капиталист система; *социалистическая система* социалист система.

СКАНДИНАВЫ скандинавлыла (Скандинавия жарым айрыкамны эм аны кѳатындагы айрыкамланы халкѳы — шведлиле, норвегиялыла, даниялыла эм исландиялыла).

СЛАВЯНЕ славянлыла (Европада тиллери, жаратылганлары бла да бирге жууук халкѳланы кѳауумлары; ала да ючге юлешинедиле: кюнчыгыш славян кѳауум — оруслаула, украинлыла, белоруслаула; кюнбатыш славян кѳауум — поляклыла, чехлиле, словаклыла, лужичанлыла; кѳыбыла славян кѳауум — болгарлыла, серблиле, хорватлыла, словенлиле, македонлаула, босниячыла).

СЛОВАКИ словаклыла (Словакияны баш халкѳы эм ол халкѳны адамлары).

СОВЕТ совет (1. учрежденияда, организацияда, обществода оноу этиучю неда кенгешиучю орган; *Совет Безопасно-*

сти ООН ООН-ну Къоркьюусузлукъ Совети; *ученый совет института* институтну алим совети; 2. обществуна политика жаны бла къурауну формаларындан бири; *Верховный Совет СССР СССР-ни Баш Совети*).

СОВЕТНИК советник (бир къауум къуллукъланы эм ол къуллукълада ишлегенлени аты); *военный советник* аскер советник; *советник посольства* посольствону советниги.

СОВХОЗ совхоз (улду эл мюлк къырал предприятие); *зерновой совхоз* мирзеу совхоз; *овцеводческие совхозы* къойчу совхозла.

СОРЕВНОВАНИЕ эришиу (бийик кёрюмдюлеге жетиширге итиниу); *вызвать на соревнование* эришиуге чакъырырга.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ социал-демократия (XIX ёмюрню ахырында къуралгъан ниет-политика жол — алгъа революция кюрешни бардырырга деп мурат этгенди, артда уа реформаланы политикасына кёчюп, бусагъатда социальный-политика тюрлениулеге итиниулериnde, мамырлыкъ эм халкъла аралы къоркьюусузлукъ ючюн кюрешюуде солчу кючлени бирикдиреди).

СОЦИАЛИСТ социалист (социалист партияны члени); *левые социалисты* солчу социалистле.

СОЦИОЛОГИЯ социология (бир обществуна эмда аны энчи системаларыны айныуларыны эм жашауларыны закон мардаларыны юсюнден илму).

СОЮЗ союз (1. бир ненча къыралдан, жерден д. а. к. затладан къуралгъан эм бир баш власты болгъан къырал биригиу; *Австралийский Союз* Австралия Союз; 2. жамауат организация, биригиу; *союз писателей* жазыучулары союзу; *профессиональный союз* профессионал союз).

СОЮЗНИК союзник (биреу бла байламлы, союз болгъан); *помощь союзников* союзниклени болушлукълары.

СПАД азайыу (бир затны даражасыны, ёлчемини, кючюню кем болууу); *спад производства* производствону азайыуу.

СПАРТАКИАДА спартакиада (тёреде бола келген асламлы спорт эришиуле).

СПЕКУЛЯНТ саудюгерчи (бай болур ючюн, товарланы сатып алып, башхалагъа бийик багъа бла сатыучу адам).

СРЕДНЕВЕКОВЬЕ орта ёмюр (битеу дунияны тарыхыны V ёмюрню ахырындан XVII ёмюрню ортасына дери кезиюу).

ССЫЛКА ссылка (1. тутулуп, бир жерде зор бла жашау; 2. тутулуп, биреу жиберилген жер).

СТАБИЛИЗАЦИЯ ышангылы этиу (бир затны тутхучлу халгъа келтириу); *стабилизация валюты* валютаны ышангылы этиу; *стабилизация экономики* экономиканы ышангылы этиу.

СТАТИСТИКА статистика (ара производствону бла жамауатны айныуларын, сан кёрюмдюлерин тинтиучю илму, ол илмуну жорукълары бла халкъ мюлкню, жамауат жашауну бёлюмлеринде сан эсеп); *сельскохозяйственная статистика* эл мюлк статистика; *железнодорожная статистика* темир жол статистика; *статистика рождаемости* туууулану статистикасы.

СТАТЬЯ статья (1. жыйымдыкъда, журналда неда газетде уллу болмагъан илму, публицистика чыгъарма; *газетная статья* газет статья; *критическая статья* критика статья; 2. документде, списокда д. а. к. затда энчи баш, бёлюм; *статья закона* законну статьясы; *расходные и доходные статьи в смете* сметада къоранчланы эм файдаланы статьялары; *словарная статья* сёзлюк статья).

СТАЧКА стачка (*забастовка* деген бла бир магъанада); *стачка докеров* докерлени стачкалары.

СТОРОННИК жанлы (бир тюрлю бир кёз къарамны, окъууну тюзге санагъан, биреуню жолу бла баргъан адам); *сторонники мира* мамырлыкъ жанлыла; *сторонник новой теории* жангы теория жанлы адам.

СТРАНА 1. къырал (кесини къырал управлениясы болгъан неда башха къыралны оноуундагъы жер; *европейские, азиатские страны* Европаны, Азияны къыраллары; *колониальные страны* колония къыралла; 2. жер; *южные страны* къыбыладагъы жерле; *Сибирь — страна неограниченных возможностей* Сибирь чексиз уллу онглары болгъан жерди).

СТРОИТЕЛЬСТВО къурулуш (бир затны къурау); *строительство демократического государства* демократия къыралны къурулушу; *колхозное строительство* колхоз къурулуш.

СУББОТНИК субботник (жамауатха хайырлы бир ишни коллектив халда кеси ыразылыкълары бла хакъсыз тамамлау); *всеобщий субботник* битеуроссей субботник.

СУВЕРЕНИТЕТ суверенитет (кесини ич эм тыш ишлеринде къыралны бирси къыраллагъа арталлыда жалынчакъ болмауу).

СУД сюд (граждан даулашланы оноуларын этиучю эмда уголовный ишлеге къараучу къырал орган); *народный суд* халкъ сюд; *приговор суда* сюдню приговору.

СУДАНЦЫ суданлыла (Суданны араплыладан бла башха миллетледен къуралгъан халкъы эм ол халкъны адамлары).

СУДЬЯ суюду (суюдню органларында суюдлюк ишни юсюнден приговор этиучю куюлдукчу); *народный судья* халкъ суюду.

СУЕВЭРИЕ ырыслау (бир-бир ишле табиьгъатдан тышындагъы ишледиле неда келлик заманны кылай боллугъу-ну белгисидиле деп ийнаныу).

СЪЕЗД съезд (организацияланы, халкъны категорияларыны д. а. к. затланы келечилерини жамауат-политика неда илму халлы жыйылыуу); *съезд профсоюзов* профсоюзланы съезди; *съезд работников промышленности* промышленностьда ишлегенлени съезди.

СЫРЬЕ сырьё (промышленностьда андан ары жарашдырылып ючюн кызылып табылган неда этилген материал); *сырье для промышленности* промышленностьха сырьё; *сельскохозяйственное сырье* эл мюлк сырьё.

ТАДЖИКИ таджиклиле (Таджикистанны баш халкъы эмда ол халкъны адамлары).

ТАМОЖНЯ таможня (чекден товарла ётдюрюуге эм аны ючюн энчи хакъ алыугъа контроль этиу жаны бла учреждение).

ТАРИФ тариф (бир затны багъасыны, налогуну официальный халда тохташдырылган ёлчеми); *железнодорожный тариф* темир жолну тарифи; *тарифы оплаты труда* иш хакъны тарифлери.

ТАТАРЫ татарлыла (Татарстанны баш халкъы эмда ол халкъны адамлары).

ТАТЫ татла (Азербайджанны каспий жагъасында бла Дагъыстанны кыбыла кесегинде жашаучу халкъ эмда ол халкъны адамлары).

ТЕЗИСЫ тезисле (докладны, лекцияны, билдириуню д. а. к. затны кысха жазылган баш болумлары); *тезисы выступления* сёлешуню тезислери.

ТЕЛЕГРАФ телеграф (электросигналланы темир чыбыкъла бла неда радио бла узакъ жерлеге харфла бла, тарихле бла терк бериучю эм андан алыучу электро связны бир тюрлюсю эмда аллай билдириулени алыучу, бериучю учреждение эмда ол учреждение орналган юй).

ТЕОРИЯ теория (илмуладан бирин неда аны бир бёлюмюн кыураган, жорукъланган болумланы барысы да); *теория машин и механизмов* машиналаны бла механизмлени теориясы; *теория лесоводства* агъашчылыкъны теориясы.

ТЕРРОР террор (политика жаны бла душманланы кюч бла — ызларындан болуп, кыоркыутуп, ёлтюрюп д. а. к. амалла бла тыйыуну политикасы); *фашистский террор* фашист террор.

ТИБЭТЦЫ тибетлиле (Кытайда Тибет автоном районда эм аны кыатындагы жерледе эрттеден жашаган халкы эмда ол халкыны адамлары).

ТОРГОВЛЯ сатыу-алыу (товар айландыруу жаны бла, аланы сатыу эм сатып алыу жаны бла бардырылган иш); *внешняя торговля* тыш сатыу-алыу; *частная торговля* энчи сатыу-алыу.

ТОРЖЕСТВО 1. кыуанч (бир белгили ишни, юбилей кюнню д. а. к. затланы байрамлау; *семейное торжество* юйюк кыуанч; *пушкинские торжества* Пушкинни кыуанчлары); 2. хорлам (толу жетишим); *торжество русского оружия* орус сауутну хорламы; *торжество гуманизма* гуманизмни хорламы).

ТРАДИЦИЯ төре (тарыхда кыуралып, төлюден төлюге кыала барган адетле, оюмла, кез кыарамла д. а. к. затла); *традиции русского флота* орус флотну төрелери; *ломка традиций* төрелени бузуу.

ТРАНСПАРАНТ транспарант (сураты бла неда жазыуу бла рамагы тартылган кыумач неда кыагыт); *транспарант с лозунгом* лозунглу транспарант; *транспаранты на улицах* орамлада транспарантла.

ТРАУР кыара кийиу (ёлгенге неда жамауатха тышген кыыйынлыкыга жарсыу; жорукыга кирген белгиле бла — энчи кийим бла, байрамланы бардырмау бла д. а. к. затла бла кёргозтүледи); *приспустить флаги в знак траура* кыара кийиуню белгисине байракылары эншиге иерге; *они в трауре* ала кыара кийипдиле.

ТРИБУНАЛ трибунал (аскер эмда граждан жаны бла бек ауур аманлыкыга кыараучу энчи сюд орган); *военный трибунал* аскер трибунал.

ТРУД 1. урунуу (акыыл эм кыара кюнню салып бир муратха жетер юкюн кюрешиу, ишлеу); *наёмный труд* жал бла урунуу; *орудия труда* урунууну адырлары; 2. иш, чыгырма; *печатный труд* басма чыгырма; *издание научных трудов* илму ишлени басмалау; *математический труд* математика чыгырма.

ТРУДЯЩИЙСЯ урунган адам (бир тюрлю иш бла кюрешген, кеси кыыйыны бла жашаган адам); *трудящиеся массы* урунган асламла.

ТУВЫНЦЫ тувалыла (Туваны баш халкы эмда ол халкыны адамлары).

ТУНЕЯДЕЦ тунейдец (кеси ишлерге сюймей, башханы кыыйыны бла жашаган адам).

ТУНИСЦЫ тунислиле (Тунисни баш халкы эм ол халкыны адамлары).

ТҮРКИ тюркюле (Турцияны баш халкы эм ол халкыны адамлары).

ТУРКМЭНЫ туркменлиле (Туркменистанны баш халкы эм ол халкыны адамлары).

ТЮРКИ тюркюле (тиллери бир бирге жууук халкылары уллу кыаууму: татарлыла, азербайджанлыла, узбеклиле, кызаклыла, кыргызлыла, башкирлиле, туркменлиле, якутлула, кыракыалпаклыла эм башхала).

УБЕЖДЁННОСТЬ ийнанылуку (бир затны юсюнден арасызык); *убежденность в своей правоте* кесини тюзлюгюне ийнанылуку.

УГНЕТАТЕЛЬ унукудуруучу (биреуню сейирлерине, эркинликлерине хата этиучю, эзиучю).

УДЭГЕЙЦЫ удэгейлиле (Россей Федерацияны Приморье эм Хабаровск крайларында жашаган халкы эмда ол халкыны адамлары).

УЗБЭКИ узбеклиле (Узбекистанны баш халкы эм ол халкыны адамлары).

УЙГУРЫ уйгурлула (Кызакстанда, Кыргызстанда, Узбекистанда эм Кытайда жашаучу халкы эмда ол халкыга саналган адамла).

УКРАЙНЦЫ украинлыла (Украинаны баш халкы эмда ол халкыны адамлары).

УЛЬТИМАТУМ ультиматум (былай этсегиз, дипломатия халланы бузабыз эм сауут кючню хайырланабыз деп, правительствога неда аскер командованияга айтылган кыты сёз).

УПАДОК энишге тюшюу (айныуда таркыайу, ишни бир кесек бузулуу); *упадок в искусстве* искусствода энишге тюшюу; *переживать период упадка* энишге тюшюуню кезиун сынап жашарга.

УПРАВЛЕНИЕ 1. башчылык этиу (кырал властыны органларыны иши); *методы государственного управления* кыралга башчылык этиуню амаллары; 2. управление (административ учреждение неда бир учрежденияны ичинде административ орган); *центральное статистическое управление* ара статистика управление; *управление железной дороги* темир жолну управлениясы.

УПРАВЛЯЮЩИЙ тамата (кырал да болсун бир учрежденияга, организацияга, бёлюмге д. а. к. затха башчылык

этген адам); *управляющий трестом* трестни таматасы; *управляющий делами* ишлени таматасы.

УРОВЕНЬ даража (бир затны айныуунда болдурулган хал, качеству болум); *уровень развития техники* техниканы айныууну даражасы.

УРУГВАЙЦЫ уругвайлыла (Уругвайны баш халкы эмда ол халкыга саналган адамла).

УСЛОВИЕ болум (1. келишимде жазылган эм эки жаны да не этерге керек болганларын кёргюзтген борчла; *по условиям перемирия* войска отошли на сорок километров жарашыуну болумларына кёре аскерле кырк километрге артха кетдиле; 2. бир иш не тюрлю халда бардырыла турганы; *условия жизни* жашау болумла; *условия труда* урунууну болумлары).

УСТАВ устав (бир затны толтурууну не да хайырланыуну низамын кёргюзтген жорукъланы жыйымдыгы); *действовать по уставу* уставха кёре этерге; *устав строевой службы* стройда күүлукъ этиуню уставы.

УТВЕРЖДЕНИЕ кябыл этиу (официальный халда ахыр оноу, кябыл этиу, ахыр тохташдырылганнга санау); *утверждение проекта* проектни кябыл этиу; *утверждение тезисов* тезислени кябыл этиу.

УТИЛИТАРИЗМ утилитаризм (не затдан да болсун ырыкы файда алырга итинмеклик).

УТОПИЗМ утопизм (болмачы умутла, утопияла жанлы адам).

УТОПИЯ болмазлыкъ умут (кяллай да болсун, бир фантастика, бош умут).

УЧАСТНИК кятышхан (бир затда бирсиле бла бирге болган); *участник Великой Отечественной войны* Уллу Ата журт урушха кятышхан адам.

УЧАСТОК участка (1. бир мурат бла хайырланылган бир жер кесек; *приусадебный участок* юй кятындагы участка; *строительный участок* кзурулуш участка; 2. бир тюрлю мурат бла белгиленген административ жер не да производство бёлум: *врачебный участок* врач участка; *избирательный участок* айырыу участка).

УЧЕНИЕ окъуу (билимлени бир бёлумюнде теория болумланы барысы да, бир затха кёз кярамны системасы); *материалистическое учение* материалист окъуу; *учение Дарвина об эволюции видов* видлени эволюцияларыны юсюнден Дарвинни окъууу.

УЧРЕЖДЕНИЕ 1. кзурау (жашауга кийириу, тохташдырыу); *учреждение контроля над производством* производствогга контроль этиуню кзурау; 2. учреждение (белгили бир

ишни бардырыр ючюн кьуралгъан организация); *государственные учреждения* кьырал учрежденияла; *научные учреждения* илму учрежденияда.

ФАБРИКА фабрика (машиналаны системасын хайырланыуда мурдорланган промышленность предприятие; асламында женгил эм аш-азыкъ промышленностьну товарларын чыгъарады); *бумажная фабрика* кьагъыт фабрика; *спичечная фабрика* сирнек фабрика; *шоколадная фабрика* шоколад фабрика.

ФАБРИКАНТ фабрикант (фабрикагъа иелик этген капиталист).

ФАКТ шарт (керти да болгъан иш); *факты свидетельствуют* шартла шагъатлыкъ этедиле.

ФАНАТИЗМ фанатизм (кесини динин чексиз бек суююу бла бирге бирси динлени кёрюп болмаулыкъ).

ФАНАТИК фанатик (1. бирси динлени арталлыда кёрюп болмай, кесини динин асыры суйгенден, аны ючюн не этерге да хазыр адам; 2. бир тюрлю бир ишге, бир ниетге бек кертичи адам).

ФАШИЗМ фашизм (къажымай кюрешген шовинизм бла расачылыкъны идеологиясы эмда анга таянган политика къауумла, аны кибик дагъыда ачыкъ террорчу диктатура, алчы жамауат къымылдаулары ишлерин зор бла тыйыуу, демократияны жокъ этиуге бурулгъан репрессиячы жашау низам); *победа над фашизмом* фашизмни хорлау.

ФАШИСТ фашист (фашизмни жолу бла баргъан адам, фашист партияны члени).

ФЕДЕРАЛИЗМ федерализм (федерацияны мурдорунда кьырал кьурулушну жоругъу).

ФЕДЕРАЦИЯ федерация (къырал кьурулушну бир тюрлюсю: юридический эм политика жаны бла белгили эркинликлери болгъан бир ненча кьырал бир союз кьырал кьурайдыла; ол жол бла кьуралгъан кьыралны аты да алайды).

ФЕОДАЛ феодал (феодализмде бийлик этген классны адамы).

ФЕОДАЛИЗМ феодализм (къуллагъа бийлик этилген стройну орунуна келген жамауат-экономика формация; производствону кереклерине феодалла толу иелик этип, ишни этгенлеге — эллилеге уа толу иелик эталмагъандыла).

ФИЛОСОФИЯ философия (табийгъатны, адам улуну эм оюм этиуноу битеулу законларыны юсюнден илму); *античная философия* бурунгу Грецияны философиясы.

ФИНАНСИРОВАНИЕ ахча бериу (ахча бла жалчытыу);

финансирование народного образования халкъны окъутуугъа ахча бериу.

ФИНАНСЫ финансла (къыралны, предприятияны эм башхаланы къолларындагы ахча байлыкъла эмда аланы къурауну, юлешиуню эм хайырланыуну системасы); *министерство финансов* финансланы министерствосу.

ФИННЫ финлиле (Финляндияны баш халкъы эмда ол халкъны адамлары).

ФИРМА фирма (организацияны эркинлиги бла хайырланган сатыу-алыу неда промышленность предприятие; ол эркинликни маркасы бла товарла сатыладыла); *коммерческая фирма* коммерция фирма.

ФОНД фонд (1. къыралны, предприятияны эм алача башхаланы бир тюрлю муратха деп сакълагъан ахчалары неда ырысхы байлыкълары; *валютный фонд* валюта фонд; *фонд заработной платы* иш хакъны фонду; 2. бир затны запаслары; *земельный фонд России* Россейни жер фонду; *библиотечные фонды* библиотека фондла).

ФОРУМ форум (кёп жерледен келечиле къатышхан жыйлыу *всемирный форум молодёжи* жаш тёлюню битеудуния форуму).

ФРАНК франк (Францияны, Бельгияны, Швейцарияны эм бир къауум башха къыралны 100 сантимге тенг болгъан ахча ёлчеми).

ФРАНЦУЗЫ французлула (Францияны баш халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

ФРОНТ фронт (урушну кезиуюнде сермешиуле баргъан жер эм урушдагы аскерлени орнашыулары).

ФРОНТОВИК фронтовик (урушну кезиуюнде фронтда, урушхан бёлюмледе тургъан адам); *помощь семьям фронтовиков* фронтовиклени юйюрлерине этилген болушлукъ.

ФУНДАМЕНТ мурдор (бир затны таянчагы, базасы, тьюбю); *фундамент дома* юйню мурдору; *фундамент мира* мамырлыкъны мурдору.

ХАКАСЫ хакаслыла (Хакасияны баш халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

ХАРТИЯ хартия (жамауат-политика магъанасы болгъан бир къауум документни атларында жюрютюледи); *хартия профсоюзных прав трудящихся* урунганланы профсоюз эркинликлерини хартиясы.

ХОЗЯЙСТВО мюлк (1. продукция чыгъарыугъа керекли затланы барысы да; экономика; *народное хозяйство* халкъ мюлк; 2. продукция чыгъарыуну бир тюрлюсюню бёлюмю; *сельское хозяйство* эл мюлк; *городское хозяйство* сахар мюлк).

ХОРВАТЫ хорватлыла (Югославияда Хорватияны баш халкы эмда ол халкыны адамлары).

ХРИСТИАНСТВО христиан дин (битеудуния динлени ючюсюнден бири: Иисус Христосха табыныуда мурдорланганды, бизни эраны I ёмюрюнде Рим империяда кьуралганды эм бусагьатда юч бек магьаналы бёлюмге юлешинеди: православие, католицизм эм протестантство); *исповедовать христианство* христиан динни тутаргьа.

ХУНТА хунта (Латин Американы бир кьауум кьыралларында оноуну кюч бла кьолгьа алгьан аскер правительство).

ЦАРИЗМ патчахлыкь (кьыралгьа оноу этиуню чекленмеген баш властны самодержавиялы монархны, патчахны кьолунда болгьан формасы); *свержение царизма* патчахлыкьны тайдыруу.

ЦАРЬ патчах (бир кьауум кьыраллада монархны титулу эм ол титулну жюрютген адам).

ЦЕНТР ара (1. административ, промышленность эм башха учреждениялары болгьан шахар; *промышленные центры страны* кьыралны промышленность аралары; *районный центр* район ара; 2. оноучу баш орган; *директивы центра* араны директивалары).

ЦЕНТРАЛИЗМ централизм (арадан оноу этиуню системасы); *демократический централизм* демократия централизм.

ЦЕРКОВЬ килиса (1. христианлада: диннге башчылыкь этген организация; *католическая церковь* католик килиса; 2. Аллахха кьуллукь этиучю юй; *ходить в церковь* килисагьа жюрюрге).

ЦИВИЛИЗАЦИЯ цивилизация (дунияда бусагьатдагьы культура).

ЦЫГАНЕ чыганлыла (Индиядан чыгьып, дунияны тюрлю-тюрлю кьыралларында жашагьан халкь эм ол халкьгьа саналгьан адамла).

ЧЕМПИОН чемпион (шахарда, кьыралда эм аллай жерледе алчылыкь ючюн бардырылгьан эришиуледе хорлагьан спортчу неда спортчуланы коллективи); *чемпион мира по плаванию* сууда жюзюу жаны бла дунияны чемпиону.

ЧЕМПИОНАТ чемпионат (чемпион деген атны алыр ючюн эришиуле); *шахматный чемпионат* шахмат чемпионат).

ЧЕРКЭСЫ черкеслиле (Кьарачай-Черкесияны эрттеден жашагьан халкы эм ол халкьгьа саналгьан адамла).

ЧЕХИ чехлиле (Чехияны баш халкы эм ол халкыны адамлары).

ЧЕЧЭНЦЫ чеченлиле (Чечен Республиканы баш халкы эм ол халкыгъа саналгъан адамла).

ЧИЛИЙЦЫ чилилиле (Чилини баш халкы эм ол халкыгъа саналгъан адамла).

ЧИНОВНИК чиновник (1. алгыннгы Россейде чыны эм къуллукъ аты болгъан кырал къуллукъчу; 2. кесини ишин суукъ келлю, бюрократ халда бардыргъан адам).

ЧЛЕН член (бир организацияны, биригиуню, къауумну д. а. к. затны ичиндеги адам неда кырал, организация эм аллай башхала); *член профсоюза* профсоюзну члени; *член правления* правленни члени; *эта страна — член Организации Объединенных Наций* бу кырал Бирикген Миллетлени Организациясыны члениди.

ЧУВАШИ чувашлыла (Чувашияны баш халкы эм ол халкыгъа саналгъан адамла).

ЧУКЧИ чукчала (Чукотканы баш халкы эмда ол халкыны адамлары).

ШАНТАЖ шантаж (биреуню айыплы этерик шартланы бир тюрлю мурат бла адамлагъа айтама деп къоркъутургъа кюрешиу).

ШАХ шах (кюнчыгыш кыралланы бир къауумунда патчакны къуллугъуну аты эмда ол атны жюрютген адам).

ШВЕДЫ шведлиле (Швецияны баш халкы эмда ол халкыгъа саналгъан адамла).

ШВЕЙЦАРЦЫ швейцарлыла (Швейцарияны халкы эм ол халкыны адамлары).

ШЕФ 1. тамата (предприятияны, учрежденияны неда бёлюмню таматасы, башчысы); *шеф полиции* полицияны таматасы; 2. шеф (биреуге неда бир затха шефлик этиуню боюнуна алгъан организация); *завод-шеф совхоза* совхозгъа шеф болгъан завод.

ШЕФСТВО шефлик (культура, политика эм башха тюрлю болушлукъ этиу жаны бла жамауат иш); *шефство над детским домом* сабий юйге шефлик этиу.

ШИЛЛИНГ шиллинг (Англияда, Австрияда, бир къауум африкалы эм башха кыраллада ахча ёлчем).

ШОВИНИЗМ шовинизм (миллетлени, расаланы бир бирге жау этерге кюрешген, бек огъурсуз миллетчилик).

ШОВИНИСТ шовинист (шовинизмни жолу бла баргъан реакционер).

ШОРЦЫ шорлула (Россей Федерацияны Кемерово областыны кыбыла кесегинде жашагъан халкы эмда ол халкыны адамлары).

ШОТЛАНДЦЫ шотландлыла (Шотландияны эм аны къатындагъы айрыкамланы халкъы эмда ол халкъгъа саналгъан адамла).

ШПИОН шпион (къыралны жашырынлыгъы болгъан шартладан башха къыралгъа берир ючюн жашырын халда жыйыу неда урлау жаны бла аманлыкъчы иш бардыргъан адам).

ШТАБ штаб (аскер бѐлюмледе, биригиуледе башчылыкъ этиучю орган эмда ол органдагъы адамла); *штаб военно-воздушного флота* аскер-хауа флотну штабы; *генеральный штаб* генеральный штаб.

ШТАТ штат (бир къауум къыраллада къыраллыкъ-жер единица); *Соединенные Штаты Америки* Американы Бирлешген Штатлары; *австралийские штаты* Австралияны штатлары.

ШТРАФ тазир (администрацияны неда сюдно оноуу бла жууапха тартыу формада биреуге салынган ахча тѐлеу); *взять штраф* тазир салыргъа.

ШТРЕЙКБРЕХЕР штрейкбрехер (забастовканы кезиуюнде ишлеуюн къоймай, забастовкачыланы сейирлерине сатлыкъ иш этген адам).

ЭВАКУАЦИЯ эвакуация (урушну, табийгъат къыйынлыкъны д. а. к. затланы кезиуюнде адамланы, учрежденияланы, предприятияланы эм аллай башха затланы къоркъуудан сакълар ючюн къуралыулу халда бир жерден башха жерге кѐчюрюу).

ЭВѐНКИ эвенклиле (Эвенкияда жашагъан халкъ; алгъыннгы аты тунгуслула болгъанды).

ЭВѐНЫ эвенлиле (Якутияда, Чукот, Коряк автоном округлада эм Сибирьни башха районларында жашаучу халкъ эмда ол халкъны адамлары).

ЭВОЛЮЦИЯ эволюция (биреуюн неда бир затны бир болумдан башха болумгъа тюрлениую, айныуу); *эволюция вселенной* аламны эволюциясы; *эволюция человека* адамны эволюциясы.

ЭГОИЗМ эгоистлик (жаланда кесиме не файда тюшюреме деп аны юскюнден сагъыш этмеклик, кесини сейирлерин башхаланыкъыладан ѳрге тутмакълыкъ; кесин суююу).

ЭГОИСТ эгоист (эгоистлик бийлеген адам; кесин бек суюген адам); *чѐрствый эгоист* къаты жюреккли эгоист.

ЭКСПАНСИЯ экспансия (башха къыралланы жерлерин кюч бла сыйырыудан да артха турмай, кесини властына башхаланы да жыяргъа кюрешиуюн огъурсуз агрессиячы политикасы).

ЭКСПЛУАТАТОР эксплуататор (урунганланы кыйындары бла жашаган адам); *класс эксплуататоров* эксплуататорланы классы.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ эксплуатация (урунганланы кыйындарын ашауну жолу бла производствону адырларыны иелерини файда алыулары).

ЭКСПОРТ экспорт (сатар ючюн неда башха кыраллада хайырланыр ючюн, товарланы тышына элтиу).

ЭКСТРЕМИЗМ экстремизм (политикада асыры марда-сыз амалла).

ЭКСТРЕМИСТ экстремист (экстремизм жанлы адам).

ЭЛЕКТРИФИКАЦИЯ электрификациялау (халкъ мюлке бла юй жашауга электро кюнню кенг жайып кийириу).

ЭМАНСИПАЦИЯ бойсунуудан кютхарыу (бир тюрю жалынчаклыкыдан эркин этиу, эркинлик жаны бла чекленуелени кетериу).

ЭМБАРГО эмбарго (тыш кыраллы товарланы, сыйлы затланы келтириуге, тышына элтиуге, башха кыралны мюлкюн — кемелерин, сауутларын — тышына жибериуге кыралны атындан тыйгыч салыу); *наложить эмбарго* эмбарго салыргыа.

ЭМБЛЕМА белги (бир затны не болганыны белгиси); *голубь — эмблема мира* кегюрчюн — мамырлыкны белгисиди.

ЭМИГРАНТ эмигрант (эмиграцияда турган адам).

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ энциклопедия (билимни битеу неда энчи бөлүмлеринден сөзлүк формада жазылган китап); *литературная энциклопедия* литература энциклопедия; *сельскохозяйственная энциклопедия* эл мюлк энциклопедия.

ЭРА эра (жыл санау башланган кезиу эмда жыл санау-ну системасы кеси); *новая эра* жангы эра (Иисус Христосну тууган кюнүндөн саналады).

ЭРЗЯНЕ эрзянлыла (Мордовияны кюнчыгыш кесегинде эрттеден бери жашаган мордвалы этнос кыауум).

ЭСЕР эсер (социалист-революционер дегенни кысхартылганы).

ЭСКИМОСЫ эскимосула (Шимал Американы полюс жагысында, Гренландияда эмда Азияны шимал-кюнчыгыш кыйырында жашаучу халкылары кыаууму).

ЭСТОНЦЫ эстонлула (Эстонияны баш халкы эмда ол халкыга саналган адамла).

ЭТИКА этика (1. идеологияны формаларындан бири — адепни, жорукну, аланы айныуларыны эм жамаутта магьаналарыны юсюндөн; 2. кыяллай болса да бир жамаут кыау-

умну, иш усталыкъны, адеплени, жорукъланы, кесин жүрютю мардаланы барысы да; *врачебная этика* врачны этикасы; *научная этика* илму этика).

ЭТНОГЕНЕЗ этногенез (халкъны къайдан чыкъгъаны); *этногенез славян* славянлыланы этногенези.

ЭТНОГРАФИЯ этнография (1. халкъланы экономика эм ниет культураларын тинтген илму; 2. бир халкъны жашауунда, къылыгъында, культурасында болгъан энчиликле; *этнография Кавказа* Кавказны этнографиясы).

ЭФИОПЫ эфиоплула (Эфиопияны битеу халкъыны аты).

ЮБИЛЕЙ юбилей (бир ишни неда биреуню жашаууну, ишини, учрежденияны, шахарны къуралгъаныны жыллыгъы); *праздновать юбилей* юбилейни байрамларгъа.

ЮБИЛЯР юбиляр (юбилейи байрамланган адам, учреждение, шахар).

ЮГ къыбыла (дунияны төрт жанындан бири, шималгъа къаршчы болгъан); *стрелка компаса указывает на юг* къыбыламаны стрелкасы къыбыланы кёргюзтеди.

ЮГОСЛАВЫ югославлыла (Югославияны халкъы).

ЮКАГИРЫ юкагирлиле (Якутияда бла Магадан областьда жашаучу халкъ эм ол халкъны адамлары).

ЯЗЫЧЕСТВО мажюсюлюк (кёп аллахлагъа къуллукъ этиуде мурдорланган бурунгу динлени барысыны да аты).

ЯЗЫЧНИК мажюсю (мажюсюлюкню жолу бла баргъан адам); *языческие обычаи* мажюсю адетле.

ЯКУТЫ якутлула (Якутияны эрттеден жашагъан баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

ЯПОНЦЫ японлула (Японияны баш халкъы эм ол халкъны адамлары).

ЯРМАРКА ярмарка (сатыу-алыу эм промышленность организацияны, коммерсантланы, промышленностьчуланы асламында товарланы талайын бирден сатар эм алыр ючюн бир-бирде къураучу базарлары); *промышленная ярмарка* промышленность ярмарка; *международная ярмарка* халкъла арасы ярмарка.

ТЕРМИНЫ ПРИРОДОВЕДЕНИЯ

ТАБИЙГЪАТ БЛА БАЙЛАМЛЫ ТЕРМИНЛЕ

АИСТ чиллеаякъ (узун тюз буруну болгъан, жылы жерлеге кёчюучю, узун аякълы улуу къанатлы); *стая аистов* чиллеаякъланы жыйыны.

АКУЛА акула (уллу жыртхыч тенгиз чабакъ); *охота на акул* акулалагъа уугъа чыгъыу.

АЙСБЕРГ айсберг (тенгизде жюзюп айланган буз тау); *холодный как айсберг* айсбергча сууукъ; *айсберговые места моря* тенгизни айсбергли жерлери.

АККЛИМАТИЗАЦИЯ акклиматизация (жангы климатха, болумгъа юйрениу); *процесс акклиматизации* акклиматизацияны барыуу; *период акклиматизации* акклиматизацияны кезиую.

АЛМАЗ налмас (жарыкъ ётген, башха минералладан эсе бек жылтырагъан къаты таш, минерал. Жонулгъан налмасагъа бриллиант дейдиле. Ол ташны жютю кесеги мияла кесиуде хайырланылады); *кольцо с алмазом* налмас ташлы жюзюк; *ювелирный алмаз* жасалаучу налмас.

АНТАРКТИКА Антарктика (жерни къыбыла полюс кесеги); *климат Антарктики* Антарктиканы хауасы.

АНТИЛОПА антилопа (жатлама мюйюзлюлени юйюрюнден ышныр этиучю кийик хайыуан).

АНТИЦИКЛОН антициклон (эки циклонну арасында болуучу, атмосфера басымы болгъан область); *область антициклона* антициклонну областы.

АТМОСФЕРА атмосфера, хауа (жерни неда планетлени, кюнню, жулдузланы тегереклерин алып тургъан хауа); *атмосфера Земли* Жерни хауасы; *солнечная атмосфера* кюн атмосфера.

БАБОЧКА гебенек (кёп тюрсюню, эки къауум къанаты болгъан къурт-къумурсха); *крылья бабочки* гебенекни къанатлары; *поляна с бабочками* гебенеклери болгъан тала.

БАРС барс (киштик тукъумдан, кюл бетли тамгъалы, териси жюнюлу уллу жыртхан жаныуар); *прыжок барса* барсны секириую; *когти барса* барсны тырнакълары.

БАССЕЙН бассейн (1. жууунургъа, жюзерге эм башха затлагъа деп этилген кёл); *зимний бассейн для плавания* къыш жюзерге деп этилген бассейн; 2. бассейн (суу бир ёзеннге, тенгизге, кёлге саркъгъан жер); *бассейн Волги* Идилни бассейни; 3. магъданлары болгъан область; *каменноугольный бассейн* ташкёмюрюлю бассейн.

БЕГЕМОТ бегемот (Африканы сууларында, кёллеринде жашагъан сют ичген айры туякълы жаныуар).

БОБР къундуз (уллу юйюрле къурап, суулу агъачлада жашагъан, багъалы терили, кемириучю жаныуар); *шкура бобра* къундузну териси.

БОЛОТО жипи (суулу, батмакъ жер); *торфяное болото* торфлу жипи; *запах болота* жипини ийиси.

БОР ийнели агъач; *сосновый бор* нарат агъач; *дичь бора* нарат агъачны къанатлысы.

БУРЫЙ УГОЛЬ осал кёмюр; *залежи бурого угля* осал кёмюр чыкъгъан жер.

БУРЯ боран (улуу оюу-ууатыу, къобарыу кючю болгъан жел); *пыльная буря* къумлу боран; *буревая погода* боранлы хауа (кюн).

ВЕТЕР жел (хауаны кёнделенине къымылдагъаны, баргъаны) *сильный ветер* къаты жел; *слабый ветер* шош жел; *стоять на ветру* желде туругъа; *ветристая местность* желли жер; *сила ветра* желни кючю.

ВЕТРОВАЯ ЭРОЗИЯ желден оюлуу (жерни юсюндеги топуракъны саулай неда кесегини бузулууу, оюлууу); *ветровая эрозия скалы* къаяны желден оюлууу.

ВЭЧНАЯ МЕРЗЛОТА ёмюрлюкге бузлагъан жер къат.

ВЕЧНОЗЕЛЭНЫЕ РАСТЕНИЯ жашиллей тургъан битимле (жылны ичинде саргъалмай тургъан, ийне чапыракълы терекле, хансла); *вечнозеленые хвойные растения* жашиллей тургъан ийнели битимле.

ВОДА суу (жарыкъ ётдюрген, тюрсюнсюз, водороду бла кислороду бирге болгъан, химия суусун элемент); *родниковая вода* шаудан суу; *речная вода* черек суу; *очиститель воды* сууну тазалаучу зат.

ВОДНАЯ ЭРОЗИЯ ПОЧВЫ жерни суудан оюлууу (сууну, жауунну, ырхыны хатасындан топуракъны бузулууу).

ВОДНЫЙ БАЛАНС суу баланс.

ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ суу улоу; *пользоваться водным транспортом* суу улоу бла хайырланыргъа; *значение водного транспорта* суу улоуну магъанасы; *вид водного транспорта* суу улоуну тюрлюсю.

ВОДООБЕСПЕЧЕННОСТЬ суу бла жалчытылыныу.

ВОДООТВОДНЫЙ КАНАЛ илипин (сууну барыуун башха жанына буругъа деп этилген ыз); *глубина водоотводного канала* илипинни теренлиги.

ВОДОПАД чучхур (бийикден терк акъгъан суу); *Чегемские водопады* Чегем чучхурла; *Ниагарский водопад* Ниагар чучхур; *горные водопады* тау чучхурла.

ВОДОПОЛЬЗОВАНИЕ суу бла хайырланыу.

ВОДОРАЗДЕЛ суу бёлген (эки бассейни неда бир ненча

черекни арасындагы сыртлы жер); *место с водоразделом* суу бёлгени болган жер.

ВО́ДОРОСЛЬ макъа хырыу (алаша, тамырлы, сабагы болмаган суу битим); *пруд, заросший водорослями* макъа хырыудан кёл; *пруд с водорослями* макъа хырыулу кёл.

ВОДОСНАБЖЕНИЕ суу бла жалчытыу; *водоснабжение района* районну суу бла жалчытыу; *горячее водоснабжение* исси суу бла жалчытыу; *район с водоснабжением* суу бла жалчытылынган район.

ВОДОСТО́К суу саркъган жер (сууну керекли жерге саркъдырып ючюн деп ишленген зат, сууну саркъыуна себеп болган тёшлеме жер); *труба для водостока* суу саркъырга деп этилген быргы.

ВОЗДУ́ШНОЕ ЗАКОНОДАТЕ́ЛЬСТВО хауа жорукъ; *придерживание воздушного законодательства* хауа жорукдан чыкмау.

ВОЛК бёрю (балаларын сютю бла ёсдюрген, итге ушаган, жыртхыч кийик жаныуар); *вой волка* бёрюню улуу; *волкодав* бёрю тутуучу ит.

ВОРОБЕЙ чорбат чыпчыкъ (кёксюдюм-къара тюклю къанатлычыкъ); *раненый воробей* жаралы чорбат чыпчыкъ; *чириканье воробья* чорбат чыпчыкъны чююлдеу.

ВОРО́Н къузгун (нени да айырмай ашаучу, жылтырауукъ къара тюклю къанатлы); *стая ворон* къузгунланы жыйыны; *крыло ворона* къузгунну къанаты.

ВОРО́НА къаргъа (кёксюдюм-къара тюклю, нени да ашаучу, къузгуннга ушаган къанатлы); *шум вороны* къаргъаны гузабасы.

ВРЕДИ́ТЕЛЬ РАСТЕ́НИЙ битимлеге заранлы зат; *борьба с вредителями растений* битимлеге заранлы затла бла кюрешу.

ВРЕ́ДНЫЕ ВЪБРОСЫ В АТМОСФЕ́РУ хауагъа жайылган заранлы затла.

ВУЛКА́Н вулкан (тауну тёппесинде замандан-заманнга атылып чыгыучу от, эриген исси зат, кюл); *потухший вулкан* ёчюлген вулкан.

ВУЛКАНИ́ЧЕСКИЙ ПЕ́ПЕЛ вулкан кюл; *использование вулканического пепла в народном хозяйстве* вулкан кюлню халкъ мюлкде хайырлануу.

ВЫ́ДРА къундуз (суусар тукъумдан сууда жюзген жыртхыч жаныуар); *кура выдры* къундузну териси.

ВЫЖИВАНИЕ сау къалыу (ауруудан неда башха кый-

ынлыкъладан сора ёлмеу, жашап кьалыу); *выживание пернатых* кьанатлыланы сау кьалыулары.

ВЫМИРАНИЕ кьырылыу (ёлюмню, аурууну эм башха кьыйынлыкъланы хатасындан саулай тьоп болуу); *вымирание животных* жаныуарланы кьырылыулары; *вымирание мамонтов* мамонтланы кьырылыулары.

ВЫСОКОГОРНЫЙ КЛИМАТ бийик тау хауа; *особенность высокогорного климата* бийик тау хауаны энчилиги.

ВЫХЛОПНЫЕ ГАЗЫ хайырланылгъан газла; *загрязнение воздуха выхлопными газами* хауаны хайырланылгъан газла бла кирлениую.

ГАГА гага (полюс тенгизде уллу жыйынла бла жашагъан, багъалы тьюклю баппуш); *пух гаги* гаганы тьюгю; *колония гаг* гагаланы колониясы.

ГАГАРА гагара (шималда жашагъан, кьалын тьюклю, уллу суу кьанатлы).

ГАДЮКА уу жилин (ючмюйюш жассы башлы, сюркелиую жанлы); *яд гадюки* уу жилинны ууу.

ГАЗОВАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ газ промышленность; *доход от газовой промышленности* газ промышленностьдан тьюшген файда; *район с газовой промышленностью* газ промышленносту болгъан район.

ГАЛКА чаука (кёксюдюм-къара тьюклю абадан кьанатлы); *галочка* чаукачыкъ; *стая галок* чаукаланы жыйыны.

ГЕЙЗЕР гейзер (жерден уруп чыкьгъан исси суу); *местность с гейзерами* гейзерлери болгъан жер.

ГЕОЛОГИЯ геология (жерни баш кьатысыны кьуралгъанын, тарыхын тинтиую илму); *вопросы геологии* геологияны вопрослары; *значение геологии* геологияны магъанасы.

ГЕРБАРИЙ гербарий (кьурутулгъан хансланы жыйылмасы); *гербарий цветов* гюллени гербарийи; *выставка гербариев* гербарийлени кёрмюую.

ГИДРОЛОГИЯ гидрология (жер шарны суу басып тургъан жерлерини эмда табийгъатда сууну айланыууну юсюнден илму); *значение гидрологии* гидрологияны магъанасы.

ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ гидроэлектростанция (сууну кюую бла ишлеген электростанция); *строительство гидроэлектростанции* гидрроэлектростанцияны кьурулушу; *оружение гидроэлектростанции республики* республиканы гидроэлектростанциясыны кьурулушу.

ГИПОТЕЗА оюм (сыналмагъан затны юсюнден илму оюм, сагъыш); *выдвинуть интересную гипотезу* сейир оюмну чыгъаруу, айтыу.

ГЛОБУС глобус (Жерни, Айны эм башха планеталаны гитчелетип берилген юлгюсю); *глобус Земли* Жерни глобусу; *глобус Луны* Айны глобусу.

ГЛУХАРЬ агъач тауукъ (жумарукъ юйюрден уллу агъач къанатлы); *мясо глухаря* агъач тауукъну эти.

ГОЛУБЬ кёгюрчюн (уллу ташдёрдени болгъан, акъ эм кёксюлдюм тюклю къанатлы); *дикий голубь* кийик кёгюрчюн; *домашний голубь* юй кёгюрчюн; *яйцо голубя* кёгюрчюнню жумуртхасы.

ГРАД буз жауун (хауадан гитче тегерек бузчукъланы туюулер); *наблюдение за градом* буз жаууннга къарау; *побил град* буз урду; *опасность от града* буз уруудан къоркъуу.

ГРАЧ чаука (къыш жылы жерлеге кетиучю, жылтырагъан къара тюклю къанатлы); *стая грачей* чаукаланы жыйыны; *грачи вернулись* чаукала къайтдыла.

ГРОЗА кёк жашнау (уллу жауун неда буз жауун бла бирге элия чартлап, кёкню гюрюлдетген хауа болум); *начало грозы* кёкню жашнап башлауу; *летние грозы* жайгъы кёк жашнаула; *дождь с грозой* кёк жашнау бла жауун.

ГРОМ кёк кюкюреу (уллу жауунну неда буз жауунну кезиунде элия чартлагъандан сора кёкню гюрюлдеую); *дождь с громом* кёк кюкюреу бла жауун.

ГРЯЗЕЛЕЧЕНИЕ батмакъ бла багъыу; *значение грязелечения* батмакъ бла багъыуну магъанасы; *грязелечебница* батмакъ бла бакъгъан жер; *способы грязелечения* батмакъ бла багъыуну амаллары.

ДЖУНГЛИ джунгли (Индияда, тропикледе адам кирмез жипили (мырдылы) агъачла); *растительность джунглей* джунглини битимлери; *животный мир джунглей* джунглини жаныуарлары.

ДРАГОЦЕННЫЕ КАМНИ багъалы ташла (жасауда хайырланылгъан багъалы ариу минералла); *виды драгоценных камней* багъалы ташланы тюрлюлери.

ДЮНЫ къум тебеле (тенгиз жагъалада жел жыйгъан юз-мез дуппурла); *среди дюн* къум тебеле ичинде; *побережье моря с дюнами* тенгиз жагъаны къум тебелери болгъан жери.

ДРОЗД голунгкъылды (чорбат чыпчыкъланы юйюрюнден, агъачда жашагъан, жырлаучу къанатлы); *песня дрозда* голунгкъылдыны жыры; *лес с дроздами* голунгкъылдылары болгъан агъач.

ДРОФА дудакъ (къарыулу бутлары болгъан, тюзде жашагъан, узунбоюн къанатлы); *много дроф* кёп дудакъ.

ДЯТЕЛ агъач къакъгъыч (къаты буруну болгъан, узунбо-

юн кѳанатлы); *лес с дятлами* агъач къакъгъычлары болгъан агъач.

ЁЖ кирпи (ийнели, гитче къаралдым жаныуарчыкъ); *ежиха* тиши кирпи; *значение ежа* кирпичини магъанасы.

ЕСТЕСТВЕННАЯ ЗАЩИЩЁННОСТЬ ПОДЗЁМНЫХ ВОД жер тубюндеги суулары табиьгъат кюч бла сакъланыулары.

ЕСТЕСТВЕННАЯ ШАХТА табиьгъат шахта.

ЕСТЕСТВЕННОЕ ЗАГРЯЗНЁНИЕ табиьгъат кючлени хаталарындан кирлениу (адамны неда ол ишлеген затланы заранлары тиймей, табиьгъатны кесини ичиндеги болум); *естественное загрязнение вод* суулары табиьгъат кючлени хаталарындан кирлениулер.

ЕСТЕСТВЕННЫЙ ОТБОР табиьгъат айырыу (осал неда къарыусуз битимлени, жанлы затланы орунларына аладан иги, къарыулу затланы жайылыулары (айныулары); *естественный отбор растительности* битимледе табиьгъат айырыу.

ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ табиьгъат илму; *уроки естествознания* табиьгъат илмуну дерслери.

ЖАВОРОНОК герге (чорбат чыпчыкъланы тукъумундан, кырчы кѳанатлы); *пение жаворонка* гергени жырлауу; *песня жаворонка* гергени жыры.

ЖЕЛЁЗНАЯ РУДА темир магъыдан; *залежи железных руд* темир магъыданла болгъан жерле; *значение железных руд в народном хозяйстве* халкъ мюлкде темир магъыданланы магъаналары.

ЖЁМЧУГ инжи (бир-бир суу жаныуарчыкъланы чокъуракъчыкъларында къуралгъан къаты акъ, саргъылдым-акъ, бир-бирде уа къара бюртюкчюкле); *ожерелье из жемчуга* инжи минчакъла; *зубы белы как жемчужинки* тишле инжилеча акъдыла; *белый жемчуг* акъ инжи; *розовый жемчуг* къызгъылдым инжи.

ЖИРАФ жираф (Африкада жашагъан, боюну, бутлары да бек узун, ышныр этиучю жаныуар).

ЖУК къамыжакъ (къаты къабы болгъан къурт-къумурсаха); *навозный жук* мешхут къамыжакъ; *майский жук* май къамыжакъ; *жучок* къамыжакъчыкъ.

ЖУРАВЛЬ зурнук (бутлары, боюну буруну да узун, къыш жылы жерлеге кетиучю, мырды кѳанатлы); *песня журавля* зурнукну жыры; *пение журавля* зурнукну жырлауу; *увидеть журавля* зурнукну кёрюрге.

ЗАГРЯЗНЁНИЕ ВОЗДУХА хауаны кирлениую; *предотвращение загрязнения воздуха* хауаны кирлениуюн тыйыу.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПОЧВ жерни баш кьатысыны кирлениую; *защита почв от загрязнения жерни баш кьатысын кирлениуден сакълау.*

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ тегерекдеги затланы кирлениуери; *защита от загрязнений окружающей среды выхлопными газами тегерекдеги затланы хайырланган газла бла кирлениуден сакълау.*

ЗАМОРОЗКИ кьырау (кюз артында неда жаз башында болуучу, эрттенги жукъа буз); *утренние заморозки эрттенги кьырау; заморозки на почве жердеги кьырау; ущерб сельскому хозяйству от неожиданных заморозков эл мюлкге билмей турганлай кьакъган кьыраудан тюшген хата, заран.*

ЗАПАСЫ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ магъыдан кьысыдырыкълa; *запасы полезных ископаемых страны кьыралны магъыдан кьысыдырыкълары.*

ЗАПОВЕДНИК заповедник (аз тубеучю неда азайып барган багъалы битимлени, жаныуарланы, кьанатлыланы сакълагъан жер); *государственный лесной заповедник кьыралны агъач заповедниги.*

ЗАРЯ танг жарыкъ (горизонтда эрттенликде неда ингирде кюн батхандан сора болуучу ариу жарыкъ); *утренняя заря танг жарыкъ; вечерняя заря тейри жарыкъ.*

ЗАСУХА кьургъакълыкъ (жауун кеп заманны жаумай турууну хатасындан, жерни мылысыны тауусулуу, битимлени кюйюуери); *лето с засухой кьургъакълыкъ кьысхан жай; защита земли от засухи жерни кьургъакълыкъдан сакълау.*

ЗАСУХОУСТОЙЧИВЫЙ кьургъакълыкъгъа чыдамлы; *засухоустойчивые сорта кьургъакълыкъгъа чыдамлы сортла; засухоустойчивый сорт пшеницы будайны кьургъакълыкъгъа чыдамлы тюрлюсю.*

ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ тегерекдеги затланы кьоруулау.

ЗАЩИТА РАСТИТЕЛЬНОСТИ битимлени кьоруулау.

ЗАЯЦ кьоян (кемириучюлени юйюрюнден, арт бутлары бла кьулакълары узун, кьорккъакъ жаныуарчыкъ); *зайка, зайчик, зайнька кьоянчыкъ; шкура зайца кьоянны териси; следы зайца кьоянны ызлары.*

ЗЕМЛЯ жер (1. топуракъ; *земля богатая растительностью и животным миром* бай битимлери эм жаныуарлары болган жер; *красота земли жерни ариулугъу; каменистая земля* ташлы жер; 2. планета; *вид Земли с космоса* Жерни космосдан керюмдюсю).

ЗОЛОТО алтын (сары тюрсюнлю багъалы металл, багъа-

лыкъны ёлчемича эм жасаргъа деп ишленген багъалы затлада хайырланылыучу химия элемент); *изделия из золота* алтындан ишленген затла.

ЗОЛОТОЙ ЗАПАС алтын кысыдырыкъ; *золотой запас государства* кыралны алтын кысыдырыгъы; *значение золотого запаса в народном хозяйстве* алтын кысыдырыкъны халкъ мюлкде магъанасы.

ЗОНА ЗАТОПЛЕНИЯ суу жайылгъан жер; суу басхан жер.

ЗООЛОГИЧЕСКИЙ ПАРК зоология парк (кысха: зоопарк); *работники зоопарка* зоопаркны ишчилери.

ЗЯБЛИК тегенекли (кыызгылдым кябыргъалы, гитче, жырчы, агъач кяанатлычыкъ); *лес с зябликами* тегенеклилери болгъан агъач; *песня зяблика* тегенеклини жыры.

ИВОЛГА жаннет чыпчыкъ (чорбат чыпчыкъланы тукъумундан, аламат ариу макъамлы жырчы кяанатлычыкъ); *песня иволги* жаннет чыпчыкъны жыры.

ИСТОЩЕНИЕ ЗЕМЕЛЬ жерни азыуу; *предотвращение истощения земель* жерни азыудан сакълау; *истощение земли от неправильного использования* жерни терс хайырланыуу хатасындан азыуу.

ИСТОЩЕНИЕ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД жер башындагъы суулары таркъайбулары.

ИСТОЩЕНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ табийгъат байлыкъланы таркъайбулары.

ИСТРЕБЛЕНИЕ кырыу, къурутуу; *истребление диких животных* кийик жаныуарланы кырыу; *истребление крыс* гылыу чычханланы кырыу; *истребление вредных грызунов* заранлы кемириучюлени кырыу.

КАЛИЙНЫЕ СОЛИ калий тузла (акъсылдым-кюмюш тюрсюнюлю жумушакъ темир, химия элемент).

КАЛИЙНЫЕ УДОБРЕНИЯ калий семиртгичле; *внесение в почву калийных удобрений* жерге калий семиртгичле себиу.

КАМЕННАЯ СОЛЬ кючлю (хант) туз; *месторождение каменной соли* кючлю (хант) туз чыкыгъан жер.

КАМЕННЫЕ СТРОИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ таш къурулуш керекле; *цех по производству каменных строительных материалов* таш къурулуш керекле чыгъаргъан цех.

КАМЕННЫЙ УГОЛЬ ташкёмюр; *отопление каменным углём* ташкёмюр бла от этерге.

КАРАНТИН карантин (1. жукъгъан ауруудан ауругъанланы кългъанладан айырыу; 2. жукъгъан ауруу болгъан жер-

ден келген затлагъа къаралыгучу жер); *период карантина* карантинни кезиую.

КАРТА карта (Жерни саулай неда бир кесегини къагъыт-да ызланыуу); *физическая карта Европы* Европаны физика картасы; *масштаб карты* картаны ёлчеми; *астрономическая карта* астрономия карта.

КАРТОГРАФИРОВАНИЕ картагъа тюшюрюу; *картографирование Кавказа* Кавказны картагъа тюшюрюу; *занятия картографированием* картагъа тюшюрюу бла кюрешуу.

КАРТОГРАФИЯ картагъа тюшюрюуюню юсюнден илму; *основы картографии* картагъа тюшюрюуюню юсюнден илмуну мурдору.

КАРТЫ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ магъыданланы карталары.

КАРТЫ ПРИРОДЫ табийгъатны карталары.

КАРЬЁР карьер (теренде болмагъан таш, къум д. а. к. затланы ачыкъ амал бла къазып алгъан жер); *добыча строительных материалов в карьерах* къурулуш кереклени карьерледен къазып алыу.

КАТАЛОГ ЛЕДНИКОВ буз чыранланы каталогу (бир жорукъда тизилген жер юсюндеги чыранланы тизмеси).

КАТАСТРОФА ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ экология палах, къыйынлыкъ; *предотвращение экологической катастрофы* экология палахны болдурмау; *предсказывание экологической катастрофы* экология палахны болурун билдириу.

КАШАЛОТ кашалот (китни бир тюрлюсю).

КЕНГУРУ кенгуру (Австралияда жашагъан, балаларын сют бла ёсдюрюучю хуржунлу жаныуар); *детёныш кенгуру* кенгуруну баласы.

КИСЛОРОД кислород (солургъа, жаны болгъан затлагъа бек керекли химия элемент); *значение кислорода для жизнедеятельности* жашауда кислородну магъанасы.

КИСЛОТНЫЕ ДОЖДИ кислота жауунла; *выпадение кислотных дождей* кислота жауунланы жаууулары; *вред окружающей среде от кислотных дождей* тегерекни къуршалагъан затлагъа кислота жауунладан тюшген хата.

КИТ кит (балаларын кеси сютю бла ёсдюрюучю, чабакъ санлы, улуу тенгиз жаныуар); *вес кита* китни ауурлугъу.

КЛЁСТ бадыр чыпчыкъ (бурун къыйырлары бурулгъан, гитче агъач чыпчыкъ); *клюв клёста* бадыр чыпчыкъны буруну.

КЛИМАТ хауа болум (бир жерни шарт метеорология болумлары); *тёплый климат* жылы хауа.

КЛИМАТИЧЕСКИЕ ПОЯСА хауа поясла.

КЛИМАТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ хауа мадарла (амалла, онгла).

КЛОП бюрче, агъач бит (адамланы, жаныуарланы къанлары эм битимлени суулары бла жашагъан, чанчылыучу буруну болгъан къурт); *яд от клопов* бюрчелени оту.

КОБРА кобра (уу жилиян).

КРАЕВЕДЕНИЕ краеведение (къыралны бир жерини географиясын, экономикасын, тарыхын окъуп, тинтип кюрешиу); *занятие краеведением* краеведение бла кюрешиу; *географическое краеведение* география краеведение.

КРОКОДИЛ сарыуек (жылы жерлени сууларында жашагъан, уллу, жерде сюркелип жюрюучю жанлы); *нильский крокодил* Нил сууну сарыуеги; *чемодан из крокодиловой кожи* сарыуек териден этилген чемодан.

КРОТ сокъур чычхан (къурт-къумурсха ашагъан жаныуарланы юйюрюнден, жер тюбюнде уяда жашаучу жаныуар); *пальто из кожи крота* сокъур чычханны терисинден этилген пальто.

КРУГОВОРОТ къайтарылыныу (затны, болумну тохтаусуз айланып къайтыуу); *круговорот времён года* жылны заманларыны къайтарылыулары; *значение круговорота воды в природе* табийгъатда сууну къайтарылып айланыууну магъанасы.

КРЫСА гылыу чычхан (чычханланы тукъумундан заранлы кемириучю); *яд для крыс* гылыу чычханланы оту.

КУЗНЕЧИК жашил сенгирчке (тюз къанатлыланы тукъумундан, секириучю, жашил къурт-къумурсха); *поляна с кузнечиками* сенгирчкелери болгъан тала.

КУКУШКА кукук (къыш жылы жерлеге кетиучю, кеси уясы болмагъан, жумуртхаларын башха къанатлыланы уяларына салыучу, агъач къанатлы); *песня кукушки* кукукнуну жыры.

КУНИЦА суусар (багъалы, жылтырауукъ тюкю, моргул териси болгъан, жыртхыч жаныуарчыкъ); *шуба из куницы* суусар териден этилген тон; *стая куниц* суусарланы жыйыны.

КУРОПАТКА жаз тауукъ (жумарукъланы тукъумундан, кийик къанатлы).

ЛАВИНА къар юзюлме (тауладан уллу ауурлугъу эм теркиги бла келген къар кесекле); *предупреждение лавины* къар юзюлмени боллугъун билдириу.

ЛАСКА агъаз (назик, субай санлы гитче жыртхыч жаныуарчыкъ); *шуба из ласки* агъаз териден этилген тон.

ЛАСТОЧКА къарылгъач (узун жютю къанатлары болгъан, терк учуучу къанатлы); *деревенская ласточка-касатка* элли къарылгъач; *земляная ласточка-стриж* жер къарылгъач; *гнездо ласточки* къарылгъачны уясы.

ЛЕБЕДЬ къанкъаз (баппушланы тукъумундан, уллу, ариу узун боюнлу, сууда жюзюучю къанатлы); *песня лебедя* къанкъазны жыры; *белая лебедь* акъ къанкъаз.

ЛЕВ аслан (киштик тукъумундан, саргъылдым жюнюлю териси бла уллу жыртхыч жаныуар); *пасть льва* асланны ауузу; *шкура льва* асланны териси.

ЛЕОПАРД леопард (киштик тукъумдан, балаларын сютю бла ёсдюрген, тамгъалы жюнюлю териси бла жыртхыч жаныуар); *шкура леопарда* леопардны териси; *детёныш леопарда* леопардны баласы.

ЛЕТУЧАЯ МЫШЬ биттиркоч (къанаткъоллуланы тукъумундан учуу жаныуарчыкъ); *крыло летучей мыши* биттиркочну къанаты.

ЛЁД буз (бузлап къатхан суу); *вечные льды* ёмюрлюк бузла; *скольжение по льду* бузда учхалау; *кататься на льду* бузда учаргъа.

ЛЕС агъач (кёп терекле ёсген уллу жер); *степные леса* тюзлюм агъачла; *любоваться лесом* агъачны ариулугъуна сейирсинирге; *идти по лесу* агъач бла барыргъа.

ЛЕСНЫЕ ЗОНЫ агъачлы жерле; *природа лесной зоны* агъачлы жерни табийгъаты.

ЛЕСНЫЕ РЕСУРСЫ агъач байлыкъла; *использование лесных ресурсов* агъач байлыкъланы хайырланыу.

ЛЕЧЕБНЫЕ ГРЯЗИ дарман батмакъла; *значение лечебных грязей* дарман батмакъланы магъаналары.

ЛИСА́ тюлкю (итлени тукъумундан, балаларын сютю бла ёсдюрюучю, узун къуйрукълу, жыртхыч жаныуар); *лисичка* тюлкючюк; *нора лисы* тюлкюню уясы.

ЛУНА́ 1. Ай (Жерни спутниги); *невидимая сторона Луны* Айны кёрюнмеген жаны; 2. ай (кечеги кёкдеги жарыкъ зат); *полная луна* толгъан ай; *свет луны* айны жарыгъы; *ночь с полной луной* толу айы болгъан кече.

ЛЯГУШКА макъа (жерде, сууда да жашагъан, секирирге жараулу узун аякълары болгъан жанлы); *зелёная лягушка* кёк (жашил угъай) макъа; *древесная лягушка* агъач макъа; *водоём с лягушками* макъалары болгъан суу орун.

МАРГАНЦЕВЫЕ РУ́ДЫ марганец магъыданла; *залежи марганцевых руд* марганец магъыданлы жерле

МЕДВЕДЬ айыу (балаларын кеси сютю бла ёсдюрген,

узун тюклю, базыкъ бутлу, жыртхыч жаныуар); *белый медведь* акъ айыу; *бурый медведь* къонгур айыу; *шкура медведя* айыуну териси; *следы медведя* айыуну ызлары; *охота на медведя* айыу уу; *медвежонок* айыу балачыкъ.

МЕДНЫЕ РУДЫ багъыр магъыданла; *добыча медных руд* багъыр магъыданла табыу (къазыу).

МЕДУЗА медуза (сууукъ этли тенгиз жаныуар); *ловить медуз* медузалаңы тутаргъа.

МИНЕРАЛЬНЫЕ УДОБРЕНИЯ минерал семиртгичле; *использование в меру минеральных удобрений* минерал семиртгичлени мардасы бла хайырланыу.

МИРАЖ кёзге кёрюнюу (горизонтда алдауукъ затланы кёрюу бла байламлы оптикалы болум); *мираж в пустыне* къум аулакъда кёзге кёрюнюу; *миражный день* кёзге кёрюнюучю кюн.

МОЛИБДЕНОВЫЕ РУДЫ молибден магъыданла; *запасы молибденовых руд* молибден магъыданла болгъан жерле.

МОРЖ морж (узун азыу тишлери, тюклю жуху, жассы аякълары болгъан уллу тенгиз жаныуар); *ус моржа* моржну мыйыгъы; *моржиха* тиши морж.

МОЛНИЯ элия (хауада жыйылгъан электричестводан атылыу амал бла бир такъыйкъагъа азатланыу); *сверканье молнии* элияны чачыграуу; *сухая молния* (без дождя) къургъакъ элия; *дождь с молнией* элия ургъан жауун.

МОРСКАЯ КАПУСТА тенгиз хобуста; *употребление морской капусты в пищу* тенгиз хобустаны азыкъгъа къошуу; *пища приготовленная из морской капусты* тенгиз хобустадан этилген азыкъ.

МОРСКАЯ ФАУНА тенгиз жаныуарла; *морская фауна прошлых эпох* ётген ёмюрлени тенгиз жаныуарлары.

МОРСКАЯ ФЛОРА тенгиз битимле; *значение морской флоры в народном хозяйстве* тенгиз битимлени халкъ мюлкде магъаналары.

МОРСКОЙ КЛИМАТ тенгиз хауа; *значение морского климата для здоровья* тенгиз хауаны саулукугъа магъанасы.

МОРСКОЙ ПРОМЫСЕЛ тенгиз усталыкъ (тенгизде болгъан затланы, анда жаныуарланы, хазнаны табыу, алыу бла байламлы иш); *виды морского промысла* тенгиз усталыкъны тюрлюлери.

МРАМОР мермер (архитектурада, скульптурада хайырланылыучу тытыр магъыдандан къаты таш); *колонны из мрамора* мермерден этилген колоннала; *белый мрамор* акъ мер-

мер; *памятник из белого мрамора* акъ мермерден этилген сын таш.

МУРАВЕЙ гумулжук (уллу жыйын болуп жашагъан, ау къанатлы къумурсха); *муравьиная куча* гумулжук тебе; *муравейник* гумулжук уя; *разорение муравейника* гумулжук уяны оюу.

МУХА чибин (эки къанатлы къурт-къумурсхаланы барысыны да аты); *комнатная муха* отоу чибин; *укус мухи* чибин къапхан.

НАВОДНЕНИЕ ырхы, суу къобуу, суу алыу (табийгъат кючден болгъан палах — сууну, жагъаларындан чыгып, жайылыуу, жерни басыуу); *угроза наводнения* суу къобуу къоркъуулукъ.

НЕФТЬ (иги кюйюучю отлукъ жау, суусун минерал. Нефтьден фатеген, бензин, мазут да аладыла); *нефтепродукты* нефтьден этилген затла; *запас нефти* нефтьни къысдырыгъы.

НИКЕЛЕВЫЕ РУДЫ никель магъыданла; *залежи никелевых руд* никель магъыданлы жерле.

НОРКА суусар (багъалы, жылтырауукъ, мор терили жыртхыч жаныуарчыкъ); *мех норки* суусар териси; *шуба из норки* суусар териден этилген тон.

НОСОРОГ носорог (къыбыла къыраллада жашагъан, баласын кеси сютю бла ёсдюрюучю, жухунда бир неда эки мюйюзю болуучу, уллу жаныуар).

ОАЗИС оазис (къумда сууу эм битими болгъан жер); *оазис среди песков* юзmezле ичинде оазис; *оазис в пустыне* къум аулаклада оазис.

ОБЛЕПИХА къасмакъ (ашаргъа жараулу мысты кёгетлери болгъан бийик шинжили котур); *масло облепихи* къасмакъны жауу; *куст облепихи* къасмакъны котуру.

ОБЕЗЬЯНА маймул (саны башха жанлыладан эсе адамныкъына бек ушагъан, балаларын кеси сютю бла ёсдюрюучю жаныуар); *заповедник для обезьян* маймуллагъа деп къуралгъан жер.

ОБЛЕСЕНИЕ агъачландырыу (агъач болмагъан жерде терекле орнатып ёсдюрюу); *облесение степей* тюзлени агъачландырыу; *облесение горных склонов* тау бетлени агъачландырыу.

ОВОД саскы (къуру жаныуар къан ичген, эки къанатлы къурт-къумурсха); *лечинка овода* саскыны къурту; *укус овода* саскыны къапханы.

ОЗЕРО кёл (табийгъатны кесини кючю бла къуралгъан, суудан толу уллу чунгур); *горное озеро* тау кёл; *котловина озера* кёлню оруну; *небольшое озеро* гитче кёл; *озерко* кёлчюк.

ОКЕА́Н океан (1. Жерни юсюндеги материклени бла айрыкамланы төгереклерин алып турган суу); (2. бир материкни төгерегин алган неда эки материкни арасында турган уллу суу кенглик); *Мировой океан* Дуния океан; *побережье океана* океанны жагъасы.

ОКЕАНОГРА́ФИЯ океанография (физика географияны океанланы бла тенгизлени юслеринден бөлүмю); *разделы океанографии* океанографияны бөлүмлери.

ОЛОВЯ́ННЫЕ РУДЫ тутурукъ (турч) магъыданла; *за лежи оловянных руд*; тутурукъ (турч) магъыданлы жерле.

ОПОЛЗЕ́НЬ жер юзюлюу, кёчюу (жерни баш къатысыны кесини кючюу бла энишге тайыуу, кёчюую); *береговые оползни* суу жагъаланы юзюлюулери; *результаты действия оползня* жер юзюлюу (кёчюу) бла байламлы болумла.

ОРЕ́Л къуш (илячинлени тукъумундан, таулада жашаган, кынгыр бурунлу, къарыулу жыртхыч къанатлы); *горный орёл* тау къуш; *клюв орла* къушну буруну.

ОСА́ДКИ кирши (хауаны жерге жауун, къар халда киршилеу); *атмосферные осадки* киршилеу; *день с осадками* кирши кюн; *значение осадков для народного хозяйства* киршини эл мюлкге магъанасы.

ОСУШЕ́НИЕ къургъакъсытыу, къурутуу; *осушение болот* жипилени къургъакъсытыу; *осушение* — вид мелиорации къургъакъсытыу мелиорацияны тюрлюсюдю.

ОХРА́НА АТМОСФЕ́РЫ хауаны сакълау; *проблема охраны атмосферы* хауаны сакълау иш; *закон об охране атмосферы* хауаны сакълауу юсюнден закон; *значение охраны атмосферы* хауаны сакълауу магъанасы.

ОХРА́НА ВО́ДНЫХ РЕСУ́РСОВ суу байлыкъланы сакълау; *охрана водных ресурсов от загрязнения* суу байлыкъланы кирлениуден сакълау; *значение охраны водных ресурсов для жизни людей* суу байлыкъланы сакълауу адамланы жашауларында магъанасы.

ОХРА́НА ЖИВО́ТНЫХ жаныуарланы сакълау; *охрана животных в заповедниках* заповедникледе жаныуарланы кёоуулау.

ОХРА́НА ЗЕМЕ́ЛЬНЫХ РЕСУ́РСОВ жер байлыкъланы сакълау; *закон об охране земельных ресурсов* жер байлыкъланы сакълауу юсюнден закон.

ОХРА́НА ЛЕКА́РСТВЕННЫХ РАСТЕ́НИЙ дарман битимлени сакълау.

ОХРА́НА ЛЕСНЫ́Х РЕСУ́РСОВ агъач байлыкъланы сакълау.

ОХРАНА ЛЕСОВ ОТ ПОЖАРА агъачланы ёртенден сакълау.

ОХРАНА ЛИТОСФЕРЫ литосфераны сакълау.

ОХРАНА МОРЕЙ тенгизлени сакълау

ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ тегерекдеги затланы сакълау.

ОХРАНА РАСТИТЕЛЬНОСТИ битимлени сакълау.

ОЧИСТНЫЕ СООРУЖЕНИЯ тазалаучу мекамла.

ПАНТЕРА пантера (киштик юйюрден, къапланнга ушагъан уллу тамгялы жыртыч жаныуар); *черная пантера* къара пантера; *прыжок пантеры* пантераны секириую; *выход пантеры на охоту* пантераны уугъа чыгыуу

ПАЗАЙТ харам хакъчы (башха организмни кючу бла жашагъан ханс, жаныуар); *борьба с паразитами* харам хакъчыла бла кюрешиу.

ПАУК губу (ау этиучю, кесек аякълы жаныуарчыкъ); *паучок* губучукъ; *паук-кровопиец* къан губу.

ПЕРЕПЁЛКА бедене (жаз тауукъланы юйюрюнден тюзледе жашаучу, къуйругъу къысха, къанатлары жютю, эти ашаргъа жарагъан къанатлычыкъ); *семья перепёлки* беденени юйюрю; *кладка перепёлки* беденени жумуртхалары; *охота на перепёлку* беденеге уугъа чыгыуу.

ПЕСЁЦ шимал тюлкю (Шималда жашагъан, кёксюл, багъалы териси болгъан, тюлкюге ушагъан жаныуар); *воротник из песца* шимал тюлкюню терисинден этилген жагъа.

ПЕСОК юзmez (къумча ууакъ кварц неда башха минералланы бюртюкчюклери); *речной песок* суу юзmez; *морской песок* тенгиз юзmez; *использование песка в народном хозяйстве* халкъ мюлкде юзmezни хайырлануу.

ПЕЩЁРА дорбун (жер тюбюнде неда тау жерледе ичине кирир, чыгъар жери болгъан терен жатлама орун); *глубокая пещера* терен дорбун; *стены пещеры* дорбунну къабыргъалары.

ПИНГВИН пингвин (Антарктидада жашагъан, учмаучу, къанатлары къысха жюзюучю къанатлы).

ПИТОМНИК питомник (битимлени неда хайыуанланы ёсдюрюп жайгъан жер); *питомник фруктовых деревьев* кегет тереклени питомниги; *обезьяны из питомника* питомникдеги маймулла.

ПЛОТВА плотва (тузсуз сууда жашагъан чабакъ).

ПЛОТИНА бежен (сууну кетюрюп ючюн, аны аллын тыяргъа деп ишленнген зат); *плотина гидроэлектростанции* гидроэлектростанцияны бежени; *деревянная плотина* агъач

бежен; водосбросная плотина суу тюшюрюючю бежен; *плотина на реке* сууда бежен.

ПЛЯЖ пляж (тенгизни, кёлню жууунургъа, кюнде кызаргъа тап жайпакъ жагъасы); *загорать на пляже* пляжда кюннге кызаргъа; *костюм для пляжа* пляжгъа этилген кийим.

ПОВЕРХНОСТНЫЕ ВОДЫ жер башындагъы суула; *охрана поверхностных вод* жер башындагъы суулары сакълау.

ПОДВОДНЫЕ ВУЛКАНЫ суу тубюндеги вулканла; *образование подводных вулканов* суу тубюндеги вулканлары кьуралыулары; *использование подводных вулканов* суу тубюндеги вулканлары хайырлануу.

ПОЖАР ёртен, от (тёгерекни кенг алып, болганны кюдюрюп кьурутхан от); *уберець от пожаров* ёртенледен сакълау; *лесной пожар* агъач ёртен.

ПОЖАРНАЯ ОХРАНА от тюшгенден сакълау.

ПОЛЕЗНЫЕ ИСКОПАЕМЫЕ магъыданла (жерни теренден чыкыгъан багъалы, хайырлы затла); *месторождение полезных ископаемых* магъыданла чыкыгъан жер.

ПОПУГАЙ тутуй (жарыкы-ала тюрсюнлю тропика кьанатлы. Кьолгъа юйренген попугайла адамны энিকেяладыла); *зелёный попугай* жашил тутуй; *говорящий попугай* селешген тутуй; *ухаживать за попугаями* тутуйлагъа кьарау.

ПОЧВОВЕДЕНИЕ жер илму (жерни баш кьатысыны юсюнден илму); *факультет почвоведения* жер илмуну факультети.

ПОЧВОУТОМЛЕНИЕ жерни талыуу (жерни тюз хайырланмау бла байламлы болум).

ПРИРОДА табийгъат (Жер юсюнде болган битеу жанлы эм жансыз затла); *охрана природы* табийгъатны сакълау; *Человек — часть природы* Адам — табийгъатны кесегиди; *компоненты природы* табийгъатны кьурагъан затла; *мир природы* табийгъатны кьудурети.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ табийгъат байлыкъла; *использование природных ресурсов* табийгъат байлыкъланы хайырлануу.

ПРИРОДНЫЕ УСЛОВИЯ табийгъат болумла; *благодаря природным условиям* табийгъат болумлары хайырларынды; *учитывая благоприятные природные условия* иги табийгъат болумлары эсге ала.

ПЧЕЛА бал чибин (гюлню сууундан бал этген учуучу кьурт-кьумурсха); *пчёлка* бал чибинчик; *рабочая пчела* ишчи бал чибин; *мёд пчелы* бал чибинни балы.

РЕДКИЕ И ИСЧЕЗАЮЩИЕ ВИДЫ ЖИВОТНЫХ аз

тубеген эм думп болуп баргъан жаныуарла; *забота о редких и исчезающих видах животных* аз тубеген эм думп болуп баргъан жаныуарланы юсюнден къайгырыурукъ.

РЕДКОЛЁСЬЕ жукъа агъач (къалын болмай, аз терекли, чырпылы жер); *растительность редколесья* жукъа агъачны битимлери.

РЕКА черек, суу (сууну чыкъгъан эм къошулгъан жери болуп, табиьгъат салгъан бир ыз бла барыуу. Малкъар лексикада черек эм суу деген терминле бир магъанада жюриюдюле); *большая река* уллу черек; *река Чегем* Чегем суу; *купаться в реке* черекде жуунургъа; *порожистая река* айланчлы черек.

РТУТНЫЕ РУДЫ гинасуу магъыданла; *ртутные рудники* гинасуу рудникле.

РУДА магъыдан (металлары, металлоидлери, хайырлы минераллары болгъан жерден чыкъгъан хазна, жер байлыкъ); *каменные руды* таш магъыданла; *руды цветных металлов* тюрсюнлю металланы магъыданлары; *месторождение железных руд* темир магъыданла болгъан жер.

РУДНИК рудник (магъыдан чыгъарыргъа деп ишленген предприятие); *открытые рудники* ачыкъ рудникле; *высокогорный рудник* тау рудник.

РЫСЬ жаз киштик, тюз киштик (киштик тукъумдан, иги кёрген жыртыч жаныуар); *местообитание рыси* тюз киштик жашагъан жер.

РЯБЧИК жаз тауукъ (жумарукъ тукъумдан, ала тюклю агъач къанатлы); *мясо рябчика* жаз тауукъну эти.

САМООЧИЩЕНИЕ АТМОСФЕРЫ хауаны кеси аллына тазаланыуу; *значение самоочищения атмосферы* хауаны кеси аллына тазаланыууну магъанасы.

САМООЧИЩЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ тегерекдеги затланы кеслери алларына тазаланыулары; *свойства самоочищения окружающей среды* тегерекдеги затланы кеслери алларына тазаланыу амаллары.

СЕЙСМИЧЕСКАЯ ЗОНА жер тебиучю зона; *признаки сейсмичности зоны* жер тебиучю зонаны шартлары;

СЕЙСМОЛОГИЯ сейсмология (геологияда жер тебиуню юсюнден илму); *учёный-сейсмолог* сейсмолог алим.

СЕРЕБРЯНЫЕ РУДЫ кюмюш магъыданла; *залежи серебряных руд* кюмюш магъыданлы жерле.

СЕРНА къашха эчки (таулада жашагъан, ышныр этиучю, кийик хайыуан); *рога серны* къашха эчкини мюйюзлери.

СИНІЦА сары чыпчыкъ (жылы жерлеге кечюучю, къа-

ралдым тюклю, жырлаучу кѳанатлы) *голоса синиц* сары чыпчыкъланы ауазлары; *гнездо синицы* сары чыпчыкъланы уясы.

СКОРПИОН уу губу (губугъа ушагъан, бѳелюнме аякълы жаныуар); *остерегайся скорпиона* уу губудан кесинги сакъла.

СЛЕПЕНЬ сокъур чибин (ѳэки кѳанатлы, кѳан ичиучю къурт-къумурсха); *места скопления слепней* сокъур чибинле жыйылгъан жерле.

СЛОН пил (балаларын сютю бла ѳсдюрген, узун, къарыулу бурунлу ѳм ауузундан тышына чыкългъан ѳки азыу тишли, мазаллы кийик хайыуан); *слоненок* пил бала; *стадо слонов* пил сюрюу; *слониха* тиши пил; *кость слона* пилни сюеги.

СМЕРЧЬ шайтан жел (къумну, юзmezни, сууну ѳм башха затланы, буруп, ѳрге кѳетюрген жел); *движение смерчи* шайтан желни урууу; *предупреждение смерчи* шайтан желни болурун билдириу; *угроза смерчи* шайтан жел къоркъуу.

СОЙКА кѳекъанат къаргъа (къаргъланы тукъумундан, къолан, агъач кѳанатлы); *следы сойки* кѳекъанат къаргъланы ызлары.

СОКОЛ илячин (терк учуучу жыртыч кѳанатлы); *соколенок* илячин бала; *полёт сокола* илячинни учууу.

СОРНЯК заранлы ханс; *очищение от сорняков* заранлы хансладан тазалау; *выполоть сорняки* аман хансланы чагаларгъа; *уничтожение сорняков* аман хансланы къурутуу; *земля с сорняками* аман ханслары болгъан жер.

СТЕПЬ тюз, тюзлюм (кырдык битимли, суу иги жетишмеген сыйдам жер); *растительность степи* тюзлюмню битимлери.

СТИХИЙНЫЕ БЕДСТВИЯ табиygъат кыйынлыкъла; *ущерб от стихийных бедствий* табиygъат кыйынлыкъладан тюшген заран.

СТРАТОСФЕРА стратосфера (атмосфераны тенгизден 8–12 километрден бийикдегиси); *выход в стратосферу* стратосферагъа чыгыу; *воздух стратосферы* стратосфераны хауасы.

СТРАУС страус (кызыу жерледе жашагъан, чабыучу (учмаучу, ариу тюклю, уллу кѳанатлы); *яйцо страуса* страусну жумуртхасы.

СТРЕКОЗА сенгирчке (узун иничке санлы, ау кѳанатлы къурт-къумурсха); *поляна со стрекозами* сенгирчкелери болгъан тала.

СТРИЖ кыйркъынжик (узун жютю кѳанатлы, кыйсха бурунлу, къаралдым кѳанатлычыкъл).

СЫРЬЁ сырѳе (промышленностьда андан ары ишленип

тамамланыллык материал); *базы с сырьём* сырьёлари болган базала; *стратегическое сырьё* стратегия сырьё, *сельскохозяйственное сырьё* эл мюлк сырьё.

ТАЙГА тайга (Европаны, Азияны, Американы шимал жанларында кылын ёсген агъач); *растительность тайги* тайганы битимлери; *климат тайги* тайганы хауасы: *сибирская тайга* Сибирь тайга.

ТАЙФУН суу боран (Азияны кыбыла бла кюнчыгышны арасында, Шош океанны кюнбатыш жанында болуучу, оюу-кыбарыу кючу болган жел; *приближение тайфуна* суу боранны жуукылашыуу; *бедствия, нанесённые тайфуном* суу борандан тышген кыйынлыкъла.

ТЕПЛОВАЯ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ жылыу бла ишлеген электростанция.

ТИГР кыплан (талгыр, киштик юйюрден, баласын сютуу бла ёсдюрюучу уллу жыртхыч жаныуар); *шкура тигра* кыпланнны териси; *тигрёнок* кыплан бала (кыпланчык).

ТОПЛИВО отлукъ (жылыу берген эм энергиясын хайырланырга жараган зат); *жидкое топливо* суусун отлукъ; *материал для топлива* отлукъга керекли зат.

ТРОПИК тропик (1. жерни юсюнде экваторга параллель болган, андан шималга неда кыбылагга $23^{\circ}27'$ ётген жер); *тропик Рака* Айры чабакны тропиги (экватордан шималга); *тропик Козерога* Эчкимюйюзю тропиги; 2. тропикле (исси жерле) (экваторну эки жанында, эки тропикни арасында исси хауасы болган жерле); *в тропиках* тропикледе; *северный и южный тропики* шимал эм кыбыла тропикле.

ТРОПОСФЕРА тропосфера (жерни атмосферасыны туюк кыбаты).

ТУР жугьтур (Кавказ таулада жашаган, мюйюзлю, ышныр этиучу уллу кийик эчки); *места обитания туров* жугьтурла болуучу жерле.

УРАГАН боран (уллу ойган кючу болган жел); *ущерб от урагана* борандан тышген кыоранчла.

УТКОНОС баппушбурун (балаларын сютуу бла ёсдюрген, гурт чыгырыучу баппуш башлы жаныуар).

УЩЕЛЬЕ тар (тарлада тик бетлери болган, терен ёзен жер); *Чегемское ущелье* Чегем тары; *дорога, ведущая в ущелье* тарга элтген жол; *в ущельях* тарлада.

ФОСФАТНЫЕ РУДЫ фосфат магьыданла.

ХОРЕК хорёк (багыалы терили, суусарга ушаган, жыртхыч жаныуарчык); *нора хорька* хорёкнун уясы; *шуба из хорька* хорёк териден этилген тон.

ЦАПЛЯ чиллеаякъ (узун боюну эм буруну болгъан, узун аякълы, жипи сууланы къанатлысы).

ЦЕЛИНА целина, къыртыш, тийилмеген жер; *значение целины в народном хозяйстве* целинаны халкъ мюлкде магъанасы.

ЦЕЛѢННЫЕ ЗЕМЛИ целина, къыртыш, тийилмеген жерле.

ЦЕЛЛЮЛОЗА целлюлоза (агъачны къагъыт, жибек, атылычу затла этерге жарагъаны); *использование целлюлозы в промышленности* целлюлозаны промышленностьда хайырланыу.

ЦЕЛЛЮЛОЗНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ целлюлоза промышленность; *значение целлюлозной промышленности* целлюлоза промышленностьну магъанасы.

ЦЕМЕНТНОЕ СЫРЬЕ цемент сырьё (юзмез, ууалгъан таш, сары топуракъ, производства хайырланылгъанладан къалгъан-къулгъанла) *значение цементного сырья в строительстве* цемент сырьёну къурулушда магъанасы.

ЦИКЛ ОЛЕДЕНЕНИЯ бузланыуу цикли (табийгъатда болгъан тюрлениуле бла байламлы бузланыуу жаратылыуу, жайылыуу, кетиуу).

ЦИКЛОН циклон (1. булутлу жауунлу хауа; 2. уллу жел, боран)

ЦИКЛОНИЧЕСКИЕ ОСАДКИ циклон жауунла (циклон бла байламлы жаугъан жауунла).

ЦИРКУЛЯЦИЯ АТМОСФЕРЫ (хауаны айланыуу, жүрюуу, хауаны площади материкге неда океаннга тенг болгъан, къалынлыгъы бирден онла бла километрлеге жетген айланыуу, жүрюуу).

ЦИТРУСОВЫЕ цитрусла (хар заманда да жашиллей къалгъан терекле, чырпыла); *цитрусовые места* цитруслу жерле; *разведение цитрусовых* цитруслуланы жайыу.

ЦУНАМИ цунами (сууну тюбюнде жер тебиу бла байламлы болгъан уллу толкъунла); *опасность цунами* цунами къоркъуулукъ.

ЧАЙКА чайка (сууда жашагъан къанатлы); *крик чайки* чайканы къычырыгъы.

ЧЕРЁМУХА къара къайын; *лист черёмухи* къара къайынны чапырагъы.

ЧЕРВОТОЧИНА къурт ашагъан жер, къурт тешик; *червоточина в дереве* терекни къурт ашагъан жери; *червоточина в яблоке* алманы къурт тешиги.

ЧЕРВЬ къурт.

ЧЕРВЬ ЗЕМЛЯНОЙ жер кьурт.

ЧИЖ сары чыпчыкь.

ШАКАЛ мыгы бёрю.

ШКУРА тери; *шкура животного* (домашнего) хайыуан тери; *шкура зверя* жаныуар тери.

ЩЁЛОЧЬ силти, щёлочь.

ЭКВАТОР экватор (Жерни эки кесекге: Шималгъа бла Къыбылагъа юлешинген чеги).

ЭКОЛОГИЯ экология.

ЭКОНОМИЯ экономия.

ЭЛЕКТРОФИКАЦИЯ электрофикация.

ЭЛЕКТРИЧЕСТВО электричество; *использование электричества* электричествону хайырланыу.

ЮГ къыбыла.

ЮГО-ВОСТОК къыбыла-кюнчыгыш (къыбыланы бла кюнчыгышны арасы); *ветер дует с юго-востока* жел къыбыла-кюнчыгыш жанындан урады.

ЮГО-ЗАПАД къыбыла-кюнбатыш (къыбыла бла кюн батханны арасы); *ветер дует с юго-запада* жел къыбыла-кюнбатыш жанындан урады.

ЮЛИАНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ юлиан календарь (жангы эрагъа дери 46-чы жылда Римни императору Юлий Цезарь бегитген жыл тергеу).

ЯДОВИТЫЕ ЖИВОТНЫЕ уулу жаныуарла; *опасность, исходящая от ядовитых животных* уулу жаныуарладан чыкьган кьоркьуулукь; *беречься от ядовитых животных* уулу жаныуарладан сакъланыргъа.

ЯДОВИТЫЕ РАСТЕНИЯ уулу битимле (ууу жанлылагъа кьоркьуулу болган, ёсген затла); *ядовитые растения леса* агъачны уулу битимлери.

ЯДОХИМИКАТЫ уулу химикатла (заранлы кьурт-къумурсхаланы, бактериаланы, аман хансланы кьурутур ючюн хайырланылыучу химикат затла); *использование ядохимикатов в народном хозяйстве* уулу химикатланы халкъ мюлкде хайырланыу; *беречься от ядохимикатов* уулу химикатладан сакъланыргъа.

ЯНТАРЬ сары минчакь (эрттеги ийнели тереклени къатып, таш болган чайырлары); *кольцо с янтарём* сары минчакьлы жюзюк; *месторождение янтаря* сары минчакьлы жер.

ЯЩЕРИЦА гургун, кёхтюй (къабукь терили, сюркелип атлаучу узун къуйрукьлу жанлы).

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ

ТИЛ ИЛМУ БЛА БАЙЛАМЛЫ ТЕРМИНЛЕ

АБАЗЫНСКИЙ ЯЗЫК абазатил (кавказ тиллени абхаз-адыг къауумундагы тил. Асламында Къарачай-Черкес республикада жюрютюлюнеди).

АБЗАЦ абзац (текстде къайсы болса да бир кесегинде сёз жангы затны юсюнден баргъанын билдирген, биринчи тизгинни сол жанында къалгъан жерчик).

АББРЕВИАТУРА аббревиатура (сёзлени къысхартылыулары, аны кирик бир ненча сёзю къысхартыуну жолу бла къуралгъан сёз. Юлгюге: *КБР, вуз, профком, студком, реском д. б.*).

АБХАЗО-АДЫГСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени абхаз-адыг къаууму (кавказ тиллени шимал-кюнбатыш къауумун къурагъан кесеги); Абхаз-адыг тиллеге была киредиле: а) абхаз (абхаз, абазатилле); б) адыг (адыг эм къабарты-черкес тилле)..

АБХАЗСКИЙ ЯЗЫК абхаз тил (кавказ тиллени абхаз-адыг къауумуна кирген тил. Абхазия республикада жюрютюледиди. Абхаз алфавит 1862 ж. орус графиканы мурдорунда къуралады, алай 1928 ж. латин мурдоргъа кечюрюледиди. 1938 ж. — гюржю алфавитни мурдоруна, 1951 ж. уа биягы орус графикагъа кечюрюледиди).

АВАРСКИЙ ЯЗЫК авар тил (кавказ тиллени дагъыстан къауумундагы тил. Асламысында Дагъыстанда жюрютюледиди. Жазмасы авар тилде XIX ёмюрню экинчи жарымында арап графиканы мурдорунда къуралгъанды. 1927 ж. латин графика бла, 1938 ж. уа орус графика бла алышынады).

АВСТРАЛИЙСКИЕ ЯЗЫКИ австралия тилле (австралиячыланы тиллери; бу тиллени санлары 600-ге жете эди, алай аладан 450 жууугъу жокъ болгъандыла).

АВТОРСКАЯ РЕЧЬ авторну сёзю (тюз сёзю ким, къайда, не халда, не мурат бла айтханын билдирген сёзле. Ала тюз сёзю аллында, ахырында, ичинде неда жартысы аллында, жартысы уа тюз сёзю ахырында келирге да боладыла. Юлгюге: *Анасы къызына айланып, къайгъылы сорду: «Балам, бек къыйналдынгмы?» «Анам, барчы сен солугъан эт энди», — деди жашы. «Келчи, балам, — деди ана, — ачдан ёле болурса, бир ауузлан».*)

АГГЛЮТИНАТИВНЫЕ ЯЗЫКИ агглютинатив тилле (сёз къурау бла сёз тюрлендириу агглютинация мадарла бла бардырылгъан тилле. Малкъар тил агглютинатив тилледенди).

АГГЛЮТИНАЦИЯ агглютинация (сёзю тамырына жал-

гъаулань не кеслери тюрленмей, не тамырны тюрлендир-
мей къошулуп, тизилип барыулары. Юлгюге: *мал-чы-лыкъ-да,
юй-де, адам-лыкъ*).

АДЫГЕЙСКИЙ ЯЗЫК адыгей тил (кавказ тиллени аб-
хаз-адыг къауумундагы тил. Асламында Адыгей Автоном
республикада жюрютюледи. Тёрт диалекти барды: абазех,
бжедех, темиргой, шапсуг. Адабият тили темиргой диалект-
ни мурдорунда къуралгъанды).

АКТИВНЫЙ СЛОВАРЬ эркин жюрютюлюучю сёзле (сё-
лешгенлеге ангылашымлы, тилде кенг хайырланылган сёз
байлыкъ).

АКЦЕНТ акцент 1) басым; 2) акцент (башха миллетли
неда тыш къыраллы адамны, сёлеше туруп, тилде бир-бир
тауушланы ёз тилиндеги тауушлагъа ушатып айтыуу).

АЛФАВИТ алфавит (къайсы болса да бир тилде жюрю-
тюлген харфланы тохташдырылган жорукъгъа кёре тизилиу-
лери. Малкъар алфавитде 36 харф барды. Аладан онусу ачыкъ-
ланы, 24 къысыкъланы белгилейдиле. Эки харф — **ь, ъ** —
тауушну белгилемейдиле).

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ингилиз тил (индоевропа тилле-
ни герман къауумуна кирген, дунияда кенг жайылган тил-
леден бири. Бу тилде Великобританияда, Ирландияда, АБШ-
да, Канадада, Австралияда, Жангы Зеландияда эм дунияны
башха къыралларында да сёлешедиле).

АНТОНИМІЯ антонимия (сёзлени магъаналарыны бир
бирге чюйре болуулары).

АНТОНИМЫ антонимле (магъаналары бир бирге чюйре
болган сёзле; сёз ючюн: *кюн — кече; бийик — алаша*. Анто-
нимле тилни тюрлю-тюрлю кесеклеринде болургъа да бол-
лукъдула: атлада (*сууукълукъ — жылылыкъ*); сыфатлада (*акъ —
къара*); этимледе (*башларгъа — бошаргъа*); сёзлеуледе (*терк —
тынч*). Сёзлени полисемия шартлары болганы себепли, бир
сёзню бир ненча тюрлю антонимлери болургъа да болады.
Юлгюге: *халал — огъурсуз; халал — къызгъанч*).

АРАБСКИЙ ЯЗЫК арап тил (семит-хамит тиллени се-
мит къауумундагы тил. Сауд Аравияда, Египетде, Иракда,
Сирияда, Ливанда, Ирландияда, Израильде, Ливияда, Ту-
нисде, Алжирде, Мароккода эм башха къыраллада жюрю-
тюледи).

АРМЯНСКИЙ ЯЗЫК эрмен тил (Эрменде жашагъан
эрменлилени тиллери. Эрменлиле Гюржюде, Тюркде, Кюн-
батыш Европаны бир-бир къыралларында да жашайдыла.
Эрмен тилде биринчи жазмала бусагъатдагы санаугъа дери
II ёмюрде чыкъгъандыла.

АРХАИЗМ эскиленген сёз (эскирип, жаланда суратлау эм тарых чыгъармалада тубеген сёзле. Эскиленген сёзлени ичинде жашаудан кетген затланы атлары да тубейдиле: *тапанча, гёренке, кьаптал* д. б.).

АФФИКС жалгъау (сёзню тюрлениучю магъаналы кесеги, аны тюрлендиреди эм сёз тутушда бла айтымда сёзлени бир бирге байлар ючюн жюрютюледи).

АФФИКСАЦИЯ жалгъаныу (сёзню тамырына неда мурдоруна жалгъауну кьошулууу. Къарачай-малкъар тилде жалгъау жаланда тамыргъа кьошулады. Юлгюге: кьыш-**лыкъ** орамда, заман-**сыз** д. а. к.).

БАЛКАРСКИЙ ЯЗЫК малкъар тил (тюрк тиллени кьыпчакъ къауумуну кьыпчакъ-половчу кесегин къурагъан тилледен бири. Анга бек жууукъ къарачайлыланы, кьумукълуланы, кьырым татарлыланы эм караимлилени тиллеридиле. Малкъар тилде тюрк тиллени бирси къауумлары бла бирге келишген шартла да кёпдюле).

БАШКІРСКИЙ ЯЗЫК башкъыр тил (башкъыр халкъны тили. Башкъырлыла асламында Башкъортстан республикада жашайдыла).

БЕЛОРУССКИЙ ЯЗЫК белорус тил (словян тиллени кюнчыгъыш къауумуна кирген, белорус халкъны тили. Белорусула асламында Белоруссияда жашайдыла).

БЕССОЮЗНОЕ СЛОЖНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ байламсыз кьош айтым (кьош айтымны кесеклерини жалгъаучу байламланы хайырланмай, интонацияны болушлугъу бла бирге кьошулуулары). Юлгюге: *Жер сюрюледи, бичен чалынады*.

БИЛИНГВИЗМ билингвизм (эки тил бла да бирча хайырланыу. Сёз ючюн, таулуланы асламысы малкъар эм орус тиллени бирча эркин жюрютедиле).

БУРЯТСКИЙ ЯЗЫК бурят тил (монгол тиллеге кирген тилледен бири. Бурят тил — Бурятияда, Монгол халкъ республиканы шимал жанында жашагъан бурятлыланы тиллериди).

ВВОДНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ кийдирилген айтым (айтымда башха членле бла байламлыгъы болмай, селешгенни айтхан затына къарамын кёргюзтген айтым. Юлгюге: *Ким биледи, жауун тохтаргъа да болур*).

ВВОДНОЕ СЛОВО кийдирилген сёз (айтымда грамматика жаны бла башха членле бла байламлыгъы болмай, айтымгъа член болмай, селешгенни айтхан затына къарамын кёргюзтген сёз. Юлгюге: *Сёзсюз, ол тюздю*).

ВОПРОСИТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ соруучу айтым

(соруу болган айтым. Юлгюге: *Тамбла кюнню халы кзалай болур?*).

ВОСКЛИЦАТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ кетюрюучю айтым (кзуанчдан, сейирсиниуден, элгениуден, кюркк-гъандан, ачыуланнгандан бирин кергюзтген айтым. Юлгюге: *Кзалай кзуандым мен санга!*).

ВРЕМЯ заман (этимни, атны ишин не заманда этилгенин кергюзтген грамматика категориясы. Этимни юч заманы барды: бусагъат заман, боллукъ заман, озгъан заман. Юлгюге: *кереме, керлюкме, кергенме*).

ВТОРОСТЕПЕННЫЙ ЧЛЕН ПРЕДЛОЖЕНИЯ айтымны сансыз члени (айтымда баш членлени не да бирси сансыз членлени ачыкзлагъан сёз. Юлгюге: Сюеме насыплы *бетлеге* (толутуруучу) кзараргъа. *Кзара* (айгъакзлаучу) ийнекни саудум. Тамата кзарындашым *узакъдан* (болум) кзайтды.

ГАРМОНИЯ ГЛАСНЫХ (сингармонизм) сингармонизм (сёзню тамырыны ахыр ачыгъыны анга кшошулгъан жалгъау-ланы ачыкзларын базыкылыкъ-назиклик жаны бла кесине бойсундурууу, ушатыуу. Юлгюге: *жашил-чик, адам-сыз-лыкъ*).

ГЕРМАНСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени герман кзаууму (индоевропа тиллени бир бутагын кзурагъан тил).

ГЛАВНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ баш айтым (бойсунгъан кшош айтымны кесине бойсундургъан кесеги. Юлгюге: *Ким иги окъуса да, саугъаны ол аллыкъды*).

ГЛАВНОЕ (СТЕРЖНЕВОЕ) СЛОВО СЛОВСОЧЕТАНИЯ сёз тутушну баш сёзю (сёз тутушда магъанасы бойсунгъан сёзню болушлугуу бла ачыкзлангъан сёз). Соруу баш сёзден салынады. Юлгюге: *акъыллы адам, акъырын жюрюу, мени анам*).

ГЛАВНЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ айтымны баш членлери (айтымны грамматика мурдорун кзураучула — башчы бла хапарчы. Бош айтымла эки не да бир баш членли боладыла. Юлгюге: *Эшик тынч ачылды. Менсиз кетме*).

ГЛАГОЛ этим (тилни затны не этерин кергюзтген, заман, бет, туруш д. б. грамматика категориялары болган баш кесеги).

ГЛАСНЫЕ ачыкзла (тилни тауушлары. Ачыкз тауушла кзурала туруп, хау аууздан чырмаугъа тюбемей чыгъады, ала жаланда ауаздан кзураладыла. Ачыкзла быладыла: [а], [э], [о], [ё], [ы], [и], [у], [ю]. Жазмада ачыкз тауушланы бу харфла бла белгилейдиле: а, э, о, ё, ы, и, у, ю, е, я. Ачыкз тауушла былай юлешинедиле: базыкыла: [а], [ы], [о], [у]; назикле: [э], [и], [ё], [ю]; эринлиле: [о], [ё], [ю], [у]; эрин-

сизле: [a], [э], [ы], [и]; кенгле: [a], [э], [o], [ë]; тарла: [ы], [и], [у], [ю].

ГЛУХОЙ СОГЛАСНЫЙ тунакы кысыкь (жаланда даурдан кьуралган таууш. Тунакы тауушла быладыла: [п], [ф], [к], [кь], [т], [ч], [ш], [щ], [с], [х], [ц].

ГОВОР диалект (тилни битеу миллет угъай, аны бир кесеги хайырланьгучу тюрлюсю. Юлгюге: *жабышмакь* (адабият) — *хампунтай* (диалект); *тала* (адабият) — *мыры* (диалект); *чага* (адабият) — *кифе* (диалект).

ГРАММАТИКА грамматика (тил билимни, сёзню эм айтмны кьуралыуларыны эм тюрлениулерини юсюнден бёлюю. Анга кёре грамматика эки кесекге юлешинеди: морфологиягъа бла синтаксисге).

ГРАФИКА графика (жазмада хайырланьлыгучу белгиле: харф, тыйгыч белги, апостроф, басымны белгиси д. б.).

ГРЕЧЕСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени грек кьаууму (индоевропа тилледен бири).

ГРЕЧЕСКИЙ АЛФАВИТ грек алфавит (фин алфавитни мурдорунда кьуралган алфавит. Жазмасы жангы санаугъа дери VII ёмюрге кьуралганды).

ГРУЗИНСКИЙ ЯЗЫК гюржю тил (кавказ тиллени картвел кьауумундагы тил, асламында Гюржюде жюрютюледи).

ГУБНЫЕ ГЛАСНЫЕ эринли ачыкыла (эринле да кьошулуп кьуралган ачыкь тауушла: [o], [ë], [y], [ю]).

ГУБНО-ГУБНОЙ СОГЛАСНЫЙ эрин-эринли кысыкь (түп эрин баш эриннге кысылып кьуралган кысыкь таууш: [б], [п], [м]).

ГУБНО-ЗУБНОЙ СОГЛАСНЫЙ эрин-тишли кысыкь (түп эрин баш тишлеге кысылып кьуралган кысыкь таууш: [в], [ф]).

ДАГЕСТАНСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени дагьыстан кьаууму (Дагьыстан республикада жюрюген кавказ тилледен кьуралганды. Бу тиллеге авар, даргин, лак, лезгин, табасаран тилле киредиле).

ДАРГИНСКИЙ ЯЗЫК даргин тил (кавказ тиллени дагьыстан кьауумундагы тил; Дагьыстанны кыбыла-кюнчыгыш кесегинде жюрютюледи. Жазма даргин тилде Октябрьден сора кьуралганды; 1938 жылдан бери орус графиканы мурдорундады).

ДВОЙНОЙ (ДОЛГИЙ) СОГЛАСНЫЙ экиленген кысыкь (сёзде бирси кысыкыладан эсе кёбюрек созулуп айтылган кысыкь таууш. Юлгюге: *ынна*, *аппа*, *ванна* д. а. к.).

ДВУСОСТАВНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ эки баш членли айтым (башчысы бла хапарчысы болган айтым. Юлгюге: *Жаз башы келди. Мен ол кюнню кеп сакъладым*).

ДВУАЗЫЧНЫЙ СЛОВАРЬ эки тилде къуралган сёзлюк (сёзлери бир тилден башха тилге кечюрюлген. Юлгюге: *орус-къарачай-малкъар сёзлюк, орус-немис сёзлюк, немис-орус сёзлюк*).

ДЕФИС дефис (къош сёзню эки кесегин къошхан орфография белги. Юлгюге: *терк-терк; тап-тап; орус-япон (уруш)*).

ДИАЛЭКТ (говор, наречие) — см. *говор*.

ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ диалект сёзлюк (адабият лексиканы сёзлерине келишмеген, диалект лексиканы сёзлерини магъаналарын литература тилде ангылатхан сёзлюк).

ДИАЛЕКТОЛОГИЯ диалектология (тил билимни диалектлени юсюнден бёлюмю).

ДИАЛОГ диалог (эки неда талай адамны сёлешуулери. Диалогда хар адамны сёзлери жангы тизгинден жазылып башланадыла, аланы алларында уа тире салынады:

— Ингир ахшы болсун, Жанболат!

— Сау бол, ахшылыкъ кёр, жашым!

ДОПОЛНЕНИЕ толтуруучу (айтымны болуш сорууланы бирине жууап этген сансыз члени. Толтуруучуну баш магъанасы затны кёргозтгениндеди. Юлгюге: *“Сюеме насыплы китап жазаргъа» [Къ. Къ.]*).

ЗАВИСИМОЕ СЛОВО СЛОВСОЧЕТАНИЯ сёз тутушну бойсунган сёзю (сёз тутушда баш сёзге бойсунуп, аны магъанасын ачыкълап келген сёз. Соруу баш сёзден салынады, анга жууап сёз бойсунган сёз болады. Юлгюге: *тап жер, таугъа къарады, мени китабым, д. б.*).

ЗАДНЕАЗЫЧНЫЙ СОГЛАСНЫЙ арт тилли къысыкъ (сёлеше туруп, ауздан чыкъган хауа тилни арт кесеги тынгылауукъгъа кетюрюлгенде, тыйгычха тюбеп къуралган къысыкъ таууш. Арт тилли къысыкълагъа **к, г, къ, гъ, х, нг** тауушла киредиле)..

ЗАДНИЕ ГЛАСНЫЕ арт тизгинли ачыкъла (тилни арт кесегини ёрге кетюрюлююню себеби бла къуралган ачыкъла. Орус тилде арт тизгинлилеге ачыкъладан **у, о** киредиле. Малкъар тилде уа алагъа **ё** бла **ю** къошуладыла).

ЗАЙМСТВОВАНИЯ В ЯЗЫКЕ алынмала (башха тилден кирген сёзле. Малкъар тил кеп тиллени сёзлери бла хайырланады, алай орус тилден кирген сёзле уа бютюнда кепдюле. Юлгюге: *газет, журнал, кино, трактор, д. б.*).

ЗВОНКИЙ СОГЛАСНЫЙ зынгырдауукъ кысыкъ (ауаз бла даурдан кьуралгъан кысыкъ таууш. Малкъар тилде ала быладыла: **б, в, г, гь, д, ж, з, й, л, м, н, нг, р,** кысыкъ у).

ЗВУК РЕЧИ тилни тауушу (тилни аны органларыны бо-лушлугъу бла кьуралгъан эм гитче ёлчеми).

ЗНАМЕНАТЕЛЬНАЯ ЧАСТЬ РЕЧИ тилни баш кесеги (затны не атын, не сыфатын, не санын, не халын, не ишин кёргюзтген, айтымны толу магъаналы члени. Тилни баш (магъаналы) кесеклери алтыдыла: **ат** [адам, юй]; **сыфат** [татлы, акъ]; **санау** [беш, онушар, эки жюз]; **алмаш** [мен, сен]; **этим** [кёрюрге, сюерге]; **сёзлеу** [женгил, былай, малкъарча]).

ИНГУШСКИЙ ЯЗЫК ингуш тил (кавказ тиллени вайнах къауумундагы тил. Ингушлула асламында Ингушетия республикада жашайдыла. Ингуш тилни лексикасында кёп ортакъ сёзле тубейдиле: орус, арап, фарс, тюрк эм башха тилледен).

ИНОСТРАННОЕ СЛОВО тыш кьыраллы сёз (ёз тилинде кёп хайырланылып, башха тилде уа аз тубеучю сёз. Юлгюге: *эврика, прозелит*, д. б.).

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА ортакъ сёзле (айтылыулары бирге жууукъ, магъаналары да бир болуп, кёп тилдеде тубеген энчи сёз къауум. Юлгюге: *конституция, радио, философия*, д. а. к.).

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЕ СЛОВА интернационал сёзле (кёп миллетле хайырланган, интернационал лексикадан кирген сёзле. Юлгюге: *культура, демократия, социализм, коммунизм, капитализм, психология, йод, спутник* д. а. к.).

ИНТОНАЦИЯ В КОНЦЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ айтымны ахырыны интонациясы (сёлешгенде айтымланы бир бирден интонация бла, жазгъанда уа тыйгыч белги бла айырыу. Айтымны ахырында жазмада быллай тыйгыч белгиледен бири салынады: точка /./, соруу белги /?/, кётюрюу белги !/!. Юлгюге: *Къар шош тюшеди. Къайда кёрюммейсе? Къалай ариуса!*)

ИТАЛЬЯНСКИЙ ЯЗЫК итальян тил (индоевропа тиллени роман къауумундагы тил. Асламында Италияда жюрютюледи, алай Францияда, Швейцарияда, АБШ-да, Бразилияда, Аргентинада, эм башха жерледе да тубейди. Биринчи жазмасы бизни ёмюрню 960 жылында кьуралгъанды. Адабият тили XIII–XIV ёмюрледе кьуралгъанды, аны мурдорун Данте, «Божественная комедияны» автору салгъанды).

КАБАРДИНО-ЧЕРКЕССКИЙ ЯЗЫК къабарты-черкес тил (Къабарты-Малкъар эм Къарачай-Черкес республикада жашагъан бир бирге жууукъ эки миллетни тили. Къа-

бартылыла бла черкеслиле Моздок шахарда, Ставрополь крайда да тубейдиле. Жазмасы Октябрь революциядан сора латин, 1936 жылда уа — орус графиканы мурдорунда кьуралганды).

КАВКАЗСКАЯ (ИБЕРИЙСКО-КАВКАЗСКАЯ) СЕМЬЯ ЯЗЫКОВ кавказ (иберий-кавказ) тилле жаланда Кавказда жюрютюлген тилледиле. Тёрт тилден кьуралгандыла: 1. абхаз, адыг, 2. вайнах, 3. дагьыстан, 4. картвель).

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК кьзакъ тил (тюрк тилледен бири, кьзакълыланы миллет тиллери. Казакъ тил Узбекистанда, Кьыргьыстанда, Таджикистанда эм башха жерледе да жюрютюледи. Жазмасы арап алфавитни мурдорунда XIX ёмюрню экинчи жарымында кьуралганды. 1938 ж. орус графикага кёчюрюлгенди).

КАЛМЫЦКИЙ ЯЗЫК кьалмукъ тил (монгол тилледен бири. Асламында Кьалмукъ республикада жюрютюледи. XVII ёмюрню ортасында тик (вертикаль) жазмасы кьуралады, 1924 жылда уа ол орус алфавитге кёчюрюледи, 1931—1938 жыллада латин алфавитде, 1938 жылдан бери уа орус алфавитни мурдорунда бардырылады).

КАНЦЕЛЯРСКИЙ СТИЛЬ ишчи стиль (указла, законла, актла, протоколла эм башха аллай энчи кьагьытла жазылган тил. Юлгюге: *Мен, тубюнде кьол салган адам, Президентни Указына таяна, д. а. к.*).

КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК кьаракьалпакъ тил (кьзакъ эм ногъай тиллеге бек жууукъ тюрк тилледен бири. Жазмасы 1928 жылгъа дери арап алфавитде, 1928—1940 жыллада латин, артда уа орус графикага кёре кьуралганды).

КАРТВЕЛЬСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени картвель кьаууму (кавказ тиллеге кирген тил кьауум. Бери гюржю, зан, сван тилле киредиле эм Гюржюде жюрютюледиле).

КИРГИЗСКИЙ ЯЗЫК кьыргьыз тил (тюрк тилледен бири. Асламында Кьыргьыстанда жюрютюледи. Узбекистанда, Таджикистанда, Кьзакъстанда эм башха жерледе да тубейди. Жазма тил Октябрь революциядан сора арап алфавитни, 1927—1940 жыллада латин алфавитни, 1940 жылда уа орус алфавитни мурдорунда кьуралганды).

КИРИЛЛИЦА кириллица (экинчи эски славян алфавит. IX—X ёмюрледе грек алфавитни бир тюрлюсюню мурдорунда славянлы жарыкъландырыучу, христиан динни Моравияда бла Паннонияда жайган Кирилл (Константин) философ кьураганды).

КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ ачыкъланы кьауумла-ныулары (ачыкъ тауушланы бирча шартларына кёре, аланы

къурауда тилни къайсы органы: тил, эринле, тишле, тынгылауукъ д. б. къалай къатышханына кёре юлешиниулери).

КЛАССИФИКАЦИЯ СОГЛАСНЫХ къысыкъланы къауумланыулары (къысыкъланы бирча шартларына, ауазны бла тауушну къатышыуларына, къуралыу мадарларына, къатылыкъ бла жумушакълыкъларына кёре юлешиниулери).

КОСВЕННАЯ РЕЧЬ сёдегей сёз (адамны биреуню айтханын башхагъа тюрлендирип айтыуу. Юлгюге: *Атасы жашына сейирлик китапла келтирирге айтханды*).

КОРЕНЬ тамыр (сёзню магъаналы баш кесеги. Юлгюге: *жазды, сатды, эсде, элли, бирден, д. б.*).

КУЛЬТУРА РЕЧИ (РЕЧЕВАЯ КУЛЬТУРА) тилни культурасы (адамны тюрлю-тюрлю болумлада сёлешген эм жазгъан заманында, мардаланнган тилден чыкъмай, тилни жорукълары бла хайырлана билиую).

КУМЫКСКИЙ ЯЗЫК къумукъ тил (Дагъыстанда, Чеченде, Ингушетияда жашагъан къумукълуланы тиллери. Жазмасы XIX ёмюрню экинчи жарымында арап алфавитни, 1929—1938 жыллада латин алфавитни мурдорунда болгъанды, андан сора уа орус алфавитни мурдоруна кёчгенди).

ЛАБИАЛИЗОВАННЫЙ эринли (эринлени болушлугъу бла къуралгъан таууш. Юлгюге: *о, у, ё, ю*).

ЛАТИНСКИЙ АЛФАВИТ латин алфавит (бурунгу Римде кюнбатыш Грецияны жазмасыны мурдорунда къуралып, дуняда бек кенг хайырланылгъан алфавитледен бири. Латин алфавитде биринчи жазмала жангы санаугъа дери, VII ёмюрде окъуна болгъандыла).

ЛАТЫШСКИЙ ЯЗЫК латыш тил (индоевропа тиллени балтий къауумунда тилледен бири. Латвияда жюрютюледи. Жазмасы латин алфавитни мурдорунда XVI ёмюрде къуралгъанды).

ЛЕЗГИНСКИЙ ЯЗЫК лезгин тил (кавказ тиллени дагъыстан къауумундагъы тилледен бири. Жазмасы Октябрь революциядан сора 1928 жылгъа дери арап алфавитни, 1928—1938 жыллада — латин, андан сора уа орус алфавитни мурдорунда къуралгъанды).

ЛЕКСИКА лексика (къайсы болса да бир тилде жюрютюлген сёзле. Юлгюге: *малкъар тилни лексикасы; печор диалектни лексикасы*).

ЛЕКСИКОЛОГИЯ лексикология (тил билимни сёзлени лексика магъаналарын жюрютюлюулери тинтиучю бёлюмю).

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК адабият тил (битеу миллет хайырланып тургъан тилни мардаланнган, грамматикада, лексикада, сёлешюуде да белгили жорукълары болгъан тюрлю-

сю. Тенгleshдирирге юлгю: Биз агъачда *итбурунла* жыябыз (*диалект*). Биз агъачда *юлѣкзула* жыябыз (*адабият*).

ЛИТОВСКИЙ ЯЗЫК литов тил (индоевропа тиллени балтий къауумуна кирген тилледен бири. Литвада жюрютюледи. Американы Бирлешген Штатларында, Канадада д. б. жерледе да тубейди).

ЛОГИЧЕСКОЕ УДАРЕНИЕ магъана басым (сѣлешген адамны айтымда къайсы сѣзге артыкъ магъана бергенин уллуракъ ауаз бла белгилеую. Юлгюге: *Хызыр* кѣрмючде биринчи жерни алды. *Хызыр кѣрмючде* биринчи жерни алды).

МАРИЙСКИЙ ЯЗЫК марий тил (фин-угор тиллени фин къауумуна кирген тилледен бири. Марий республикада жюрютюледи. Марий тилде сѣлешгенле Татарстанда, Башкъортстанда, Удмуртияда да тубейдиле. Адабият тили Октябрь революциядан сора къуралгъанды. Жазмасы орус графиканы мурдорундады).

МЕЖДОМЕТИЕ междометие (тилни адамны тюрлю-тюрлю сезимлерин: къууаннганын, жарсыгъанын, сейирсиннгенин, элгеннгенин, ачыуланнганын, жийиргеннгенин кѣргюзтген кесеги. Сѣз ючюн: *ох, ах, оу, ай* д. б.).

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЯЗЫК халкъла аралы тил. Халкъла аралы тилле быладыла: ингилиз, немис, орус эм башхала.

МЕСТОИМЕНИЕ алмаш (тилни затны атын, сыфатын, санын алмашындырып келген, ишни халын кѣргюзтюрге да болгъан кесеги. Юлгюге: *мен, сен, ол, бу, сиз, ала, кесим, кесин* д. б.).

МНОГОЗНАЧНОСТЬ СЛОВА (полисемия) сѣзню кѣп магъаналылыгы (сѣзню магъанасыны эки неда андан аслам болгъаны. Кѣп магъаналы сѣз, не да болсун бир жаны бла бирге ушагъан затланы, ышанланы, халланы, ишлени билдиреди. Юлгюге: *батды* деген сѣз: *кюн батды, куртха батды, суугъа батды* деген сѣз тутушлада башха-башха затланы билдиреди).

МОЛДАВСКИЙ ЯЗЫК молдаван тил (индоевропа тиллени роман къауумундагы тил. Молдавияда бла Украинаны бир къауум районларында жюрютюледи. Молдаван тилде жазма кириллицаны мурдорунда къуралгъанды. XIX ъмюрден бери уа — орус алфавит жюрютюледи).

МОНГОЛЬСКАЯ СЕМЬЯ ЯЗЫКОВ монгол тиллени юйюрю (бир бирге жууукъ юч тилден къуралгъан юйюрю: халха-монгол, бурят, къалмукъ. Монгол тилле Монголияда, Россейде, Къытайда жюрютюледиле).

МОНГОЛЬСКИЙ (халха-монгольский) **ЯЗЫК** монгол (халха-монгол) тил (монгол тиллени юйюрюндеги тилледен бири. Монголлуланы миллет, Монгол халкъ республиканы

кырал тили. Монгол халкъ республикада бла Кытайны бир кыауум провинцияларында жюрютюледи. 1941 жылгъа дери монголлула эрттеги уйгур алфавит бла хайырлангандыла, 1941 жылда уа Монгол халкъ республиканы монголлулары орус графикагъа кечгендиле).

МОНОСЕМІЯ бир магъаналылыкъ (сёзню жаланда бир лексика магъанасы болгъанлыгъы).

МОРФЕМА морфема (сёзню лексика неда грамматика магъанасы болгъан кесеги: тамыр неда жалгъау. Сёз ючюн: **кызла** деген сёзню эки магъаналы кесеги барды. Кыз деген морфема аны лексика магъанасын (акъылбалыкъ болгъан, алай эрге чыкъмагъан тишируу), **-ла** деген морфема уа грамматика магъанасын (кёплюк санда, баш болушда болгъанын билдиреди).

МОРФЕМИКА морфемика (тил билимни сёзлени морфемаларын, аланы кыуралыуларын эм магъаналарын, сёзде кыуллукъларын тинтген бёлюмю).

МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ СОСТАВ СЛОВА сёзню морфема кыурамы (малкъар тилде сёз жаланда эки тюрлю морфемадан кыуралыргъа болады: тамырдан бла жалгъаудан (неда жалгъауладан). Юлгюге: *кел-тир-лик-ди, бет-и*. Орус тилде уа тамырдан бла жалгъаудан сора, сёзде башха морфемала да боладыла: приставка, мурдор, ахыр. Юлгюге: *пред-гор-н-ый*).

НАКЛОНЕНИЕ туруш (этилген ишге аны юсюнден айтханны кыарамын кёргюзтген этимни грамматика категориисы).

НАРЕЧИЕ сёзлеу (тилни ишни не заманда, кыалай, кыалайда, не мурат бла этилгенин кёргюзтютп, кыалай? кыайда? кыайры? кыачан? кыачаннга дери? кыаллай бир? деген соруулагъа жууап этиучю кесеги. Юлгюге: *терк, менича, мында, бюгюн, кечге дери* д. а. к.).

НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК немис тил (индоевропа тиллени герман кыауумуна кирген тилледен бири. Германияда, Австрияда жюрютюледи, Францияда, Швейцарияда, Румынияда, АБШ-да, Канадада, Бразилияда да тубейди. Жазмасы латин алфавитни мурдорунда кыуралгъанды).

НЕОЛОГИЗМЫ жангы сёзле (илмуну, техниканы, искусствону эм жамауат жашауну айный баргъанына кёре, тилге жангыдан кыуралып кыошулгъан сёзле. Юлгюге: *телевизор, луноход, спутник, компьютер* д. б.).

НЕОПРЕДЕЛЁННО-ЛІЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ белгисиз-иели айтым (иеси болуп, алай ол ким болгъаны белгили болмагъан бир баш членли айтым. Юлгюге: *Былайда юйле ишлерикдиле. Бизде кыартха улуу хурмет этедиле*).

НЕПОЛНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ кем айтым (членлеринден бири неда бир талайы жетишмеген, алай аланы контексте, неда халгъа кёре тынч табаргъа болгъан айтым. Юлгюге: Ислам юйге кьайтханлы ненча кюн болады? — *Эки*).

НЕРАСПРОСТРАНЁННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ жайылмагъан айтым (сансыз членлери болмагъан айтым. Юлгюге: *Жанболат окъуйду. Мен солуйма*).

НОГАЙСКИЙ ЯЗЫК ногъай тил (тюрк тиллени кьыпчакъ къауумуну кьыпчакъ-ногъай кесегине кирген тил, Шимал Кавказда жашагъан ногъайлыланы тиллери).

ОБСТОЯТЕЛЬСТВО болум (айтымда хапарчыны ачыкълап, къалай? нечик? къачан? нек? къайда? къайры? къайдан? деген сорууладан бирине жууап этиучю сансыз член. Юлгюге: «*Сакъ къарайма къаралгъан къаялагъа*» [Къ. Къ.]. «*Мен тамбла да келирме санга ашыгъып*»).

ОГУБЛЕННЫЙ ЗВУК см. лабиализованный звук.

ОДНОЗНАЧНОСТЬ см. моносемия.

ОДНОСЛОЖНОЕ СЛОВО бир бёлюмлю сёз. Юлгюге: *юй, кюн, тай, жол* д. а. к.

ОДНОСОСТАВНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ бир баш членли айтым (бирден сора баш члени болмагъан айтым. Бир баш членли айтымла жайылгъанла, жайылмагъанла да боладыла. Юлгюге: *Малкъар. Таула. Къалай аламатды мында!*).

ОМОНИМЫ омонимле (айтылыулары, жазылыулары да бирча, магъаналары уа башха болгъан сёзле. Юлгюге: жаз [ат], жаз [этим]: Айтымлада: *Жаз* жетди. Ананга къагъыт *жаз*).

ОПРЕДЕЛЕНИЕ айгъакълаучу (айтымны атладан къуралгъан членлерини сыфатларын, болумларын, магъаналарын, тизгинде орунларын эм алада иеликни кёргюзтген сансыз члени. Айгъакълаучу къаллай? неллай? къайсы? ненчанчы? дегенча соруулагъа жууап этеди, кеси айгъакълагъан сёзню аллында жюрютюледи. Юлгюге: «*Таза сууунг жараларымы сау этгенча, алай къарайма санга.*» [Къ. Къ.].

ОПРЕДЕЛЁННО-ЛІЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ белгили иели айтым (бир баш членли айтымны хапарчысы ишни белгили адам этгенин кёргюзтген айтым. Юлгюге: 1) *Айтама, тынгылагъыз сиз*. [М. К.]. 2) *Кетдик*. 3) *Чап, атны бери тый*. 4) *Къайрыса? — Шахаргъама.*).

ОРГАНЫ РЕЧИ тилни органлары (ёпке, солуу баргъан тамакъ, богъурдакъ (таууш сингирчикле бла бирге), ауузну ичи, тил, эринле, тишле, бурунну ичи, тынгылауукъ).

ОРФОГРАФИЯ орфография (тил билимни сёзлени жа-

зылыуларыны жорукъларын тинтиучю бѣлюмо. Тюз жазыу, тилни мардаларына кѣре жазыу дегенни билдиреди).

ОСЕТІНСКИЙ ЯЗЫК джугер тил (индоевропа тиллени иран тил къауумуна кирген джугерлилени тиллери. Жазмасы XVIII ёмюрню ахырында къуралгъанды. Бусагъатдагы графикасы орус алфавитни мурдорундады).

ОТКРЫТЫЙ СЛОГ ачыкъ бѣлюм (ачыкъ тауушдан къуралгъан неда аллай тауушха бошалгъан бѣлюм. Юлгюге: ма-гъа-на, а-ла-да д. б.).

ПЕРЕДНЕЯЗЫЧНЫЙ СОГЛАСНЫЙ ал тилли кыысыкъ (тилни сыртыны ал кесеги бла кыйыры бирге тишлеге неда тынгылауукъну ал кесегине къаршы болуп неда кыысылып, аууздан чыкъгъан хауагъа чырмаулукъ этген кезиуде къуралгъан кыысыкъ. Юлгюге: т, д, з, с, ш, ж, ц, ч, н д. б.).

ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК фарс тил (индоевропа тиллени иран къауумуна кирген тил. Иранны кырал тили. Фарс тил Индияда, Афганистанда да тубейди. Жазмасы арап алфавитни мурдорунда къуралгъанды).

ПОВУДИТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ буйрукъчу айтым (айтхан адамны тилеген неда бир ишни этерге кѣллендириуюн кѣргюзтген айтым. Айтымны баш члени этимни буйрукъчу туруш формасында келеди. Юлгюге: Манга бир ахчачыкъ *берчи*. Ёрге *туругъуз*.).

ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ хапарлаучу айтым (бир затны юсюнден хапарлагъан айтым. Юлгюге: «Мен кесилген терекге жарсыдым. [**Къ. Къ.**]).

ПОДЛЕЖАЩЕЕ башчы (айтымда кеси баш болушда болуп, ким? кими? не? неси? кимле? кимлери? неле? нелери? деген сорууладан бирине жууап этген баш член. Айтымны бир членине да бойсунмайды. Башчы кѣбюсюнде атдан къуралады, алай тилни атны къуллугъун толтургъан башха кесеклеринден: сыфатдан, санаудан, алмашдан, этимсыфатдан, сѣзлеуден да къуралады. Юлгюге, атдан: *Жанболат* бюгюн жарыкъды. Сыфатдан: Кѣзге *жашил* ариу кѣрюнеди. Санаудан: *Он* бешден эки кереге кѣпдю. Алмашдан: *Мен* аны кѣп сакъладым. Этимсыфатдан: *Тапхан* къууаныр. Сѣзлеуден: Бизни *тамблабыз* къалай болур?).

ПОДЧИНЕНИЕ бойсунуу (I. Сѣз тутушда сѣзлени бир бирге бойсунуу амал бла байланыулары. Бойсунган байланыу юч тюрлю болады: 1) келишиу (аланы маллары, кеси-бизни элибиз); 2) тагъылыу (таугъа къарады, элде жашайды, суйгенин сакълайды); 3) кыысылуу (терк чачылдыла, тюнене келгенбиз, жюз адам).

(II. Бир-бир къош айтымланы кесеклерини бир бирге бой-

сунуп, бир бирни ачыкылап, толтуруп жорюулери. *Биринчи жерни ким алса да — ол Москвага барлыкды).*

ПОЛИСЕМІЯ см. многозначность слова.

ПОРТУГАЛЬСКИЙ ЯЗЫК португал тил (индоевропа тиллени роман кѳауумуна кирген тилледен бири. Португал тил Португалияда, Бразилияда, АБШ-да, Анголада жорю-тюледи).

ПРЕДЛОЖЕНИЕ айтым (грамматика жаны бла бир бирге байланып, толу муратны ангылатып, сорууну, буйрукѳну неда кенгешни кѳурагѳан сѳзле. Айтымны сѳзден бла сѳз тутушдан айыргѳан бир кѳауум зат барды: хапарчылыкѳ, интонация жаны бла тамамланыу, айтымда этилген ишге, сѳлешгенни кѳарамыны белгилениу).

ПРИДАТОЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ бойсуннган айтым (бир бирге бойсуннган кесекледен кѳуралгѳан бойсуннган кѳош айтымны баш айтымына бойсуннган кесеги. Юлгюге: *Кимни арбасына минсенг, аны жырын жырла).*

ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ сѳфат (тилни кесеги, затны сѳфатын, ышанын кѳргюзтген сѳз. Айтымда асламысында айгѳакѳлаучу болады (*суулу алма, ариу кѳыз, бийик юй*), алай башчы, хапарчы, толтуруучу болуп да тюбейди (*Адамланы огѳурсундан эсе огѳурлусу кѳндю. Сен жигитсе. Мен акѳланы сайларыкѳма).*

ПРОФЕССИОНАЛИЗМ усталыкѳ сѳз (тюрлю-тюрлю усталыкѳлары болгѳан адамланы ишлерини энчиликлери бла байламлы сѳз. Юлгюге: *кульминация, сюжет, адабият, кавычкала, скобкала* — грамматикада; *психология, педагогика* — окуѳтуу-юѳретиу илмуда жорюютюледиле).

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА усталыкѳ лексика (бирча усталыкѳлары болгѳан адамланы кѳаууму хайырланнган лексика. Юлгюге: *филологланы (грамматика, лексика, абзац, тамыр, аѳфикс, монолог, реплика* д. а. к.).

ПРЯМАЯ РЕЧЬ туура сѳз, тюз сѳз (биреуню айтханын тюрлендирмей, аны лексика, грамматика эм интонация энчиликлерин сакѳлап, бир башха адамны кѳайтарып айтыу. Юлгюге: *«Батырлыкѳ кѳорур журтунугу»,* — дегенди Кязим.).

ПУНКТОГРАММА пунктограмма (айтымда пунктуацияны жоругѳуна кѳре сайланып салыннган тыйгѳыч белги).

ПУНКТУАЦИЯ пунктуация (тыйгѳыч белгилени салынууларыны юсюнден жорукѳла).

РАСПРОСТРАНЁННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ жайылгѳан айтым (баш членден сора да, сансыз членлери болгѳан айтым. Юлгюге: *Дерсле бюгюн бир кесек кечирек башланнгандыла).*

РОМАНСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени роман къаууму (индоевропа тиллеге кирген къауум. Бери француз, итальян, испан, португал, румын, молдаван, латин тилле киредиле).

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК румын тил (индоевропа тиллени роман къауумуна кирген тил. Румынияны къырал тили. Албанияда, Грецияда, Югославияда, Венгрияда эм Болгарияда да тубейди).

РУССКИЙ АЛФАВИТ орус алфавит (орус тилни алфавитинде 33 харфы (10 ачыкъ, 21 къысыкъ) эм эки (къаты — Ъ, жумушакъ — Ь) белгиси барды. Орус алфавит Пётр I бардыргъан реформадан сора (1708—1710 жж.) къуралгъанды. Ары дери Русьда эски церковно-слова алфавит жюрюй эди. 1917—1918 жыллада бардырылгъан реформа орус алфавитден бир къауум керексиз харфланы кетергенди.

Малкъар алфавит да орус алфавитни мурдорунда къуралгъанды).

РУССКИЙ ЯЗЫК орус тил (украин эм белорус тилле бла бирге, индоевропа тиллени славян къауумуну кюнчыгъыш славян кесегин къурагъан, орус халкъны миллет тили. Орус тил дуняда кенг жайылгъан эм хайырланылгъан, кеп халкъла аралы организацияланы официальный тиллеринден бириди).

СВИСТЯЩИЙ СОГЛАСНЫЙ сызгырыучу къысыкъ (ал тилли къысыкъ. Аны къурагъанда, тилни сыртыны ал кесегини жанлары жанындагы тишлеге ортасында тар жепичик къоюп къысыладыла; тилни къыйырчыгы не тюп тишлеге ийиледи, неда баш тишлеге кетюрюледи, алай къысылгъан а этмейди; хауа ол заманда сызгыргъан таууш этип чыгъады, тауушну аты да «сызгырыучу» аны ючюндю. Юлгюге: с, з тауушла).

СИНОНИМЫ синонимле (магъаналары бирча неда бирге жууукъ сёзле. Юлгюге: *ишлеген, урунган; тауушлукъ, ала-мат*).

СИНТАКСИС синтаксис (тил билимни сёз тутушланы бла айтымланы юслеринден бёлюмю).

СКАЗУЕМОЕ хапарчы (айтымны грамматика жаны бла башчы бла байланган баш члени. Хапарчы не этеди? не этгенди? къалайды? неди? ненчады? деген соруулагда жууап этеди. Кёбюсюнде этимден къуралады. Алай атдан, сыфатдан, санаудан, алмашдан, этимсыфатдан, сёзлеуден къуралыргъа да боллукъду. Юлгюге: Мен сени *сакъларыкъма*. Алайда кёрюннген *къозучукъду*. Кюн *жылыды*. Келгенле *ючеулендиле*).

СКЛОНЕНИЕ жалгъаныу (атны болушлада тюрлениую. Малкъар тилде, орус тилдеча, алты болуш барды. Жалгъа-

ныу кѣп тилледе да болады, алай бир-бир тилледе сѣз ючюн: итальян, фрацуз, болгар тилледе жалгъаныу жокъду).

СЛАВЯНСКАЯ ГРУППА ЯЗЫКОВ тиллени славян къау-уму (индоевропа тиллени бир къаууму. Тиллени славян къау-уму Кюнчыгъыш эм Орта Европада, Сибирьде, Орта Азияда эм башха жерледе кенг жюриютюледи. Жазмалары, литерату-ра тиллери да IX ёмюрню ортасында къуралгъандыла).

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ сѣз къурау (тил билимни сѣзле-ни къаллай кесекледен, неден, нени болушлугъу бла къу-ралгъанларына къарагъан бѣлюю. Малкъар тилде сѣзле был-лай амалла бла къураладыла: 1) тамыргъа сѣз къураучу жалгъауда къошулуп: иш + чи = ишчи, ач + хыч = ачхыч; 2) эки сѣз бирге къошулуп: юч + аякъ = ючаякъ, сары + чач = сарычач; 3) сѣз тутушла къысхартылып: профсоюз коми-тет – профком; Къабарты-Малкъар Республика – КЪМР; 4) сѣзню магъанасы омонимге ётюп: тар (ат), тар (сыфат).

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АФФИКС сѣз къураучу жалгъау (малкъар тилде сѣзню ахырына къошулуп жангы сѣз къураучу морфема. Юлгюге: тюкен + **чи** = тюкенчи, чабакъ + **лы** = чабакълы).

СЛОГ бѣлюм (аууздан чыкъгъан хауаны бир уруму бла айтылгъан бир неда талай таууш. Сѣз бѣлюмню бирде ачыкъ таууш кеси, бирде уа къысыкъ неда къысыкъла бла бирге къурайды. Юлгюге: а-ма-нат, и-ги-лик д. б.).

СЛОЖНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ къош айтым (эки неда талай айтымдан къуралгъан айтым. Къуралыуларына эм кес-лерини кесеклерини (бош айтымларыны) бир бирлерине грамматика эм магъана жаны бла байланыуларына кѣре, къош айтымла эки уллу къауумгъа юлешинедиле: 1. Тенг жараш-хан къош айтымла. 2. Бойсуннган къош айтымла).

СЛОЖНОПОДЧИНЁННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ бойсун-нган къош айтым (бир бирге бойсуннган кесекледен къурал-гъан къош айтым. Быллай къош айтымланы кесеклери бир бирге бойсунуп, бир бирни ачыкълап, толтуруп жюриюдю-ле. Юлгюге: «*Къушну баласы уясында не кѣрсе, учханында аны этер*»).

СЛОЖНОСОЧИНЁННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ тенг жа-рашхан къош айтым (бир бирге бойсунмагъан, тенг жараш-хан эки неда андан да кѣп бош айтымдан къуралгъан къош айтым. Къош айтымны быллай амалла бла къурагъа бол-лукъду: 1. Ала бир бирге магъана жаны бла келиширге керекдиле; 2. Бир бирлери бла тенг жарашдырыучу баш грам-матика мадарланы кючю бла байланыргъа керекдиле: а) тенг жарашдырыучу байламла бла; б) тенг жарашдырыучу инто-нация бла. Юлгюге: *Бир жауун жауады, бир кюн тиеди. Кѣк кюкюредди, жауун жаууп башлады*).

СЛОЖНОЕ СЛОВО кьош сёз (эки неда андан аслам тамырдан кьуралгъан сёз. Юлгюге: *акъсакъал, къаштлюй, Жемта-ла, ташкёмюр* д. б.).

СОСТАВ (МОРФЕМНЫЙ) СЛОВА сёзню (морфема) кьурамы (малкъар тилде сёз жаланда эки тюрлю морфемадан кьуралыргъа болады: тамырдан бла жалгъаудан. Юлгюге: *кел-тир-ил, бет-и*. Орус тилде уа, тамырдан бла жалгъаудан сора да, сёзде башха морфемала боладыла: приставка, мурдор эм ахыр. Юлгюге: пред-гор-ный).

СОЮЗ байлам (бош айтымны бир туудукъ членлерин неда кьош айтымны кьурагъан бош айтымланы бир бирлерине байлагъан болушлукъчу сёз. Байламла айтымда жюрютюлюю магъаналарына кёре эки кьауумгъа юлешинедиле: тенг жарашдырыучу эм бойсундуруучу байламлагъа. Сёз ючюн, 1) тенг жарашдырыучу байламла: да, эм, бла, дагъыда, не, неда, бир-бир, огъесе, уа, а, ансы д. а. к. Юлгюге: «Болду сенде, эски юйюм, Тоюм *да*, жилауум *да*, Санга кирип кёрдюле, Шуёхум *да*, жауум *да* [М.К.]. 2) бойсундуруучу байламла: ючюн нек десенг, не ючюн десенг, аны ючюн, себепли, деп. Юлгюге: Лейлягъа тубер *ючюн*, Исмаил вокзалгъа келди).

СУФФИКС (АФФИКС) жалгъау (сёзню тюрлендириучю, магъаналы кесеги. Ол сёзню грамматика формасын тюрлендиреди эм сёз тутушда бла айтымда сёзлени бирге байлар ючюн жюрютюледиле. Юлгюге: кьобуз-чу, -чу жалгъау жангы сёз кьурайды; ана-сы, -сы жалгъау сёзню грамматика формасын тюрлендиреди, аны сёз тутушда неда айтымда башха сёзле бла байлашдырады).

СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ ат (тилни затны атын кёргюзтген, магъаналы кесеги. Атла асламысында башчы, толтуруучу боладыла, алай хапарчы, айгъакълаучу, болум болуп да келедиле. Атны иелик, сан, болуш категориялары, соруучу, хапарчы формалары боладыла).

ТАБАСАРАНСКИЙ ЯЗЫК табасаран тил (кавказ тиллени дагъыстан кьауумундагъы тил. Дагъыстан республиканы Табасаран эм Хив районларында жюрютюледиле. Дагъыстанны адабият тиллеринден бириди. Жазмасы латин алфавитни мурдорунда 1932 ж. кьуралгъанды, 1938 ж. уа орус графикагъа кёчюрюлгенди. Алфавитинде 52 харф барды).

ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК таджик тил (индоевропа тиллени иран кьауумундагъы тил. Таджикистанны кьырал тили. Узбекистанны, Кьыргызыстанны, Казакъстанны, Афганистанны, Иранны, Кьытайны бир кьауум районларында да жюрютюледиле).

ТАТСКИЙ ЯЗЫК тат тил (индоевропа тиллени иран кьау-

умуна кирген тилледен бири. Азербайджанда, Дагъыстанда, Иранда, Шимал Кавказда жашагъан татланы (чюйютлюлени) тиллери. Тил илмуда тат тил иги тинтилмегенди. 1920 жыллада латин мурдорда, ызы бла 1938 жылда жазмалары орус графиканы мурдорунда къуралгъанлыкъгъа, татла чюйют жазма бла, Азербайджандагъылары уа азербайджан адабият тил бла хайырланадыла).

ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК тюрк тил (Турцияны эрттеден бери жашагъан баш халкъыны, аны бла бирге Кипрде, Иракда, Сирияда, Болгарияда, Югославияда, Румынияда, Россейде д. б. жерледе жашагъан тюрклюлени тиллери. Тюрк тиллеге киреди. Бусагъатдагъы тюрк тил XIX ёмюрде Эски Осман адабият тилни мурдорунда къуралгъанды. Лексикасы арапфарс, грек, итальян, француз эм башха тилледен кирген сёзле бла байыкъгъанды. Жазмасы латин графиканы мурдорунда къуралгъанды, СНГ-да жашагъан тюрк халкъланы жазмалары уа орус графиканы мурдорунда къуралгъанды).

ТУРКМЕНСКИЙ ЯЗЫК тюркмен тил (Туркменистанда, Иранда, Афганистанда, Иракда, Сирияда, Турцияда жашагъан тюркменлилени тиллери. Тюрк тиллеге киреди. Жазмасы 1928 жылгъа дери арап алфавитге кёре къуралып, 1928 ж. латин алфавитге, 1940 ж. орус алфавитге кёчюрюлгенди).

ТЮРКСКАЯ СЕМЬЯ ЯЗЫКОВ тюрк тилле (тюрк халкъланы тиллери. Адамларыны санларына кёре СНГ-да 1-чи жерде славян, 2-чи жерде уа тюрк тилде сёлешген халкъладыла. Ала быллай жерледе жашайдыла: Кавказда (азербайджанлыла, къарачайлыла, малкъарлыла, къумукълула, ногъайлыла), Орта Азияда бла Къазакъстанда (къазакълыла, юзбеклиле, къыргъызлыла, къаракълпакълыла, ургъуйлула, тюркменлиле), Сибирьде (алтайлыла, хакаслыла, тофаларлыла, шорлула, якутлула, тувинлиле), Итил (Волга) сууну жагъасында (татарлыла, башкирлиле, чувашлыла). Тюрк халкъланы бир къауумлары башха-башха къыраллада жашайдыла. Сёз ючюн, къырым татарлыла — Юзбекистанда, Кырымда; караимлиле — Украинада, Литвада, Польшада, Россей Федерацияда; гагаузлула — Молдовада, Болгарияда).

УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК юзбек тил (тюрк тиллени бир бутагъа, юзбеклилени миллет тиллери. Юзбеклиле Юзбекистанда жашайдыла. Орта Азияны башха къыралларында да тубейдиле. Адабият юзбек тил XIV—XVI ёмюрледе къуралгъанды. 1927 жылгъа дери юзбеклиле арап алфавит бла хайырланып, 1927—1940 жыллада латин, 1940 жылдан бери уа орус алфавитни мурдорунда къуралгъан алфавитге кёчгендиле.

УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК украин тил (украин халкъны миллет, Украинаны къырал тили. Белоруссияда, Россейде, Польшада, Канадада эм башха жерледе да тубейди. Индоев-

ропа тиллени славян къауумуну кюнчыгыш славян кесегин къурайды. Украин тил белорус тил бла бирге орус тилге бек жууукъ тилди. Адабият тил XIV—XV ёмюрледе къуралып башлагъанды).

ФОНЕТИКА фонетика (тил билимни тауушланы, аланы къуралыулары, сёзде бир бирлери бла келишиулерин тинтген бёлюмю. Тауушладан сора да, фонетикада сёзню бёлюмюне, басымына эм интонациясына къаралады).

ФОРМООБРАЗУЮЩИЙ АФФИКС сёз тюрлендириучю жалгъау (сёзню грамматика формасын тюрлендирип, аны сёз тутушда неда айтымда башха сёзле бла байлашдыргъан морфема. Сёз тюрлендириучю жалгъаула быладыла: болушланы жалгъаулары, иеликни жалгъаулары, этимни бет жалгъаулары д. б. Юлгюге: стол-*ла*, стол-*гъа*, стол-*ум*).

ФРАЗЕОЛОГИЗМ фразеологизм (сёзлери тюрленмей, бир бирден айырылмай жюрютюлюучю, хазырлай хайырланлыбучу сёз тутуш неда айтым. Юлгюге: *жаны кетди* (бек къоркъду); *арт этегин алына къапла* (бек уруш). Лексика магъананы фразеологизмни сёзлери угъай, ол кеси саулай билдиреди).

ФРАЗЕОЛОГИЯ фразеология (тил билимни фразеологизмлени тинтген бёлюмю).

ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК француз тил (французлуланы миллет тиллери, Францияны, аны бла бирге Бельгияны, Швейцарияны къырал тиллери. Француз тил Канаданы, АБШ-ны эм Африканы бла Азияны алгъын колониялары болуучу жерлеринде да жюрютюледди. Француз тил халкъла аралы тилледен бириди. Алфавити латин графиканы мурдорундады).

ЦИТАТА цитата (биреуню жазгъаныны неда айтханыны тюрлендирмей алыннган кесеги).

ЧАСТИ РЕЧИ тилни кесеклери (сёзлени магъаналарына эм тюрлениулерине кёре къауумла. Тилни кесеклери баш эм болушлукъчу кесеклеге юлешинедиле: баш кесеклери (ат, сыфат, санау, алмаш, этим, сёзлеу); болушлукъчу кесеклери (сонгурала, байламла, кесекчикле эм междометияла).

ЧАСТИЦЫ кесекчикле (саулай айтымгъа неда аны бир сёзюне белгили магъана къошхан болушлукъчу сёзле). Юлгюге: да, бютюнда, тап, не, ма, угъай, хау, тамам, туура, нечик, къалай, -чы, -чи, -чу, -чю, -мы, -ми, -мю д. б. (Зухра сёз да айталмады. Юй орунга *ма* былайны сайлагъанма).

ЧЕЧЕНСКИЙ ЯЗЫК чечен тил (кавказ тиллени вайнах къауумуна кирген тил. Чеченде, Ингушетияда, Дагъыстанда

жюрютюледи. Жазмасы 1925 ж. латин, 1938 ж. орус алфавитлени мурдорларында кьуралгъанды.

ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ санау (тилни затны санын неда тизгинде орунун кьргюзтген магъаналы кесеги. Юлгюге: алты, алтаулан, алтышар, алтынчы.). Ол аны беш жыл сакълагъан эди. Жанболатчык аны биринчи сабийиди).

ШВЕДСКИЙ ЯЗЫК швед тил (шведлилени тиллери, индоевропа тиллени герман кьауумуну шимал-герман кесеги. Швецияда, аны бла бирге Норвегияда, Финляндияны кюнбатыш жанында да жюрютюледи. Жазмасы XIII ёмюрге латин графиканы мурдорунда кьуралгъанды. Лексикасында (француз, немис, дат, инглиз эм орус тилден кирген кёп сёз тюбейди).

ЭСПЕРАНТО эсперанто (лексикасы европаны аслам тиллеринде тюбеген сёзлени тамырларындан 1887 ж. кьуралгъан тил. (*Заменгоф*; Польша). Жазмасы латин графикада кьуралгъанды. Агглютинатив тиллеге киреди).

ЭСТОНСКИЙ ЯЗЫК эстон тил (фин-угор тиллени фин кьауумуна кирген тил. Эстон халкъны миллет, Эстонияны кьырал тили. Швецияда, Канадада, АБШ-да эм Австралияда да тюбейди).

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ этимология сёзлюк (сёзлени жаратылыуларын ангылатхан сёзлюк). Сёз ючюн, «Орус тилни этимология сёзлюгю» (*А. Преображенский*. – М., 1959); «Орус тилни кьысха этимология сёзлюгю» (*Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская*. – М., 1971).

ТЕРМИНЫ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

АДАБИЯТ ТЕРМИНЛЕ

АВТОР автор (этилген, жазылгъан, чыгъарылгъан, кьуралгъан, айтылгъан ишни, ниетни иеси. Дунияда хар зат да адамны эси, хунери, кючю, талпыуу бла этиледи. Ишни, затны, чыгъарманы жангыз адам этерге да, бир кьауум адам биригип этерге да боллукъду. Сёз ючюн, Кёндеден элни аягъында урушдан кьайтмагъан таулу жашлагъа салыннган *эсгертмени* автору Кърымшаухалланы Хамзатды. Ол аны кеси жангыз ишлегенди. Чыгъармачылыкъ жаны бла ол аны иесиди. Чыгъарманы бир кьауум адам биригип жазсала, ала автор кьауум неда автор жыйын боладыла. Автор жыйын, экеуленден башланьп, бир ненча адамгъа дери болады. Сёз ючюн, «*Тюбеширбизми*» деген пьесаны малкьар драматургла – Боташланы Исса бла Токъумаланы Жагъафар – бирге жазгъандыла. «*Малкьар адабиятны тарыхыны очерклерин*» а – Холала-

ны Азрет, Орусбийланы Фатимат, Тёппеланы Алим, Толгурланы Зейтун, Маммеланы Далхат, Алийланы Светлана жазгандыла).

АВАНГАРДИЗМ алчылыкь (XX ёмюрню ал жылларында башланган адабият, искусство агымла. Алчылыкь, (авангардизм) аллы бурун поэзияда бла драматургияда кюнбатыш кыраллада башланганды. XX ёмюрню экинчи онжыллыгында I-чи дуня уруш, тюрленип баргъан кыраллыкь халла, байлыкь бла жарлылыкьны арасында тёзюп болмазча айырмалыкь ол заманда ал сатыргъа келген кёп закий поэтлени чамландыргъандыла. Ала жашау жорукълагъа, кёзбау тёрелеге сарыуланган назмула жазгандыла. Ол поэтле, эндиге дери поэтика жорукъланы хыликка этгенча, кеслери жангы жорукъла чыгъарып, кёп тюрлю «кылыкьсыз» назмула жазгандыла, жазыу иште реализмни – жашауда болушуча жазыуну – жорукъларын атып, тап, тил жаны бла окъуна кужур кёрюнген назмула жазгандыла. Сурат этиуде да иш алай болганды.

Малкъар адабиятта авангардизмни жакълап, аны жорукъларын ызлагъан поэт Байзуллаланы Алийди. Сёз ючюн, «Узакъ аулакъ» деген китабы).

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЙ ЖАНР автобиография жанр (кесини энчи жашауун суратлагъан, кеси заманын, жол нёгерлерин, башы бла ётдюрген затларын кёшмай, кьоратмай, керти болгъаныча жазылгъан чыгъармала. Аллай чыгъарманы бек бийик юлгюсюне А. Герценни «Былое и думы», французлу философ Жан Жак Руссону «Исповедь» дегенча китаплары саналадыла. Малкъар адабиятта автобиография жанргъа Къулийланы Къайсынны «Так растёт и дерево» деген китабын, Зумақулланы Танзиляны «Ыразылыкь» деген поэмасын айтыргъа боллукъду).

АЙТЫС айтыш (тюрк тилли миллетледе эки жырчы бир бирлери бла эришип жырлаучу жырла. Халкъ жырланы айтыш формалары кызы бла жаш бегирекда суймекликлерин бир бирге чам халда айтып жюрютюлюу. Бурунгу шаркъ поэзияда, «Тахир бла Зухура», «Бужжигит» деген дастанлада суйгенле бир бирге сезимлерин айтыш халда билдиредиле. Малкъар жырлада да биз айтышланы кёп илишанларын кёребиз. Сёз ючюн, «Ач эшикни, ариучугъум, ары бир кирейим», «Гары бюртюк мен болуп...», «Кел, кел, кызым а, кел, кызым» дегенча жырла).

АКАДЕМИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ академия зарфлама (жазыучуну чыгъармачылыгына илму кёзден къарап, тинтип, ахыр тохташдырылып чыгъарыу. Аллай ишни асламысында илму институтла, алимлени къаууму этедиле. Жазыучуну жазгъанларына битеу амалы болгъан шагъатлыкъла – аны кеси-

ни кьол жазмасы, тюзетиулери, сау заманында басмаланган текстлери — тенглешдириледи.

Академия зарфламаны магъаналы жаны — аны ангыла-тыуларыдыла, тюрлю-тюрлю кёргюзтмелери. Мёчюланы Кязимни Къабарты-Малкъар илму-излем институт чыгъаргъан эки томлугъу аллай зарфламады).

АКМЕИЗМ акмеизм (XX ёмюрню экинчи онжыллыгъында орус поэзияда башланганды. Акмеизм **акме** — «жютюсю, бек башы» деген грек сёзден кьуралганды. Анга кёре, ол агъымны баш жоругъу — шатык, ангылашыныулу, кьошакъсыз жазыуду, жангылыкъ излеуду. Тюзюн айтханда, оюмну жютюсю, сёзню шатыгы, ариуу. Орус поэзияда ол агъымны бек закий ёкюлю Анна Ахматова болганды.

Малкъар миллет кибик, адам саны, поэтлери да аз болгъан миллетледе аллай агъымла жюриюмегендиле).

АКТ акт, бёлюм (драма чыгъарманы неда спектакльни бёлюмю, кесеги. Хар бёлюм ишни (событие, действие) толу белгиленген бир магъаналы кесегин, жанын ачыкълайды. Бирси актлада (бёлюмледе) ачыкъланьргъа тийишли чюй-реликлени «жыясын тартады». Пьесала 2, 3, 4, 5 актлы (бёлюмлю) боладыла. Сёз ючюн, орус драматургияда А. Грибоевдну «Горе от ума», Н. Гогольну «Ревизор», А. Островскийни «Гроза» дегенча пьесалары 5-шер актлыдыла. А. Чеховну «Балли бахчасы» 4 актлы, Н. Гогольну «Къатын алыу» деген комедиясы 2 актлыдыла. Малкъар драматургияда Боташланы Иссаны «Къушла бийикни суюдиле» деген драмасы 3 актлы, Тёппеланы Алимни «Азап жолу» деген трагедиясы уа 2 бёлюмлю чыгъармаладыла).

АЛЛЕГО́РИЯ жаз тил, ушатыу, аллегория (белгили шарт затны юсю бла бир тюрлю ангыламны билдириу; жаз тилни бир тюрлюсю; аны магъанасы «мен аз айтдым эсе да, сен кёп ангыла» дегеннге келеди. Аллегория оюмну, суратлап кёргюзтююню кьарыулу да, сезимли да этеди. Айтылгъан затха жан салады. Сёз ючюн: «Къаяла китапларыдыла халкъымы» [**Къ. Къ.**]. Къаялагъа жан кирип, ала халкъны узакъ жолун, жашау тиричилигин, акъыл сёзюн сакълагъан китап кибик болуп къаладыла.

Жаз тил, бегирекда тамсил жазыуда, халкъ элберледе элпек жюриюдү. Балаланы Османни «Женгил тойгъан кьочхарчыкъ» деген тамсилинде кьочхарчыкъны юсю бла тоуп, тюненеги кюнюн унутхан, аны тойдургъанлагъа мюйюз къайыргъан, кака кётюрген, игиликге аманлыкъ этген адамны сыфаты кьуралады).

АЛЛИТЕРА́ЦИЯ аллитерация (таууш ушашлыкъ). Назму-чулукъда, бир-бирде кьара сёзде, жырда да базыкъ ачыкъ тауушланы бирча келишдирип, бир тюрсге эшитилген, гыл-

лыу кѳурамакѳлыкѳ. Сѳз ючюн, Тѳппеланы Алимни «Жаз келеди» деген назмусу алай жазылганды:

Салкѳын желге сабанланы сылата,
Таугѳа, тюзге тюрсюн жабыуун ата,
Жаз келеди жагѳаланы жашната,
Бирде кѳкню кѳм-кѳк кѳзюн жилията.

АНОНИМ атсыз, жашыртын (бир зат жазып: назму, халпар, роман, илму иш, тарыгѳуу, тил), аны ѳз атын жашырын этип басмалагѳан адам; кесин белгили ѳтмей, жашырын иш жюрютген адам.

Зат жазып, аны кесини атын букѳдуруп басмалагѳанны сылтауу кѳп тюрлюдю. Ол иш саясат бла, энчи ниет излем бла, жамауат арасында халла бла да байламлы болургѳа боллукѳду. Сѳз ючюн. А. Пушкин кесини журналында декабрист В. Кюхельбекерни кѳп чыгѳармасын аны атын айтмай басмалагѳанды. Атсыз басмалау бегирекда кесаматчылыкѳда жюрюйдю).

АНТИТЕЗА антитеза (бир бирге келишмеген эки чюйре затны тенглешдириу. Кязимде:

“ѳшекни кючю — халал,
Сютю харам» — дейдиле.
Сен жарлыны жегелле,
Сора тутуп тюелле...

«Жауур ѳшекге»

Халал — харам», «Жегелле — тюелле» — антитеза боладыла).

АНТОЛОГИЯ антология (кѳп тюрлю авторланы сайлама чыгѳармаларыны жыйымдыгѳы. Бек биринчи антология бизни эрагѳа дери I ѳмюрде, Бурунгу Грецияда чыкѳганды. Антология жарашдырып чыгѳарыу бегирекда кюнчыгѳыш кѳыраллада жюрюгенди. Кѳрарчай-Малкѳар адабиятта биринчи антология 1956 жылда Кѳыргѳызстанны ара шахары Фрунзеде (бусагѳатда Бишкек) «Жашауубузну байрагѳы» деген ат бла чыкѳганды. Анга антология деп айтмагѳан ѳселе да, ол ич магѳанасына, анда жыйышдырылгѳан назмулагѳа кѳре, антология ѳди. Малкѳар поэзияны тийишли жорукѳла бла жарашдырылгѳан антологиясын 1959 жылда Кѳабарты-Малкѳар илму-излем институт чыгѳарганды).

АНТОНИМЫ антонимле (чюйре магѳаналары болгѳан сѳзле: ачы — татлы; бийик — алаша; узун — кѳысха. Чюйре магѳаналары болгѳан сѳзле суратлау адабиятта жашау чюй-реликни кѳргюзтюрге болушадыла. Кѳулийланы Кѳайсын:

«Хант тузунгу, балынгы да, жерим, тата келгенме». Адам кыйынлык, тынчлык да сынай жашаганын терен сезимлик бла ангылатады).

АРХАИЗМ эски сөз (заман тюрленип, тил айнып, энди жүрүмөй, керек болмай кыялган сөзлө, сөз тутушла: *чабыр, чырды, гота, кыошнөгер, кзуу, чакгычы*. Сураталу чыгармачылыкка эски сөзлөни магъаналары бек уллуду. Жазуучула ала ны суратланган заманны тилин, турушун, халын, сезимлигин кёргюзтюр ючюн аладыла).

АФОРИЗМ жютю сөз (жютю сөз бла бек кысха, шатык айтылган оюм, жашау халга, адамга, адамлыкга берилген бага. Толгурланы Зейтунну, Төппеланы Алимни чыгармачылыкында алай жютю сөзлөгө, айтыулагга кеп тюбөйбиз. Ала алга авторну суратлау амалы болуп, артда уа нарт сөзлөгө айланып да кетедиле. «Эл тюпчюгө ууаз берген — аманга игилик этген» [Т. 3.]; «Тасхасын элге жайган — эл кюлкюлюк» [Т. А.].

АШУГ ашуг (тюрк тилли миллетледе халкы назмучу, жырчы. Лезгинли Сулейман Стальский, кызаккылы Жамбул, даргинли Батырай ашугла болгандыла. Ала кеслерини назмуларын жырлап айтхандыла).

БАЛЛАДА баллада (жашауда болган бир жигитликни не тарых болумну юсюнден жазылган орта ёлчемли назму. Уллу Ата журт урушну эпосунда баллада формалы назмула кеп жазылгандыла: Н. Тихонов «Баллада о гвоздях», Кюлийланы Кь. «Перекоп», «Сиваш»).

БАРОККО барокко (XVI ёмюрден XVIII ёмюрню арасына дери европа халкылары суратлау чыгармачылыкларында жүрюген баш агымларындан бирине алай айтхандыла. Ол португалия тилде «кыйыкык жаухар» дегенни ангылатады, кёчюу магъанасында уа «кзужур», «буруш», «тюзетилмеген» деп келеди. Ол агым жашауну бушуулу жанын уллу сезим кюч бла суратларга жазуучуланы, художниклени, темир усталаны бирикдиргенди. Бир чыгармада (затда) чюйрө болумла, ишле, халла кёргюзтюледиле; деменгилик, омаккылык — барокко агымны баш белгисиди).

БАСНЯ тамсил (бек кысха, жютю жазылган масхара. Тамсил асламысында назму бла жазылады, осал кылыккылары, адамлыккыга, жашауну тюз низамларына келишмеген затланы кюлкюгө алады. Жаз тил — тамсилни жазылуу кудуретиди, аны баш жигитлери — жаныуарла болуучудула.

Дунияда тамсилни устасына грекли Эзоп саналады, ол а кесини тамсиллерин кыра сөз бла айтып болганды. Тамсилчиле хар ёмюрде да, хар халкыда да бола келгендиле. Малкыар адабиятта сейир тамсилле жазуучу Балаланы Осман эди. Бусагыатда тамсилчи Маммеланы Ибрахимди).

БЕЛЫЙ СТИХ акъ назму (рифмасыз жазылган назму).

Эрттенлик.

Кюн жангылыгындан толу орам.

Уллу терезеледе уллу кюнле.

Мен алагъа къарай бара,

Кереме терезеледен учхан кюн кезлени.

Созайланы Ахмат

Рифмасы болмагъанлыкъга, акъ назмуну гыллыу кючу, тил шатыклыгы, сезимлиги толу болургъа керекдиле).

БИБЛИОГРАФИЯ библиография («китап», «жазама» деген грек сөзледен къуралгъанды, хар тюрлю ишледе, адабият таныуда, кесаматчылыкъда, окъууда хайырланырча, дуняда болгъан китапланы, илму ишлени атларын тизмелеп кѳргюзтюу, ангылатыу. Асламысында шарт илму проблеманы неда жазычуну жашау эм чыгъармачылыкъ жолун толу ачыклар сартындан къуралгъан адабият кѳргюзтме. Дагъыда: библиография ишни теориясын бла методикасын къурагъан илму (библиографоведение). Илму, адабият журналлада жангы чыгъармаланы, илму ишлени юслеринден бѳлюмге да айтадыла библиография деп).

БИОГРАФИЯ жашау жолу, менсилиги (адамны жашау турмуш тарыхы, ѳтген жолун, ѳтген ишин къошмай, къоратмай айтыу, жазыу. Адамны жашау тарыхы неда менлиги асламысында эки тюрлю ыз бла жазылады: тарых къадамында, илму-излем халда — ол биография неда менлик болады; адам кеси да жазады кесини жашау жолун. Ол автобиография болады.

БЫЛИНА былина (орус фольклорну жанры; бурунгу Русьну жашауунда болгъан ишлени юслеринден жыр, назму халда кѳтюрюмлю айтылгъан таурухла. Былинала жаланда орус фольклорда жюрюйдюле. Ала айтылыу халлары, къуралыулары бла къарачай-малкъар нарт таурухлагъа ушайдыла).

ВОДЕВИЛЬ водевиль (бир сейир-масхара затны юсюнден жазылгъан, ойнауукъ, женгил пьеса. Водевильде болунган ишни жырлап, тепсеп, жютю, кюлкюлю айтышыула бла ачыклайдыла. Сахна чыгъармачылыкъны ол формасы Европада XIX ѳмюрден бери жюрюйдю. Малкъар культурада алыкъа водевиль жокъду).

ГИПЕРБОЛА гипербола, оздурма (бир затны оздуруп, болгъанындан эсе бийикге кѳтюрюп айтыу, суратлау амал. Ол термин дуня адабиятына грек тилден киргенди, аны себепли алайлай къояргъа да боллукъду. Аны орунуна ана тилге «оздурма» деген жангы терминни кийирирге да жарарыкъды.

Тилде эки термин да жюриоселе, бютюн игиди. Оздурманы (гиперболаны) болушлугуу бла фольклорда, жазма адабиятда да батырны этген ишлерин кетюрюп, эсде игирек кылырча этерге онг болады.

ДАКТИЛЬ дактиль (грекча — бармак, юч ёлчемли назму тизгин. Аллай тизгинледе басым 1, 4, 7, 10 ёлчемге тюшеди. Малкыар назмучулукда дактиль форма хазна журюмейди).

ДВУСТИШИЕ эки тизгинле (бир гыллыу, бир форма бла жазылып, эки тизгинден кыуралган назмула. Сёз ючюн, Кязимде:

Бир Аллахдан киши жугун жашырмаз,
Гюняхлыгга жаннет эшик ачылмаз.

Экитизгинле бирча рифмала бла байланадыла, толу бир оюмну айтып жетишдиредиле. Анга кёре экитизгин бир толу назму болуп кыалыргга да жетишеди. Сёз ючюн, Тёппеланы Алимде:

Айтырма мен суймеклик — не дегеннге —
Уллу саугга — бу дуниягга келгеннге.

Экитизгинледен уллу назмула, поэмала да жазадыла).

ДЕКАДАНС декаданс (француз тилден кирген терминди, *кёлсюзлюк*, *тозурау* дегенни ангылатады. XIX ёмюрде — XX ёмюрню башында кюнбатыш философияда, адабиятда бла санатда болган тюнгулюу сезимлени бирикдирген ниет агымды. Бу кезиуде эрттегили илмулары, философия, санат кыолайлары болган миллетлени интеллигенциялары эркинликни, тенгликни, кыарындашлыкны кюсеген, аллай адамлык шартла ючюн кюрешип келген жолларындан тюнгулюп, жамауат ишлеге кыатышыуну аз да магъанасы жокду деген кёлсюзлюкге жетгендиле. Адабият чыгъармачылык хар кыайда да уллу жамауат ишлеге кёллендирген кюч болганлай кыалады. Декаданс агымны белгили ёкюлю К. Бальмонт былай жазганды:

Я ненавижу человечество,
Я от него бегу спеша.
Мое единое отечество —
Моя пустынная душа.

Ол агымда кесимчилик, кесини энчи фикирлерине басылыу, мудахлык, тюнгулюу сезимле баш жерни аладыла).

ДИЛОГИЯ дилогия (энчи атлары болган, эки бёлюмден кыуралган суратлау чыгъарма. Дилогияны эки китабында

да бир иш, бир ниет ючюн кюрешген батырла суратландыла. Сёз ючюн, къабартылы жазычу Алим Кешоковну «Вершины не спят» деген романы дилогияды: «Чудесное мгновение», «Зеленый полумесяц» деген эки китапдан къуралганды).

ДРАМА драма (суратлау адабиятны юч бёлюмюнден бири (эпос, лирика, драма). *Драма* деген грек сёзню магъанасы кюрешю дегенге келеди. Аллай чыгъарманы мурдорун бизни кёз туурабызда баргъан кюреш къурайды. Сёз ючюн, эпосда кюреш (действие) болгъан ишча суратлана эсе, драма бола тургъан ишча кёргозтюледи. Драма (комедия, трагедия, фарс) жазгъан адам кюрешни бизни туурабызда башлайды, бардырады, бошайды. Бушуулу (къууанчлы, кюлкюлю, жарсыулу) иш жюю чюйреликлени, бир бирге къажау тургъан ниетлени, къауумланы, ачыкъ не таша кючлени сермешиулери бла ачыкъланады).

ЖАНР жанр (адабият чыгъармачылыкъны тюрюлери — эпос, лирика, драма. Ол юч уллу бёлюм да кеслери алларына кёп тюрюлюге юлешинедиле. Сёз ючюн, эпос дегенликге, халкъны кёлден чыгъармачылыгъында жигитлик жырла, жомакъла, нарт таурухла, жазма адабиятда уа — роман, повесть, дагъыда башха тюрюлю жазылгъан суратлау чыгъармала боладыла. Драма да алай, кёп тюрюлю уллу да, ууакъ да къауумлагъа юлешинеди — комедия, трагедия, фарс д. а. к.).

ЗАГÁДКА элбер (фольклор жанрладан бири. Бир затны юсюнден башы жабылып, тенгleshдирилип айтылгъан айтым, назму тизгин. «Не барама, барама, балта узуну баралмайма» (Ауана). Неда назму бла:

Ары лап-лап,
Бери лап-лап,
Ортасына
Кийиз къаплап...

(*Эшек жауурлукъ*)

ЗАГОВОР хыйны (бек бурун заманладан бери халкъ жүрютген амал, адамны, жанлыны бир затдан тыяр ючюн неда адамгъа, малгъа (журтха, ёлюмлюкге) аман кёз жетмез ючюн, жин зарандан, обур ёчлюкден сакълар ючюн этилиучю (жазылычу) дууала, зикирле, тилекле).

ЗАМЫСЕЛ нюзюр (чыгъармачылыкъ ишни мурдору, атланыу жоругъу; жазылыкъ чыгъарманы белгилери, этиллик суратны шартлары (*эскизы*). Чыгъармачылыкъ нюзюр эки талпыудан къуралады: магъана бла ниетден. Жазычу алгъадан не магъанада жазарыгъын белгилейди. Ызы бла аны жазгъаны жашау тиричиликде къаллай ниетге къуллукъ этеригин

оюмлайды. Алгъадан толу нюзюр этмей, бир автор да чыгъарма башламайды).

ЗАЧІН башлау (халкъ чыгъармачылыкьда жюриюген жанрланы асламысында дайым бирча айтылуучу сёз бирлешле, айтымла. Сёз ючюн, жомакъны башлай туруп: «Эртте-эртте бир хан болгъанды» деп, неда: «кёз кёргенними айтайым, къулакь эшитгенними» деп, алай киришедиле).

ИДѢЯ ПРОИЗВЕДѢНІЯ чыгъарманы ниети (не тюрлю чыгъарманы да баш магъанасы, туугъаныны, жашаугъа келгенини хыйсабы. Суратлау чыгъармада къаллай ишле болсала да, не кёп адам, тарых жолла суратлансала да, аланы барын да чыгъарманы ниети бирикдиреди. Ол, не бу муратны кёз-лемеген ниетсиз чыгъарма болмайды, болса да, аллай зат жашауну къууатларгъа болушмайды).

ИДИЛЛИЯ идиллия, гоккачалыу (Бурунгу Грецияда уллу болмагъан, ариу назмучукь. Шендююгу дунияда — бир тюрлю къайгъысыз, шарт жашауну суратлагъан назму).

ИНВЕРСИЯ инверсия (айтымда сёзлени тийиши жерлерин алышындырып салыу. Инверсия амалланы прозада да хайырланадыла: «Айтхан эди ол келме деп, айтхан эди, билгенча боллугъун, эки тау ауарыкъларын да бир бирге...» [Т. А.].

Алай инверсия асламысында поэзияда жюриюдю:

Болады хар сахарны
Бир белгили орамы,
Ариулугъун ийнакълай
Къарагъанны къарамы.

Мокъаланы Магомет

ИНТЕРМЕДІЯ интермедия (кюлкюлю, къысха пьеса, къошакь оюн. Аллай къошакь оюнчукъла уллу драмаланы арасында ойналадыла. Сёз ючюн, сахнада бурунгу жашауну юсюнден тынгылы пьеса ойнала эсе, аны бёлюмлерини арасында бюгюннгу кюнню не бюгюннгу адамланы масхара халда кёргюзтген кюлкюлю жарыкъ чамла кёргюзтюрге боллукьдула. Белгили эски пьесагъа жангы интермедияланы аны магъанасы, ауазы бюгюннгу кюннге келишир ючюн къошадыла).

ИНТОНАЦІЯ ауаз, тикирал (сёлешу тилни баш шартларындан бири. Адам айтыргъа деген ниетини баш магъанасын, не айтыргъа суйгенин ауазы бла жетишдиреди. Ауаз тикираллыгъы адамны тил усталыгъын, ниет ишленмекин кёргюзтеди. Сёз ючюн, «тели» деген сёзню адам ауазны кючо бла аллай бир тюрлендирирге онгу барды — ол суймек-

ликни белгиси, кёрюп болмауну белгиси да болургъа бол-
лукъду).

ИРОНИЯ чам, лакъырда (бир затны, не адамны юсюн-
ден кюлюп, безиреп, хыликкя этип айтыу).

КАЛАМБУР шыпыртма (сёзлени ушашлыкъларын хай-
ырланып, самаркъау этмеклик; ол амалны кючу бла кюл-
кюлю затчыкыла жазыу. Сёз ючюн, «Чардакыда кыакъ кыа-
быргъа, кызыкъ кыакъ аны алыргъа» (халкъ шыпыртма).

КАСЫДА кыасыда (арап, тюрк поэзиялада тёрттизгин
махтау назму. Бусагъатда малкъар адабиятта бек ёсген жанр-
ладан бириди).

КЛАССИКА классика (миллет адабиятны мурдору бол-
гъан закий чыгъармала. Сёз ючюн, инглиз адабиятта —
У. Шекспир, малкъар адабиятта — Кязим, Кыайсын).

КОМЕДИЯ комедия (драманы баш бёлюмлеринден бири,
кюлкюлю сахна чыгъарма. Анда суратланган болумла, адам-
ла — кыараучулары кюлдюредице, кёп тюрлю жашау чюйре-
ликкеге сейирсиндиредице, чамландырадыла. Орус адабият-
да Н. Гогольну «Ревизору», кыарачай-малкъар драматургияда
А. Биджиевни «Огъурлусу»).

КОНФЛИКТ конфликт, жаулукъ (адабият чыгъарманы
жыясын тартхан кюч, кюреш, чюйрелик. Суратлау конфликт
кыаллай бир терен, керти, сур болса, чыгъарманы жамауат,
эстетика магъанасы аллай бир уллу болады).

КРИТИКА кесамат (биреу жазгъан суратлау чыгъарманы
юсюнден башханы оюму, тинтиу иши. Малкъар тилде «кри-
тика» деп да, «кесамат» деп да жюрюйдю).

КУЛЬМИНАЦИЯ жетиши, тамамы (чыгъармада сурат-
ланып, ачыкъланып келген окуялары, ызлары, чюйрелик-
лени ахыр жетишип, ачыкъ болуп тохтагъан кезиулери. Сёз
ючюн, Тёппеланы Алимни «Жол кюйю» повестинде Бекир,
жанын урушдан сакълар ючюн, кюреше келип, ахырында
тенги Мамайны да, суйген кызы Сакинатны да ёлтюрюп
кюннге жетгени).

ЛЕГЕНДА легенда, таурух (фольклорда кыара сёз бла ай-
тылгъан, бурунгу заманны суратлагъан, кётюрюмлю хапар.
Жазыучула кеслерини чыгъармачылыкъларында бурунгу
таурухлары элпек хайырланадыла. Кзулийлары Кыайсынны
«Ахшам жулдуз» деген поэмасы легенданы мурдорунда жа-
зылгъанды).

ЛИРИКА лирика (лира деген сёзден кыуралгъанды. Лира —
кыыл кыобуз; бурун заманда аны согъуунда жырлап, наз-
мула окъуп болгъандыла. Тарыхны жангы заманында айбат
адабият чыгъармачылыкъны юч тюрлюсюнден бири, жаз-

гъан адамны ич дуниясын ачыкълагъан, халы, къарамы къалай болгъанын кѣргюзтген чыгъарма. Ол проза бла, назму бла да жазылыргъа боллукъду).

ЛИРИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ лирика жигит (лирика чыгъармада биринчи болуп кимни къарамы, ич дуниясы ачыкълана эсе да, ол лирика жигит болады. Лирика чыгъармада айтылгъан оюм, суратланган дуния асламысында «менликни» аты бла барады, алай «менлик», жаланда автор кеси болуп къаламай, жыйышдырылгъан сыфат болургъа жетишеди).

ЛИРО-ЭПИЧЕСКИЙ ЖАНР лиро-эпика жанр (жашау кертиликни суратлагъан заманда, чыгъармасы сейир да, магъаналы да болур ючюн, жазычу тюрлю-тюрлю амалланы хайырланады. Бегирекда назму бла жазылгъан уллу чыгъармалада поэт, «менликни» ич дуниясын, аны жарсыуларын, сагъышларын ачыкълай, жашауну барыуун кенгден хапарларгъа да ётеди. Былайда лирика бла эпос бир бирни къууатлайдыла, бир бирге толуракъ магъана бередила. Аллай поэмагъа лиро-эпика чыгъарма дейдиле).

МЕЛОДРАМА мелодрама (музыка драма. Аллай чыгъармада суратланган адамланы диалоглары бла монологлары музыка согулуп айтыладыла. Сахна чыгъармачылыккыны ёсе барыуунда мелодрама деп, сахнада сейир ишле кѣтюрюмлюкѣзбау халда, жизги суратланган ажимлы чыгъармалагъа да айта башлагъандыла).

МЕТАФОРА метафора, ушатыу (затны суратлагъан заманда, аны магъанасын, сыфатын, халын кючлендирип муратда, аны бир башха затха ушатып, тенглешидирип кѣргюзтюу амал. Сѣз ючюн, Къулийланы Къайсынны «Жаралы таш» деп атагъан китабы, назмусу да ХХ ёмюрде малкъар халкъ сынагъан, кѣрген, кѣтюрген, тѣзген къыйынлыкъланы сыфаты болгъанды).

МЕТОНИМИЯ метонимия, жаз тил (бир сѣзню не англамны аны магъанасын тутхан башха сѣз бла алышындырыу. Сѣз ючюн, таулу тиширыула, эрлерини атларын жашырып, «ол», «кеси», «башым» дегенча сѣзле бла айтхандыла; тюз да аныча, келинле, тамата къайынларыны атларын жашырып, «жашчыкъ», «уллу жаш», «къуллукъчу жаш» деп неда атына келишген башха ат айтадыла).

МЕТР ёлчем (назму ёлчем, назмучулуккыну закону. Тизгинде сѣз бѣлюмлени бирча тенг келишиулери. Ёлчемсиз назму жазаргъа амал жокъду).

МИФ миф (халкъ чыгъармачылыккыны бек эрттеги формасы. Сезимлик табиыгъат бла къаты байламлы заманлада адамла тюрлю-тюрлю болумлагъа бойсуннгандыла, табыннгандыла. Аланы юслеринден сейир жырла, айтыула, ал-

гышла кьурагандыла. Сёз ючюн, «Долай», «Чоппа», «Озай» аллай ийнаныуланы себебинден кьуралган мифледиле).

МОНОЛОГ монолог (адам кеси аллына айтхан сёз; аны дуня кьарамларын, ниетин ачыкьлагьан сыры).

НОВАТОРСТВО жангычылыкь (адабият чыгьармачылыкьда жангы ызланы, жангы суратлау амалланы башланулары, аланы башлагьан жазыучу. Аллай жазыучу, эндиге дери жюрюген адабият төрелеге сыйынмай, кеси жангы төреле чыгьарады, аланы ана адабиятны жазыу жоругьуна айландырады. Отузунчу жыллада миллет жазыучуланы бары, жаланда жангы кьурулушланы, социализмни, колхоз жашауну, партияны махтап кьурешгенлеринде, «Жорт, гылыуум, жорт», «Мени кьоншуларым», «Арбачы» дегенча назмуланы жазгьан Кьулийланы Кьайсын жангычы болгьанды. 60-чы — 70-чи жыллада Тёппеланы Алим бла Толгьурланы Зейтун да малкьар прозаны алай жангыртхандыла. Зейтунну «Эрирей», «Кьызгьыл кырдыкла», Алимни «Тузлу гюттю», «Жол кюйю», «Саскылы кьол» дегенча повестьелери ана тилде суратлаулуқьну жангы жолларын башлагьандыла.

НОВЕЛЛА новелла (ёлчеми уллу болмагьан, повестьге, хапаргьа жетмейирек проза чыгьарма. Новеллада бир адамны жашаууну эм магьаналы кезиую, не кезиулери суратланадыла. Аны сюжети сейирсиндирирча, бек жютю, юлгюлю болургьа керекди).

ОБРАЗ сыфат (айбат адабият чыгьармачылыкьны битеу илмуладан айыргьан, аны эстетика сезим мурдорун кьурагьан белгиси).

ОДА махтау жыр (бир уллу адамгьа не бир уллу ишге аталгьан кётюрюмлю алгыш, назму бла айтылган ыразылыкь. Мокьаланы Магометни «Жерибизни кьууанчы» деп «Балкария» ансамбльге атап жазгьан назмусу одады).

ОЛИЦЕТВОРЕНИЕ туудурма (жансыз затланы жанлары болгьан затлача кёргюзтюу. Суратлау сезимликни баш илишанларындан бири. Туудурма жомакьлада кёп жюрюйдю. Алада ташла, суула да, терекле да сёлешедиле, жол кёргюзтедиле. Жазма адабиятта туудурма уллу магьананы тутады. Юлгю:

Таулагьа айтдым:

— Суйгеним

Болмаса эди, сиз былай

Ариу кёрюнмез эдигиз!

— Тюздю, тюздю! — дедиле таула.

Тереклеге айтдым:

— Мени

Суйгеним болмаса, былай

Чагьалмаз эдигиз!
— Тюздю, тюздю! — дедиле ала.
Черекге айтдым:
— Суюгеним
Болмаса эди, сен былай
Таза да болмаз эдинг!
— Тюздю, тюздю! — деди черек.

Кзулийланы Къайсын

ОЧЕРК очерк (керти болгъан ишни не адамны юсюнден къара сёз бла жазылуучу, къысха адабият чыгъарма).

ПАМФЛЁТ памфлет (биреуню неда жамауат болумну чурумларын ачыкълап, хыликкя этип жазылгъан чыгъарма. Памфлет жаланда керти болгъан затны юсюнден жазылады, жамауатны чамландыргъан, аны тынгысыз этген затланы бетлерин ачады, сөгеди. Тёппеланы Алимни «Бизни тойларыбыз» деген чыгъармасын малкъар памфлетни юлгюсюне санаргъа боллукъду. Анга жазыучу, шёндюгю малкъар тойлада ичгичиликни, былхымсызлыкъны, кёп иги төрелени унутулуп баргъанларын кюлкюге алып, жютю сёз бла жазады).

ПАНЕГИРИК панегирик (Бурунгу Грецияда сёлеширге устала (ораторла) халкъ жыйылгъан жерледе не байрамлада, биреуню кётюрю ючюн, махтап айтыучу сёзюю аты. Къырал, жамауат магъанасы болгъан ишни юсюнден да къураучу эдиле аллай алгъышла. Бусагъатда панегирик деп биреуню керексиз махтап, кёзбау этип жазгъан текота-жизги затха айтадыла).

ПАРОДИЯ эриклем (биреуню жазгъанында чам этерчасын, учхарасын табып, аны эриклеп, масхара этип жазылуучу къысха назмула. Малкъар поэзияда эриклем энди къуралып ёсе келген жанрды. Ол жанрны юсюнден айтхан заманда, Табакъсойланы Мухтарны эриклемелерин келтирирге боллукъду).

ПЛАЧИ сарнау (адам ёлгенде, уллу бушуулада, ёлгенни ызындан жюрек кюйдюрген сёзлени айтып, жыр этип жияу. Сарнаула халкъ чыгъармачылыкъны бёлюмюдюле).

ПОВЕСТЬ повесть (суратлау адабиятны жанрларындан бири. Хапардан уллу, романдан гитче. Асламысында, бир адамны жашауу не бир болгъан иш суратланады. Малкъар прозада Шауаланы Хасанны «Ыйыкны ахыр кюню» деген чыгъармасы повестьди).

ПОВОВОРКА айтыу (халкъда жюрюген, магъанасы бла нарт сёзге жуукъ къысха сёз. «Аттыу Малкъаргъа баргъанлай...», «Сотталары кеси кёошларына чапханлай...». Айтыуну нарт сёзча, оюм толулугъу кесинлей болмайды, ол хар заманда сёлешгенни айтыргъа дегени бла байламды).

ПОСЛÓВИЦА нарт сёз (фольклор жанр; бек кысха, жютю айтылган, жашау кыуаты, магъанасы болган сёз. «Тепмез тепсе, аман тебер» неда «Сюйген жерден кёз кетмез, ауруган жерден кюл кетмез»).

ПОЭЗИЯ поэзия (бурун заманлада айбат сёз жаланда назму бла айтылыучу эди, суратланып, гыллыу бла. Ол формалы чыгъармачылык толусунлай поэзияга санала эди. Жашауну келишинде айбат сёз, кёп тюрлю айтыла, жазыла башлап, суратлау проза кыуралгъандан сора, поэзия жаланда чыгъармачылыкны белгилеген термин болганды).

ПОЭМА поэма (лиро-эпика жанрладан бири. Толусунлай бир сюжет ыз салынып, ол хар жанындан толу ачыкъланган, иги ёлчеми болган назму чыгъарма. Малкыар поэзияда Кыулийланы Кыайсынны «Осуят» поэмасы лиро-эпика жанрны бийик юлгюсюду).

ПРИТЧА насыят (юлгю болурча, адамга эс берирча, жаз тил бла, ушашдырылып, кысха айтылган, жазылган хапар, айтыу. Жанр жаны бла тамсилге жуукъду, алай а кесини ниет жангылыгы, усталыгы кёп тёлюлеге юлгю болуу кыдурети, кенглиги бла андан магъаналыды).

ПРОЗА (проза, къара сёз) айбат адабиятны назму бла жазылмаган тюрлюлери бары да. Жаланда суратлау чыгъармачылык бла байламлы къараганда уа — эпикалы хапарлау).

ПРОТОТИП прототип, сыфатлаш (жазыучу кесини чыгъармасын жашаудан алып, таныган, билген адамларын салып, аланы къадарларын ачыкълайды. Суратлау чыгъармачылыкны законларына кёре, ишни да болушусуча, адамны да турушунлай суратлап кюймай, сайлап, сюзюп, баш «кыаймагын» алып, жангы суратлау дунияны кыурайды. Аны чыгъармасыны баш сюжетлерине кимле алынып жазылган эселе да, сыфатлашла боладыла. Былай айтханда, жазыучу, ётюрюк (суратлау) сыфат кыуарар ючюн, керти адамны сыфатын алады).

ПСЕВДОНИМ псевдоним, жалган ат (басмада, уллу адабиятта окъуна кесини атын букъдуруп, башха ат бла не белги бла басмалау. Сёз ючюн, орус адабиятта М. Е. Салтыков, кесини атын жашырып, Н. Щедрин деген жалган ат бла чыгып турганды. Жалган атла кёп тюрлю боладыла. 30-чу жыллада бир-бирле, жашау болумланы сёгюп, масхара этип, неда бир белгили кыуллукъчуну тасхасын ачып жазганларында, анга кесини атын салмай, ётюрюк ат, жарашдырылган ат салып, алай басмалагъандыла. Жалган ат салыу кёп тюрлю жорукъла бла байламлыды. Нёгерини кёлуне тиерге суймеу, сёгюлгенле, кюлкюге алынганла хата этерге бо-

лурла деп кьоркьюу, дагыда аныча кёп сылтаула бардыла. Заман озгъанда, жалгъан ат жюрютген жазыучу белгили болгъанда, аллай букъдуруула ачыкъланадыла. Сёз ючюн, М. Горький — А. Пешковну жалгъан атыды).

РАПСОД жырчы (Бурунгу Грецияда анга дери этилген жырланы жырлаучу адам. Белгили эпосланы айтыучу. Аллай жырчыла белгили халкъ чыгъармаланы кеслерича жарашдырып, кьошуп, кьоратып, азбар айтхандыла. Жырчыланы эришулерине къатышхандыла. Хапарлагъа кёре, Гомерни «Илиада» бла «Одиссей» эпослары аллай бурунгу жырчыла айтып жазылгъандыла).

РАССКАЗ хапар (суратлау прозаны жанры, къысха хапарлау. Аллай чыгъармалада жигитни (адамны) жашаууну бир магъаналы кесеги суратланады).

РЕЗОНЁР жаншакъ (бегирекда драматургия чыгъармалада хар затха да тилин жетдирип, «кагы болмагъан жерге къалагъын сугъуп», жаншап айланыучу адам, персонаж. Аллай жигитлени юслеринден драматургла ол не бу ишге кеслерини ниетлерин айтдырып ючюн жазадыла. Пьесалада жаншакъла бир тюрлю магъаналы иш этмейдиле).

РЕМАРКА ремарка, эсгертиу (драма чыгъармада авторну ангылатыулары. Ремаркала (эсгертиуле) пьесагъа къатышхан адамланы халларын, кёрюмдюлерин, сахнада не этериклерин кёргюзтедиле, иш баргъан жерни белгилейдиле).

РЕПЛИКА реплика, жууап (экеулен сёлешгенде жууап сёз, нёгерини сёзюне тюз олсагъатда къайтарылыргъа керекли жууап. Сахна чыгъармала экеуленни, ючеуленни... бешуленни да бир бирлерине олсагъатда къайтаргъан жууапларындан кьураладыла).

РЕФРЁН къайтарма (жырны бир куплети жырланнгандан сора къайтарылыучу сёзле, тизгинле. Айтылгъан оюмну кючлер ючюн, аны жангыдан чертген сёзле).

РЕЦЕНЗИЯ кесамат (жазылгъан затха, этилген ишге багъа бичген жанр; кесаматны (критиканы) бир тюрлюсю. Кесамат сёзде авторну жангы чыгъармасына багъа бичиледи, авторну ниети, жангычылыгы неда жангылыгы болмагъаны белгиленеди).

РИТМ гыллыу (назмуну къара сёзден айыргъан амал, назму жазыуну баш амалларындан бири).

РИФМА рифма (назму тизгинлени бирге келишдирген, аланы ахырларын ушаш этген тауушланы къайтарылыулары. Сёз ючюн, малкъар рифманы устасы Мокъаланы Магомёт «Исламей» деген назмусунда: «Къушлары — тауушлары»,

«терк-терк силдей – исламей» дегенча рифмаланы кючю бла назмуну, тепсеуча, тирилизин, гыллыуун кзурайды:

Зурнукламы учадыла, ой, кзушлары,
Бир кибик кванатларын терк-терк силдей.
Биз не эшитебиз? Кванат тауушлары?
Угъай, таулу жаш тепсейди исламей.

Рифмала тюрлю-тюрлю боладыла. Экилеш, ючлеш, төртлеш, кезиулеш, дагыда башхала.

Экилеш рифмала:

Кыш сени алып келликча биргесине,
Жангы кяр жауган кече тюшдюнг эсеме.

Мокзаланы Магомет.

Ючлеш рифмала: алай жазылган назмуда төртюнчю тизгин рифмасыз ачыклай кылады:

Олтурама, ауур ишимден талып,
Биргеме таягым, кыламым кылып,
Айтама, жүрегим отча жанып:
Биз – бу дуняны кыонаклары.

Кязим

Төртлеш рифмала:

Тарыгъаса, жарлы Кязим,
Берю улууду сёзюнг.
Тураса зорлукъга тёзюп,
Кыандан тола эки кёзюнг.

Кязим

Кезиулеш рифмала:

Тау аязы шош урады,
Кыалтырайды кёл.
Жукъуга батып турады
Тёбен таулу эл.

Отарланы Керим.

РИФМОВАННАЯ ПРОЗА рифмалы проза (рифма бла жазылган кыара сёз. Дунягъа белгили повесть – «Кола Брюньон» – французлу жазуучу Ромен Ролланны чыгармасы – алай жазылганды. Гинжи театрлагъа деп жазылган бурунгу орус пьесала да рифмагъа салынган проза болган-

дыла. Малкъар прозада рифма бла Тёппеланы Алим жазады. Аны «Мажюсю Мамыр» деген романы толусунлай рифма бла жазылгъанды. Юлгюге: «... Ол да ташны кёргенлей, ай машалла дегенлей, халкъ кьюуулуп, кьююлуп, элден-журтдан жыйылып...»

РОМАН роман (хапарлау адабиятны жанры, жашау кертиликни кенгден, теренден алгъан, кёп тюрлю ишлени, къадарланы, къылыкъланы бирикдирген уллу чыгъарма. Романны сюжети кёп тюрлю агъымладан, жашау чюйреликледен, кюрешледен къуралады. Романчы аланы барын жик-жиги бла суратлайды).

РОМАНС романс (жарсыулу, не бир тюрлю кётюрюмлю тарых магъанасы болгъан назму неда музыка чыгъарма).

РУБАЙ рубаи, төрттизгинле (кюнчыгыш халкъланы поэзия чыгъармачылыкъларында бек эрттеден эркин жюрюген назму жанр. Философия магъаналары болгъан төрттизгин назмула. Аланы биринчи, экинчи, төртюнчю тизгинлери келтириледи рифмагъа. Бурунгу иран поэзияда рубаини устасы Омар Хайям болгъанды:

Ичген адам тюшер тузакъ отуна
Деп, насийхат этедиле, къоркъута,
Ичги бла тиширю эселе тузакъ —
Тыймаз мени ол жаханым окъуна.)

САГА сага (бурунгу ирландия, исландия халкълада жюрюген фольклор жанр, тарых-жигитлик эпос).

САРКАЗМ масхара, мысхал (ачытил, жютюсёз адамны не жыйынны хыйласын, терсликни, ёзге шарайыпны бетин ачхан, кюйдюргюч чыгъарма. Чам-масхара чыгъармачылыкъланы бек чибижитюрлюсю).

САТИРА сатира, масхара (дуниялыкъланы, адамны да шарайыпларын бир тюрлю эриусюз, аяусуз ачыкълагъан комедия жанр. Малкъар прозада сатираны устасы Качийланы Хабу эди. Аны «Аланла, сизде уа не хапар?» деген китабы сатира классикады).

СИМВОЛ белги (жашау тиричиликде, дин, табийгъат сезимледе бир затны белгиси неда сыфаты. Сёз кеси аллына да болургъа боллукъду белги. Башха затла — таш, от, терек, суу да. Сёз ючюн, бурунгу Грецияда эки адам узакъ жерге тебиреселе — урушха, башха жолоучулукъгъа — бир таякъланы сындырып, экиси эки сыныкъланы биргелерине алып кете эдиле — артда, кёп заманладан сора, узакъда бир бирлерин тапсала, таякъланы бирге къошуп, таныр ючюн. Ол таякъланы сыныкъланы — аланы белгилери эдиле — символлары).

СИМВОЛИЗМ символизм (адабият агъым. Ол агъым XIX ёмюрню ахырында – XX ёмюрню башында Францияда туугъанды. Символизм ол агъымны башлагъан, аны жорукълары бла жазгъан жазычуланы барына бирча ангылашыныулу белгиди, муратды. Жашау кертиликде – реализмни жорукъларында – жазыудан энчилиги – болунган ишни, халны кертисиндеча алмай, ол затха жазычу кеси къалай къаргъанына кёре, жашау болум адамны сезиминде къалай кёрюнгенине кёре алынады. Былай айтханда, символистле, керти сыфатла дуниясын къурамай, белгиле дуниясын къурайдыла).

СКАЗИТЕЛЬ жомакъчы, таурухчу (халкъ чыгъармаланы иги билген, бурунгу жырланы жырлагъан, таурухланы, айтыулары айтып жаздыргъан сёз устасы).

СКАЗКА жомакъ (халкъны кёлден чыгъармачылыгыны бек эрттеден жүрюген, асламысында къара сёз бла айтылычу жанры. Жомакъла кёп тюрлю боладыла. Жаныуарланы, жашау-турмуш халланы юслеринден жомакъла, ажайып (волшебный) жомакъла фантастика сюжетлери бла айырмаланадыла).

СОНЕТ сонет (бирча тенг ёлчем бла жазылгъан, 14 тизгинден къуралгъан назму. Эки төрттизгин, эки да ючтизгин куплетлени рифмалары абба, абба, ввг, дгд халда кезиулешидиле. Сонетни биринчи усталары XIII–XIV ёмюрледе италиялы назмучула Данте бла Петрарка болгъандыла. Малкъар поэзияда сонет 70-чи жыллада жазыла башлагъанды. Мокъаланы Магомет, Гуртуланы Салих, Байзуллаланы Алий, башхала да жазадыла. Сонет жазыу – поэтика усталыкъны белгисиди. Мокъаланы Магометни «Бызынгы сонетлери» анга юлгюдюле).

СРАВНЕНИЕ тенгleshдириу (айбат адабиятны суратлау амалларындан бири: жашауда, адамда тюбеген бир халны не болумну башха хал не болум бла тенгleshдирип, чыгъармагъа суратлау кюч берирча этедиле:

Я помню чудное мгновенье,
Передо мной явилась ты,
Как мимолетное виденье,
Как гений чистой красоты...

А. Пушкин

Неда Мусукаланы Сакинатны «Акъ атлы» деген назмусу:

Къара чачын жайгъан кибиб Гошаях,
Таугъа келген кече алай тазады –

Дунияны жарсыуларын тынчайтып,
Къара кече акъ жазыуун жазады...

Тенглешдириу айбат адабиятны хар тюрлю жанрында да элпек жюрюйдю).

СТИХ назму тизгин (суратлау сёзню ызгъа, тизгиннге салынган тюрлюсю. Къара сёзден энчилиги, асыулулугъу да — ол алгъадан белгиленген гыллыу бла къуралады, тизгинни ахыры рифмагъа келген сёз бла бошалады).

СЮЖЕТ сюжет (адабиятта бир къауум затны бирикдирген ёзек. Сюжетни болушлугъу бла жазычу жигитлени къылыкъларын къурайды, болунган ишлеге кесини кёз къарамын ачыкълайды).

ТЕКСТОЛОГИЯ текстология (суратлау чыгъарманы текстин тинтген илму. Текстологияны борчу текстни кертилин, тюзюн тохташдырыуду, алай этер ючюн а, текстни тарыхына къарайдыла, аны тюрлю-тюрлю тизмелерин тенглешдиредиле. Кязимни чыгъармаларыны экитомлугъун хазырлай, Къабарты-Малкъар илму-излем институтну алимли текстология илмуну жетишимлерин хайырлангандыла).

ТЕТРАЛОГИЯ тетралогия (кеслери алларына да тамам магъаналары болган, тёрт бёлюмден къуралган, алай бир кезиуню бир жигитлени къадарлары, юрешлери бла суратлагъан драма неда эпика чыгъарма).

ТРАГЕДИЯ трагедия (драманы бёлюмлеринден бири. Бир бирлери бла келиширге болмазлыкъ ишлени, жарашмазлыкъ адамланы суратлап, ахырында алагъа жетген къыйынлыкълары, бушууну кёргюзтген сахна чыгъарма. Малкъар трагедияны юлгюсюне Тёппеланы Алимни «Азап жолу» деген чыгъармасын айтыргъа боллукъду).

ТРАДИЦИЯ төре (тёлюден төлюге ётюп барган рухий байлыкъ; кёлден чыгъармачылыкъда, жазма адабиятта да эрттеден къуралган, дайым жюрюген жазыу амал).

ТРИЛОГИЯ трилогия (кеслери алларына магъаналары болган, алай а бир бири ызындан барган юч бёлюмлю эпика неда драма чыгъармала. Трилогияны сюжетин, анга къатышхан баш жигитлени алышынмай барганы бирикдиреди. Сёз ючюн, орус адабиятта Ал. Толстойну «Хождение по мукам» деген трилогиясы.

Малкъар прозада трилогия Этезланы Омар, Токъумаланы Жагъафар, Боташланы Исса (драма), Гыттыулары Магомет (поэзия) жазгандыла).

ФАНТАСТИКА фантастика (керти жашауда болмаган, адамны сезиминде тууган, илму жетишимлеге кёллендирген затла. Алай а не тюрлю фантастика да жашауда болган затладан чыгъады, ала, ол затла, адамны кёлюне келиу къу-

дурети къаллай бир уллу болса, бай къарамы болса, аллай бир ёседиле, тюрленедиле, тауушлукъ халгъа жетедиле. Тенгизни бир жагъасындан бирси жагъасына учуп ётген къанатлы ат, жигитни жерни жети къатысындан алып чыкъгъан къара къуш, обур, жин — ала бары да адамны сезими туудургъан фантастикадыла).

ФЕЛЬЕТОН фельетон (суратлау публицистиканы жанры, газетле, журналла басмалаучу къысха, кюлкюлю, сарыулу керти статья).

ФИЛОЛОГИЯ филология (халкъны тил эм суратлау чыгъармачылыкъ бла байламлы маданиятын тинтген илму).

ФОЛЬКЛОР фольклор (халкъны битеу айбат чыгъармачылыгъыны бирикген аты).

ЧАСТУШКА саулукъ жырла, ийнарла, (фольклор жанр, бюгюнню кюнню суратлагъан жарыкъ, кюлкюлю, къысха жырла. Саулукъ жырла таулу ийнарлагъа ушайдыла, бир бирлери бла хазна байламлыгъы болмагъан, энчи куплетледен къураладыла. Саулукъ жырла орус халкъны жыр культурасыны энчи байлыгъыдыла).

ЭЗОПОВ ЯЗЫК жаз тил, къакъдырма (ачыкъ айтыргъа амал болмаганда, башын жабып айтыуну амалы. Къагъып, жанып, темирчилеп сёлешиу къакъдырманы илишаныды. *Эзоп тили* деп аталгъаны уа — бурунгулу грекли жесир назмусун, кесини кёп тюрлю акъылман оюмларын, терсликге къажуу фикирлерин тамсил формада, жаз тил бла айтычусу себеплиди).

ЭКСПРОМТ экспромт (латин сёз; хазырланмай, олсатгъатдан айтылып къалыучу сёз, назму, музыка чыгъарма).

ЭЛЕГИЯ элегия (бурун заманлада жамауат, инсан магъанасы болгъан къысха лирика назмула. Бусагъат заманлада — бушуулу мудах ауазы болгъан философия магъаналы назмула).

ЭПИГРАММА эпиграмма (сатира поэзияны бир бутагъы, жамауат жашауда шарайыпланы не адамны юсюнде осал къылыкъланы сёкген, хыликкя этген къысха назму). Малкъар поэзияда эпиграмманы юлгюсюне Отарланы Керимни «Гёбсоркъа» деген назмусун келтирирге боллукъду:

«Дуня — эшек орун тюйюлдю санга,
Неда «шалман», чагъыр тарта жаншаргъа.
Ол къадар юлюшюдю хар инсаннга,
Анда, адамча, айыпсыз жашаргъа.
Сен а, куудушун малтагъан эшеклей,
Секирип минесе аш столунга.
Кийиз мюйюзлю «текени» эриклей,
Маскеча къарайса шапа къолуна...

ЭПИГОНСТВО кятлаууч (хар адабиятта да жюриген, кесилиги болмагъан жазыучула туудургъан хунер. Кёпле, адабият ишге киришип, поэт, жазыучу болургъа кюрешип, алай а, фахмусу, хунерлиги жокъдан, анга дери жазылгъанланы къайтарадыла).

ЭПИЛОГ эпилог (суратлау чыгъарманы (романны, драманы) ахыр кесеги, таусуму. Эпилогда баш жигитлени, баш ишни не бла бошалгъаны къысха айтылады).

ЭПИТЕТ эпитет (суратланган затны терен ачыкълар ючюн, аны баш илишанын, терен сырын туура кёргюзтюр ючюн кюралгъан айгъакълаучу. Эпитет чыгъармагъа къан айландырады, жан салады:

Суймейме дединг да, дуня манга,
Къама къынынлай, тар болду да къалды.
Кетеми дединг да, дуня манга
Окъгъа ушкок ичиндеча, тар болду.

Кзулийланы Къайсын

“Къама къынынлай», «окъгъа ушкок ичиндеча» эпитетле, аны эсде къалырча этедиле).

ЭПОПЕЯ эпопея (грек тилден кёчюргенде «таурухла жыйымдыгъы» дегенни билдиреди, адабият илмуда эпика чыгъарманы бек деменгили формасына айтылады. Бурунгу дуняны уллу поэти Гомер жазгъан «Илиада» бла «Одиссей» эпопеядыла, жангы заманда кёп белгили эпопеяланы арасында Лев Толстойну «Война и мир» деген чыгъармасы айтылады).

ЭССЕ эссе (очеркни бир тюрлюсю; очеркде болунган иш неда жигитни махтаулу жолу суратлана эсе, эсседде жазыучу кесини энчи сезимлерин, журегине тюшген, акъылында кългъан сейир затланы айтады, иги таныгъан, билген адамны чыгъармачылыкъ жолуна, жамауат ишине ыразылыгъын, ыспасын, сейирин ачыкълайды).

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ

МАТЕМАТИКА ТЕРМИНЛЕ

ВЕЛИЧИНА 1. (размер, объем) бой, уллулукъ; величина комнаты отоуну уллулугъу; 2. (мат. физ.) величина, сан; постоянная величина тюрленмеген сан; неизвестная величина белгисиз сан.

ВЕРТИКА́ЛЬ тик; *вертикальная линия* тик ызлыкъ; *по вертикали* тикни юсю бла.

ВЫРАЖЭ́НИЕ белгилеу; *математическое выражение* математика белгилеу; *вычисление выражения* белгилеуню тергеу.

ВЫ́ЧЕСТЬ кетерирге, алыргъа, къоратыргъа; *вычесть два из пяти* бешден экисин къоратыргъа, кетерирге, алыргъа.

ВЫ́ЧИСЛИТЬ тергерге, хыйсапларгъа, хыйсап этерге, хыйсаплап чыгъарыргъа.

ВЫЧИТА́НИЕ къоратыу, алыу.

ГЕКТА́Р гектар (узунлукъну ёлчеми бла он минг квадрат метрге тенг болгъан жер); *один гектар земли* бир гектар жер.

ГРАММ грамм (бир куб сантиметр суугъа тенг болгъан ауурлукъну кёргюзтген ёлчем); *граммовые весы* граммлы базман.

ДА́ННОЕ (число) берилген (сан); *по данному числу* берилген саннга кёре.

ДЕ́ЙСТВИЕ амал; *известное действие* белгили амал; *много действий* кёп амалла.

ДЕЛЭ́НИЕ юлешию, бёлюу; *делиться* юлешинию, бёлюню; *деление чисел* санланы юлешию; *делиться на части* кесеклеге юлешинию.

ДЕЛЙ́МОЕ юлешиниючу; *значение делимого* юлешиниючюню магъанасы; *нахождение неизвестного делимого* белгисиз юлешиниючюню табыу.

ДЕЛЙ́ТЕЛЬ юлешиючу; *значение делителя* юлешиючюню магъанасы; *неизвестный делитель* белгисиз юлешиючу.

ДЕСЯ́ТКИ онлукъла; *класс десятков* онлукъланы классы; *из класса десятков* онлукъланы классындан.

ДЕЦИМЭ́ТР дециметр (узунлукъну он сантиметрни неда бир метрни ондан бирин кёргюзтген ёлчеми); *дециметровая линейка* дециметрли линейка.

ДИАГОНА́ЛЬ сёдегей ызлыкъ (кёпмюйюшню эки бетлешген мюйюшлерин бирге къошхан ызлыкъ); *диагональ четырёхугольника* тёртмюйюшню сёдегей ызлыгы; *длина диагонали* сёдегей ызлыкъны узунлугу.

ДРО́БЬ кесек; *дробить* кесеклерге; *десятичная дробь* он юлюшлю кесек.

ЕДИ́НЦЫ бирликле; *класс единиц* бирликлени классы; *в классе единиц* бирликлени классында.

ЁМКО́СТЬ сыйыннганы, киргени, ичини уллулугу (литр-

ле, кубомертле д. а. к.); ёмкость бутылки шешагъа киргени, сыйыннганы.

ЗАДАЧА задача; *решение задачи* задачаны этилиюю; *трудная задача* кыйын задача.

ЗАМКНУТЫЙ кышулган; *замкнутая линия* кышулган ызыкь.

ЗНАЧЕНИЕ магъана; *значение суммы* кышууну магъанасы.

ИСКОМОЕ (число) изленнген (*сан*).

КВАДРАТ тенг жанлы тюзмюйюш; *квадратный стол* тенг жанлы тюзмюйюш стол; *периметр квадрата* тенг жанлы тюзмюйюшню периметри.

КИЛОГРАММ килограмм (минг граммгъа тенг болган ауурлукъну кёргюзтген ёлчем); *килограммовый* килограммлыкь.

КРИВОЙ кынгыр; *кривая линия* кынгыр ызыкь.

ЛИНЕЙКА линейка; *работать с линейкой* линейка бла ишлерге; *измерение линейкой* линейка бла ёлчелеу.

ЛИНИЯ ызыкь; *на одной прямой* бир ызыкьда.

ЛОМАНАЯ ЛИНИЯ сыннган ызыкь.

МЕРА ВЕСА ауурлукъну ёлчеми; *мера веса воды* сууну ауурлугъуну ёлчеми.

МЕРА ВРЕМЕНИ заманны ёлчеми (секундла, минутла, сагъатла, кюнле, суткала, ыйыкыла, айла д. а. к.).

МЕРА ДЛИНЫ узунлукъну ёлчеми; *мера длины дороги* жолну узунлугъуну ёлчеми.

МЕРА ЁМКОСТИ суусун эм башха кыюлуучу-тёгюлюучю затланы сыйыныуларын (метрледе, кубомертрледе д. а. к.) кёргюзтген ёлчем.

МЕРА МАССЫ ауурлукъну ёлчеми.

МИЛЛИГРАММ миллиграмм (граммны мингден бирин кёргюзтген ёлчем); *миллиграммовые весы* миллиграммлы базман.

МИЛЛИМЕТР миллиметр; *один миллиметр* бир миллиметр; *десятимиллиметровый* он миллиметрли.

МИЛЛИАРД миллиард; *миллиардный* миллиардлы; *миллиардами* миллиардла бла; *о миллиардах* миллиардланы юслеринден.

МИЛЛИОН миллион; *миллионное население* миллионлу жамауат; *миллионами* миллионла бла.

МИНУТА минут (сагъатны алтмышдан бир кесеги неда

алтмыш секундха тенг болгъан заманны ёлчеми); за одну минуту бир минутха; *минутный* минутлукъ.

МНОГОРА́ННИК кёп къабыргъалы; *стороны многогранника* кёп къабыргъалыны жанлары; *углы многогранника* кёп къабыргъалыны мюйюшлери.

МНОГОЗНА́ЧНОСТЬ кёп белгилилик; *многозначность чисел* санланы кёп белгилиликлери.

МНО́ЖИМОЕ кереленнген; *нахождение множимого* кереленнгенни табыу; *неизвестное множимое* белгисиз кереленнген.

МНО́ЖИТЕЛЬ керелеучю; *нахождение множителя* керелеучюню табыу; *неизвестный множитель* белгисиз керелеучю.

НАТУРА́ЛЬНЫЙ натуралы; *натуральный ряд чисел* санланы натуралы тизмеси.

НАХОЖДЕ́НИЕ табыу; *нахождение суммы* къошулууну магъанасын табыу; *нахождение неизвестного слагаемого* белгисиз къошулуучуну табыу.

НЕЗА́МКНУТЫЙ къошулмагъан; *незамкнутая линия* къошулмагъан ызыкъ.

НЕРАВЕНСТВО тенгсизлик; *математическое неравенство* математика тенгсизлик.

НЕЧЁТНОЕ ЧИСЛО экиге юлешинмеген сан.

НО́ЛЬ (нуль) ноль; (жокъ магъананы кёргюзтген сан белги); *свести к нулю* къурутургъа, жокъ этерге, магъанасыз этерге):

НУМЕРА́ЦИЯ белгилеу; *нумерация действий* амалланы белгилеу; *с нумерациями* белгилери бла.

ОКРУ́ЖНОСТЬ тогъай; тогъай ыз; *длина окружности* тогъайны узунлугъу.

ОСТРОУГО́ЛЬНЫЙ жютюмкюйюш; *остроугольный треугольник* жютюмкюйюш ючмкюйюш.

ОТРЕ́ЗОК кесек; *отрезок дороги* жолну кесеги; *отрезок времени* заманны кесеги; *прямой отрезок* тюз кесек; *кривой отрезок* къынгыр кесек.

ПАРА къауум; *одна пара* бир къауум; *попарно* къауумланып; *парами* къауумланып.

ПАРАЛЛЕ́ЛЬ параллель; *параллельно* параллель; *параллельная линия* параллель ызыкъ.

ПЕРЕСЕЧЕ́НИЕ тубешилиу, ётюу; *пересечение линии* ызыкъдан ётюу; *пересекающиеся линии* тубешилиучю ызыкъла; *пересеченные линии* тубешилиинген ызыкъла; *пере-*

секать границу четырёхугольника төртмүйюшню чегинден ётюу.

ПЕРИМЕТР узунлукъ (жассы затны чеги, аны кибик аны узунлугъу); *периметр прямоугольника* тюзмүйюшню узунлугъу; *найти периметр* узунлукъну табаргъа.

ПЛОСКОСТЬ жассы; *на одной плоскости* бир жассыны юсюнде.

ПЛОЩАДЬ площадь (төгереги геометрия фигура бла къуршаланган жассы); *площадь треугольника* ючмүйюшню площади.

ПРИМЕР пример; *примеры на сложение многозначных чисел* кёп белгили санланы къошулууларына примерле.

ПРОИЗВЕДЕНИЕ кереленнгени, керелеп чыкъгъаны; *произведение чисел четыре и пять* төртню бешге кереленнгени.

ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ бетлешю; *противоположный* бетлешген; *противоположный угол* бетлешген мүйюш; *противоположная сторона* бетлешген жан; *противоположная плоскость* бетлешген жассы.

ПРЯМОЙ тюз; *прямой угол* тюз мүйюш; *прямая линия* тюз ызлыкъ; *прямой отрезок* тюз кесек.

ПРЯМОУГОЛЬНИК тюзмүйюш, төртгюл; *стороны прямоугольника* тюзмүйюшню жанлары; *прямоугольный* тюз мүйюшлю.

РАВЕНСТВО тенглик; *сравнить равенство* тенгликлени тенглешидирирге.

РАВНОБЕДРЕННЫЙ ТРЕУГОЛЬНИК эки жаны тенг ючмүйюш.

РАВНОВЕЛИКИЙ уллулугъу тенг, уллулугъу бирча; *равновеликие треугольники* уллулукълары тенг ючмүйюшле.

РАВНОЗНАЧНЫЙ бир (неда тенг) магъаналы, тенг; *равнозначные величины* тенг величина.

РАВНОСТОРОННИЙ тенг жанлы, жанлары тенг; *равносторонний треугольник* тенг жанлы ючмүйюш.

РАВНОУГОЛЬНЫЙ тенг мүйюшлю, мүйюшлери тенг; *равноугольный треугольник* тенг мүйюшлю ючмүйюш.

РАЗНОСТЬ (остаток) башхалыкъ, къалгъаны; *разность чисел* санланы башхалыкълары.

РАЗРЯД къауум; *первый разряд* биринчи къауум.

РЕШЕНИЕ этиу; *правильное решение задачи* задачаны тюз этиу; *решенная задача* этилген задача.

СЕКУНДА такъыйкъа (заманны бир минутун алтмышдан бир кесегин кѣргюзтген ёлчеми); *секундное дело* бир такъыйкъалы иш; *за одну секунду* бир такъыйкъагъа.

СКОРОСТЬ терклик; *известная скорость* белгили терклик; *нахождение скорости* теркликни табыу.

СЛАГАЕМОЕ къошулуучу; *первое слагаемое* биринчи къошулуучу; *неизвестное слагаемое* белгисиз къошулуучу; *от слагаемого* къошулуучудан.

СЛОЖЕНИЕ къошуу; *сложение чисел* санланы къошуу.

СЛОЖИТЬ бирге къошаргъа; *сложить два числа* эки саны бирге къошаргъа.

СМЕЖНОСТЬ къоншулукъ, жанлашыу; *смежный* къоншу; *смежные углы* къоншу мюйюшле; *смежные плоскости* къоншу жасъала.

СОТНИ жюзлюкле; *класс сотен* жюзлюклени классы; *через класс сотен* жюзлюклени классларындан (*этью*).

СТОРОНА жаны; *стороны многоугольника* кѣпмюйюшню жанлары.

СУММА сумма, къошуу, къошуп чыкъгъаны; *сумма чисел два и пять* экини бешге къошуп чыкъгъаны; *сумма чисел* санланы къошуп чыкъгъаны.

СУТКИ сутка (заманны жыйырма тѣрт сагъатха тенг болгъан ёлчеми); *за одни сутки* бир суткагъа; *много суток* кѣп суткала.

ТОННА тонна (минг килограммгъа тенг болгъан ауурлукъну кѣргюзтген ёлчем); *вес в одну тонну* бир тонна ауурлугъу болгъан.

ТРЕТЬ ючден бири; *треть работы* ишни ючден бири.

ТРЕУГОЛЬНИК ючмюйюш; *прямоугольный треугольник* тюз мюйюшлю ючмюйюш; *равносторонний треугольник* тенг жанлы ючмюйюш.

ТРЕУГОЛЬНЫЙ ючмюйюш, юч мюйюшлю, ючгюл; *треугольный конверт* ючгюл конверт.

ТУПОЙ дуппукъ; *тупой угол* дуппукъ мюйюш; *тупой угол треугольника* ючмюйюшню дуппукъ мюйюшю.

ТУПОУГОЛЬНЫЙ дуппукъ мюйюшлю; *тупоугольный треугольник* дуппукъ мюйюшлю ючмюйюш (ючгюл).

УГОЛ мюйюш; *угол многоугольника* кѣпмюйюшню мюйюшю; *обозначение углов треугольника* ючмюйюшню мюйюшлерин белгилеу.

УМНОЖЕНИЕ керелеу, кѣп этиу; *умножить два на три*

экини ючге керелерге; *умножить богатства* байлыкъны кёп этерге.

УРАВНЕНИЕ тенглешиу; *первое уравнение* биринчи тенглешиу.

ЦЕНТНЕР центнер (жюз килограммга тенг болган ауурлукъну кёргюзтген ёлчем); *центнеровый мешок* центнер кирген мешок.

ЦИ́ФРА сан, белги (жазмада санны магъанасын кёргюзтген белги); *цифровой* сан белги.

ЧАС сагъат (заманны алтмыш минутха тенг болган ёлчеми); *за один час* бир сагъатха; *много часов* кёп сагъатла; *часовой* сагъатлыкъ.

ЧАСТНОЕ юлюш (бир санны башха саннга юлешиннгенинден чыкыгъан сан); *нахождение частного* юлюшню табыу.

ЧЕТВЕРТЬ төртден бири; *четверть линии* ызлыкъны төртден бири.

ЧЕТЫРЕХУГОЛЬНИК төртмюйюш; *периметр* *четырёхугольника* төртмюйюшню узунлугъу.

ЧЕТЫРЁХСТОРО́ННИЙ төрт жанлы; *четырёхсторонняя фигура* төрт мюйюшлю фигура.

ЧЁТНОЕ ЧИСЛО́ экиге юлешиннген сан.

ЧИСЛО́ сан; *многозначные числа* кёп белгили санла.

ЧИСЛОВЫ́Е ДА́ННЫЕ сан кёргюзтюле.

КЪЫСХАРТЫУЛА

- Б. А. — Бегийланы Абдуллах.
- Б. И. — Бабаланы Ибрахим.
- Г. Б. — Гуртуланы Берт.
- Г. С. — Гуртуланы Салих.
- Г. Э. — Гуртуланы Элдар.
- Д. А. — Додуланы Аскер.
- Ё. М. — Ёлмезланы Мурадин.
- З. Т. — Зумақбулланы Танзиля.
- Къ. Къ. — Къулийланы Къайсын.
- М. И. — Маммеланы Ибрахим.
- М. К. — Мёчюланы Кязим.
- М. С. — Моттайланы Светлана.
- Т. М. — Табакъсойланы Мухтар.
- Т. А. — Тёппеланы Алим.
- Т. З. — Толгъурланы Зейтун.

ОГЛАВЛЕНИЕ

Предисловие	5
Слова, связанные с жилищем	9
Слова, связанные с пищей	17
Слова, связанные с одеждой	26
Термины родства	35
Термины земледелия	37
Термины животноводства	56
Общественно-политические термины	67
Термины природоведения	131
Лингвистические термины	153
Термины литературоведения	172
Математические термины	192

БАШЛАРЫ

Ал сёз	7
Юй жашау бла байламлы сёзле	9
Аш-суу бла байламлы сёзле	17
Кийимле бла байламлы сёзле	26
Жууукълукъ-ахлулукъ бла байламлы терминле	35
Жерчиликни терминлери	37
Малчылыкъны терминлери	56
Жамауат-политика терминле	67
Табийгъат бла байламлы терминле	131
Тил илму бла байламлы терминле	153
Адабият терминле	172
Математика терминле	192

Учебно-методическое издание

**Отаров Исмаил Магомедович
Габаева Асият Батталовна**

РУССКО-БАЛКАРСКИЙ ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ОТРАСЛЕВОЙ ЛЕКСИКИ

Редактор *С. А. Будаева*. Художник *И. Г. Абрамов*. Художественный редактор *Ю. М. Алиев*. Технический редактор *Л. И. Прокопенко*. Корректоры: *Р. А. Боттаева, М. М. Ульбашева*. ЛКБ № 6 от 01.10.96. Сдано в набор 07.03.2000. Подписано к печати 15.05.2000. Формат 84 × 108 /32. Бумага офсетная № 1. Гарнитура школьная. Печать офсетная. Усл. п. л. 10,5. Уч.-изд. л. 11,03. Тираж 1000 экз. Заказ № 336. Издательство «Эльбрус». Нальчик, ул. им. Адмирала Головки, 6. Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года. Мининформпечати КБР. Нальчик, пр. им. Ленина, 33.